F. Spangenberg

LOODUSEUURIJA MÄRKMED

A-21144

J. SPANGENBERG

LOODUSEUURIJA MÄRKMED

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

Originaali tiitel:
Е. Спангенберг.
ЗАПИСКИ НАТУРАЛИСТА

Государственное Издательство Детской Литературы
Министерства Просвещения РСФСР
Москва 1954

Kaanekujundus A. Viidalepp

Tõlkinud O. Renno

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Neljajalgne sõber

Niipalju kui ma mäletan, on mind varasest lapsepõlvest peale alati ümbritsenud loomad. Meie perekonnas oli juba kord nii, et korteris elas alati vabalt mingeid loomi või linde. Selline juba lapsepõlves mulle sisendatud armastus loomade vastu mõjutas kindlasti minu edasist elukäiku. Alati on mind kütkestanud loodus ja jaht.

Astudes ülikooli bioloogiaosakonda, asusin ma innuga raamatute kallale, vaba aja aga pühendasin välitöödele. Kus ma kõik ei ole käinud! Pidasin Kaukaasia mägedes jahti tetredele ja mägikalkunitele, tutvusin turatšide eluga Aserbaidžanis, uitasin mööda Lenkorani metsi, külastasin Ferganad, Kirgiisia mägesid, Sõr-Darjad, läbisin kaamelitel Kõzõl-Kumi ja Araali Kara-Kumi kõrbed, viibisin Kara-Kumi kaguosas, Ussuurimaal ja paljudes teistes meie suure kodumaa tähelepanuväärsetes paikades.

Reiside ajal huvitasid mind eriti linnud. Selleks et tutvuda mulle vähetuntud linnuga, näha, kuidas ta elab looduses, selleks et hankida kollektsiooni jaoks mõned eksemplarid, olin ma valmis taluma igasuguseid puudusi ja raskusi. Olin väga kiindunud oma välitöödesse ja mulle ei meeldinud, et mind segaksid isegi mulle lähedased inimesed. On ju igaühel oma harjumused. Kõige paremini tund-

sin ma end, kui jäin üksi ja teadsin, et keegi ei sega mu vaatlusi. Puudust tundsin aga matkadel truust sõbrast ja abilisest — heast koerast.

Ükskord, pöördudes mägisest Armeeniast tagasi Moskvasse, nägin ma vaguniaknast turatše. Ehmudes mööduva rongi mürinast, tõusid linnud raudteetammilt, lendasid kõrvale ja laskusid põõsastesse. Sellest on küllalt, et ma lahkusin rongilt ligemas väikeses jaamas. Tahtsin hankida mõned turatšid kollektsiooni jaoks. Pool päeva sumasin püssiga mööda okkalisi tihnikuid, kuid mul lihtsalt ei vedanud: ma suutsin maha lasta vaid ühe linnu.

«Aga turatše — neid on teil nähtavasti vähevõitu,» ütlesin ma kibestunult vastutulevale aserbaidžaanlasest kolhoosnikule.

Too vaatas muheldes mulle otsa:

«Koer on?»

«Ei, koera mul ei ole.»

«Pole koera — pole turatše, on koer — on ka turatše küllalt,» vastas mulle vestluskaaslane.

See oli tõsi. Ma isegi hakkasin ikka rohkem aru saama, et ilma neljajalgse abiliseta ma läbi ei saa. Küll teeb meele pahaks, kui peale pikka vaevanägemist tapad mingi haruldase linnu, aga sinu saak kukub sellisesse kohta, kust teda on peaaegu võimatu üles leida! Kord tuli mul niita hein tükilt mahajäetud luhalt (aga vikatit pidin minema otsima külasse kümne kilomeetri kaugusele), et leida väikest, kuid minu jaoks kallihinnalist linnukest.

Kas oleks mul tulnud niisugust vaeva näha, kui mul oleks olnud koer?

Ühe sõnaga, peale paljusid ebaõnnestumisi ja rohket meelehärmi otsustasin ma tingimata muretseda koera. Kuid millist tõugu koer valida? Selle üle oli vaja tõsiselt järele mõelda. Ma näiteks armastan settereid. Nad on taibukad ja neil on ülihea haistmine. Minu isa pidas alati nendega jahti, eelistades setterit igale teisele koerale. Kuid see tõug ei kõlba minu ekspeditsioonitöö jaoks; need koerad on liiga suured. Setterit on raske rongis sõites kaasa võtta — ta vajab palju ruumi. Peale selle on setter liiga tuline. Palaval ajal jookseb koer tundi kaks-kolm galoppi, peatub kenasti luuramiseks, pärast aga lõõtsutab, ajab keele välja... Siis on ka jahil lõpp. Setter longib taga ja nagu jahimehed ütlevad, «puhastab kannuseid», see tähendab

müksib ninaga sulle vastu jalgu. «Ei,» otsustasin ma, «setter ei kõlba minu matkade jaoks.»

Aga mis siis, kui võtta esmasordiline foks? Koer on liikuv, väike ja sealjuures vastupidav. Foksi tööviisi ma sel ajal ei tundnud, kuid kõik minu jahimeestest sõbrad rääkisid foksidest väga kiitvalt. Mõtlesin, mõtlesin ja lõpuks muretsesin imeilusa foksikutsika. Teda hüüti Birkaks. Koer oli terane ja taibukas. Niipea kui ta veidi suuremaks kasvas, võtsin Birka kaasa ekspeditsioonile Kasahstani.

Tuli minna läbi Kõzõl-Kumi kõrbe kaamelite seljas Džanõ-Darja jõe sängist kuni Arõssi jaamani. Teekond oli pikk ja raske, aga ühtlasi koera jaoks hea katse. Juba esimestest päevadest peale veendusin, et Birka talub ükskõik millist rännakut. Tõsi küll, esimest korda kaameleid nähes läks ta hirmu pärast otse arust ära. Kaamelid toodi maja õue, kus me elasime, valmistudes sõiduks kõrbesse. Birka istus parajasti õues keti otsas. Ehmatusest tõmbas ta kogu jõust, rebis keti katki ja sööstis ülepeakaela majja. Ta puges voodi alla peitu ja värises kogu kehast. Vaevaga suutsin ma hirmunud koera peiduurkast välja meelitada.

Kuid kahe päeva pärast, kui me juba läksime kõrvetava päikese all mööda steppi läände, sügavamale kõrbesse, pidas Birka end suurepäraselt ülal. Oma koeraaruga mõistis ta, et kaamel ei ole tema jaoks sugugi hirmus loom ja võib mõningatel juhtudel koguni kasulik olla. Kaval koer ei jooksnud taga, nagu koerad tavaliselt jooksevad, vaid kaameli all, varjates end nõnda halastamatu päikese eest.

Lõpetasime rännaku — jõudsime Arõssi. Sealt sõitsin ma Tjan-Šani mägedesse hingama värsket mägiõhku peale Kõzõl-Kumi lõõska. Muidugi võtsin ka Birka enesega kaasa. Siin ta siis näitaski end kõige ebameeldivamast küljest: ma veendusin, et Birka ei ole mulle abiliseks, vaid tüliks.

Võtsin oma foksi iga päev kaasa mägedesse, kus elas hulgaliselt punaseid koopaoravaid. Koer ronib urgu ja istub seal tundide viisi, haugub koopaoravat. Mina piinlen uru juures — ootan, millal Birka välja poeb, kaotan asjatult aega, aga ei või ju koera maha jätta!

Kuid sellest ei olnud veel häda. Foks on urust-ajav koer, nii see peabki olema. Birka juures ei meeldinud mulle see, et ta liiga palju armastas kiselda. Nagu näeb võõrast koera, kohe hakkab temaga purelema. Aga Kirgiisias on

suured kirgiisi lambakoerad. Sellisel võimsal koeral on kerge väike foks maha murda.

Minu suureks meelehärmiks oli naabri õuel keti otsas lambakoer, kes sai joosta ainult piki pingule tõmmatud traati. Birka hakkaski tema juures külas käima, et kakelda. Esimesel korral rebis lambakoer väikese tülinorija tõesti kohutaval kombel lõhki. Birka lamas päeva kaks, aga seejärel, kasutades hetke, lipsas jälle naaberõue. Nüüd pures lambakoer ta poolsurnuks. Kuid Birka ei rahustunud veelgi.

Kord kuulen kähisevat röökimist ning vingumist ja mõtlen: koerad jälle purelemas! Haaran luua ja torman naabrite õue. Jooksen sinna ja otse tardun imestusest. Vaatan ja ei usu oma silmi; minu foks ajab tugevat lambakoera mööda õue taga, hammustab teda ja püüab aina ta kõri külge klammerduda. Lambakoer on tugev ja osav, kuid kett ei lase tal Birka käest põgeneda. Kord raputab lambakoer külgeklammerdunud foksi endast lahti, kord hüppab kõrvale, kord poeb kuuti. Kuid Birka ei jää temast sammugi maha, ronib isegi kuuti ja surub oma kihvad vastase kehasse.

Vaevaga kihutasin ma Birka nuudiga naabri koera juurest ära. Praegugi ei taipa ma, miks Birka seekord nii julge oli. Pärast seda lugu tekkis lambakoeral foksi ees hirm. Niipea kui ta teda silmas, hakkas ta rahutult mööda õue visklema, oma perenaise juures kaitset otsima.

Birka ei andnud mulle rahu ka mägimatkade ajal. Silmab rohelistel mäenõlvadel söövat lambakarja ja juba sööstab selle poole. Ta ju teab, et karja valvavad lambakoerad. Kuni jõuad tegevuskohani joosta, sünnib seal juba midagi uskumatut. Hirmutatud lambad tormavad laiali, kuhu juhtub, koerad kisuvad Birkat, aga tema imeb mingis joovastuses nagu kaan end hammastega oma vaenlaste külge.

Ma tüdisin surmani Birka kisklustest. Abi oli koerast vähe, aga tüli ülearu. Kuid foksiga hüvasti jätta oli mul kahju — ma olin temaga harjunud. Kui me pöördusime Moskvasse tagasi, jooksis Birka äkki ära. Õigust öelda, ma olin selle üle isegi rõõmus. Otsisin veidi Birkat ja hakkasin mõtlema uue koera muretsemisele.

Ja siis ilmuski Birka asemele Gaudo ehk Gaudokene, kellest sai minu truu sõber ja reisikaaslane. Esimesest pilgust vaimustas ta mind oma välimusega. Gaudo kuulus põdraajajate laikade tõugu.

Väike ja karvane, rõngas sabaga, püsti kõrvadega, teraste ja tarkade silmadega koer näib nagu kõigest aru saavat, ainult kõnelda ei oska.

Meie tundrates on põdraajajatel laikadel vastutusrikas ülesanne — karjatada põhjapõtru. Kui põder lööb karjast lahku, tõrjub koer ta silmapilk tagasi ja ei jäta teda korralikult hammustamata karistuseks korralageduse eest. Kui sellise karjakoera juures tuleb ilmsiks huvi jahi vastu, peksavad põdrakasvatajad ta poolsurnuks: tea oma ametit, aga jahile ära julge mõeldagi! Kuid põdraajajate laikade seas leidub tihti eeskujulikke jahikoeri, erksaid, teraseid ja väsimatuid. Ma teadsin seda kõike, aga Birkalt saadud õppetundi meeles pidades ei julgenud ma Gaudot ilma proovita võtta, hankisin kiiruga jahivarustuse ja sõitsin koeraga külakesse, mis on eksinud Kalinini oblasti metsadesse.

Vaikne sügis. Jahe õhk on liikumatu. Kuhu ka ei vaataks — igal pool laiuvad rabad kõverate madalakasvuliste mändidega, nende seas aga mustendavad kõrgematel kohtadel saartena kuusikud. Ainult kaugetel rabaservadel kirendab mitmevärviline lehtpuuvõsa — punetab haab, kollendab kask.

Harva piiksatab ärevalt, sügiseselt väike linnuke — metskiur, koputab vastu kuiva puutüve rähn, ja jälle on vaikus.

Meie Gaudoga oleme metsas juba enne koidikut. Laskevalmis püssiga luusin ma ettevaatlikult mööda rabasaarte servi, põikan läbi haavikute, kasesalude, kuulatan teraselt ja vaatan ringi. Gaudot ma peaaegu ei näegi. Ta tegeleb tõsiselt oma asjadega. Ilmub viivuks tihnikust, heidab mulle pilgu, ja jälle luusin ma üksi, nägemata oma neljajalgset kaaslast.

Ent kaugelt kostab koera haukumist — haugatas korra, teise ja vaikis. Tihedas haavikus robisevad raskelt üleslendava linnu tiivad, ja jälle kuuldub haukumist — hoogsat ja kõlavat. Püüdes vältida kuiva oksa praksatamist jala all ning langenud lehtede kahisemist, ruttan ettevaatlikult sinna, kuhu mind kutsub neljajalgne sõber. Lõpeb tihe haavik. Tee peal on päikesest valgustatud lagendik, mätastel punetab pohli, eemal on üksikud kuused, suured haavad ja harv võsa — kaugele on näha ...

Ja siinsamas ongi Gaudo. Ta terased kõrvad kuulsid mu ettevaatlikku astumist ja et linnu tähelepanu endale tõmmata, haugub koer veelgi hoogsamalt, kiunub, kraabib

maad ja viskub äkki vihaga noore männi peale, rebides hammastega selle peeni oksi. Koera silmade ja haukumise suuna järgi püüan ma mõistatada, kus varjab end lind.

«Seal ta on, seal ta on,» haugub Gaudo. «Seal ta on, seal ta on,» kordab ta, joostes puu teisele poolele. Noh, nüüd on kõik selge. Metsahiiglane — metsis istub puu otsas ja jälgib hämmeldunult oma naeruväärset vastast. Metsis on tüdinud sellest komöödiast ja kallutades pead, ta nagu õrritaks koera: «Haugu, kuipalju sulle meeldib, ikkagi ei saa sa mind kätte.»

Kärgatab lask, pudenevad haavlitest läbistatud lehed ja rabatuna ootamatust mürast paiskub metsis kohalt. Tiibadega raskelt pekseldes laskub ta peaaegu täiesti maani, saab aga seejärel õhus tasakaalu tagasi ja tõuseb raba kohal lendu. Oli moment, kus Gaudoke oleks napilt metsise lennult kinni püüdnud. Ta hüppas üles nagu pall, kuid laksatas hammastega ainult õhku ja kihutas kohe pöörase kisaga metsisele mööda raba järele.

Sellest meeletust hädakisast oleksid mul nagu sipelgad mööda selga jooksnud. Eh, pahandasin, kuidas ma ometi võisin mööda lasta? Ei kõlba ma nähtavasti sellise jahi jaoks! Käed värisesid, hambad plagisesid ja mul ei õnnestunud kuidagi püssist padrunit välja tõmmata. Haukumine aga katkes kuskil rabas jändrike mändide taga. Nähtavasti ei jõudnud Gaudo lindu uuesti puu otsa «istutada» — koera väike kasv ja lühikesed jalad vedasid teda alt, ta ei suutnud lendavale linnule järele kihutada ja kaotas saagi silmist.

Lõpuks tõmbasin siiski tühja padruni välja, panin sisse uue ja ruttasin selles suunas, kuhu oli jooksnud Gaudoke. Ma ei saanud käia sadat meetritki, kui kuulen — Gaudoke haugub taas. Läksin lähemale ja varsti nägin jälle metsahiiglast puu otsas. Ainult et seekord metsis ei õrritanud koera, vaid istus valvsalt, pingsalt, suled tihedasti vastu keha surutud. Aga Gaudoke, tarkpea, veeres nagu kera puu all, haukus ning vingus.

Ma tulistasin teist korda — lasksin linnu maha. Murdes kuivi oksi, kukkus ta puu alla.

Siis tõmbasin ma Gaudokese sülle ja suudlesin vaimustuses koera karvast pead. Tema aga lõrises vastuseks minu hellitustele ja hammustas mind vasemast kõrvast, nii et veri tuli välja. Jahmusin, lasksin koera lahti ja haarasin hammustatud kõrvast kinni.

Gaudoke aga jooksis ringi, püüdes ninaga õhuvoole

Jooksis, jooksis ja näe, ajas ligidalt lendu teise metsise ning kihutas üha kõrgemale tõusva linnu kannul nagu karvane kera mööda raba. Siis ma taipasin, miks Gaudoke oli minu hellitustele vastanud sellise tigedusega. Tal ei olnud aega, ta tahtis ka teist lindu kätte saada. Koer haistis, et saak on kusagil lähedal, seal aga tikub uus peremees ligi oma õrnustega — segab töötamist. Leidis kah aja...

Poole tunni pärast lasksin ma uue koera eest maha teise metsise, hiljem tulistasin ühest mööda. Läksime edasi. Gaudoke leidis orava, siis laanepüüsid. Kerge nagu naljamäng oli jahipidamine temaga, ulukid oleksid nagu ise võrku roninud. Võrk muutus ikka raskemaks ja raskemaks, lõikus õlgadesse, segas jahiloomadele liginemist. Heitsin ta hetkeks maha, aga kui oli vaja sinna uut saaki panna, ei suutnud ma kuidagi meenutada, kuhu olin ta jätnud. Mets oli ümberringi ühetaoline, märke polnud mitte mingisuguseid.

Selgitasin, kuis oskasin, koerale oma häda. Aga Gaudo just kui naeraks minu üle. Kuulab, mida ma talle räägin, aga lõust on tal selline kelmikas. Koer sai kõigest aru — nähtavasti oli talle seda varem õpetatud. Ta jooksis algul tuule suunas, põikas siis kõrvale, püüdis kinni vajaliku õhuvoolu ja viis mind võrgu ning jahisaagi juurde.

Pöördusime tagasi külla. Gaudoke oli rõõmus ning enesega rahul ja ta juures polnud märgata väsimust — nagu polekski ta jahil käinud. Koduteel kihutas ta kassi värava otsa ja hakkas muudkui selle peale haukuma. Ainult et haukumine oli hoopis teistmoodi — mitte tõsine nagu jahil, vaid vallatu, ülemeelik. Pärast seda jahti hajusid kõik minu kartused. Ma otsustasin Gaudo omandada.

Olimegi jälle Moskvas. Gaudoke läks üle minu valdusse. Ta kiindus kiiresti minu perekonnasse. Kõik armastasid Gaudot tema tarkuse, delikaatsuse ja lõbusa oleku tõttu. Oli isegi arusaamatu, kust võis põhja poolmetsik koer omandada kombed, mis iseloomustasid Gaudokest. Mudilasi ta ei puutunud, lubas neil ennast oma tihedast karvast sakutada, kuid täiskasvanud võõra inimese hellitusi ta ei kannatanud.

Kui korteris kuuldus ühekordne kellahelin, tähendas see, et tuldi meie poole — vaja vastu minna; kaks-kolm kella Gaudokest ei huvitanud — naabrite külalised ei puutunud temasse. Kui kõik olid kodus, võis võõras inimene korterisse sisse tulla ja välja minna. Kui aga korter oli tühi, võttis

Gaudoke igaüht vastu haukumisega; kuid oli keegi kord juba sisse tulnud, siis tagasi välja ei lasknud koer teda enam mitte mingi hinna eest. Kõik asjad korteris olid võõraste jaoks puutumatud — neid ei tohtinud liigutada.

Kui pere istus laua äärde, läks Gaudoke ära teise tuppa ja ootas kannatlikult, kuni lõuna lõppes. Ta teadis, et pärast lõunat saab maitsvaid asju.

Gaudokesel oli oma koeramoraali koodeks, millest ta rangelt kinni pidas. Vaiksel tänaval jalutades võib joosta; kärarikkal tänaval, kus kihutavad autod, on vaja püsida tihedalt peremehe vasaku jala juures. Väikesi kassipoegi ei tohi kiusata, ainult kirpe võib neil otsida. Vanad kassid — need on vaenlased, kuid korteri kassid, kuigi samuti kassid, on omad: hirmutada neid võib, kiskuda ei tohi. Õue ja tänava kassid on Gaudo arusaamade järgi lindpriid. Kui on juhus, võib neid kiskuda kuipalju tahes. Kuid isegi salakavalale vaenlasele — kassile võib tungida kallale ainult avalikult.

Kord läksin ma Gaudoga õue, seal aga seisis kass — vaatas teisele poole. Gaudoke läks täiesti ta juurde, kuid kass oli millessegi niivõrd süvenenud, et ei kuulnud midagi. Oodanud vähe, tonksas koer talle ninaga vastu külge. Kass pöördus ümber — ja kus tõmbus küüru ja turtsus! Nüüd juba ei hakanud Gaudoke enam viivitama ja andis talle sauna. Ta tungis kallale alati julgelt, sulgemata silmi nagu teised koerad, kuigi heitluse juures kassiga on väga kerge silmadest ilma jääda.

Ja eriti tubli oli Gaudoke meie ühiste reiside ajal. Tavaliselt hakkasin ma valmistuma ja asju pakkima mõni päev enne ärasõitu. Koer märkas seda — muutus rahutuks, isegi jalutas vastumeelselt ja aina kippus koju, nähtavasti kartes, et teda ei võeta ekspeditsioonile. Terved päevad valvas ta pakkide kõrval, aga öösel, tõmbunud karvaseks tombuks, magas valvsalt kohvri peal.

Jõuab kätte ärasõidupäev. Gaudoke teab seda väga hästi selle järgi, et suurem osa pakke antakse juba õhtul pagasisse, kuna koju jäävad ainult väike kohver, püss ja seljakott. Sel päeval on koer endast üsna väljas. Ta jälgib pingsalt iga minu liigutust.

Ja lõpuks saabub palavalt ihaldatud hetk. Ma teen seljakoti lahti ja Gaudo, mitte ootama jäädes minu käsku, poeb vaikides ja kiirustades ise selle sisse ja tõmbub kerra. Kuidas vihkab koer seda kotti, kui ma mitte kuhugi valmistumata tahan lihtsalt külaliste ees kiidelda oma koera võimetega!

Gaudoke hakkab vastu ja uriseb, täites minu käsku. Aga kui koer teab, et kotti ei tooda välja mitte ajaviiteks, ei ole teda vaja sundida.

Kord jahilt tulles astusin ma suvitusrongilt maha ja läksin metroosse. Minu kõrval oheliku otsas käis Gaudoke.

«Koeraga ei tohi!» peatas mind sissekäigu juures militsionäär.

Taibates, et olin teinud suure rumaluse, eemaldusin ma pettunult. «Ei lasta,» pöördusin koera poole, «tuleb jala vantsida. Aga muide . . .» Ma võtsin kiiresti seljakoti, päästsin selle lahti ja kummardusin koera poole. Vaikides, otse militsionääri silme all, ronis Gaudoke kotti.

Sidusin seljakoti kinni, heitsin selle õlale ja pöördusin militsionääri poole:

«Noh, aga kas nüüd võib?»

«Pakkidega võib,» vastas see vaevaga naeratust tagasi hoides ja mind läbi lastes.

Vaksalis võin ma jätta kohvri ja seljakoti platvormile täie veendumusega, et minu asjadega midagi ei juhtu. Gaudoke ei luba seda. Mul tarvitseb vaid koerale öelda: «Vaata asjade järele!» ja koer jääb tähelepanelikult valvele. Ta istub tagasihoidlikult pakkide peal ja ainult näitab hoiatavalt hambaid sellele, kes mõtleb tulla Gaudokese hoolde usaldatud pagasile liiga ligidale.

Reis Gaudoga on mulle puhkuseks. Kogu tee jälgib koer valvsalt meie ühist varandust.

Mitu korda aastas sooritasime me Gaudoga sõite. Näiteks sõitsime kevadel Armeenia mägedesse, suvel — Võšni-Volotšokki, augustis Krimmi puhkusele, oktoobris Sõr-Darjale. Külma Gaudo ei kartnud, kuid olles kaetud tiheda ja pika karvaga, talus ta halvasti suvist kuumust. Sellistel juhtudel olin ma sunnitud appi võtma pügamise: lõikasin pika tiheda ohakkarva madalalt ära ja jätsin alles villkarva.

Kui naljakaks muutus koer pärast sellist operatsiooni! Tumepruun, peaaegu must pea erines teravalt valkjast, peaaegu kollasest kerest. Gaudoke kartis pügamist hirmsasti, esimestel päevadel oli ta õnnetu ja varjas end suurema osa päevast kušeti all. Kuid möödus mõni aeg ja koer leppis oma ilmetu välimusega.

Meie ühiste rännakute aastate vältel õppisin ma hindama kõiki laika väärtusi. Seda tarka vastupidavat koera võib nimetada pärliks ja olla temale uhke. Minu koer ründas iga metslooma ja õppis vaevata selgeks talle võõrad jahivõtted.

Mägedes otsis Gaudoke üles ja ajas lendu ulaare — kaukaasia mägikalkuneid, püüdis järvedel lennuvõimetuid parte, sundis tiibadele tõusma vanu parte, kihutas Sõr-Darjal kergesti lendu faasaneid ja üldse ajas ulukite jälgi mitte halvemini linnukoerast.

Niisugune oli Gaudoke! Koer armastas kirglikult jahti, kuid aitas mul ka koguda linde ja loomi kollektsiooni jaoks — isegi selliseid, kes teda vähe huvitasid. See-eest nõudis ta austust enese ja oma töö vastu. Solvad teda — koer ei suuda seda kaua andestada.

Kuid ma armastasin ja hindasin oma koera mitte ainult nende omaduste tõttu. Gaudo oli minu tõeline sõber ja püüdis mind aidata kõigega, milleks ta oli võimeline. Mis oli temal näiteks asja igasuguste väikeste lindudega? Oli ta ju selle momendini, mil sattus minu juurde, jahikoeraks ja teadis ülihästi, mis on jahiloom. Meie metsade ja põldude teised asukad huvitasid teda vähe. Kuid see oli nii ainult alguses. Koer nägi, et aeg-ajalt laskis ta uus peremees väikesi linde ja pani saagi hoolikalt karbikesse. Ja kord, kui olin just kätte saanud ühe rähni, täitis äkki metsa rõõmus haukumine. Ma ruttasin sinna, kus haukus Gaudoke: ta ei teinud ju kunagi asjata häält. Kuid sel korral ma eksisin: Gaudo ei haukunud mitte jahilooma, vaid rähni. «Kas sa oled rumalaks läinud või?» pöördusin ma südametäiega koera poole. Haukumine katkes, Gaudo vaatas süüdlaselt mulle otsa. Pärast seda lugu ei haukunud koer enam kunagi loomi, mida ei saanud lugeda jahiloomadeks, ja ainult otsis mahalastud saagi üles. Teinekord jooksis Gaudoke minu juurde, kui ma põlvili laskunult tähelepanelikult vaatlesin väikese linnu pesa. «Pesi on vaja otsida,» pöördusin ma koera poole, osutades käega pesale. «Noh, tee häält!» Täites mu käsku, haugatas koer kaks korda. Kuid ta tegi seda kuidagi ebateadlikult ja vaatas mu kätele, justkui hoiaksin ma peos maiuspala. «Aga mul pole midagi,» langetasin ma tühjad käed koera nina juurde. «Kui pesa leiad, siis on vaja häält teha, kas said aru?» Koer vaatas mulle arusaamatuses otsa ja nuusutas veel kord pesa. «Midagi ei taibanud, lollike oled, sina niisugune!» patsutasin ma hellalt oma lemmikut ja läksin edasi. Teisel päeval leidis Gaudo väikese linnu pesa, köitis haukumisega minu tähelepanu ja näitas mulle ninaga viidates pöösast, kus asetses pesa munadega. «Kas tõesti võis ta mõista?» lasksin kohmetunult silmadel käia pesalt koerale ja tagasi. Aga Gaudo haukus ägedalt pöösast

ja mind, otsekui tahtes sellega näidata, et ta pole hoopiski mitte lollpea ja et talle on kõik arusaadav. Hiljem olen ma oma koera teeneid kasutades läbi vaadanud tuhandeid pesi. Tänu koerale leidsin ka seda laadi pesi, mis varem ei olnud sattunud teadlaste kätte.

Jutustan veel ühe loo, mis eredalt iseloomustab mu neljajalgset sõpra.

Kord kuulsin ma koera haukumist. «Mis seal siis veel on?» mõtlesin, vaadates madalat põõsastikku, mis asetses umbes seitsmekümne meetri kaugusel minust keset märga niitu. «Asjata haugub, ilmselt ajas midagi segi,» mõtlesin, jäädes paigale. Avameelselt öeldes ei hoolinud ma enam eriti üle märja koha tagasivantsimisest. Kuid Gaudoke ilmus tihniku servale ja ilmselt püüdis näidata, et ta oli leidnud midagi ja ootas peremeest. «No mis sul on?» rääkisin mõningase ärritusega, minnes koera poole. Ta viis mu tihnikusse ja osutas mahamurtud närilisele — põldhiirele. «Võib-olla on vaja — siis võta!» väljendasid koera elav pilk, seisang ja kogu olemus. «Noh, mis siis ikka, kulub ära,» ütlesin, unustades, et minu ees pole inimene, vaid koer, ja pistsin põldhiire kotti.

Kavatsedes kirjutada oma retkedest ja loomadest, otsustasin esimese jutustuse pühendada oma neljajalgsele sõbrale, truule kaaslasele minu rännakutel.

Mööda Ussuurimaad

Imanil

Kui minult küsiti, miks ma kipun Ussuurimaale, ei osanud ma sellele küsimusele päris täpselt vastata.

«Tõesti ei tea,» ütlesin. «Ma tahan oma silmadega näha maa loodust, luusida mööda tema metsi, tutvuda lindudega.»

«Kuid seal on ju vastik kliima. Talvel paukuv pakane, suvel vihmad, niiskus, sääskedest ja kihulastest paistetab nägu üles — võimatu on metsa minna,» räägiti mulle.

«Noh, mis siis teha,» vastasin. «Ma tahan näha seda maad sellisena, nagu ta on — tema niiskusega, tema sääskedega.»

Ja mida enam ma tutvusin selle maaga raamatute kaudu, mida enam kuulsin temast oma seltsimeestelt, seda tugevamini tõmbas mind sinna. Külastada Ussuurimaad sai peagi mu salajaseks unistuseks.

Minu suureks rõõmuks täituski see unistus lõpuks. Ühel

kevadel astusime peale kümnepäevast sõitu kiirrongis maha raudteejaama Imani jõe suudmealal.

Iman on tüüpiline Ussuurimaa jõgi. Veerikas ja võimas, saab ta alguse Sihhote-Alini madalalt mäeahelikult ja viib hoogsalt oma veed Ussuuri jõkke.

Kui harjumatu ja erinev Kesk-Venemaa loodusest on siin kõik! Meie ees on väike salu mingi erilise kollakasrohelise lehestikuga. «Kus nägin ma sellist salu? Küllap ühel joonistusel Jaapani loodusest,» meenutan. Jõe lugematud saared on kaetud maaliliselt ilusa subtroopilise metsaga. Päikesekiirtes paistavad nad kaugusest läbipääsmatute ereroheliste laikudena. Aga minge sinna sisse — ja teid ümbritseb hämarus. Rohtu ei ole, maapind on kaetud kõdunevate lehtedega, sõnajalad ulatuvad vööst kõrgemale. Mets lõpeb. Teie ees on lai luht. Mõni samm edasi — te upute roheluse merre. Tihe rohi tõuseb tublisti üle inimese pea. Silmade ees kõiguvad kõrte ladvad ja on näha sinine taevas. Ainult subtroopikas kohtate sellist loodust. Aga kuipalju on siin kõiksuguseid linde! Neid on lugematu hulk. Tundmatut laulu, vilistamist ja piiksumist kostab peaaegu vahetpidamata. Paljud linnud on ebaharilikult eredat värvi. Puu kuiva latva laskus küllaltki suur tumesinine lind. See on lainokk. Tema kodumaa on kauge Kagu-Aasia. Hanipajudes vee kohal vilksatab kollakasruuge tuluke. Seal lendab väike lind — kollaselgkärbsenäpp, rõõmustades silma oma ereda seljaga.

Aga mis võib olla kaunim väikesest mandariinpardist! Nagu kaunistatud õngekork ujub ta allarippuvate okste all vaikses jõekäärus. Tema sulestikus on kõik vikerkaarevärvid.

Kuid ärgu lugeja mõelgu, et selline on kogu Ussuurimaa loodus! Vastupidi, lopsakas lõunamaine taimestik koos omapärase loomastikuga hõlmab võrdlemisi väikese maa-ala. Piki jõeorge sirutavad laialehised metsad ja tungivad üles madalatele sopkadele. Kuid kui te tõusete veidi kõrgemale mägedesse, satute maailma — karmi okasmetsa, vaikuse ning hääletuse maailma. Kärarikaste, lõbusate metsadega piirneb vahetult taiga. Metsiku ja sünge mulje jätab ta uustulnukale. Hiiglaslikud seedermännid ja nulud tõstavad kõrgele taeva poole oma latvu. Taiga sügavuses haarab teid niiske hämarus, tüved on kaetud samblikuga, okstelt ripub tortidena alla hall samblik. Elatanud, mahalangenud puud ja nende väljakistud juured muudavad metsa raskestiläbitavaks, jalad takerduvad soises pinnases. Kuid eriti hämmastab teid taiga surmavaikus. Vaikne on seal. Harva piik-

satab väike lind, koputab vastu puutüve rähn, lendab maast üles laanepüü. Põhja- ja lõunapoolse looduse segunemine ongi Ussuurimaa iseärasuseks. Seedermänd ja lehis kasvavad siin kõrvuti korgipuuga — barhaadiga ja mandžuuria kreekapähkliga. Taiga elanikud — soobel ja kivimõtus — elavad tiigri, lainoka ja paradiisi-kärbsenäpi naabruses.

Subtroopiline taimestik ja Lõuna-Aasiale omased loomad — need on jäänused kaugest minevikust. Jäätumist, mis haaras kunagi Siberi, Ussuurimaal ei esinenud. Selle tagajärjel säilis siin taimestikus ja loomastikus tänapäevani endise hiilguse jälgi ajast, kus kliima oli tunduvalt soojem. Kuid üldine külmenemine Siberis mõjus ka Ussuurimaale. Laialehisele metsale tungis taiga järk-järgult peale.

Kas selline maa pole huvitav? Muidugi on huvitav. Mitte juhuslikult ei tahtnud ma näha tema loodust, tutvuda tema neljajalgsete ja suleliste elanikega.

Väike udehee asula Santšiheza asetseb kahesaja kilomeetri kaugusel raudteejaamast. Metsad, mäeharjad ja niidud ümbritsevad seda igast küljest. Santšihezas otsustasingi ma algul peatuda ja seadsin enese sisse kohaliku veterinaar-velskri juures.

Looduseuurijale on need kohad väga huvipakkuvad.

Zooloogiliste kollektsioonide täiendamine ja vähetuntud loomade vaatlemine neelasid kogu mu aja. Oli alles alanud varane suvine koit, mina aga olin juba tõusnud ja ruttasin välja unisest külast, kartes kaotada kalleid minuteid. Lühikese aja jooksul jõudsime koos Gaudoga läbi uurida kogu ümbruskonna, tutvuda kõigega, mis meile näis huvitavana. Päevast päeva tegime retki sopkadele ja luusisime mööda metsastunud jõeorge. Mitu korda viibisime sünges taigas ning tungisime vaevaga läbi rohutihnikute.

Ükskord, kui me Gaudoga läksime mööda kõrgendikku keset sood, märkasin ma puu otsas hiina peoleo pesa ja minus ärkas huvi: kas pesas on linde või on see tühi? Pannud püssi maha, võtsin ma ära seljakoti ja ronisin puu otsa. Aga Gaudoke jooksis samal ajal veidi ringi ja sattus siberi kärbi — kolonoki peale. See loom on väike, aga julge ja uskumatult tige. Koer hüpleb, läheb iseendast välja, haugub, kuid ei saa kuidagi kolonokki kinni haarata. Sööstab loomakese poole — too peitub hetke jooksul oma kitsasse urgu; läheb peni uru juurest eemale — kolonok vahib jälle august välja.

Ülalt puu otsast, kuhu olin roninud, oli see kõik mulle hästi näha. Kuni ma jõudsin alla laskuda, haakus kolonok sobivat momenti kasutades oma teravate hammastega Gaudole ninna. Gaudo raputab pead, laksutab hambaid, kuid ei saa osavat röövlooma ei kinni haarata ega eneselt maha heita.

Nähes aga minu lähenemist, laskis kolonok ise koera nina lahti, peitus jälle urgu ja ei näidanud end enam väljas.

Ma ässitasin Gaudot haukumisega kolonokki urust välja meelitama, kuid koer ei läinud lähemale, haukus häbelikult eemalt, otsekui oleks ta tahtnud öelda: «Õienda kolonokiga ise, mina aga ei taha enam oma ninaga riskida — vaata, kuidas seda on puretud.»

Vaatasin uru üle — see läheb juurte alla, kuid mul pole kirvest ega labidat. Seega ei tule asjast midagi, peab loobuma sellest kasutust üritusest. Asusin jälle teele mööda sood. Olin juba üle kilomeetri käinud, kui vaatasin ringi ja märkasin imestusega, et Gaudot ei ole mu taga. Kuid seal ilmuski ta, jooksis ette, ei lasknud mul edasi minna, keerles mu jalgade juures ja näitas aina oma puretud nina.

Ma võisin vastuseks ainult käsi laotada: tahtsin koerale selgitada, et antud juhul ei saa ma mitte millegagi aidata. Varsti kadus Gaudo uuesti.

Ootasin teda, ootasin ja pöördusin tagasi. Läksin veidi, äkki nägin — mulle jooksis vastu Gaudo. Nägu oli tal rahulolev. Mind silmates haugatas koer rõõmsalt ja jooksis tagasi. Mina — tema järel. Jälle jõudsime vanasse paika ja Gaudo viis mu otse mahamurtud kolonoki juurde.

Ma vaatan surnud loomakest, aga Gaudoke haugub minu peale: «Ei tahtnud kolonokile minu eest kätte maksta, sain siis ilma sinutagi hakkama, õiendasin ise temaga arved.»

Pingelises töös lendas aeg märkamatult. Lõpuks jõudis kätte päev, kus me pidime Santšihezaga hüvasti jätma ja mööda Imani jõge alla sõitma. Lootsin kogumist nüüd jätkata väikese Verbovka küla ümbruses.

Kuid kuidas sinna jõuda? Peale ohtraid vihmu tõusis ülemjooksul vesi jões iga tunniga, tungis üle kallaste, õõnestas kaldal kasvavate seedermändide juuri ja kui elus puu ragisedes ja vahtu pritsides vette varises, kandis selle allavoolu minema.

«Teid ei vii praegu keegi Verbovkasse,» ütles mulle üks-kord peremees. «Pole mingit mõtet. Vastu sellist voolu on

võimatu ülespoole sõita. Parem ostke paat ja sõitke ise. See tuleb palju odavam, allpool aga kulub paat teile ära.»

Teisel päeval ostsingi paadi. Kuid missugune see paat oli, seda ei suuda te kujutledagi. Jämedast paplist välja räiutud, kitsas ja pikk, oli ta nii kerge, et võisin teda kaks-kolm kilomeetrit ilma erilise pingutuseta õlgadel kanda. Seda võis muidugi paadi positiivseks omaduseks lugeda. Kuid selle kõrval ilmnesid ka negatiivsed küljed. Nimelt käitus ta vees nagu elusolend. Kõige enam meenutas ta mulle poolmetsikut sälgu, kes püüab igal võimalikul viisil endalt ratsanikku maha visata.

«Kuidas ma siis sõidan sellisel paadil!» kaebasin peremehele. «Ta tõepoolest õigustab oma nimetust — narritaja.»

«Te sõitke temaga päevakene, õpite ära . . .»

«Mis seal õppida, ma oskan paadiga ümber käia,» katkestasin teda, «kuid sellel vurrkannil jõudsin ma juba kaks korda koos riietega supelda. Vähe sellest: ümber minnes virutas ta mulle vastu pead, nii et ma vaevu veest välja pääsesin.»

«Usun teid,» rahustas mind peremees, «aga kui te vaid paati pagasi laote, jätab ta pöörlemise.»

Ja tõepoolest, paadi põhjale asetatud rasked asjad tegid ta kindlamaks ja kuulekamaks. Sellele vaatamata võtsin igaks juhuks saapad jalast, kinnitasin kõige hinnalisema pagasi nööridega paadi külge ja sõitsin — ma ei salga seda — ebakindluse- ning isegi hirmutundega kaldast eemale ja asusin kaugele teele.

Suurima ettevaatusega aerutades sooritasin ma õnnelikult esimese väikese sõidu ja ööbisin ühes hurtsikus lähimas külas.

Rännak oli huvitav ja muljeterikas kogu meie sõidu kestel. Lootsik mahutas endasse vaatamata oma väikestele mõõtmetele kõik reisiks vajaliku. Tänu sellele ei olnud me seotud inimasulatega ja võisime oma aega kasutada nii, nagu tahtsime.

«Gaudoke, vaata, missugune tore saar!» pöördusin ma mõnikord oma koera poole. Vajasin ma ju vestluskaaslast, aga peale koera ei olnud minuga kedagi.

Nende sõnadega pöördusin ma oma teelt kõrvale, tungisin vaiksesse metsavahelisse jõekääru, lõin kaldale telgi üles ja asusin sinna mõneks päevaks elama. Iga selline peatus võimaldas teha huvitavaid vaatlusi loomade kohta ja täiendada minu kollektsiooni uute eksemplaridega.

Palavad ilmad ja toidurohkus ajasid siia kokku hirvi, mõnikord kohtasime salka metssigu, eriti palju aga oli igasuguseid linde.

Jõekäärudes ujusid eredavärvuselised mandariinpardid, madalikel sumasid mustad toonekured, mets helises väikeste lindude häältest. Lindudest tekitasid meile palju pahandust ja tüli ussuuri suurnokk-varesed. Juhtus, et istud laagris ja ei aimagi, et läheduses on see kaval ja ettevaatlik lind. Tema aga jälgib sind teraselt lähimal sopkal kasvava seedri ladvast. Sa ei jõua sadat meetritki eemale minna, kui mitu sellist vargapoissi lendab laagri juurde. Uudishimulikud linnud pistavad oma noka kastidesse, paiskavad katlalt kaane ning tassivad ära kõik söödava ja mittesöödava. Gaudo ei talu suurnokk-vareste ebaviisakust ja sööstab käsku ootamata telgi poole. Koera ja lindude vahel hargneb lööming, mis katkeb alles minu tagasipöördumisel.

Saabub õhtu. Peale õhtusööki istume veel kaua kustuva lõkke juures ja puhkame palavast päevast. Üksteise järel vaikivad metsa päeval elustanud hääled. Vahetuseks neile ilmuvad uued helid. Kuskil taigas kisendab väike kaeluskakuke, kord kuuldavalt, kord vaiksemini vuliseb jõgi, mõnikord variseb laksatusega alla veest uuristatud kallas või langeb raginal puult oma aja äraelanud oks.

Ükskord koidikul äratas mind Gaudo. Ta hammustas mind ettevaatlikult ja lakkus kuuma keelega energiliselt minu kõrva. Ma tõusin telgis üles ja kuulsin hääli, mis sundisid mind välja ronima.

Ja mis ma nägin?

Kruusaga kaetud vastaskallast mööda liikusid kolm karu.

Üks neist, suur emakaru, läks parajasti läbi kitsa, kuid käreda Imanisse suubuva oja. Tammudes laiade käppadega madalas vees, jõudis karu oja keskkohani, vajus järsku üle selja vette ja ronis siis vastaskaldale. Ta turjalt voolas solinal vett. Emakaru eeskuju järgis teine, väiksem karu, kes võis olla kaheaastane. Oja paremale kaldale jäi noorim karupoeg. Temagi oleks peaaegu veest läbi saanud, kuid sügavasse kohta jõudes ei usaldanud ta edasi minna, peatus ja vääksus kaeblikult. Siis toimus nende neljajalgsete juures nähtavasti tavaline perekonnastseen. Emakaru sööstis ühe hetkega suurema karupoja juurde ja andis esikäpaga talle sellise kõrvakiilu, et ta lendas liivaleetele. Ümber

pöördudes ja mõlema käpaga vasemast kõrvast haarates, urises karupoeg metsiku häälega. Seejärel sööstis ta haigetsaanud kohast käpaga üha kinni hoides hoogsalt läbi oja, haaras väikesel vennal turjast kinni ja kandis ta üle sügava koha, ise ikka veel läbi hammaste karjudes. Kogu salk kadus tihnikusse, kuid veel kaua kuuldus hommikuvaikuses karistatud karupoja kaeblikku ulgumist.

Võib-olla ei tea lugeja, et perekonnaelu nende loomade juures on keerulisem, kui me tavaliselt oletame. Juba täiskasvanud karupoeg jääb veel kauaks ema juurde. Kui aga emakarul sünnib uus poeg, saab noore karu kohustuseks väikese vennakese või õekese hoidmine. Nagu näete, läheb nende käitumis-eeskirjade rikkumine või kohustuste hooletu täitmine kergemeelsele karupojale mõnikord kalliks maksma.

Istudes laagris ja vaadeldes perekonnastseeni, naersin ma südamest. Teisiti suhtus loosse Gaudo. Nähtavasti ei meeldinud talle loomade lähedalolek ja ta keerles ilmse rahutuse ning usaldamatusega meie laagri ümber. Ma teadsin väga hästi, et minu neljajalgne sõber ei karda karu. Mitu korda oli ta metsloomaga taigas kokku sattudes teda raevuka haukumisega jälitanud ja ükskord oli ta osanud himaalaja musta karu puu otsa kihutada. Kuid Gaudo haukus karu peale mitte nagu jahilooma, vaid nagu inimese peale ja mina teadsin koera hääletooni põhjal juba ette, kellega mul tuleb kohtuda. Mulle näib, et tark koer suhtus lampjalgseisse metsaelanikesse teisiti kui teistesse loomadesse ja ei usaldanud neid, nagu ta ei usaldanud tundmatuid inimesigi. Ka antud juhul ilmnes see tema käitumises.

Meie laager oli kaldast küllalt kaugel. Ma tirisin paadi koos kergete kastidega maad mööda vee äärde ja läksin teiste asjade järele. Poolel teel kohtasin ma Gaudokest. Ta jooksis asjalikult ja rutates paadi poole. Kui ma kohvriga õlal sammusin tagasi paadi suunas, tuli Gaudo samas kohas mulle vastu ja jooksis nüüd laagri poole. See kordus seni, kuni kõik asjad olid laagrist paati kantud. Ja siis sai mulle koera käitumine selgeks: ta kartis meie varanduse pärast. Kui ma olin paadi lähedal, hoidus tema laagri juurde; kui ma pöördusin tagasi laagrisse, luges ta vajalikuks jälgida paati. «Kuid miks jääb ta ikka veel sinna, kus me ööbisime, kuigi kõik asjad on juba kaldale kantud?» mõtlesin.

«Gaudo!» hüüdsin, aga koer ei ilmunud. «Gaudo!» kutsusin koera teist korda.

Koer välgatas üheks hetkeks põõsaste vahel ja kadus uuesti silmist.

Ma pöördusin tagasi ööbimispaika, kus nägin liigutavat pilti. Gaudo istus puu all ja näitas silmadega jalarätile selle oksal. Ma olin jalaräti kui tarvitamiskõlbmatu eile ära visanud ja kuidagi oli see oksa külge rippuma jäänud. Kuid Gaudole oli ka rebenenud jalarätt ikkagi meie varanduseks. Ma rebisin räti puu otsast alla ja viskasin koera silmade ees minema. Sellest oli küllalt selleks, et koer võis joostes rutata tagasi paadi juurde, mis oli jäänud peremehe valveta.

Peatselt jõudsime suurele metsastunud Peštšernõi saarele. Sellel elas neli perekonda venelasi ja udeheesid, kes olid väikese hobusekasvatuse sovhoosi teenistuses. Tugevad vihmad hoidsid meid selles paigas kinni. Vihmad algasid kohutava äikesega ja kestsid vahetpidamata mitu ööpäeva. Jõgi paisus ja kandis massiliselt uhutud ja vettekukkunud puid. Nendes tingimustes oli ohtlik jätkata teekonda kergel lootsikul ja ma otsustasin oodata ebasoodsa ilma lõpuni. Kuid oli piinlik istuda toas ja läbi akna vaadata, kuidas loodus nutab. Vihmahoogude tõttu võisin päeva jooksul teha ainult ühe ekskursiooni.

Lasknud maha mõned mind huvitavad linnud, pöördusin tagasi koju, riietusin ümber kuivadesse rõivastesse ja ootasin nahku prepareerides oma läbiligunenud ülikonna kuivamist. Kuid isegi toas oli õhk küllastatud niiskusest. Minu ülikond kuivas aeglaselt ja alles järgmisel päeval otsustasin ma minna ekskursioonile, et jätkata oma kogumistööd ja vastu tahtmist uuesti supelda riietega märjas rohus.

Kuid ka nendes tingimustes ei tulnud mul igavust tunda. Nagu teistegi sõitude ajal kogunesid varsti minu ümber kohalike elanike lapsed. Uudishimulik rahvas vaatas algul vaikselt, kuidas ma võtsin nahka mahalastud lindudelt, kuidas kandsin päevikusse sisse oma vaatlusi. Kui aga lapsed minuga veidi harjusid, kerkis hulk igasuguseid küsimusi. Ma vastasin, nagu oskasin.

«Onu, aga elusaid loomi ja linde te ei võta?»

«Seni pole võtnud. Praegu pole neid kusagil hoida,» vastasin. «Sõidan Verbovkasse, sean end seal sisse, teen puurid, siis hakkan koguma ka igasuguseid elusolendeid.»

«Verbovka on lähedal — kuuskümmend kilomeetrit. Sellise vooluga võib ühe päevaga sinna jõuda.»

«See on tõsi... Ma koguksin ka siin, aga näed, missugune ilm...»

«Onu, aga teie ärge käige üksi, öelge meile ... Tahate, ma toon teile kohe praegu siniharakapoegi?»

Siniharakad on huvitavad linnud, neist jutustan edaspidi. Ma olen juba ammugi tahtnud neid elusatena Moskvasse viia, kuid senini polnud neid minu kätte sattunud.

«Enne ärasõitu too, kui ilm paremaks läheb,» vastasin, «aga nii liguned vihma käes läbi.»

Kuid poiss võttis ruttu särgi seljast, kargas ainult pükste väel toast välja ja hakkas õues läbi loikude kahlama. Varsti tuli ta tagasi, märg ja rahul. Tema nokaga mütsis lebasid juba päris suured siniharakapojad. See oli alguseks ja nüüdsest peale kasvas minu elav inventar iga päevaga.

«Aga teate, onu, Kolka on meil tõeline jahimees,» rääkis mulle peremehe pojuke. «Ta püüdis kogu talve saartel püünisraudade ja langelõksudega kärpe-kolonokke, aga praegu kogub raha — tahab jahikoera osta».

«Aga missugust koera?» pöördusin ma mustajuukselise jahimehe Kolja poole.

«Ei tea, missugune ta on,» vastas too, «ainult et kolonoki peale läheb hästi. Ta peremees suri, aga perenaine küsib tema eest sada rubla, nii ma siis kogungi tema jaoks raha. Meil,» jätkas Kolja, «on isal head koerad, ainult isa neid mulle ei anna — ütleb: rikud ära.»

«Kuidas see oli — rikud ära?» küsisin, tabamata poisi sõnade mõtet.

«Aga meil, onu, on kiskjajahi-koerad — tiigri peale lähevad. Nii isa ei lubagi neid kolonoki peale õpetada. Kui koer hakkab kolonõkki otsima, tiigrit temaga enam ei võta.»

«Ah et sinu isa laseb tiigreid?»

«Ei, ei lase, kas siis tiigrit tohib lasta! Isa ja vanem vend püüavad elusaid tiigreid.»

«Kuidas nad neid siis püüavad?»

«Lihtsalt püüavad. Koertega ajavad taga — ja püüavad.»

Ma olin korduvalt kuulnud ja raamatutest lugenud, kuidas vene jahimehed püüavad Ussuurimaal tiigreid. Kartuni küla, mis asetseb viie kilomeetri kaugusel Peštšernõi saarest, on ammu olnud kuulus tiigripüüdjate poolest. Kuid ma tahtsin sellest kuulda poisikese suust.

«Kolja, jutusta mulle tiigritest!» palusin ma teda.

Ja noor jahimees jutustaski lihtsate sõnadega sellest, kuidas vene jahimehed tulevad toime võimsa ja ohtliku kiskjaga. Ma kujutlesin sellist pilti.

Hilissügis, lumi on langenud. Valge linikuna katab ta

sood, orud ja metsastunud mäeharjad. Lehtmetsad on hõredaks jäänud, läbi raagus puude on kaugele näha. Ainult kohati püsib mongoli tamme okstel pakasest punaseks tõmbunud lehti. Sopkadel mustavad seedrid. Sopka harjal seisab kolm inimest. Neil on seljas kerged poolkasukad, peas karusnahksed mütsid, käes kindad, õlal püssid. Mitu suurt erinevat tõugu koera on seotud puu külge. Need on loomapüüdjad, kes on tulnud taigasse tiigrijälgi otsima. Kuid mitte iga jälg ei huvita neid ühesugusel määral. Nende ülesandeks on leida tiigrite perekond. Kuni kolme aastani jäävad tiigripojad, kes mõnikord kaaluvad ligi seitse puuda, ema juurde. Perekonnast veel mitte eraldunud noore tiigri jälgi oskab loomapüüdja täiskasvanud looma jälgedest eraldada. Selleks on muidugi vaja suurt praktikat.

Peale paljusid tagajärjetuid käike taigasse on lõpuks eesmärk saavutatud — tiigripere jäljed on leitud ja loomapüüdjad asuvad töö juurde. Pesakond on vaja laiali lüüa, ematiiger oma poegadest võimalikult kaugemale kihutada. Ja vaikne taiga täitub võõraste häältega. Vihaselt hauguvad koerad, hüüatavad inimesed, kärgatavad püssilasud. Häiritud ematiiger püüab algul tiigripoegi taigasügavusse viia, kuid need jäävad maha, peituvad tihnikutesse ja lõpuks on ema sunnitud oma järglased hülgama. Sellest momendist peale algabki tõeline jaht. Koerad on lastud noore tiigri jälgedele. Haukumise ja kiunumisega sööstavad nad metsloomale järele. Tiiger läheb harva otsejoones. Kuuldes enese taga ajujahi hääli, otsib ta võimalust peitumiseks, viskub siia-sinna. Koerahaukumine, mis algul kandus paigast paika, kostab lõpuks ühest ja samast kohast. Sinna ruttavadki loomapüüdjad. Vähe lootes oma jalgade väledusele, poeb tiiger tihnikusse tormist murtud puu alla ja on valmis end kaitsma. Koerad kiusavad metsloomа tigeda haukumisega, vaikivad siis hetkeks ja tõmbuvad kõrvale. See tähendab, et ärritatud metsloom sööstis lähima vastase peale, püüdes teda oma võimsate käppadega puruks muljuda. Kasutades metsas valitsevat segadust, lähenevad paigale loomapüüdjad. Üks nendest, kõige vilunum, relvastatud tugeva ja raske kepiga, läheb rahulikult tihniku juurde, kust kuuldub metsloomа tige möirgamine. Ergutatud inimese poolt, tungivad koerad ikka lähemale ja lähemale. Ülejäänud jahimehed, visanud püssid kõrvale, järgnevad esimesele veidi tagapool. Ummikusse aetud tiiger kao-

tab kannatuse, viskub inimese peale ja paiskab ta maha. Aga kui imelikult käitub röövloom pärast seda: ta on hirmunud, kohmetunud, ta silmad piiluvad kõrvale ja ta ei tarvita kunagi oma hambaid ega küüsi. Kasutades seda segadussesattumist, paiskuvad jahimehed metslooma peale, suruvad ta kaela kepiga maad ligi ja seovad ta jalad kinni. Tiiger on püütud. Nööridega seotakse ta rutuga valmistatud kelgu külge ja veetakse külasse. Raske on kõike seda uskuda, kuid nüüd tean, et see pole muinasjutt ega väljamõeldis . . .

«Kolja, aga kas vana tiigrit võib nii püüda?» küsisin ma poisilt.

«Oi, ei, onu, vana ei või! Ta kas põgeneb kaugele või kui teda kõvasti ahistatakse, kisub inimese otsekohe lõhki.»

«Aga tead, Kolja, näib, et mina tunnen sinu vanemat venda. Ta viis mind kord paadiga mööda Imani üles ja jutustas ka tiigritest — selline laiaõlaline.»

«Tema see ongi. Suvel veab ta kaupa Kartunist Santšihezasse kooperatiivi,» vastas Kolja.

«Ja talvel püüab käsitsi tiigreid?» küsisin naeratades.

«Jah püüab,» noogutas poiss peaga.

«Aga näib, et on juba väga hilja,» tuli mulle äkki meelde.

Me läksime välja trepile. Vihm oli lakanud. Ööpimeduses süttisid ja kustusid õhus alatasa tulukesed. Seal lendasid väikesed mardikad, keda Ussuurimaal elutseb otse massiliselt. Lennu ajal kiirgavad nad lühikeste vaheaegade järel eredat fosforist valgust, mis peagi taas kustub.

Järgmisel hommikul ärkasin hilja. Avasin silmad, kuid olin sunnitud need kohe pilukile tõmbama: tuba oli üle kallatud ereda päikesevalgusega. Ma riietusin ja läksin õue. Vihmast uhutud loodus hiilgas värskusest, õhk oli kuidagi eriliselt lõhnav ja läbipaistev. Ma otsustasin viivitamatult Verbovkasse sõita. Kiiresti einestanud, kandsin asjad välja ja paigutasin nad laste abiga paati. Selle eesosas asetses vitstest punutud puur elusate lindudega. Ma tõukasin paadi kaldast eemale ja võtsin kätte aeru.

Hüvasti, külalislahke Peštšernõi saar!

Kaldal seisid heledates sitssärkides paljajalgsed ning päevitunud lapsed ja jälgisid kaugenevat paati.

«Onu, sõida veel meie juurde!» hüüdsid nad.

«Sõidan, kindlasti sõidan,» vastasin mina.

Kiire vool kandis mind varsti välja kitsast metsaga var-

jatud jõeharust peasängi laialė avarusele. Poole tunni pärast jätsin seljataha suure Kartuni küla. Põigates mööda jõeni küündivast sopkast, libisesin kiiresti allavoolu.

Sama päeva õhtuks jõudsime Gaudoga õnnelikult Verbovkasse, seadsime end mugavalt sisse ühe jahimehe perekonnas ja hakkasime uuesti tööga tegelema.

Loodus jõe alamjooksul on mõnevõrra teistsugune. Arvukaid saari katavad lehtmetsad, kuid puuduvad okaspuud. Metsased sopkad on nihkunud kaugele kõrvale ja et jõuda nendeni, tuleb minna üle põldude ja soiste niitude ning läbi metsatukkade. Pidevatel uurimisretkedel kogusin Verbovka ümbrusest suure lindude kollektsiooni. Paljud haruldased eksemplarid sattusid minu kätte ainult tänu mu koerale.

Kord ajas Gaudo rohust välja mulle tundmatu põldvutitaolise linnu. Tulistasin kerge erutusega ja lasksin mööda. Lind kadus tihedasse padrikusse. Ent visa Gaudoke leidis ta uuesti ja sundis teda üles lendama. Tulistasin teistkordselt, kuid ka seekord ainult haavasin lindu. Lennanud meetrit sada, langes lind tihedasse rohtu.

Kiirustades läksin märgatud suunas, kuid niipea kui olin astunud kõrgesse rohutihnikusse, kaotasin kohe orienteerumise. Kus seal veel lindu leida, kui ise ei tea, kuhu lähed! Näed ainult pikkade kõrte latvu ning sinist taevast.

Päev oli palav, kuumus rohus oli väljakannatamatu. Kuid oli vaja otsida. Ma olin veendunud, et minu tundmatu osutub ebatavaliseks harulduseks. Otsisime koos Gaudoga, otsisime ja olime lõpuks niivõrd kurnatud, et polnud enam jõudu otsinguid jätkata. Siis läksime jõe äärde; ma ujutasin Gaudokest, suplesin ise, puhkasime mõlemad veidi, ja ma ütlesin koerale:

«Noh, mustakoonuline, leia mul lind üles!»

Koer vaatas mulle silma ja puges kuulekalt tihedasse rohtu. Mõne aja pärast kuulsin kutsuvat haukumist, kuid koera ennast tihnikus näha oli võimatu.

«Gaudo, kus sa oled?»

Koer vastas haukumisega ja hääle järgi võisin otsustada, et koer ei liigu paigast. Läksin hääle suunas, tungisin läbi rohu, ja mis ma näen — Gaudoke istub maas, tema kõrval aga lebab surnud lind — vuttkana. See on meil haruldane lind. Ta tungib meile lõunast ja seda ainult maa idaosas. Vuttkana levik on seniajani halvasti selgitatud. Mul õnnestus kindlaks teha, et Iman on selle linnu pesitsemisala

kõige põhjapoolsem punkt Ussuurimaal. Vuttkana on aga muuski suhtes huvitav.

Paljudel sulelistel haub emalind munad välja ja hoolitseb oma poegade eest, isalind aga ei võta sellest üldse osa. Näiteks on partidel isase värvus ere, aga emasel, vastupidi, tagasihoidlik. Emalinnule on see vajalik selleks, et haudumise ajal varjata pesa, hoida mune ja koorunud pardipoegi.

Teisiti on lood vuttkanaga. Isalinnu sulestik on sellel liigil mõnevõrra tagasihoidlikuma värvusega kui emalinnul. Otsekohe peale munemist lahkub emalind pesalt ega hoolitse oma poegade eest. Isalind haub munad välja ja kasvatab ise pojad üles. Sellist erinevust isa- ja emaloomа vahel nimetatakse ümberpööratud suguliseks dimorfismiks.

Palju vaeva kulutas Gaudo, et leida vuttkana rohupuhmastes, kuid teda suhu võtta ta kartis. Vähe aega enne seda oli ta mind kõvasti vihastanud sellega, et rebis ära saba ühel tabatud linnul. Ma lugesin koerale pika noomituse, laites teda lohakuse eest. «Miks sa lindu sabast haarad? Kuhu ta sabatult kõlbab!» Ja Gaudo silme ees viskasin vigastatud linnu minema. Koeral oli kohutavalt piinlik ja nähtavasti võttis ta öeldu teadmiseks. Seepärast otsustaski

ta parem vuttkana mitte puudutada, vaid mind kohale kutsuda: «Võta ise, muidu hakkad pärast riidlema!»

Kuid nii mõnigi kord osutas mu neljajalgne sõber oma püüdlikkuse tulemusena mulle nii-öelda karuteene. Ma ei unusta üht juhtumit sinikaelaga. Tol päeval tahtsin ma minna üle suure soo sopkadeni. Need asetsesid viie-kilomeetri kaugusel asulast. Asusime teele varahommikul, et jõuda õhtuks tagasi. Kuid õnnetuseks sattus Gaudo küla lähedal asuval järvel isasele sinikael-pardile, kes oli ilmselt juba kevadest saadik tiivast haavatud, ja hakkas teda pikema jututa mööda järve taga ajama. Kord ronib tema järel kõrkjatesse, kord kihutab ta välja avaveele. Lõpuks püüdis koer linnu kinni; kuulsin, kuidas see rohus tiibadega peksles. Võtsin sinikaela kätte, vaatasin teda ja nägin, et haavatud tiib oli täiesti kokku kasvanud — peatselt võib lind jälle lennata. Mulle polnud sinikael üldse vajalik ja ma otsustasin linnu vabadusse lasta, ainult ma ei tahtnud seda teha Gaudo juuresolekul — koer veel haavub. Ootasin, kuni Gaudo jooksis eemale, ja lasksin linnu lahti kaldaäärsesse roostikku.

Kuid selle asemel, et istuda vagusi, sööstis rumal lind kärarikkalt tiibadega pekseldes vette. Ehkki Gaudo oli kaugel, tormas ta seda kuuldes silmapilk kohale ja uuesti algas järvel ajujaht sinikaelale. Kord ujuvad mõlemad, koer ja lind, järve keskel, kord kaovad kõrkjatesse. Kutsusin Gaudot ja kirusin teda, kuid koer ei nõustunud kuidagi sinikaelast loobuma.

Ma olin sunnitud ootama terve tunni, kuni Gaudo püüdis linnu uuesti kinni. Selle aja jooksul tõusis päike juba kõrgele, hakkas palav. Pahameeles, et niipalju aega oli kulutatud asjatult, pistsin ma püütud linnu pauna ja olles ära käinud pool kilomeetrit, panin õnnetu sinikaela märkamatult tihedasse rohtu kõrgete mätaste vahel. Ma mõtlesin, et Gaudo on haaratud uutest otsingutest ja unustab sinikaela. Kuid koera petta ei olnud nii lihtne.

Nuuskides tee ääres, jooksis ta aeg-ajalt minu taga, seadis nina tuule järgi ja kontrollis, kas sinikael on siin. Noh, ja lõpuks ta avastas, et mul polegi enam sinikaela.

Koer keerles nagu hundipoeg minu ümber, ta nägu oli rahulolematu ning solvunud. Gaudo sööstis mööda meie jälgi tagasi ja kadus silmist. Kaua ootasin ta tagasipöördumist ja jõudmata ära oodata, pidin ise talle järele minema. Seda Gaudo nähtavasti arvestaski. Ta oli jälle õnnetu sini-

kaela üles otsinud ja püüdis lindu esikäppadega maha surudes haukumisega minu tähelepanu endale tõmmata.

Mul tuli sinikaelaga üle soo koju vantsida. Kodus sidusin Gaudokese kinni ja viisin sinikaela jõele, külast kaugemale, et lind enam minu juurde tagasi ei pöörduks. Väljalastud Gaudo kihutas jõekaldale ja nuuskis kaua mööda minu jälgi. Kuid seekord ei õnnestunud tal lindu leida. Sinikael ujus jälgi enda järele jätmata mööda jõge minema.

Jõudis kätte kuum aeg. Ma ööbisin mitte onnis, vaid vabas õhus — lõin oma telgi üles aias tiigi kaldal. Ühel sumbunud ööl ei saanud ma kaua uinuda. Rasked pilved varjutasid taeva, katsid tähed kinni. Aeg-ajalt lõhestasid ööpimedust välgud, kuuldusid tumedad piksemürinad. Ja otsekui vastuseks sellele tiigis kord vaibus, kord kõvenes konnade krooksumine. Kuskil kaugel, küla serval, hakkas haukuma koer, tema järel teine, kolmas ja varsti täitus kogu küla haukumisega. Algul oli see tige, pärast ilmusid sellesse hirmunoodid; koerad vingusid, ulgusid kaeblikult.

Toetudes küünarnukkidele, lamasin ma telgis ja kuulatasin teraselt neid imelikke ja harjumatuid helisid. Miks hauguvad koerad? Kuid siis muutus küla serval haukumine summutatuks, vaevalt kuuldavaks. Tumeda haukumise laine veeres minuni ja läks tagasi kaugele küla teise otsa. Näis, nagu kostaks haukumine mitte õuedelt, vaid ehitiste põrandaalustest. «Mis see võib küll olla?» murdsin pead.

Sel momendil katkes konnakontsert, tiik täitus kujuteldamatu käraga. Kuuldusid mingite loomade hüpped vette; hirmuga kisendasid koduhaned ja pekslesid tiibadega. Nähtavasti peremehetses asulas mingi kutsumatu külaline. Ma haarasin püssi, torkasin padruni rauda ja tulistasin. Möödus minut — ja kõik jäi vaikseks. Tiigi vastaskaldalt kostis inimese hääl. Keegi seletas erutatult midagi teisele. Minuni lendavatest lausekatketest taipasin, et asulat olid külastanud hundid ja viinud ära koduhane.

Naaberõuel klähvis ebakindlalt ja kuidagi süüdlaslikult koer, temale vastasid teised. Hundid läksid ära, hädaoht möödus ja koerad ronisid oma varjupaikadest välja.

Telgi katust mööda hakkasid pekslema harvad rasked vihmapiisad — ikka sagedamini ja sagedamini.

Kuid kus on siis Gaudo? Teda polnud kusagil. Ärevusega otsisin läbi kogu õue, aia, kutsusin teda, jooksin koju, kuid ka seal polnud teda keegi näinud. Kuhu oli ta siis jäänud?

Peale pikki otsinguid leidsime jooksiku lõpuks üles. Ja kust, mis te arvate? Süüdlase ilmega ja üleni märg, lamas ta vihmaloigus ümberpööratud vana paadi all.

Ma sain teada, et minu igati julge neljajalgne sõber kardab oma halle sugulasi. Tõenäoliselt oli koeral olnud nooruses huntidega kokkupuuteid, mida ta ei suutnud unustada kogu oma elu jooksul.

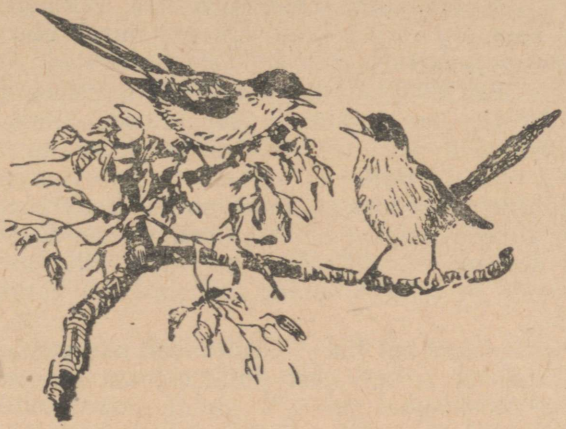

Helesinised kaunitarid

Enne, kui sõitsin Ussuurimaale ja nägin siniharakat looduses, tutvusin selle linnuga hästi raamatute järgi. Vähe sellest: ma vaatasin muuseumis hoolikalt läbi seeria nahku. Kuid vabaduses jäi mulle linnust selline mulje, nagu näeksin teda esimest korda.

Oli jahe esimese mai hommik. Koidikul sõitsime voorimehega linnast välja ja katnud viletsal teel nelikümmend kaks kilomeetrit, peatusime kell 7 hommikul rohelisel aasal keset väikest küla. Olgugi et sõit mööda auke ja lohke tublisti väsitas, jälgisin pidevalt vahelduvaid vaateid. Kõik siin oli minu jaoks uus ja huvitav. Aasalt, kus voorimees otsustas teha peatuse, läks lõuna suunas lai kraav. Üks kraaviserv oli täis kasvanud kõrgeid hõbepajusid. Nende oksad ei olnud veel kattunud lehtedega, kuid kaugelt näis iga puu olevat mähitud õrnrohelisse vinesse. Aeg-ajalt lõõtsus tuul ja sellest kõikusid puude ladvad. Sinine taevas, valged sulgjad pilved, õrn rohelus ja isegi tuuleiilid — kui kaunis see kõik oli! Kõiges oli tunda kevadet.

Ma ronisin vankrilt maha ja tahtsin vaid sirutada kangestunud liikmeid, kui tardusin hämmastusest. Otse minu pea kohal lendlesid, vaevu tuuleiilidega toime tulles, neli pika-

sabalist lindu ja laskusid lähima puu otsa. Muidugi tundsin ma neis kohe ära siniharakad, aga kui ilusad olid nad sel eredal kevadpäeval!

Lindude õrnsinine värvus harmoneerus sinise taevaga. Kui siniharakad vaid laskusid hõbepajudele, mille õõtsuvate okste vahelt olid näha sinavad kaugused, muutusid nende kontuurid ebaselgeteks. Ma ruttasin puudesalga poole, et iludusi lähemalt vaadata, kuid püsimatud ning erksad linnud lendasid alatasa paigast paika ja mõne sekundi möödudes kadusid nad mu silmist. Mina aga jäin võlutuna seisma ühele kohale ja vahtima selles suunas, kuhu harakad olid lennanud.

Kui toredad nad on! Ilu poolest jäävad nad vaevalt maha eredavärvilistest troopilistest lindudest. Ja ma otsustasin koguda ja Moskvasse viia mitte ainult siniharakate nahku, vaid ka elusaid pikasabalisi iludusi.

«Aeg on sõita,» kuulsin ma küüdimehe hõiget ja vaatasin tagasi.

Mees seadis rakendit korda. Kuid selle asemel, et ronida vankrile ja jätkata teekonda, võtsin ma heinte alt välja oma asjad, panin need maha ja teatasin teekaaslasele, et jään sellesse külasse. Ootamatu otsuse põhjustas kohtumine siniharakatega. Ja hiljem ei tulnud mul oma tegu kahetseda. Ümbruskonnas esines hulk huvitavaid linde ja minu vaatlused ning kollektsioonid täienesid iga päevaga. Aeg-ajalt puutusin ma kokku ka siniharakatega. On huvitav, et nad püsisid kuni mai kahekümnendate kuupäevadeni hulkuvate salkadena. Kohtasin neid kord keset tihedat metsa, kord metsastunud sopkade servadel, kord lagedate soode põõsastikes. Nähtavasti ei pesitsenud nad veel ja püüdsid toiduotsingutel läbi uurida võimalikult suurt maa-ala.

Ükskord, kui ma sõitsin paadiga mööda jõge, lendas minu suunas salk siniharakaid. Ma haarasin püssi ja tulistasin. Üks harakatest planeeris tiivast haavatuna kohmakalt liivajoomele ja hüples lähima pajupõõsastiku poole. Jõudsin kiiresti kaldale ja sööstsin talle järele. Ma tahtsin harakat kätte saada elusana. Kuid momendil, kui ma jõudsin linnule järele ja olin just teda kinni haaramas, läks tal korda päästvasse pajutihnikusse hüpata. Veel hetk — ja väle lind, kasutades oma painduvaid jalgu, ronis üles paju latva. Ennast säästmata tungisin ma edasi. Murdsin raevukalt kuivi raage ja püüdsin lindu nõtketelt okstelt maha raputada. Pärast pikki pingutusi õnnestus see mul lõpuks. Aga kuni ma linnu

kukkumiskohale jõudsin, oli ta juba kättesaamatusse kõrgusse roninud.

«Vette raputada,» vilksatas mul peas. Varsti õnnestuski mul tõrjuda hüplevat harakat pajudele, mis rippusid sügava jõeharu kohal. Nõtked tüved ulatusid siin kaldast kaugele eemale. See lubas mul kasutada okste õõtsutamiseks mitte ainult käte jõudu, vaid ka keharaskust. Ma hüppasin kord ühele, kord teisele tüvele, painutasin latva peaaegu veeni ja ühtaegu pildusin haraka pihta puutükke või raputasin peeni oksi. Varsti peitus hirmunud lind latva. Ma juba pühitsesin võitu, kui äkki oks praksatas ja ma kukkusin külma vette.

Ma ei saanudki harakat kätte. Kui ma üleni kriimustatult ja marraskil nahaga märgi riideid välja väänasin, jätkas kärmas lind oma helesinist saba keerutades rahunenult oksalt oksale hüplemist. Püss oli lähedal ja ma oleksin võinud haraka maha lasta — mulle oli vaja ka tema nahka. Kuid see mõte ei tulnud siis mulle üldse pähe. Oli ju harakas välja kannatanud karmi võitluse ja võitjaks jäänud. Haavatud tiib kasvab kinni ja lind saab lennuvõime tagasi.

«Vaja otsida pesa poegadega,» otsustasin, tõugates paadi kaldast eemale. Mulle näis see väga lihtsa asjana.

«Kas või üksainuke pesa leida!» unistasin nädala pärast, olles tulemusteta sumanud mööda metsalodusid rohkem kui saja kilomeetri ulatuses. Tol ajal ei võinud ma muidugi kujutledagi, et kui õnnestub leida üks pesa, siis võib neid leida terve tosina. Hiljem sain ma teada, et talvised ja kevadised siniharakate salgad ei kaota omavahel sidet ka pesitsemisperioodil. Ja kui harakad ei moodusta koloonialaadset pesitsuspaika, siis pesitsevad üksikud paarid tingimata üksteise läheduses ja kogu talvine seltsing asustab üht ja sama metsaala.

Häirige harakat pesa juures — ja tema äreva kisa peale ei ilmu kohale mitte ainult isalind, vaid ka kolm-neli läheduses pesitsevat harakat. Praegu ei hakka ma kirjeldama, kuidas ma leidsin esimese siniharaka pesa, vaid parem peatun ühel huvitaval juhtumil, mille elasin läbi järgmisel suvel.

Ühel vihmasel sompus päeval, milliseid Ussuurimaal esineb sagedasti, leidsin ma siniharaka pesa. Alt ei saanud ma kindlaks teha, mis selles on, ja ma otsustasin üles ronida. Pesa ei asetsenud mitte väga kõrgel, aga sellele juurdepääsemine oli väga raske. Mongoli tamme jäme sile tüvi oli

alumises osas ilma oksteta ning niiske ilma ja tamme koort katva sambla tõttu erakordselt libe. Puu otsast võis isegi paigal püsides kergesti maha libiseda. Oli tarvis tugevasti pingutada, et tõusta vajalikule kõrgusele. Kuid seal oli pesa, mul oli vaja teada, mis selles oli, ja jätnud maha kõik, mis võiks mulle takistuseks olla, hakkasin mööda puud üles ronima. See oli raske, kuid ma ronisin ikka kõrgemale ning kõrgemale ja kümne minuti pärast toetusin juba tugevale oksale. Pesa jäi käeulatuse kaugusele. Edasi oli tarvis haarata mõlema käega ümber tüve, suruda põlvedega ja tõusta veidi kõrgemale — siis on pesa minu näo kõrgusel. Kõike seda ma arvestasin ja peale lühikest puhkust asusin plaani teostamisele. Haarates kätega tüve ümbert kinni, tõusen aeglaselt kõrgemale, küünin viimaks pesani ja valmistun sellesse piiluma. Kuid samal momendil lendavad mõlemad täiskasvanud siniharakad mu näo juurde ja rebivad halastamatult mind juustest, nokivad valusasti põski ja kõrvu. Kartes oma silmade pärast, tõmban need pilukile, raputan pead ja püüan linde ära ajada, kuid ei suuda midagi teha. Mulle on selge, et kui ma kas või hetkekski lasen käed lahti, lendan otsekohe alla. Teisest küljest aga — kuni ma hoian kinni mõlema käega, olen ma kaitsetu. Harakas võib teha mu näoga, mis talle pähe tuleb. Ja nõnda taandun ma aeglaselt oksani, millele võib jalgadega toetuda. Samaaegselt tõmbuvad tagasi ka harakad. Nad tõusevad kõrgemale, puu võrasse ja kutsuvad kokku oma naabreid. Kasutades lindude äraolekut, kordan ma uuesti oma katset, kuid seekord kohtan pikasabaliste peremeeste poolt veelgi teravamat ja julgemat vastupanu. Ümber pesa ei tiirle enam paar harakat, vaid neid on juba tükki kaheksa.

Peale mitmeid ebaõnnestunud katseid eelistasin ma naaberpuu otsa ronida ja siniharakate kallaletungi alla langemata ülalt ja kaugelt pessa vaadata. Seal lebas oma suuri päid küljele painutades viis, võib-olla kuus paljast vastkoorunud harakapoega ...

Juuni lõpuks kogunes mul ligi kakskümmend elusat siniharakapoega. Kuni nad olid väikesed, hoidsin ma neid suures korvis, mis oli pealt kaetud võrguga. Kui nad aga suureks kasvasid, paigutasin ma nad avarasse, kiiruga valmistatud puuri.

Ükskord juhtus nii, et kasutades mädas võrgus tekkinud avaust, pääsesid harakad üksteise järel täielikku vabadusse.

Minu suureks rõõmuks ei lennanud harakapojad minema. Harjunud toitu saama inimese käest, veetsid nad terveid päevi aias ja silmates mind, lendasid usaldavalt lähedale ja küsisid süüa. Nad sõid meelsasti toore liha tükikesi, väikesi kalu, nisuputru ja kohupiima. Kuid ma toitsin harakapoegi harva ja nad olid sunnitud ise endale toidupoolist otsima.

Toiduotsinguil külastasid nad eriti meelsasti õunapuid. Viljapuudel oli tol aastal rohkesti röövikuid ja paljud oksad olid üleni võrgendiga kaetud. Minu siniharakad püüdsid kahjustatud puu okstel rippudes päevade kaupa neid aiakahjureid.

Nädala pärast olid meie aia puud röövikutest vabad ja siniharakad hakkasid naabrite aedu külastama.

Enne ärasõitu valisin ma välja kümmekond kõige taltsamat harakapoega ja panin nad transportpuuri. Kuid nad ei sattunud pealinna zooparki: pika teekonna ajal ei jätkunud mul vastavat toitu.

Kartes vangide elu pärast, lasksin ma oma pikasabalised iludused südant kõvaks tehes enne Irkutskisse jõudmist vaguniaknast välja.

Kuid kuidas olin ma rõõmus, kui Moskvasse saabudes külastasin zooparki! Ma sain teada, et neljast minu poolt eelmisel suvel kaasatoodud väikesest siniharakapojast olid saanud imeilusad täiskasvanud linnud, et nad olid pununud pesagi ja kasvatanud üles poegi.

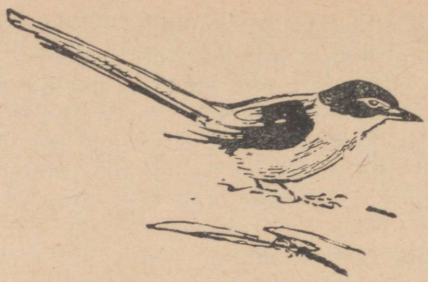

Teadetebüroo looduses

Et valdav enamik linde toob inimesele kasu — see on vana ja vastuvaidlematu tõde. Kuid kaugeltki mitte kõik ei tea, kui mitmekülgne on see abi. Näiteks valge raisakotkas, kes on päevaröövlind ja toitub raipeist ning igasugustest jäätmetest, teostab paljudes Kesk-Aasia asustatud punktides sanitaarteenistust. Isegi selline kahjulik lind, nagu kanakull on mõnel määral kasulik. Tihti püüab ta jahimajandites haigeid linde, millega piirab nakkushaiguste levikut.

Palju suuremat kasu toovad putuktoidulised linnud. Nad aitavad inimesel võidelda putukate — põllumajanduskahjurite vastu.

Kuid kes lugejatest on kuulnud, et linnud võivad osutada inimesele abi linnustiku enese ja kohalike imetajate fauna uurimisel?

Mõnikord on see aga nii.

Suur ja mitmekesine on meie kodumaa loomastik. Taigas elutsevad taigaloomad ja -linnud, kõrbetes — luidetele ja savistele tasandikkudele omased loomad, mida ei kohata teistes tingimustes, kuna Ussuurimaal elutsevad põhja- ja lõunapoolse taimestiku segunemise tulemusena taiga ja laialehise subtroopilise metsa loomad.

Huvitav on sõita uude, sulle tundmatusse maakohta ja teha kindlaks, missugused linnud ja loomad siin elavad. Ainult et see pole kerge. Ühtesid loomi, keda maakohas elab suurel hulgal, kohatakse juba esimestel päevadel. Seevastu

teised, kellel on varjatud eluviis, puutuvad silma väga harva. Mõnikord möödub kuid, enne kui selgub, et teie naabruses elab see või teine loom. Kohalike lindude ja imetajate fauna kindlakstegemiseks tuleb päevast päeva luusida mööda metsi ja soid binokli ja püssiga, teha päevikusse märkmeid nende kohta, keda tunned, ja maha lasta vähetuntuid.

Enne ekspeditsioonile sõitmist hakkad selleks kaua varem ette valmistuma, loed uuesti läbi raamatud, kus on kirjeldatud maakohta, mida hakkad uurima. Kuid sellest on veel vähe. On vaja osata jälgedetundja viisil teraselt lugeda looduse elavat raamatut.

Palju kordi tuli mul teostada sellist loomastiku ja linnustiku «loendust» ja rännakuaastate kestel töötasin ma välja omaenese metoodika, mis kergendab ja kiirendab välitööd. Sellest ma tahangi jutustada.

Sõitsin Ussuurimaale. Lähen mööda noort tammemetsa ja äkki kuulen — metsvint häälitseb: «pink-pink!» Mis imeasi see siis on? Ma tean ju väga hästi, et Ussuurimaal metsvinte ei ela. Varsti paljastasin petturi: selgus, et häälitses puuhänilane, kuid tema hüüd on väga sarnane metsvindi hüüuga. Ja mida enam ma kuulatasin ussuuri metsa kevadmeloodiat, seda selgemaks sai mulle, et täpseid andmeid nende paikade linnustiku kohta ma kuulmise järgi ei kogu. Mulle näib, et häälitsevad siisikesed, aga selgub, et tegemist on valgesilmaga; hiina rohevint hüüab nagu ohakalind. Paljude teiste lindude hääled olid mulle hoopis tundmatud. Elab ju Ussuurimaal palju niisuguseid linde, keda teistes kohtades ei esine. Ma läksin täiesti segi ja otsustasin pöörduda abi järele lindude eneste — hallide hiina kuldnokkade poole.

Hiina kuldnokki elutseb Ussuurimaal suur hulk. Nad pesitsevad puuõõntes ja täidavad need viimse võimaluseni kuivade rohukõrtega ja linnusulgedega, et poegadel oleks pehme pesavooderdis. Kuldnokad koguvad linnusulgi kõikjalt — metsadest, põldudelt ning jõgede ja järvede kallastelt. Seda ma otsustasingi kasutada.

Ootasin, kuni kuldnokapojad lendasid pesadest välja (nad teevad seda väga varakult), võtsin õõnsusest mitu tühjaks jäänud pesa, lahutasin need sulg-sulelt ja sain otsekohe vajalikud andmed selle kohta, missugused linnud elutsevad siin suvisel ajal. Kuldnoka-kollektsioonide hulgas esines üksikuid läbilennanud lindude poolt kaotatud sulgi, ena-

masti aga olid need kohalike lindude suled, kes siin suvel elasid ja sulgisid. Nii ma koostasingi hallidelt hiina kuldnokkadelt saadud andmete põhjal pika nimestiku siinsetes paikades elavatest lindudest.

Teateid metsa neljajalgsete elanike kohta andis mulle teine lõbus ja ilus lind — siniharakas. Oma pesa ehitab ta puudele ning õõnsustesse ja vooderdab selle seestpoolt kõikvõimalike loomade karvadest moodustatud paksu kihiga. Vaatasin läbi siniharaka pesa ja milliseid karvu ma siit kõik ei leidnud! Siin oli mitmesuguste hirvede, kaht liiki karu — pruuni ja musta karu, kährikkoera, hundi, rebase, orava ja kolonoki karvu.

Harakas kasutab iga soodsat juhust, et korjata endale pesa jaoks vajalikke karvu. Leiab ta langelõksust, mida jahimees unustas külastada, hukkunud kolonoki — ilma pikemata asub ta sellelt karvu välja kiskuma ja oma pessa tassima. Juhtub haraka ette tort oravakarvu, mis on loomakese poolt kaotatud karvavahetuse ajal — hoolikas lind ei jäta ka seda maha.

Ühe sõnaga, harakal on pesa ehitamise juures muret kaelani: karvu on vaja koguda palju ja harakas pole ju metsas üksi. Teised harakad — samasugused karvakogujad — võistlevad temaga igal sammul. Nii püüabki siniharakas, et asi läheks kiiremini, karvu välja kiskuda ka elusatelt loomadelt, eriti neilt, kes ei paista silma kuigi suure nobedusega. Suurem osa loomi hakkab vara karvu vahetama. Juba märtsis püsib neil karv halvasti kinni. Harakale on see aeg just paras — ta asub võrdlemisi hilja pesa tegema.

Mul oli mitu korda juhus näha, kuidas siniharakad tegelevad karvade varumisega oma pesa jaoks.

Mäletan, läksin kord metsa ja istusin lagendikule puhkama. Päev muutus kuumaks. Tuult ei olnud ja päike kõrvetas halastamatult. Takerdud kõrgesse niiduheina — ei saa hingata. Aga siin metsas, varjus on hea ja jahe. Puhkan, vaatan ringi. Äkki kuulen tihnikust tasast tuulemurtud okste praksumist — kindlasti liigub seal ettevaatlik loom. Vaatan: lagendikule tulevad tihnikust kolm hirve. Peatuvad. Üks tõmbab sõõrmetega õhku, kuid nõrk tuul puhub minu poole ja metsloom ei haista mind.

Hirved hakkavad mahlakat rohtu näpsima. Näpsivad ja aeg-ajalt raputavad eneselt kihulasi — juba on nood neile liialt silma roninud. Mina aga istun liikumatult, ei julge silmagi pilgutada, ehkki ka mind kihulased halastamatult

söövad. Sel hetkel laskub käratult läbi õhu vilksatades ühele hirvele julgelt selga väle lind. Saba on tal helesinine, pealagi must — kuidas mitte ära tunda siniharakat!

Lind hüples mööda hirve selga nii kindlalt, nagu polekski see olnud elus loom, vaid liikumatu puutüvi, leidis sobiva koha ja asus vahetuva karva torte välja sikutama. Sai nokatäie kätte ja lendas oma kandamiga tihnikusse. Kuid ei möödunud kolme minutitki, kui näen: pikasabaline karvakorjaja on uuesti seal, hüpleb jälle mööda hirve selga. Nähtavasti rõõmustas harakas soodsa juhuse üle ja ruttas tagasi, kartes, et hirved kaovad silmist. Kuid hirvele näis see olevat täiesti ükskõik, sest et ta ei pööranud harakale mingit tähelepanu.

Teinekord nägin, kuidas harakas kiskus karvu välja koeralt. Ilm oli tol hommikul halb ja mul tuli jääda koju. Istudes akna juures, silmitsesin ma nukralt halli taevast: millal lõpuks lakkab vihmasadu ja tuleb välja päike? Äkki vilksatas ehituste vahel siniharakas ja kadus aeda. Läksin ette-

vaatlikult trepile ja näen: harakas istub varbtaral ja vahib tähelepanelikult katusealusesse. Seal aga magab end vihma eest varjates naabri koer, suur ja nässakas; salkudena ripub ta turjalt mahatulev karv. Harakas sukeldus katusealusesse, rebis lennul koeralt karvatordi ja istus puu otsa — mugavam karvu nokka seada. Koer ärkas, vaatas rahutult ringi, kuid ei saanud aru, kes oli häirinud ta und. Samal ajal aga lendas tagant juurde teine harakas ja rebis koeral taas tordi karvu välja.

Koer nägi, et on vaja otsida kindlam peidupaik, ja sammus norgus peaga maja poole, kavatsedes pugeda trepi alla. Kuid harakas ei kaotanud aega ja jõudis ikkagi rebida välja veel tordi koerakarvu. Koer võpatas, vihastus, paljastas isegi hambad, kuid ei pööranud pead. Ta nähtavasti teadis, et pole midagi teha selle õela ja osava linnuga.

Ma jutustasin selle loo mitte juhuslikult. Loodusesõbrad võivad sellest teha kasulikke järeldusi. Muidugi ei õnnestu mitte igaühel näha siniharaka või hiina kuldnoka pesa. Kuid iga looduseuurija, kes kogub andmeid oma kodukoha ümbruse sulelise ja neljajalgse elanikkonna kohta, võib looduses kasutada «kohaliku teadetebüroo» teeneid.

Väga õigeid teateid annavad meile tavaline kuldnokk, põldvarblane ja paljud teised linnud.

Amuuri roninastik

Ussuurimaal viibimise ajal huvitasid mind mitte ainult imetajad ja linnud, kelle vastu mul on eriline nõrkus, vaid ka teised loomad. Imani jõe orus retkel Verbovka küla ümbrusse puutusin ma esmakordselt kokku amuuri roninastikuga. See mürgita madu kasvab mõnikord ligi kahe meetri pikkuseks ja on veidi peenem täiskasvanud inimese käest. Amuuri roninastik on niivõrd imetlusväärne oma naha mustri peenusega ja värvide eredusega — kitsad kollased vöödid tumedal põhjal —, et on võimatu temast mitte vaimustuda.

«Milline suurepärane madu!» mõtlesin, nähes esimest korda roninastikut. «Ega asjata maonahka kõrgelt hinnata.

Tingimata tuleb viia Moskva loomaaeda mitu sellist eksemplari — las vaatavad, kes pole neid madusid vabaduses näinud!»

Madu püüda ei ole väga raske ja transportida — isegi väga kaugele — on neid palju kergem kui teisi loomi. Neid ei ole teel vaja sööta ega joota.

Ussuurimaal püütud madude jaoks võtsin ma tavalise vana turukorvi, täitsin selle poolenisti heintega, pistsin sinna oma matkasaapad, seljakoti, padrunitasku ja lasksin korvi kaksteist roninastikut. Pärast õmblesin korvi kotiriidesse ja andsin pagasisse nagu tarbeesemed. «Tarbeesemed» talusid imehästi üheteistkümnepäevast sõitu raudteel, jõudsid õnnelikult Moskvasse ja elasid kaua zoopargi terraariumides.

Tol aastal oli rajoonis, kus ma rändasin, madusid eriti palju — tõeline maonuhtlus. Kuhu sa ka ei lähe — igal pool kohtad madusid.

Toob perenaine sületäie heinu hütti, heintes aga on madu. Tõuseb segadus ja kisa. Lähevad külalapsed paadiga sõitma — paadis pingi all lebab rõngasse tõmbunud suur madu.

Mulle oli see kasuks. Kui vaid kuulsin kisa, jooksin sündmuspaigale kindla veendumusega, et leian kerge saagi. Sellise külluse juures otsustasin ma jätta endale madusid ainult range valiku alusel — ainult kõige huvitavamad, suured eksemplarid.

Eriti tihti kohtasin madusid oma jahiretkedel. Lähen ükskord mööda soise võsa äärt ja äkki näen, kuidas mahapaindunud põõsaste all aeglaselt lookleb suure mao pikk keha. See oli amuuri roninastik. Jõudes metspardi pesani, haaras nastik lõugade vahele ühe muna ja hakkas seda alla kugistama. Muna oli suur, libe — kuidagi ei lähe neelust alla.

Õnnetu part oli tõmbunud pesalt kõrvale, surus end maad ligi ja sisises tasakesi. Ma läksin täiesti lähedale, kuid part ei osutanud minule mingit tähelepanu. Ta ei pööranud oma silmi maolt.

Mul hakkas kahju vaesest linnust, lõikasin ettevaatlikult painduva vitsa ja piitsutasin sellega kõigest jõust nastikut. Madu tõmbus kokku nagu terasvedru ja kadus välgukiirusel kõrgesse rohtu.

Amuuri roninastikud on lindudele suureks nuhtluseks,

sest nad söövad nende poegi ja mune. Maod ahistavad mitte ainult maapinnal pesitsevaid linde, vaid ka neid, kes punuvad oma pesa kõrgete puude otsa.

Ükskord, tungides läbi ussuuri metsa rägastiku, jäin ma puhkama vana põlendiku servale. Jäi läbida veel väike maaala, aga ka see lühike tee ei tõotanud tulla kerge.

Tihe rohi tõusis inimesest kõrgemale, varjates põlenud, peale tulekahju tuulest mahapaisatud puude tüvesid. Komistad vastu sellist nähtamatut takistust ja kukud näoli, seljas rippuv püss lööb sind kuklasse, nii et sädemed lendavad silmist.

Rohutihnikutes on umbne ja palav nagu saunas. Arvutute kihulaste ja sääskede pilved täidavad õhku, ronivad õela vingumisega silmadesse, suhu, kõrvadesse.

Ma nägin kõiki neid mõnusid ette ja otsustasin veidi puhata. Jälgisin kaugelt lindude imelikku käitumist, kes olidki mind sellesse metsakolkasse meelitanud.

Vana õõnsa puu ümber, mis sirutas taeva poole oma kuivanud latva, lendlesid ärritatult kisades eredavärvuselised linnud — lainokad. Äreva vilistamisega aitasid neile kaasa kollaselg-kärbsenäpid. Okstel askeldasid rahutult hallid hiina kuldnokad.

Kogu elatanud puuhiiglase õõnsustes ja koorepragudes pesitsev linnustik oli millestki tugevasti erutatud. Ja ma tahtsin teada, kes oli selles segaduses süüdlane.

Tähelepanelikult linde vaadeldes jõudsin ma veendumusele, et kutsumata külaline asub kusagil puutüvel. Nähtavasti liikus ta paigast paika ja neil hetkedel tõusis kujuteldamatu kära; seejärel vaikis see lühikeseks ajaks ja puhkes uuesti uskumatu jõuga.

Ma juhtisin binokli puutüvele ja nägin suure mao aeglaselt mööda tüve edasi liikuvat keha. Kasutades koorekonarusi ja pragusid, ronis nastik päikese käes loogeldes ja läikides kindlalt puu otsa. Võib-olla tahtis ta võimalikult kiiremini linnupoegadest einestada, aga võib-olla märkas minu lähenemist ja püüdis hädaohu eest varju leida.

Pannud maha püssi ja binokli, ronisin ma puu otsa maole järele. Inimesel on raske võistelda maoga. Roninastik jõudis puulatva ja ronis kuiva oksa viimasesse tippu. Sinna talle järgneda ma ei saanud: kuiv oks ei oleks välja kannatanud minu raskust.

«Ei ulatu — vaat kus häda!» mõtlesin ja vaatlesin, kui-

das madu, põimudes oma pika kehaga oksatüüka ümber, teravalt eraldus helesinise taeva taustal.

Kuid mitte kõik polnud veel kaotatud. Lõikasin pika painduva kepi, püüdsin ronida võimalikult kõrgemale ja hakkasin madu peksma, lüües teda ettevaatlikult oma relva tõmbi otsaga.

Selline kohtlemine ei meeldinud roninastikule. Ta sisises ja hammustas jõuetus vihas keppi. Mida kõvemini ma madu nuhtlesin, seda raevunumaks ta muutus. Märgates, et mao kael on ümber minu kepi põimunud, lakkasin ma lööke andmast. See pettiski nastikut. Ta hakkas kepile roomama — nähtavasti pidades seda kuivaks ja ohutuks oksaks. Ma ootasin, kuni madu oli tervenisti üle tulnud «oksale»,

tõmbasin selle siis kiiresti enda juurde, haarasin maol kaelast ja pistsin ta seljakotti.

Ehkki roninastik on mürgita, tuleb temaga oskuslikult ümber käia, sest ta hammustab väga valusasti. Ma sain seda oma nahal tunda.

Kord läksin mööda tihedasse ja kõrgesse rohtu tallatud kitsast teerajakest ja nägin, kuidas üle selle roomab aeglaselt madu. Nähtavasti ei märganud ta mind. Mao pea peitus juba rohus ja mulle paistis ainult mööda maad libisev keha.

Ma läksin päris juurde ja tõstsin jala, et see parajal hetkel sabale suruda. Ma püüan alati sel kombel suuri mürgituid madusid. Astun saba peale, aga kui madu hakkab vingerdama ja visklema, haaran maol peast kinni.

Valmistusin niiviisi ja ootasin saba ilmumist. Aga pikk keha venis ja venis aeglaselt mööda maad ja mulle näis, et lõppu ei tulegi.

Viimaks ilmus kaua-oodatud saba. Ma astusin sellele ja tundsin samal hetkel, kuidas madu määratu jõuga rebis, püüdes vabaneda.

Ma rõhusin saba tugevamini ja hakkasin ootama soodsat hetke, kui madu tõmbub kerra. Kuid roninastik oli kaval. Ta ei näidanud pead rohust ja püüdis oma tugeva kehaga tirides saba minu jala alt välja tõmmata.

Äkki klammerdus roninastik minu küünarnukini paljastatud käe külge. Sellest purskas kohe veri ja jooksis niiredena käelaba poole.

Haarates roninastiku kaelapidi otse pea juurest, püüdsin ma avada mao lõugu, vabaneda tema haardest. Ühe käega oli seda väga ebamugav teha, seda enam, et nastiku teravad ja pikad hambad on otsast neelu suunas kaldu.

Palju valu põhjustasin ma enesele ja maole. Maol tuli osa hambaid murda — nii sügavale olid nad minu käesse tunginud. Aga kui nastik oli pandud kotti, kõrvaldasin nõela ja skalpelli abil oma nahast maohammaste killud.

Mind on hammustanud ka mürkmadu ja kuigi see sündis mitte Ussuurimaal, vaid Kõzõl-Kumi kõrbes Kasahstanis, luban ma enesel jutustada ka sellest juhtumist.

Kujutlege kõrvetavat keskpäeva kõrbes, kõrgete liivakünga-ste piirjooni, aeglaselt mööda tulist liiva sammuvate kaamelite karavani.

Ma käisin karavani kõrval, püss käes: ehk hüppab kusagilt välja liivajänes või lendab üles lind?

Äkki vilksatas miski minu ees ja kadus lähimasse bajalõšipuhmasse. Ma kummardusin põõsa poole, piiludes tema sasitud okstesse ja samal momendil tundsin kiiret kerget puudutust oma näo vastu ja torget huulde. Ma katsusin huult — käele jäi veretäpike. Mis see on?

Kaua mõtlemata hakkasin ma puhmast jalgadega tallama ja sealt libises välja noolmadu. Oma nime on ta saanud ebatavalise liikumiskiiruse pärast. Raske on silmadega jälgida mööda savist pinda libisevat madu, seda enam, et halli värvi noolmao peen keha sulab täiesti ühte teda ümbritseva miljööga.

Kuid siiski õnnestus mul noolmadu välja ajada, talle saba peale astuda ja ta peadpidi kinni püüda. Peites ta vöö külge seotud kotti, sammusin ma edasi.

Võib-olla näib teile imelikuna, et inimene võis nii kergesti taluda mürkmao hammustust? Kuid asi on selles, et noolmaol paiknevad mürgihambad sügaval neelus. Püüdes sisaliku kinni esihammastega, hakkab madu saaki alla kugistama ja alles siis, kui ta teda salvab mürgihambaga, lakkab sisalik visklemast. Inimest ei saa noolmadu oma mürgihammastega puudutada, tema esihammaste hammustus ei ole aga ohtlik.

Nii et kuigi mind hammustas mürkmadu, salvatud huul isegi ei paistetanud ja haavake kasvas kiiresti kinni.

Paljude inimeste juures tekitavad maod hirmu ja vastikust. Kuid minule kui looduseuurijale on iga loom omamoodi huvitav. Madusid ei karda ma üldse, sest tean hästi,

et madu viskub harva ise inimese kallale. Ära teda puuduta ja tema ei puuduta sind. Kui aga madu on hirmutatud ja ärritatud, kaitseb ta julgelt oma elu või tungib ise kallale.

«Maonõel», «madu nõelas» on väga levinenud väljendid rahva hulgas. Kuid need põhinevad väärkujutlustel. Mingisugust nõela maol ei olegi. Pikk kaheharuline keel, mille madu ärritushetkel välja sirutab, ei ole üldse ohtlik. Kardetavad on mao mürgihambad. Aga mida need enesest kujutavad?

Tavaliselt on mürgihambaid üks kummalgi ülalõualuu poolel, nad on väga pikad ja teistest hammastest teravamad.

Mürgihamba kõrval asetseb üks kuni seitse niisama suurt hammast — asendajat. Mürgihammaste juured on eriliste kanalite kaudu ühenduses mürgist vedelikku eritavate näärmetega. Hammustuse puhul, mis on harilikult vähe valus ja meenutab peene nõela torget, voolab mürk näärmest kanalit mööda hammustada saanud looma haavakesse.

Välja arvatud gürsa ja kobra, ei ole meie maa teistel suurtel madudel mürgihambaid. Küll aga on vaja olla väga ettevaatlik väikese maoga, eriti kui märkad, et tal on tömp, otsekui äraraiutud saba, laiad põsenukid ja kujult kolmnurgaga sarnanev pea. Need on mürkmao tunnused.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

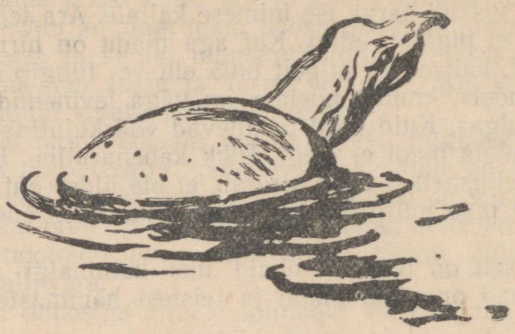

Pehmekilbilised kilpkonnad

Kilpkonnad on oma välimuselt ja kehaehituselt niivõrd omapärased, et neid on võimatu segi ajada teiste roomajatega. Välja arvatud pea, jalad ja saba, on kõik pehmed kehaosad enamikul kilpkonnaliikidel alati kilbiga varjatud. Hirmunud või ärritatud kilpkonn tõmbab otsekohe pea, jalad ja saba kilbi serva alla ja olles sellega nagu soomusega kaitstud, muutub paljudele loomadele kättesaamatuks.

Alt lame ja selja poolt kumer kilp koosneb luumoodustistest — kilbistest, mis on kokku kasvanud omavahel, roietega ja selgroolülidega. Kilp on niivõrd tugev, et teda on röövloomal raske läbi hammustada, aga teisiti ei saa kilpkonna pehmeid osi kätte.

Meie maal on nii maismaakilpkonni kui ka veekilpkonni. Maismaakilpkonnad toituvad peamiselt taimedest (puuviljarajoonides võivad nad kahjustada külve). Veekilpkonnad on röövloomad. Nad söövad veeloomi, kalu, konni ja putukavastseid.

Kilpkonna järglased kooruvad munadest. Munad matab kilpkonn liivasse rannaleetel, seal lebavad need teatud aja ja neist ilmuvad välja väikesed kilpkonnapojad.

Meil esineb ka kilpkonni, kes erinevad välimuse ja kehaehituse poolest tavalistest kilpkonnadest. Nende kilp ei ole nii tugev kui teistel kilpkonnadel. Kilbi luud ei kasva omavahel kokku ja see on pealt üleni kaetud pehme tumeda

nahaga. Sellist kilpkonna nimetatakse pehmekilbiliseks. Ta elutseb Ussuurimaa järvedes ja jõgedes.

Usun, et pehmekilbilist kilpkonna tunnevad väga vähesed. Sellest omapärasest loomast tahangi ma lugejatele jutustada.

Juba ammu enne minu sõitu Ussuurimaale, kuhu ma läksin mitte ainult kohaliku loomastiku uurimiseks, vaid ka selleks, et tuua Moskva loomaaeda haruldasi loomi, koostasin ma enesele vastava nimestiku. Nimekirja võeti linde, imetajaid ja lõpuks ka pehmekilbilised kilpkonnad.

Enne ärasõitu tuli mitu korda minu juurde terraariumi juhataja ja palus talle ikka kindlasti tuua pehmekilbilisi kilpkonni, kinnitades, et see ei valmista suurt vaeva. Loomade otsimiseks ei kulu palju aega — Ussuurimaal on pehmekilbilisi kilpkonni suurel hulgal. Tüli nad reisil ei tee, toita pole neid vaja — jõuavad näljastenagi hästi Moskvasse pärale.

Sõnades oli kõik väga kena, aga tegelikult... Kuid jutustan järjekorras.

Sõitsin kohale, asusin väikesesse külakesse jõe kaldal ja nagu alati, kutsusin kokku ümbruskonna lapsi ning palusin enda jaoks püüda kõige mitmekesisemaid loomi.

Lapsed lubasid meelsasti abistada, aga kui asi jõudis pehmekilbiliste kilpkonnadeni, vehkisid nad kätega ja ei tahtnud mind isegi kuulata. «Püüa ise,» ütlesid nad, «aga meie ei püüa.»

Pöördusin siis kohalike kalurite poole. Arvasin, et need kui kogenud inimesed nõustuvad. Kuid kaluridki ütlesid kilpkonnade püüdmisest järsult ära. Tuli mul enesel sellega tegelema hakata.

Pehmekilbilise kilpkonna püüdmine osutus üsna raskeks. Suure osa ajast istub ta veekogu põhjas: kaevub mudasse või liivasse, torkab ainult ninaotsa välja ja jälgib oma punnis silmadega — kas ei uju mööda kala.

Kilpkonnal on neelu limaskestal erilised jätked — hatud, mis on ohtralt varustatud veresoontega ja täidavad lõpuste ülesannet: tänu neile võib kilpkonn istuda vees kuni viisteist tundi pinnale ilmumata. No katsu siis sellist kilpkonna leida!

Minu õnneks kestsid imeilusad päevad, ja palava ilmaga tulevad kilpkonnad meelsasti veest välja, et ennast päikese paistel soojendada. Kuid nendeski tingimustes ei olnud kilpkonna püüda nii lihtne. Niipea kui ta märkab paati, viskub

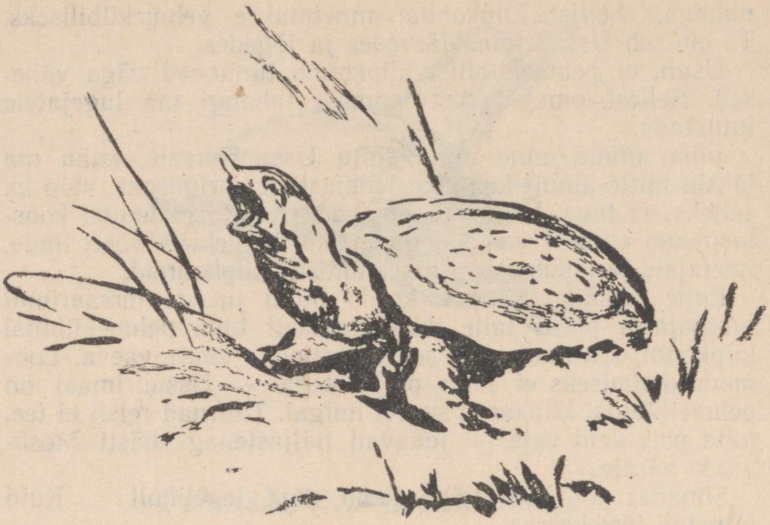

ta kohe vette — vaevalt näed, kui juba ringid lähevad mööda vett laiali. Pärast mitut ebaõnnestunud katset hakkasin eemalt binokliga otsima leedetel lebavaid kilpkonni, püüdsin siis vaikselt paadist vette laskuda, võimalikult lähedale ujuda ja kaldale hüpates loomal ära lõigata taganemistee vette.

Selle strateegilise plaani ma teostasingi ühel ilusal päeval. Kuid leetel olev kilpkonn ei kaotanud pead. Oma pikka kaela välja sirutades ja laialt suud avades sööstis ta mulle ise vastu. Ma haarasin kilpkonna külgepidi ja paiskasin ta liivale, selg allapoole. Kuid erinevalt tavalistest kilpkonnadest keeras ta enese sealsamas ümber ja viskus, suu pärani lahti, uuesti minu peale.

Siis haarasin ta kilbist tagantpoolt, otse saba juurest kinni ja hakkasin kutsuma oma kalurist kaaslast: «Too paat ja kott siia, aga rutemini!» Mu vang pööras pea tagasi, sirutas pika kaela välja ja vaata, et ulatub minu sõrmedeni ning hammustab, ise aga vehib jalgadega õhus — ei puudu palju, et rebib enese lahti.

Kalur ajas paadi kalda juurde, viskas mulle koti, aga lähemale tulla kartis. Ma palusin teda, häbistasin teda, nimetasin teda argpüksiks — miski ei mõjunud.

Pidin ise hakkama saama. Lükkasin kilpkonna kotti,

tema aga klammerdus lõugadega kotisuu külge, nii et andis lahti rebida. Lõpuks toppisin oma elusa saagi kotti, asetasin selle paati ja me sõitsime edasi mööda madalat jõesoppi. Ma istusin ees, kalur tüüris taga ahtris aeruga, kartusega piiludes liigutava koti poole.

Äkki näen — kaks kilpkonna jooksevad leetelt vette ja ujuvad paadi poole. Vesi on läbipaistev nagu klaas, näha on jämeda kruusaga ülepuistatud põhi, aga paadi all on vari; siin otsustasidki nad rumalast peast varju otsida. Kargasin rinnuni vette, haarasin ühe kilpkonna ja lennutasin ta paati — õigust öelda, unustades hoogu sattudes oma kaaslase juuresoleku. Aga see andis endast otsekohe märku: ajas paadi peaaegu ümber, sulpsas vette ja sibas kiiresti läbi vee kalda poole.

Kilpkonn püüab samal ajal paadist välja pääseda. Ma tõkestan teda mütsiga ning lükkan teda tagasi, aga tema vaid hammustab mütsi ja keksleb paadiservale. Kuidagiviisi surusin ta siiski kotiga maha, võtsin särgi ja mässisin sellesse oma uue saagi. Kuni ma kilpkonnaga möllasin, vandus mu kaaslane mind kaldal seistes. Tal olevat läbi ligunenud dokumendid ja — peaasi — tikud ning mahorka, mitte midagi polevat nüüd suitsetada. Millega kõik ta mind ei austanud: «Et sind koos su kilpkonnadega tühi võtaks! Oma elu olen kalastanud, aga riietes ei ole supelnud. Hea, et madalas kohas vette kukkusin, aga muidu oleksin võib olla uppunud... Oleksin teadnud, mitte mingi hinna eest ei oleks sinuga sõitnud!»

Ma kutsusin teda: «Vanamees, rahustu, roni paati, sõidame koju!»

Kuid kalur ei tahtnud mind kuulatagi: «Parem lähen kümme versta jalgsi, kui koos sinu neetud elukatega paadis sõita.»

Vanamees riietus lahti, riputas märjad riided põõsastele, laotas dokumendid kruusale, pani nende peale kivikesi. Istub paljana kaldal ja ikka kirub mind ja mu kilpkonni. Kõige tähtsam — tal pole midagi suitsetada, sellest saab ta tigedus veel hullemini hoogu.

Mul tuli üksinda koju sõita. Õhtul tuli vanaeit — kaluri naine — ja asus samuti minu kallale: «Mis sa, oleksid mu taadi peaaegu ära uputanud, kas nii tohib!»

Pärast seda lugu ei nõustunud enam keegi minuga kilpkonnapüügile sõitma. Kuid ma ei taandunud oma otsusest ja suutsin üksi kinni püüda kümmekond suurt kilpkonna.

Asetasin oma vangid kastidesse, panin need kuuri ja rahunesin. Mõtlesin, et nad elavad kuni ärasõiduni ilma erilise hoolitsuseta nagu teisedki kilpkonnad, kellega mul oli tulnud varem kokku puutuda.

Kuid ma eksisin. Nelja päeva pärast piilusin ma kasti ja otse tardusin. Kõik minu kilpkonnad olid ilma veeta hukkunud, olid jõudnud isegi ära kuivada! Kui palju vaeva, tüli — ja kõik asjata.

Jälle tuleb kõike otsast peale alustada. Tõsi küll, selleks ajaks õppisin ma kilpkonni püüdma erilise, spetsiaalselt selleks otstarbeks valmistatud kolmnurkse kahva abil.

Püüda uusi kilpkonni — olgu! Kuid kuidas toimetada neid Moskvani? Tee on kauge, tervelt kümme päeva on vaja sõita, aga loomad ei kannata kaht päevagi ilma veeta välja.

Peagi kogunes mul kümme kilpkonna, nende seas oli üks suur nagu pann: tema pikkus oli kolmkümmend sentimeetrit.

Iga kilpkonna paigutasin ma piludega varustatud kasti ja vajutasin selle poolenisti jõekääru vette. Minu kilpkonn istub tervete päevade kaupa nagu vannis ja püüab kalu, kes hädavaevalt läbi pilude kasti tulevad.

Peale selle kogusin üle saja kilpkonnamuna. Mõtlesin: vahest õnnestub neist kilpkonni välja hautada. Ka munade otsimine oli omamoodi huvitav. Sõidad liivajoome juurde, uurid välja, kuhu viivad kilpkonna jäljed. Jäljed viivad ilmselt sinna, kuhu on kokku kuhjatud liivahunnikukesi. Missuguse sa ka lahti ei kaevaks, leiad kolm-nelikümmend muna. Ühe sõnaga, kilpkonnadega oli kõik korras ja ma pühendusin teiste loomade püüdmisele. Igapäevastel retkedel — kord paadiga mööda jõge, kord jalgsi mööda sopkasid või mööda kõrgerohulisi ussuuri niite — lendas aeg märkamatult ja kiiresti.

Tuli aeg Moskvasse sõita. Elusa laadungi vedu on vastutusrikas asi. Kõike on vaja ette näha, arvestada, läbi mõelda, kõige eest hoolitseda. Teed vähimagi hooletuse — teel on seda raske parandada ja näed palju vaeva.

Moskvast olin võtnud kaasa kaks üksikuteks lahtriteks jaotatud kasti. Sinna ma asetasingi kilpkonnad ja hankisin suure ämbri, et oma reisijaid teekonna ajal ujutada. Ainult üks, kõige suurem kilpkonn ei mahtunud ämbrisse. Kuid hankida veelgi laiemat pange polnud võimalik.

Järgmisel hommikul tõin oma loomad küüdivankriga raudteejaama.

Laadisin nad kiirrongi pagasivagunisse. Ja sellest minu-

tist algasid minu piinad. Pagasivagun asus rongi eesotsas — otse veduri taga, ma ise aga sõitsin reisivagunis peaaegu rongi lõpus. Loomi ei saanud jätta ilma järelevalveta (teel võib nii mõndagi juhtuda) ja neid oli vaja toita. Igaüht neist tuli päeva jooksul hoida vees, et nad ära ei kuivaks ja ei hukkuks, aga kilpkonni oli mul kümmekond. Ja nii ma jooksingi igas peatuses piki rongi pagasivaguni juurde ja tagasi. Räägitakse, et liikumine on kasulik, kuid siiski ei sooviks ma kellelegi selliseid jalutuskäike.

Pagasis oli mul ka ämber veega. Jooksin kohale, tirisin kilpkonna kastist välja ja asetasin ämbrisse. Selleks ajaks olin ma õppinud oma vangidega ümber käima ja oskasin kilpkonna nii kätte võtta, et ta kõigist püüetest hoolimata ei ulatunud minu käeni. Kilpkonn istus vees järgmise suure peatuseni, seal aga panin tema asemele teise.

Nii võis iga kilpkonn veeta päeva jooksul poolteist kuni kaks tundi talle omases elemendis. Ainult üht, kõige suuremat kilpkonna ei saanud ma ujutada — ta ei mahtunud ämbrisse — ja mul tuli ta märja koti sisse mässida. Kuid selline niisutamine ei aidanud: kott kuivas ruttu ära ja loom ei saanud temale vajalikul määral niiskust. Minu kilpkonn sõitis kuni Tšitaani ja hukkus. Südant kõvaks tehes tuli mul ta minema visata. Palju aega on möödunud sellest päevast, kuid praegugi ei või ma seda meenutada ilma kurvastuseta. Sellised suured kilpkonnad on haruldused, teda oleks vaja muuseumi paigutada, mina aga viskasin ta välja.

Baikali juures Mõssovaja jaamas juhtus ootamatu seiklus. Ma teadsin, et rong ei seisa siin kaua; närvitsen kilpkonna pangest kasti paigutades, kiirustan, aga tema klammerdub äkki minu kuuevarruka külge! Hea veel, et mitte käe külge. Püüdsin teda varruka küljest lahti rebida — asjata.

Aga juba anti rongile kaks kellasignaali, pagasi väljaandja ruttas vagunit sulgema. Mis teha? Hüppasin vagunist platvormile ja jooksin oma vaguni poole, kilpkonn käes. Vaevu jõudsin ma rongi liikudes trepile hüpata. Vagunis tõmbus publik võpatades minu eest kõrvale.

Tervelt kaks jaamavahet nägin ma kilpkonnaga vaeva, kuni viimaks vabanesin tema surmahaardest.

Rahulikult võisin hingata alles Moskva vaksalis. Andsin oma elusa pagasi üle loomaaia töötajale, ise aga püüdsin rutemini koju saada, et reisist välja puhata. Kiiruga unus-

tasin isegi hoiatada, et kilpkonnadega on vaja ettevaatlikult ümber käia.

Loomaaias hakkas töötaja kilpkonni kastidest terraariumi paigutama. Ta oli harjunud askeldama tavaliste kilpkonnadega ja ei tundnud äsjasaabunuid — noh, ja üks kilpkonn haakus nii kõvasti ta käe külge, et rohkem kui tunni vältel ei suudetud tema lõualuid laiali saada. Loomaaia veterinaararstil tuli vahele segada.

Mille poolest õieti on siis pehmekilbilised kilpkonnad nii hirmuäratavad, mispärast neid nii väga kardetakse Ussuurimaal? Tõenäoliselt sellepärast, et nad hammustavad tõepoolest valusasti ja mõnikord haaravad suplejal, kes juhuslikult neile peale astub, jalast. Nagu teistelgi kilpkonnadel pole neil hambaid, kuid nad suruvad lõualuud tugevasti kokku ja ei lase oma ohvrit kaua lahti.

Mul jääb öelda veel mõned sõnad kilpkonnamunade kohta, mis ma tõin kaasa Moskvasse. Kilpkonnamunad asetati liivaga täidetud purki, kus säilitati vajalikku niiskust ning temperatuuri, ja teatava aja möödudes koorusid munadest kilpkonnapojad — väikesed, naljakad, kuid nobedad ja väga tigedad nagu nende vanemadki.

Kilpkonnapoegi ei õnnestunud loomaaias elus hoida. Ükskord paigutati nad laia madalasse akvaariumi, kus vesi vaevalt kattis põhja, ja viidi välja päikese kätte. Päev oli palav ja tuuline, vesi kuivas ruttu ära ja kilpkonnapojad hukkusid. Sellest on möödunud palju aega. Mitu korda olen ma palunud Ussuurimaale sõitvaid tuttavaid tuua mulle elusat pehmekilbilist kilpkonnakest. Kuid iga kord on lõppenud katse täita minu palvet ebaedukalt: kord jookseb püütud kilpkonnake ära, kord hukkub, kord ei õnnestu teda üldse püüda. 1949. aastal sain ma lõpuks kallihinnalise kingituse — pisikese, vaskviielise suuruse pehmekilbilise kilpkonnakese. Kuni käesoleva ajani elab ta õnnelikult minu akvaariumis. Selle kilpkonnakese elust vangistuses tahaksingi ma lugejatele jutustada.

Alguses paigutasin ma ta madalasse purki, mille põhja katsin paksu kihi liiva ja väga õhukese kihi veega. Mulle näis riskantsena paigutada loom sügavasse akvaariumi — võib-olla ähvardab teda nii lämbumisoht. Kuid peagi veendusin, et minu kilpkonnake istub tundide kaupa liivaga kaetult vee all ja kasutab välisõhku äärmiselt harva. Siis asetasin ma kilpkonna ümber suurde sügavasse akvaariumi, kus peeti mitmesuguseid kalu. Huvitav oli vaadelda, kui-

das kilpkonnake kiiresti ujus taimede seas, haaras põhjast punase ussikese ja kaevus siis liiva sisse. Kuid ma kartsin oma kalade pärast — on ju pehmekilbiline kilpkonn röövloom. Ja minu kartused õigustasid end varsti: kilpkonnake püüdis kinni ja sõi ära kalakese — mõõgakandja. Pärast seda lugu pidasin ma paratamatuks teda ajutiselt kaladest lahus hoida ja seadsin kilpkonna jaoks korda eraldi avara akvaariumi. Sinnasamasse lasksin ma ühe eriti sõjaka kalakese — makropoodi. Mulle oli hästi teada, et isamakropoodid on äärmiselt julged ja riiakad, mõnikord löövad nad tagasi isegi suurte ja tugevate loomade rünnaku. Mulle näis, et makropood võib kilpkonnakese võõrutada kalade tagaajamisest ja ma ei eksinud. Juba esimesel katsel haarata makropood kinni sai kilpkonn lüüa. Julge kalakese hoobid sundisid teda põgenema ja liivasse uuristuma. Varsti kujunesid kalakese ja kilpkonnakese vahel välja kindlad vahekorrad. Kilpkonnake kardab makropoodi ega usalda rünnata. Makropood ei märka argpüksi-kilpkonnakest. Mõlemad loomad söövad üht ja sedasama toitu — sääsevastseid. Makropood isegi õppis saama kasu oma kaaselanikult: ta sööb neid vastseid, mis kilpkonnake liivasse uuristudes välja kaevab.

Pehmekilbiline kilpkonn on söödav loom. Jaapanlased tegelesid juba ammu nende kasvatamisega, saades sellest suurt tulu. Viimasel ajal on hakatud pehmekilbilisi kilpkonni kasvatama ka meil Ussuurimaal.

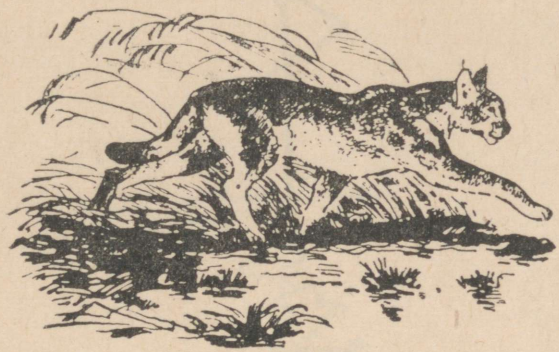

Mööda Taga-Kaukaasiat

Üks päev Lenkoranis

Maaliline sadamalinnake Lenkoran asetseb Taga-Kaukaasias Kaspia mere edelakaldal. Minevikus polnud Lenkorani pääseda mitte nii kerge kui meie ajal. Bakuu ja Lenkoran ei olnud ühendatud raudteega nagu nüüd, aga sõit mööda merd, eriti tormise talveilmaga, oli seotud paljude ebamugavustega.

Uut, 1925. aastat võtsime me vastu auriku pardal. Öö oli pime ja külm nagu meil põhjas hilissügisel. Laia Kaspia kohal uitas tuul, auriku parda taga müriseid ja laksusid ebasõbralikult lained. Uinusime tuule nukra ulgumise ja

laevakruvi monotoonse müra saatel. See-eest võttis meid järgmisel päeval, kui aurik peatus Lenkorani reidil ja tugev vile ajas kõik reisijad jalule, vastu imeilus hommik. Kevadiselt paistis hele päike. Oli soe ja kuidagi eriliselt vaikne. Kuid me ei saanud kaua rahulikult nautida sinist taevast ja vaikset merd. Meid ootas ees rutuline maabumine. Auriku vile peale eemaldus kaldast kümmekond suurt merepaati. Nad lähenesid kiiresti, ümbritsesid auriku ja tekile ilmusid pakikandjad. Kahe-kolme minuti pärast lahkusid viimse võimaluseni täislaaditud paadid reelingu äärest ja suundusid kalda poole.

Ja juba olemegi kindlal pinnal. Kuid selle asemel et tegelda oma pakkidega ja mõelda korteri otsimisele, jäime erutatult ringi vaadates merekaldale peatuma.

Milline uskumatu kontrast isegi eelmise külma ja ebasõbraliku ööga! Ajal, kui meil Moskva ümbruses raksub pakane ja möllavad tuisud, on Lenkoranis sellised ilmad, millega meie põhjamaa meid mitte eriti sageli ei hellita. On esimene jaanuar, aga teie ees on vaikne, rahulik meri, metsaga kaetud mägede pehmed piirjooned lähedasel horisondil ja puuviljade närbunud lehtede ning kaldale heidetud merivetikate aroomist küllastatud õhk. Peegelsiledal merepinnal ujub hulgaliselt parte. Seal sööstab nende peale suur röövlind — merikotkas. Tema eest põgenedes osa parte sukeldub, teised tõusevad õhku ja tehes kärarikka parvena suure poolkaare, laskuvad uuesti vette.

Kaugel silmapiiril ilmuvad merelt hanede ja flamingode ebaselged ahelikud. Elav lint kõigub õhus, kasvab lähenedes — lähemale, lähemale. Juba ongi ta otse pea kohal. On näha suured roosad flamingod ja hallid tumedakõhulised haned, nende silmad, jalad, suled. Õhk täitub kõlavate, kõrgete hüüetega, veniva kaagutamisega. Linnud on nii lähedal, häälitsusi on nii palju, et te tõmbute teie peale liikuva laviini ees tahtmatult kokku. Kuid seda vaid üheks hetkeks. Inimese lähedus sunnib parvi lõhkuma rivi, koonduma tihedasse hunnikusse, järsult kõrgemale tõusma. Kisa valjeneb, hookaupa mühisevad ja helisevad tugevad tiivad. Mõni sekund — ja uuesti rivi moodustades on linnud kaugel tagapool, liikuva joone piirjooned muutuvad ebaselgeteks, hääled nõrgenevad ja lõpuks sulab kärarikas viirg õhus kaugusega kokku. Aga nende asemele tulevad vastaspoolsest küljest juba uued mitmehäälelised parved.

Mugani stepp ja Kirovi merelaht, mis asetsevad Lenkora-

nist mõnevõrra põhja pool, on mitmesuguste partide, hanede ja pikajalgsete eredavärviliste flamingode põhilised talvitamispaigad. Lääne-Siberist, Kasahstani põhjaosadest ja Volgalt koguneb talveks siia stepijärvedele ja mereranniku loendamatu hulk veelinde.

Kuid tol aastal sundisid järsk jahenemine detsembris ja sügav lumi linde põhilisi talvitamispaiku hülgama ja kaugele lõunasse, Iraani piiri taha lendama. Võideldes ebasoodsate tingimustega hukkus hulk talvitavaid linde toidupuuduse tõttu, teised sattusid rängast näljast nõrgestatutena elusalt kohalike elanike kätte. Aga kui lakkasid külmad ning tuisud ja sulas lumi, paljastades rohelise muru, venisid Iraani lennanud parved uuesti põhja poole, oma harjunud talvitamispaikadele Mugani stepis. See langeski just kokku meie saabumisega.

Märkamata aega, jälgisime vaimustusega lendavaid ahelikke. Uustulnukat hämmastavad eriti flamingod. Kui kaunid nad on ereda päikese valguses sinise taeva foonil! Otsekui lookleks, roomaks erepunane lint aeglaselt õhus. Ah, tahaks kiiremini kas või üht sellist lindu kätte saada, et säilitada tema topist kogu eluaeg mälestuseks Lenkoranist! Kuid siis rikuti meie vaimustatud meeleolu pakikandjate poolt kõige proosalisemal viisil. Nad nähtavasti tüdisid ootamast, millal saabunud lakkavad läbilendavaid linde jälgides ühel kohal tammumast. Sellele mitte lõppu nähes, võtsid nad meie ekspeditsioonivarustuse õlule ja suundusid lähima ehitise — Lenkorani võõrastemaja poole. Me ruttasime neile järele.

Saanud numbritoa, harutanud pakid kiiresti lahti ja võtnud püssi, läksin linnast välja väikese Lenkoranka jõe kaldale. Pärast möödunud tuisku oli tema kõrgele ja järsule paremale kaldale jäänud veel lund. Soojuse ja päikese mõjul vajus see viltu allapoole ja varises tiheda jäätunud massina vette. Siit oli kogu ümbruskond hästi näha ja ma asetusin kõrgele kaldale, et saada kas või ühtki flamingot kollektsiooni jaoks. Oodata ei tulnud kaua. Algul lendas mööda väike salk luiki, otse nende järel mõned parved väikseid hanesid — valgepõsk-laglesid — ja lõpuks ilmus silmapiirile lendava flamingoparve punane lint. See suundus otse minu poole. Iga sekundiga muutusid lindude piirjooned selgemaks ja veniv kaagutamine valjemaks. Juba on nad päris lähedal, pikk kael ja jalad välja sirutatud, vehivad nad kiiresti oma lühikeste punaste tiibadega. Kogu mu tähelepanu

on koondatud ainult suurepärastele lindudele sinisel taeval ning mu kaheraudse püssi otstele.

Tulistan korra — ja haavlitest tabatud suur lind langeb kõrgusest alla.

Flamingo on mitmes suhtes huvitav lind. Ta on nagu siduv lüli, mis ühendab karklinnulisi sõelnokalistega. Esimeste hulka kuuluvad pikajalgsed linnud: haigrud, iibised, toonekured, teiste hulka — haned, luiged, pardid. Suurte kolooniatena pesitseb flamingo Kaspia mere idaranniku madalaveelistes osades ja inimesele juurdepääsematutel Kasahstani põhjaosa soolajärvedel. Hilissügise saabumisel koonduvad Kasahstanis pesitsevad flamingod Lenkorani alla Kirovi lahte ja Kaspia vastaspoolsele, kagukaldale, Hassan-Kuli piirkonda, et seal talve veeta.

Tabatud linnu prepareerimine, ekspeditsioonivarustuse kordaseadmine ja väljasõiduks ettevalmistumine neelasid kogu mu aja kuni hilisõhtuni. Aeg oli ilmselt kesköö paiku, kui ma läksin võõrastemaja trepile, et hingata enne magamaminekut värsket õhku. See, mis ma siit nägin, sundis mind valvele.

Kuu eredas valguses nägin ma viiekümne meetri kaugusel trepist imelikku loomade rühma, kes tuhnis prügiaugus. Tähelepanelikumalt silmitsedes avastasin nende hulgas kodusea, kolm koera ja kuus šaakalit. Viimased käitusid kuidagi koduloomadest erinevalt. Väledad metsloomad kord liginesid augule ja haarasid hetke kasutades midagi söödavat, kord jooksid rutakalt kõrvale, kadudes silmist. Minu soov reisuväsimusest puhata oli nagu peoga pühitud. Selle asemel et heita voodisse, võtsin ma püssi, pugesin vanasse pargasesse, mis lebas merekaldal kolmesaja sammu kaugusel võõrastemajast, ja hakkasin kannatlikult šaakaleid ootama. Aeg-ajalt segasid öövaikust minu lasud.

Meie jaoks oli Lenkoran vaid vahe-peatuspunktiks. Kuigi omapärane ja rikas elusolenditest, oli see siiski linn, meie aga püüdsime pärast rahvarikast pealinna tõelise looduse poole.

Hommikul üürisime küüdivankri, mille ette oli rakendatud paar pühvleid, laadisime peale oma ekspeditsioonivarustuse ja sõitsime vastavalt kohaliku metsaülema soovitusele välja väikese Veli küla suunas.

„Okkaline šaakal“

Kaheksa kilomeetrit Lenkoranist lõuna pool väikeses Veli külas, mis asetseb mere kaldal, elas suurepärane metsloomakütt — metsavaht Makar Potjagajev. Temale oligi adresseeritud minu taskus olev kiri Lenkorani metskonnast. Kuid see kiri ei olnudki nähtavasti väga vajalik, sest Makar pani selle jõudeajal lugemiseks kõrvale ja võttis meid nii sõbralikult vastu, nagu oleksime olnud vanad tuttavad. Peale õhtusööki jutustas ta innuga imeväärsetest kohalikest koertest ja metsseajahist, kuid eriti huvitasid meid lood okassigadest.

Okassiga on meie fauna kõige suurem näriline. Tema okkad — muutunud kujuga karvad — on tõhus kaitserelv vaenlaste vastu. Ta elutseb eelmäestikel, kuristikes ja aedades peaaegu kogu Kesk-Aasias ja ta levikuala ulatub siit ka Taga-Kaukaasia kaguossa.

Makari sõnade järgi tarvitseb vaid minna öösel trepile ja seista minutit kakskümmend, et kuulda, kuidas okassiga krabistab aedades oma tühjade sabapoolsete okastega. Seda muusikat on poole kilomeetri peale kuulda. Okassiga on siin kõige tavalisem metsloom ja teda on kerge näha. Aedades juuri tuhnides ei ole ta eriti kartlik ega valvas. Kuid okassiga elusalt kinni püüda pole kerge. Püünisrauad on selleks vähesobivad. Kui rauad on nõrgad, siis ei suuda tema kaared kinni hoida looma jalga, mis on kaetud jäiga ja libeda karvaga. Tugevad rauad, tõsi küll, ei lase loomal jalga välja tirida, kuid see-eest tingimata vigastavad teda, ja haavatud jalaga okassiga ei ela kaua. Tähendab, tuleb püüda kätega, aga katsu kinni võtta metslooma, kui ta on üleni kaetud okastega! Turjast haarata on kasutu: kätte jääb tordike väljarebitud okkaid, aga okassiga ise läheb minema. Esijalgapidi okassiga püüda on ohtlik: ta võib hammustada oma suurte lõikehammastega.

«Okassiga on vaja haarata tagumisest jalast — ainult nii võib teda püüda,» lõpetas Makar oma jutu. «Kuid metsloom teab hästi oma nõrka kohta. Mine talle tagantpoolt ligi — kohe kostitab sind okastega!»

Aeg püügi jaoks oli kõige sobivam. Hiljuti oli sadanud palju lund ja see oli täiesti ära sulanud, nii et okassea urud olid nüüd veega üle ujutatud ja loomadel tuli istuda okaspõõsastikes.

Meid innustasid vana jahimehe jutustused niivõrd, et me otsustasime viivitamatult katsetada okkalise eluka kinnipüüdmisega. Moskva loomaaias tol ajal okassigu ei olnud ja selline saak oleks olnud ülimalt hinnaline.

Öö, mille me valisime jahiks, oli soe ja vaikne. Ere kuu valgustas magavat asulat, aedu, metsi ja mägesid. Kõrval laksus vaevaltkuuldavalt meri. Liikusime neljakesi mööda kitsast teerajakest viinamarjapuude ridade vahel aia kaugemasse osasse. Kas oli see tingimuste õnnelik kokkusattumine või oli aedades tõepoolest palju okassigu, kuid me ei jõudnud käia sadatki sammu, kui sattusime otsitavale metsloomale. Okassiga oli nii ametis juurikate väljakaevamisega väikesel lagendikul, et märkas meid liiga hilja. Ta tormas hüpetega põõsastiku poole, kuid meie sööstsime tulistjalu talle järele ja mõne sekundi pärast oli metsloom ümbritsetud neljast püüdjast. Nähes, et pole võimalik põgeneda, valmistus okassiga end kaitsma. Üleni turris,

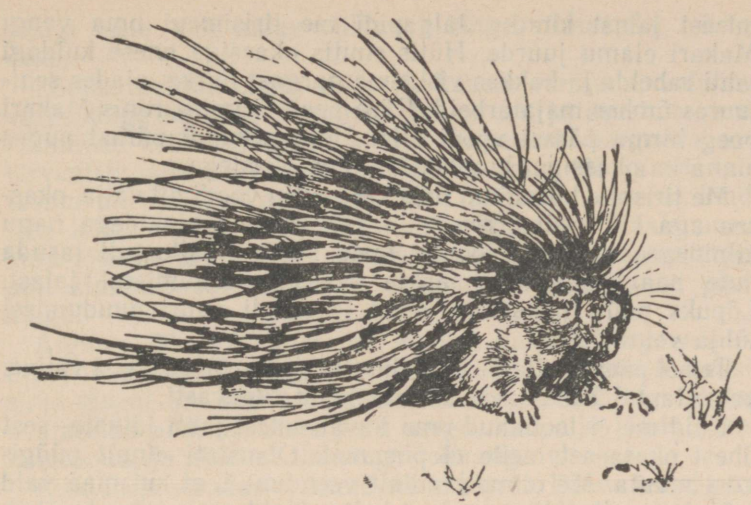

pöörles ta osavasti ja sirutas selga katvad jämedad okkad välja sellesse külge, kust ähvardas hädaoht.

Saak oli ligidal, peaaegu käes, aga kuidas võtta kinni nii hästi relvastatud looma? Hoogu sattudes katsus üks püüdjatest haarata metslooma jalgapidi, kuid okassiga pöördus kiiresti ümber ja lõi jälitajat nii tugevasti okastega, et paljud neist tungisid sügavale käesse ja rohkearvulistest haavakestest ilmus nähtavale veri. Okkad on looma naha küljes niivõrd nõrgalt kinni, et need jäävad vaenlase kehasse tungides sinna püsima.

«Haara tagumisest jalast!» karjus Makar raevukalt, püüdes jalahoobiga looma külili paisata.

Kuid niipea kui ta jalg puudutas okassiga, tegi see kogu kehaga järsu tõuke pealetungija suunas ja tubli kümmekond jämedat nõela lõid läbi saapa ja tungisid sügavale jalasse.

Niisama edutud olid ka järgnevad meeleheitlikud katsed looma kinni võtta. Käed ja jalad olid enamikul püüdjatel tugevasti haavatud, kuid siiski ei võinud looma ära lasta!

End säästmata tormasime me kõik neljakesi üksmeelselt uuesti okassea kallale, rõhusime teda jalgadega igast küljest ja lõpuks õnnestus ühel meist haarata metsloom tagu-

misest jalast kinni. Jalgapidi me tirisimegi oma vangi Makari elamu juurde. Hütis suutis okassiga enese kuidagi lahti rabelda ja hakkas visklema nurgast nurka, ajades sealjuures ümber majatarbeid. Kära peale ärgates ronis Makari poeg hirmu pärast voodi alla. Mõne sekundi pärast puges sinna ka okassiga, krabistades oma okastega.

Me tirisime hirmunud poisikese ruttu voodi alt välja, okassea aga kihutasime nurka ja kaitstes end pinkidega nagu kilpidega, surusime looma vastu seina. Jälle tuli tasuda uute haavadega, et haarata okassiga tagumisest jalast. Lõpuks püüti metsloom kinni ja pandi puuri puudumisel tühja veinivaati.

Teisel päeval olid öisest jahiretkest osavõtjad rivist väljas: paistetanud käed ja jalad valutasid tugevasti.

Kuid me ei loobunud oma kavatsustest jahti jätkata, sest ühest okasseast meile ei piisanud. Otsustati ainult püügiviisi muuta. Me olime kindlalt veendunud, et kui maa vaid kuivab, asustatakse urud aedades (neid aga polnud vähe) uuesti loomade poolt. Me ei tahtnud end enam valusate torgetega ohustada ja näis olevat kergem ning ohutum püüda okassigu nende maa-alustest elupaikadest, kaevates urud lahti püstkäigu abil. See oli äärmiselt raske töö, kuid meil tuli sellega leppida.

Jõudis kätte veebruar, Taga-Kaukaasias saabus varajane kevad. Okaspõõsastike ja viinamarjaväätide vahel lõi rohetama noor rohi, puudel pakatasid pungad. Niiske auruvine tõusis kiiresti kuivaks tõmbuvast maast. Muutusid kuivaks ka meie poolt vaatluse alla võetud okassigade urud.

Meie aga lükkasime urgude lahtikaevamist päevast päeva aina edasi; sest liiga palju tüli ja rahutust põhjustas meile vaadis istuv okassiga. Isu puudumise üle vangil ei võinud me kaevata: kapsast, peeti, porgandit ja muud juurvilja sõi ta ahnelt ja ohtralt. Aga kui okassiga ei olnud ametis söömisega, hakkas ta vaadi seinu närima. Me lõime tekkinud augud plekitükkidega kinni, kuid ka see ei aidanud. Võimsate lõikehammastega kiskus metsloom plekist paigad lahti ja laiendas avaust.

Mitte ühelgi ööl ei saanud me rahu: meid äratas näritava puu ragin. Tuli tõusta voodist ja kogu jõust koputada vaadi seintele. Lühikeseks ajaks okassiga vaikis, kuid alustas seejärel kangekaelselt oma purustustööd uuesti. Me olime niivõrd ära piinatud, et üksi okasseavaadi nägemine viis meid pahasse tujju. Seepärast jätsimegi uute okassigade

püügi meie Veli külas viibimise kõige viimasteks päevadeks.

Lõpuks polnud enam võimalik kauem venitada, valisime välja kõige ligipääsetavamana näiva uru ja asusime varahommikul tööle. Okassea pika ja tugevasti hargneva uru tervenisti lahti kaevamine on üle jõu käiv töö ja me talitasime nõnda. Torkame urgu pika pajuridva, teeme kindlaks käigu suuna ja kaevame selle kohal vertikaalsuunas, kuni jõuame uruni. Pärast ronime auku, teeme sama ridva abil kindlaks käigu edasise suuna ja kaevame uue püstkäigu.

Alguses läks käik otse, hiljem aga hakkas hargnema — urust läksid harud kord vasemale, kord paremale. Me eksisime täiesti ära metslooma maa-alustes koridorides ja kui avameelne olla, lasksime pead norgu. Kuipalju jõudu olime kulutanud, ja kõik on ilmaaegu: okassiga ei ole.

Kuid meie visadus ei olnud siiski asjatu. Päeva teisel poolel õnnestus meil ridvaga okassiga puudutada. Tundes ridva survet, hakkas metsloom seda urust välja tõukama. Tundsime rõõmu saagi läheduse üle ja asusime uue hooga tööle. Kaevasime püstkäigu otse okassea kohale, leidsime kompides ta tagumise jala ja tõmbasime ta võidurõõmsalt välja. Aga samas selgus, et maa-aluses koridoris ei varja end mitte üks, vaid kaks okassiga. Kuni me tegelesime esimesega, murdis teine läbi ja peitis enese maa-aluse elamu teises otsas.

Meile tulid appi lapsed ja asusid metslooma käike mööda taga ajama. Silmavad läbi püstkäigu kirjusid okkaid ja tõstavad kisa, aga hirmutatud okassiga tormab mööda oma maa-aluseid koridore. Läbi sügava järskude seintega püstkäigu ta välja ronida ei saa, aga uru peaväljapääsu juurde, kust loomal oleks kõige kergem välja karata, oli valvele pandud üks püüdjatest.

Kuid õnnetuseks oli metsloom üsna kogenud, hoidus osavalt lõksust ja ei andnud end kuidagi kätte. Möllanud ilma tulemusteta rohkem kui pool tundi, asusime me uuesti kaevamisele. Maa-alused koridorid läksid ikka kaugemale viinamarjapuude ridade alla.

Tuli minu järjekord valvata peaväljapääsu juures. Istusin uru peal, lasksin jalad allapoole rippu. Märkamatult tihenes hämarus ja tõusis kuu, suur ja selge. Silmitsesin kuud, kuulatasin mere murdlainete vaikset kohinat ja unistasin. Mõtlesin, kui hiiglasuur on meie maa: praegu on Mosk-

vas veebruaripakane ja tuisud, aga siin — kevadine soojus. Kuid minu unistused katkesid kõige ootamatumal viisil.

Tugev tõuge lõi mu jalad uru avauselt kõrvale, välja hüppas suur okassiga, kõristades okkaid ja pistis jooksma üle viinamarjaistanduste. Toibusin hetke jooksul ja sööstsin talle järele. Jooksu pealt põrkasin vastu viinamarjatugesid ühendavat traati — see paiskas mu tagasi ja ma kukkusin maha. Kuid kohe hüppasin ma jalule ja jooksin vaatamata lõikavale valule kaelas edasi. Üksainus mõte täitis mu teadvust: kus on okassiga? Kas tal tõesti õnnestus põgeneda?

Kuid samas välgatas kuust valgustatud lagendikul metsloomа vari. Seal ta on! Hüpates üle aukude ja okaspõõsaste torman ma loomale järele ja jälgin peksleva südamega, kuidas väheneb vahemaa minu ja põgeniku vahel. Ainult mitte lasta tal jõuda okaspõõsaste tihnikuni — siis kaoks saak käest!

Olin juba okasseale järele jõudmas, kui loom äkki peatus. Suutmata hoogu pidurdada lendasin ma jooksu pealt talle otsa ja tundsin tugevat lööki vastu paremat jalga. Teravad okkad lõid mu saapasäärest läbi. Ma ei lasknud saaki minema, haarasin okasseal tagumisest jalast kinni ja hakkasin valjusti oma seltsimehi kutsuma. Nad ruttasid mulle appi. Kinnipüütud loom pandi kotti ja kanti asulasse, kuna mina vaevaliselt jalgu lohistades järele lonkasin.

Kõndisin aeglaselt ja jäin kaaslastest palju maha. Kui ma jõudsin meie maja juurde, kuulsin kära ja erutatud hääli. Oli midagi juhtunud. Üle saades tugevast valust, hüplesin ma tervel jalal jalgvärava juurde. Eredas kuuvalguses rähkles keset õue mitu inimkuju — kolm tumedat ja üks valge; nad hüplesid otsekui mingit metsikut tantsu tantsides. Nende keskel pöörles kotist väljakaranud okassiga, läigatades oma kirjude okastega.

Valge kuju kuulus Makarile. Erutatuna õues tekkinud segadusest, oli ta karanud otse voodist, ainult aluspesuväel appi. Püüdjad tungisid kord metsloomale kallale, kord hüppasid tema juurest eemale. Valge kuju muutus järk-järgult ikka kirjumaks rohkearvulistest väljatunginud vere laikudest. Kui aga loom lõpuks kinni haarati ja trepile tassiti, näisid Makari kuni põlvini veristatud jalad olevat kängitsetud pikkadesse saabastesse.

Suure vaevaga tõusin ma teisel päeval jalule — kogu

keha valutas. Kuid ma ei suutnud endale keelata lõbu vaadata rahuldustundega eilse jahi paika. Mahatallatud noorest rohust leidsin oma mütsi ja hulga okassea poolt kaotatud okkaid.

Minult võidakse küsida, kas okassiga on inimesele kahjulik. Elades eelmäestikes ja sügavates metsades ei too ta muidugi kahju. Kuid aedade ja põldude lähedal toitub ta viljapuude koorest, maisivõsudest ning juurviljast ja toob põllumajanduslikele kultuuridele palju kahju.

Metsikud kassid

Silmitsege tähelepanelikult meie kodukassi ja teile saab selgeks, et see on kõrgelt arenenud röövloom. Kui palju on kassis graatsiat ja külgesündinud ettevaatlikkust! Ta kõnnak on käratu, küünised seejuures tagasi tõmmatud. Sellises asendis ei nüristu nad kõndimise ajal. Ja milline nägemine ning kuulmine! Kuid tegemist on vaid koduloomaga, kes saab olelusvõitlust tunda kõige tühisemal määral. Metsikul kassil on kõik need röövlooma jooned väljendatud tunduvalt selgemini. Ta on äärmiselt ettevaatlik ja tal on mitte ainult ülihea kuulmine ja nägemine, vaid erinevalt ta kodustatud sugulasest ka võrdlemisi hea haistmine.

Meie maal on metsikud kassid esindatud mitme liigiga. Ühed neist on oma välimuselt sarnased kodukassidega, teised, nagu näiteks ilves, on kõrgejalgsed ja lühisabalised. Metsikud kassid elutsevad kõige erisugusemates tingimustes. Nad asustavad kõrbeid, okaspõõsaste tihnikuid ja roostikke, metsi ja metsatuid kõrgmägesid.

Lenkorani juures kohtasin ma oma retkede ajal suuri kõrkjakasse ja ainult ükskord oli mul õnn näha neis paikades äärmiselt haruldast metskassi.

See juhtus järgmiselt.

Tol päeval läksin ma Veli asulat ümbritsevatesse aeda-

desse faasanijahile. Nende tähelepanuväärsete lindude küttimiseks ei ole Lenkorani all vaja minna kaugele: vähekäidavates kolgastes esineb neid külluses otse inimelamute juures kõrvuti kodukanadega.

Ma ei jõudnud kodunt saja sammu kauguselegi, kui minu meelehärmiks ilmusid mu taga nähtavale kaks jahikoera. Neil on kodus igav tegevuseta istuda — jahimehed ei käi ju kuigi tihti metssigu küttimas — ja nii nad ei lasegi mööda juhust tulla koos minuga jahile. Muidugi on koer okastihnikutes, kuhu faasanid hoiduvad, suur abimees — leiab kiiresti linnu ja sunnib teda õhku tõusma. Kuid üks koer erineb teisest ja jahikoerte teened ei vasta mitte alati minu soovidele.

Lased faasani maha ja jooksed ülepeakaela tema juurde, sest muidu kisuvad hoogusattunud neljajalgsed abimehed talt pooled suled välja: nad ju ei tea, et mulle pole vajalik mitte linnu liha, vaid tema terve nahk.

Sel korral oli mul kahju koeri minema kihutada ja nad ajasid varsti välja suurepärase faasanikuke. Pärast minu lasku lendas lind surmavalt haavatuna meetrit kakssada ja kukkus maha tiheda põldmarjatihniku lähedale. Kuid vaatamata kõigile pingutustele ei suutnud ma kuidagi lindu leida. Ei aidanud mind koeradki. Nad sattusid mingitele jälgedele ja olid oma otsingutest täielikult haaratud. Igaks juhuks püssi valmis seades seisin ma noort viinamarjaväädistikku täiskasvanud avaral lagendikul ja ootasin, mis saab edasi.

Äkki ilmus metsaservale metskass. Nähtavasti katsus ta pärast jälgede segamist märkamatult koerte eest ära minna. End maad ligi surudes ronis ta ettevaatlikult tihnikust välja, vaatas ringi ja sööstis galopis üle lagendiku. Kui kaunis oli ta sel momendil! Ta oli võrdlemisi väikeste mõõtmetega, väga suurte silmadega ja kaetud pikakarvalise halli nahaga ning tal oli selline kahar saba, millist võib näha võib-olla ainult siberi või angoora tõugu kodukassil.

Ma tulistasin, kuid lasksin mööda. Samal hetkel ilmus minu lasu peale koer. Mõne hüppega jõudis ta kassini ja oli juba sellest kinni haaramas. Kuid väike röövloom ei näinud lootvat oma jalgade kiirusele ja viskus julgelt vaenlase peale, kes oli temast jõu ja kasvu poolest mitu korda üle. Hammaste ja küüntega klammerdus ta koera koonu külge ja mets täitus koera meeleheitliku vingumisega. Ma rutta-

sin talle appi, lootes kuidagiviisi röövlooma elusalt kätte saada.

Mind silmates laskis kass koera koonust lahti, kargas nagu vedru kõrvale ja kadus uuesti põldmarjatihnikusse.

Raputades veristatud koonu ning vingudes meelepahast ja valust, kihutas koer minema mööda tema jälgi, tema järel ka teine.

Uuesti algasid otsingud, mis kestsid tükk aega. Mina otsisin faasanit, minu koerad — peitupugenud kassi. Umbes tund aega, vahetevahel kannatamatusest kiunudes, tuhnisid nad okaspõõsaste rägastikus, mina aga vaatasin lootusetult läbi kohta, kuhu oli kukkunud faasan, või seisin kaugemal ja ootasin, millega lõpeb koerte nuuskimine.

Lõpuks pöördus hoolsatest otsingutest väsinud kannatadasaanud koer tagasi. Veri tema haavatud ja ülespaistetanud koonul oli hüübinud. Otsekui vabandades oma lüüasaamise pärast tuli ta saba liputades minu juurde, kuid hüppas äkki vingatades kõrvale. Samal momendil nägin ma keset kuiva rohtu faasanit, kelle olin maha lasknud jahi alguses. Koer põikas talle jalaga peale astudes instinktiivselt eemale.

See oli esimene ebaõnnestumine metsiku kassiga. Sellele järgnes rida teisi, kuid need olid seotud juba teise kassiliigiga — oma kehaehituselt mõnevõrra meie ilvest meenutava suure kõrkjakassiga. Seegi loom elutseb Lenkorani ümbruses veekogude roostikus ning metsades ja rajab oma koopad kas teiste loomade mahajäetud urgudesse või läbipääsmatusse põõsatihnikusse.

Katsete juures tabada elusat kõrkjakassi järgis meid visalt ebaõnn: pääses metsloom jälitajate käest hoopiski või ei õnnestunud püütud looma hoida elusana ja tervena.

Ükskord varasel veebruarihommikul äratasid mind mu sõbrad külalapsed. Üksteist üle trumbates ruttasid nad teatama tähtsat uudist: «Metsik kass sattus onu Prohhori raudadesse! Oi, missugune tugev ja hirmus!» Ma riietusin kiiresti ja kärmel seltskonnal vaevu kannul püsides jõudsin mõne minuti pärast sündmuspaigale.

Seal seisis juba rahvahulk, vaadeldes maas lebavat suurt kõrkjakassi. Kiskja jalg oli tugevasti raudade kaarte vahele pigistatud. Kui keegi rahva seast vaid püüdis õnnetule metsloomale läheneda, ajas kõuts oma saviga määritud karvad turri, sisistas ja hüppas vaenlasele vastu. Kuid raudade lühike, maasse löödud vaia külge kinnitatud kett paiskas kõutsi jälle maha.

Nähes, et hinnaline loom võib selliste hüpetega oma jalad murda, võtsin ma seljast nahkkuue ja lähenesin sellega nägu kattes metsloomale. Ta kordas hullunud meeleheitega oma ebaedukat manöövrit ja kukkus uuesti jõuetult maa peale. Silmapilkselt heitsin ma kõutsi peale kuue ja viskusin sellele kogu oma raskusega.

Metsloom oli seotud. Me eemaldasime ettevaatlikult tema jalalt rauad, määrisime joodiga ja sidusime kerge käpahaava. Pärast seda paigutati vangistatud kass avarasse puuri.

Erinevalt teistest meie poolt püütud loomadest ei püüdnud kõuts vabaneda, ei otsinud väljapääsu oma vangikojast. Ta lamas liikumatult puuri nurgas, puutumata tema ette pandud toitu ja tehes näo, nagu ei märkaks ta ümbritsevaid inimesi.

Nii möödus kolm päeva. Kartes oma vangi elu pärast, lasksime kassi juurde puuri elusa kana. See rumal lind on vabade kõrkjakasside armastatud toit. Algul viskles kana mööda puuri, kartes ohtlikku naabrit, kuid hiljem rahunes

ja hakkas isegi jultunult mööda lamava kassi selga kõndima. Kiskja ei pööranud temale mingit tähelepanu.

Kõrkjakass elas veel kaks päeva ja suri siis, aga söömiseks määratud kana jäi terveks ja lasti vabadusse. Kahju oli kaotatud väärtuslikust saagist, kuid mis seal parata! Nähtavasti oli meie poolt püütud kass liiga vana selleks, et leppida vangipõlvega.

Kuid esimene äpardus ei peatanud meie edaspidiseid katseid metsikut kassi kätte saada. Igal õhtul panime välja püünisrauad ja teatasime laialt kohalikele jahimeestele sellest, et maksame kallist hinda iga meile elusalt ja tervelt kättetoimetatud metsiku kassi eest.

Paljud arvavad, et vastupidiselt hundile, šaakalile ja rebasele ei ole kassidel head haistmist. See pole sugugi õige. Pannes metslooma jälgedele raudu välja, veendusin ma korduvalt vastupidises. Kaugelt püüniseid haistes pöördus kass kõrvale, möödus ohtlikust kohast ja tuli siis uuesti rajale tagasi.

Kassi püüdmiseks olin ma sunnitud kasutama mitmesuguseid kavalusi. Ma tegin kindlaks, et üks metsik kass käib igal ööl mööda teerajakest, mis kulgeb viinamarjaistanduse ja kõrget umbrohtu täiskasvanud söödi vahel. Ma tallasin raja kõrvale umbrohu sisse lühikese teekese ja seadsin keset seda üles rauad, hoolikalt maskeerides neid peenendatud hobusesõnnikuga.

Kolme päeva pärast viskasin rajalt raudade juurde tulel küpsetatud tapetud varese, arvestades, et küpsetatud liha lõhn matab kinni raua lõhna. Järgmisel hommikul olid rauad kinni, kuid metslooma neis ei olnud. Ma leidsin püüniste kaarte vahelt vaid hulga kassikarvu. Kiskjal oli õnnestunud jalg raudadest välja rebida ja õnnelikult ära minna.

Siis kasutasin ma viimast kavalust: panin väikesesse raudpuuri elusa roti ja kaevasin puuri maasse keset astelpõõsaste tihnikut, kus olin päeval sageli kõrkjakasse ehmatanud. Puuri peale panin ülesseatud rauad, maskeerides neid hoolikalt kuivade lehtedega. Kassid tallasid ümber puuri hästi märgatava teekese, nad kuulsid, kuidas rott näris võret, kuid püünistest tulev raua lõhn sundis neid umbusule. Nii ei julgenud mitte ükski kassidest püünisele lähedale minna.

Pärast paljusid ebaõnnestumisi kaotasin ma igasuguse lootuse kõrkjakasse elusalt kätte saada. Kuid ükskord hommikul ilmusid minu juurde kaks noort jahimeest — Ivan ja

Mark. Nad käitusid eriti tähtsalt ja ma sain kohe aru, et poisid ei olnud tulnud mitte niisama. Nende lähedal keerlesid väikemehed, kes nähtavasti olid samuti asjast teadlikud ja vaevlesid kannatamatuses mulle esimestena uudist teatada, kuid kartsid vanemaid. Lõpuks, kasutades parajat hetke, sosistas üks väikemeestest mulle kõrva:

«Onu! Mark ja Ivan püüdsid kõutsi kinni.»

Mulle sai kõik selgeks: poisid ei olnud endid asjata tähtsaks teinud. Kannatamatus kandus üle ka minule ja kasvas iga minutiga. Alguses hoidsin ma end tagasi, vaikisin, tehes näo, nagu ei teaks ma mitte midagi, kuid hiljem otsustasin noorte metsloomapüüdjatega kõnelusse astuda:

«Eh teie, jahimehed! Tühjade kätega tulite. Miks te siis kassi ei toonud?»

«Aga kuidas tuua!» ütles Ivan vastu. «Anna haavleid ja püssirohtu — siis on kass silmapilk siin.»

Mul on kahju ära anda viimast püssirohtu, kuid oleks olnud paha ka metsiku kassita Moskvasse sõita — ärasõiduni oli jäänud vaid mõni päev. Ning ma vastasin poistele:

«Hüva, kui kass on korralik ja ta jalad pole püünisraudadega murtud, saate nii haavleid kui ka püssirohtu, ainult tirige ta rutemini siia, muidu ei jätku aega.»

«Kass on, kuid mitte kodus,» tähendas Mark kulmu kortsutades.

«Aga kus siis?»

«Me kihutasime ta metsa juures urgu, ning et ta välja ei kargaks, toppisime väljapääsu rohu ja mullaga kinni.»

Seda ma juba ei talunud:

«No mis te siis logelete terve tunni? Ootate, millal teie kass urust välja pääseb ja teile saba näitab?»

«Ei ta lähe kuhugi, ära karda! Pole tal kuhugi minna.»

Poisid haarasid labidad ja kaks kotti ning sammusid lähima metsatuka poole. Aga mina, saates neid silmadega, hakkasin valmistama puuri kauaoodatud metsloomа jaoks.

«Liialt kiirustad — inimesi lõbustad,» ütleb vene vanasõna. Ivan ja Mark olid uhked sellele, et nad olid kogenud metsloomapüüdjate pojad ja ei tahtnud oma nime määrida. Töö juurde asusid nad arukalt ja ruttamata: kontrollisid, kas urul pole tagavaraväljapääsu, tegid seejärel kinnitopitud urusse väikese ava ja torkasid sellesse painduva õngeridva. Ridva lõhkiaetud ots toetus millegi pehme vastu. Keerutades õngeritva mitu korda, tõmbasid poisid selle välja: lõhkiaetud otsal oli kõrkjakassi karvu.

Veendunud, et loom oli urus, asusid noored metsloomapüüdjad tööle. Toppides ühe kaasavõetud kottidest täis kuiva rohtu, avasid poisid kinniaetud käigu ja sulgesid selle kindlalt kotiga nagu korgiga. Tõugates jämeda kepiga seda korki ikka sügavamale ja sügavamale urgu, hakkasid poisid lahti kaevama käigu seda osa, mis asetses korgi ja väljapääsu vahel. Sel viisil jäi kass kogu ajaks täielikku pimedusse ja ainuke väljapääs urust oli tema jaoks kindlalt suletud.

Pärast kahetunnilist pidevat kaevamist hakkas heinakott liginema metslooma koopale. Poisid tegid lühikese puhkuse ja einestasid. Tarvis oli mitte hoogu sattuda ja jõudu kokku hoida, et lõpetada asi niisama põhjalikult, kui see oli alustatud.

Peale sööki tõmbasid poisid teisele kaasatoodud kotile peale kaks puuvõru. Ummikusse aetud kõutsi oleks võinud kinni püüda kätega, kuid metsik kass on äärmiselt ohtlik ja eriti kardetavad on tema hammustused. Poisid teadsid seda ja tahtsid kassi kinni püüda ilma ennast ohtu asetamata.

Jõudis kätte kõige vastutusrikkam hetk. Noored metsloomapüüdjad tirisid kinnikorgitud käigust ettevaatlikult tropi välja, seadsid uru avause ette võrudele tõmmatud koti ja jäid ootama, millal loom oma peidupaigast välja hüppab ning püünisesse satub.

Kuid midagi sellist ei juhtunud. Kõuts ei mõelnudki teha seda rumalust. Kas hirmust või siis ettevaatusest eelistas ta oma vanglasse istuma jääda. Poisid püüdsid teda hirmutada, trampisid uru väljapääsu kohal jalgadega — metsloom ei liigutanudki.

Aga võib-olla kõuts lämbus kinnikorgitud urus kaua kestnud lahtikaevamise ajal? Ettevaatlikult kotti kõrvale nihutades piilus Ivan käigu pimedasse sügavusse ja põrkus samas tagasi. Pimedusest kiirgasid talle otse näkku kaks tigedalt leekivat kollast silma.

Oli küllalt ühest segadushetkest noorte jahimeeste juures: kohevil karvaga kiskja kargas urust välja ja hüpates üle Ivani, kadus okaspõõsastikku. Juhtunust rabatuna vaatasid noored metsloomapüüdjad kohmetult kord tühjaks jäänud uru, kord põõsastiku peale, millesse kass oli kadunud. Luhta läks töö ja kaduma läks saak, sellega koos aga ka haavlid ja püssirohi.

Poiste ebaõnnestumisest sain ma teada hiljem — sellest jutustasid mulle teised.

Kaks päeva hiljem küttisin ma hanesid, kes suure parvena sõid asula lähedal niidul. Varjates end harvade puhmaste ja kuiva, möödunudaastase rohu taha, roomasin ma aeglaselt lindude poole ja sattusin korraga Ivani peale. Hiiglasuure vanaisaaegse üheraudsega, mida praegu võib näha ainult muuseumis, lamas poiss põllupeenral ja jälgis teraselt linnuparve.

Algul vaatasime vaikides teineteisele otsa, kuid siis ei suutnud ma maha suruda soovi noort metsloomapüüdjat karistada ja küsisin talt sosinal:

«Ivan, aga kuhu siis see kõuts jäi?»

Poiss lõi vaid käega ja ei vastanud midagi. Ja selline meelehärm ning nukrus peegeldus ta näolt, et ma noorukile kaasa tundes talle lohutuseks sosistasin:

«Aga sa tule siiski meile! Neil päevadel sõidame Moskvasse. Kuigi kass läks ära, ei vii ma püssirohtu enesega kaasa — jätan sulle.»

Juhtumustest kõrkjakassidega Lenkorani ümbruses jutustan ma veelgi, kuid mitte praegu, vaid hiljem.

See, millest ma teile jutustasin, juhtus minu esimesel külaskäigul Lenkorani. Teised kohtumised metsikute kassidega toimusid mu hilisemate sõitude ajal Taga-Kaukaasiasse.

Mitteõigeaegne virgumine

Veebruar Taga-Kaukaasias — see on kevad. Ja samal ajal kui Moskva ümbruses möllavad tuisud ning paugub pakane, saabuvad õnnistusrikkas lõunas sellised päevad, et paremaid ei oska soovidagi. Iga päevaga paistab päike eredamini, soojendab jahtunud maad ja tema elustavate kiirte all ärkab loodus. Aasadel sirutub rohi päikese poole, puudel pakatavad pungad, kevadiselt elustub mets.

Kahju on sõita lõunast ära sellisel imeilusal ajal, kuid mis parata, kui töö on lõpetatud ja aeg on jõuda Moskvasse!

Kahetsusega jätsime hüvasti naabritega — külaelanikega, veel kord külastasime kohti, millesse olime jõudnud armuda, laadisime siis oma asjad pühvlite taha rakendatud vankritele ja suundusime Lenkorani sadamasse. Siit ühe öö sõit mereaurikul — ja me olime suures, kärarikkas linnas.

Otserong Bakuu—Moskva väljus õhtul. Me sõitsime vak-

salisse juba varakult, et jõuda peale laadida oma elusat pagasit. Lenkoranist viisime Moskvasse suure partii mitmesuguseid loomi zoopargi jaoks. Siin oli okassigu, antiloopedžeiraane, šaakaleid ja palju mitmesuguseid linde.

Laadimisega seotud askeldused võtsid palju aega ja alles siis, kui kostis kell, hüppasime kiirustades oma vagunitesse. Pileteid hankida oli tol ajal raske ja juhtus nii, et mina üksi sattusin pehmeistmelisse vagunisse, kuna minu seltsimehed sõitsid kõvaistmelises.

Tundsid end pehmeistmelises kupees ebamugavalt. Reisijad olid seal korralikult riietatud, kuna mina olin püssiga, jahiülikonnas, veesaabastes.

Varsti hakkasin valmistuma magamaheitmiseks ja püüdsin oma asju paigutada nii, et need ei segaks naabreid. Avasin kohvri, tahtes sealt võtta seepi ning käterätti, ja tahtmatult puutus mulle silma kohvrinurgas lebav hall kotike. Ma piilusin ettevaatlikult oma naabrite poole, kaalutlesin sekundi ja riputasin halli kotikese kõige süütumal ilmel konksu otsa oma peatsi juures.

Mida ütleksid mu naabrid, kui nad saaksid teada, et selles tagasihoidlikus kotikeses peitub elus loomake, kes — tõsi küll — magab rasket und?

Töötades Lenkorani rajoonis, elasime Veli asulas. Ärasõidupäeval tõid minu noored sõbrad, külalapsed mulle kingituseks talveund magava unihiire. Oli veebruar ja mahasaetud puu õõnest väljavõetud loomake ei ärganudki.

Unihiir on väike, veidi oravat meenutav puistuloomake. Ta nahk on hall või pruunikas, saba kahar, silmad suured, mustad ja pungis nagu kõigil öise eluviisiga loomadel. Unihiired asustavad metsi ja aedu. Eriti rohkesti on unihiiri Kaukaasias, kus nad tekitavad aiandusele küllaltki palju kahju.

Suvisel ööl võib aias või metsas kuulda, kuidas mütsatades langeb oksalt kord kreeka pähkel, kord küps pirn. See on unihiirte töö. Metsloomake närib hammastega katki pähkli tugevat kesta ja maiustab südamikust, kuna pirni ja viinamarja juures huvitub ta kõige enam seemnetest, põlates magusat viljaliha.

Saabuvad sügisesed halvad ilmad ja rasvaläinud unihiir poeb puuõõnde või urgu puu all ja magab ilma ärkamata selle ajani, kui murelid ja pirnid uuesti valmivad. Asjata pole seda loomakest nimetatud unihiireks: ta magab kaheksa kuni üheksa kuud aastas.

Sellise talveunne langenud unihiire tõidki mulle lapsed. Ma puudutasin käega minu ette asetatud kaharat tombukest — see oli külm ja liikumatu. Ärasõidupäev on alati askelduste- ning töörohke ja mul polnud aega tegelda puuri valmistamisega väikese ja pealegi magava loomakese jaoks. Ja millekski? Ma palusin perenaist õmmelda mulle väikene kotikene, pistsin sinna tuusti heinu, panin magava unihiire sisse ja peitsin kotikese koos pesuga kohvrisse.

Nii sattus mu unihiir magamisvaguni kupeesse. Sõitsime ilma igasuguste seiklusteta. Oma kupeesse tulin ma vaid õhtul ja heitsin kohe magama, aga kogu päeva veetsin kõvaistmelises vagunis sõitvate seltsimeeste juures; koos nendega käisin peatuste ajal pagasivagunis neljajalgseid ja tiivulisi hoolealuseid jootmas ning söötmas.

Kuid kord vaatasin ma millegipärast keskpäeval oma pehmesse vagunisse. Seal aga toimub midagi uskumatut: kisa, segadus, purunevate nõude kõlin.

Peatusin uksel, vahin arusaamatuses ja ei suuda midagi taibata. «Mis võis siin juhtuda?» püüan aru saada. Muidu läheb rong normaalselt, mõõdukalt ratastega vastu rööpaid koputades, ainult reisijad on millestki ärevusse sattunud — karjuvad, tõuklevad, vaatavad kõik maha. Vagunis oli selline möll, et seda on raske kujutleda.

Üheks silmapilguks segadus vaibus, kuid puhkes seejärel veel suurema jõuga. «Rott!» karjuvad reisijad. «Rott!» Ja kuidas nad trügivad mööda koridori minu poole! Kuuldes rotist, mõistsin ma korraga kõik.

Hüppasin välja vahekäiku, sulgesin ukse, kuid ei suutnud kuidagi otsustada, mida pean tegema.

Mõistsin, et möllu põhjustajaks polnud keegi muu kui minu õnnetu unihiir.

Mul oli metsloomade vedamise juures esinenud juhtumeid, kus rebased ja šaakalid hüppasid avalikus paigas puurist välja. Kuid need olid suured loomad, keda on kergem püüda, turjast kinni haarata ja paigutada nende seaduslikku asupaika — transportpuuri.

Kuid katsu nobedat unihiirt turjast haarata, eriti sellises mürglis! See on niisama hea kui kirpu püüda. Kuid kui õnnestubki teda tabada, kuhu ta siis panna? Pehmeistmelise vaguni kupeesse konksu otsa riputatud auklikku kotikesse? Siis hakatakse sind kohe küsitlema: «Kuidas, mis alusel te veate enesega «piletita reisijat»?»

Kõik need mõtted tormasid iilina läbi mu pea. Seisin

vahekäigus, närvitsesin ja mul polnud kujutlustki, mida teha. Kaotasin täiesti pea.

Kui kaua ma seal seisin — ei tea, kuid äkki kuulen sosinat: «Seltsimees, teie piletita reisija on minu juures kupees. Püüdke ta kiiremini kinni, sest muidu tuleb suur pahandus.»

Seda ütles rongiülem. Oli sümpaatne inimene. Ruttasime ülema kupeesse, sulgesime kõik pilud ja hakkasime vaikides, mingi asjaliku vihaga unihiirt mööda kupeed taga ajama. Oimetu hirmust, lendas ta linnuna mööda eesriideid üles laeni ja sööstis sealt põrandale.

Lõpuks me püüdsime põgeniku siiski kinni. Mässinud unihiire taskurätikusse, ruttasin kõvaistmelisse vagunisse oma sõprade juurde. Ma kiirustasin nõnda, et ei taibanud suruda rongiülema kättki ega teda tänada.

Aga oli, mille eest tänada seda toredat inimest.

Järgmisel hommikul, lamades oma asemel, teesklesin magamist ja selgitasin kannatadasaanud reisijate jutust välja kõik sündmuse üksikasjad.

Lugu toimus järgmiselt.

Unihiir ärkas vaguni soojusest ja rongi liikumisel tekkivatest põrutustest, näris kotikesse augu ja ronis välja. Nähtavasti kujutles ta, et on saabunud suvi.

Kuid magamisvaguni sisustus ei sarnanenud millegi poolest kodumetsadega. Kukkudes ülemiselt magamiskohalt alla, patsatas unihiir lauakesele ja kliristas lauanõudega. Kupeesse oli parajasti kogunenud terve seltskond reisijaid — kaardimängu harrastajaid. Mängijad istusid kaardilauda asendava mahuka kohvri ümber; teised reisijad jälgisid huviga mängu.

Nõude klirin sundis kõiki ümber pöörduma: lauakesel akna juures askeldas vilgas hall loomake. Kuuldus läbilõikav naisekisa: «Rott!» ja algas tõeline paabeli segadus.

Kes hüppas välja koridori, kes ronis ülemisele magamiskohale. Pööramata silmi lauda mööda jooksvalt loomakeselt, otsis üks reisijatest käsikaudu mingit rasket eset. Hetk hiljem prantsatas pikk jalutuskepp ta kohmakatest kätest lauakesele ja kõik, mis sellel seisis, lendas klirinal põrandale.

Kui tegemist oleks olnud tõepoolest rotiga, oleks ta kui maa peal elav olend otsinud pääsemist madalamalt, pinkide alt. Kuid unihiir on puistuloom ja harjunud hädaohu korral puude otsa peituma. Hirmutatud unihiir sööstis ülespoole, klammerdus küüntega aknaeesriide külge ja ronis silmapilkselt ülemisele magamiskohale. Samal sekundil oli koht reisijatest puhas. Põrkudes ümberpaisatud esemetele, komistades ja üksteist tõugates, sööstis osa mängijaid ja pealtvaatajaid ukse poole.

Siis sattus ärevusse kogu vagun. Ühed tahtsid aidata kannatanuid ja püüdsid visalt välja uurida, milles on asi, teised kontrollisid ärevusega, kas nende kohvrid on terved.

Avatud kupeeukse kaudu hüppas unihiir koridori ja hakkas mööda vagunit ühest otsast teise jooksma. Igas kupees, kuhu ilmus hirmunud loomake, tõusis kohutav segadus. Minu unihiir jättis nii tugeva mulje, et järgmisel hommikul polnud nii minu kupees kui ka kogu vagunis juttu millestki muust kui ainult «rotist».

«Ma peaaegu surin hirmust,» kordas kümnendat korda alumisel pingil istuv daam. «Te kujutage ette, see rott hüppas mulle otse näkku! Aga meie naaber ülemisel magamiskohal on õnneseen. Ta ei saanud midagi sellist tunda, teda polnud sel ajal kupees. Kas ma räägin õigust, naaber?»

Ma ei vastanud; surusin ainult silmad tugevamini kinni, tehes näo, nagu magaksin rasket und.

Sellise karuteene osutas mulle mitteõigeaegselt ärganud unihiir! Kuid kas lugejale on arusaadav, miks see juhtus? Tõenäoliselt mitte täiesti arusaadav ja seepärast jutustan veidi mõnede meie loomade unest.

*

Külma aastaaja saabudes lendavad paljud linnud meilt ära lõunasse. Lõuna poole ajab neid mitte talvine käre külm,

vaid toidupuudus. Linnud, kes oskavad talvel toitu leida, jäävad meie juurde.

Kuidas aga käituvad imetajad? Satuvad ju mõned neist lumerohkuse ja toidupuuduse tõttu samuti ebasoodsatesse tingimustesse. Nad käituvad väga mitmel viisil. Paljud kiskjad, jänesed ja oravad jäävad talveks samadesse kohtadesse, kus nad elasid suvel, või asuvad ümber sinna, kus on rohkem toitu.

Nahkhiired lendavad lõuna poole, kuid mitte kõik. Osa nahkhiiri langeb puuõõntes talveunne.

Mitmed närilised, nagu näiteks põllul elutsev hamster, koguvad oma sügavatesse urgudesse suured teraviljatagavarad. Kogu talve on nad ärkvel, elades oma elamus ja ilmudes maapinnale äärmiselt harva.

Närilised — suslikud, koopaoravad ja unihiired — magavad kogu talve.

Talveuni algab neil loomadel külma sügise saabumisega, ärkamine pikast unest — niipea kui hakkab natuke soojenema. Kuid on olemas selliseidki metsloomi, kes magavad mitte ainult talvel, vaid ka suvel. Kollane suslik, kes on stepi- ja kõrbeloom, langeb kohati suveunne mais-juunis, kui vaid saabub kuumus ja kuivavad mahlakad taimed.

Puude õõnsustesse või juurte alla pugenud unihiir jätkab Lenkorani ümbruskonnas magamist ka soojal kevadisel ajal, kui puud on juba kaetud lehestikuga, kuid puuviljad ei ole veel küpsenud. Äratada saab teda soojendamise ja mingil viisil häirimise teel. See juhtuski tolle unihiirega, kellest ma siin jutustasin.

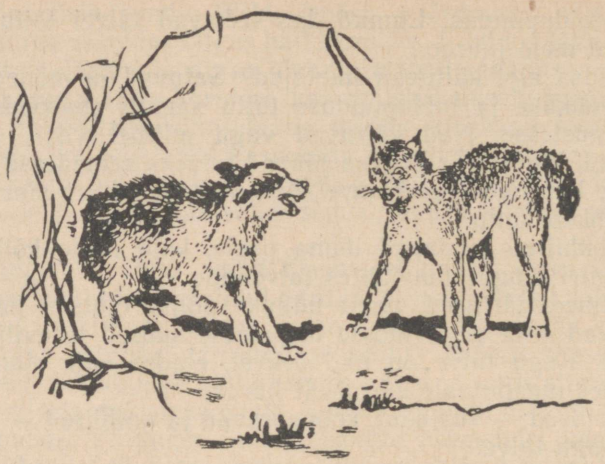

Hirmul on suured silmad

Ükskord novembri lõpul, kui Moskva ümbruses külmast tuulest aetavad hallid pilveräbalad jooksid kõikudes mööda läbipaistmatut taevast, kiikudes ägasid kased ja männid ning pladises vihma, istusin ma puhkust kasutades rongi ja sõitsin lõunasse. Ongi minu lõpp-punkt — Kjurdomiri jaam. Ma astusin rongist välja, istusin juhuslikule autole ja sõitsin jälle teadmatusse kaugusesse, kuni inimeste rohkus ja linnamüra jäid kaugele maha.

Ja minu reisi ajal jõudis kätte detsember, see on talv. Kuid talv ilma lumeta, ilma külmata, ereda sinise taevaga, soojendava päikesega, niiske maa, närbunud lehtede ja pehkinud kõrkjate meeldiva lõhnaga.

Kerges ülikonnas, püss käes, hulkusin ma ruttamata mööda käänakulise jõe umbekasvanud kaldaid, ja keskpäeval, kui päike tõusis kõrgele horisondi kohale ja eriti heldelt valas soojust maa peale, istusin kaldale kahara salu varju puhkama. Südames oli nii muretult rahulik ja ümberringi nii tore, et ma istusin tundide kaupa ühes kohas ja mul ei olnud igav. Jõekese kõrges roostikus lendasid kui-

vade roovartega kohistades ja laulu «ragistades» roolinnud, mõnikord kõlas meie metsalinnu punarinna ebakindel laul, ärevalt kisas tiigikana. Parv hanesid — valgepõsk-laglesid — tõusis äkki kärarikkalt õhku, täites selle imelikult kõlava kaagutamisega ning järskude hüüetega, venis madalal pruunikaks tõmbunud stepiheina kohal ja laskus uuesti rohetavatele taliviljaorastele. Mina aga jälgisin kaugelt kisavat haneparve, lendlevat väikest linnukest, pilvena vee kohal suruvaid kihulasi. Ja ma oleksin tahtnud kogu eluks mällu jätta ümbritsevaid pilte, vorme, kuivade roovarte kahinat, lõhnu — ühe sõnaga, kõike seda, mida mul oli võimalus näha, kuulda ja tunda detsembripäevadel oma suure kodumaa lõunaserval. Kõigest kümme päeva elasin ma väikeses majakeses jõe kaldal. Selle lühikese aja jooksul võisin ma vaadelda talvitavaid linde, niipalju kui süda ihaldas, kuulasin šaakalite õhtusi hüüdeid ja puutusin korduvalt kokku metsikute kõrkjakassidega. Mida lähemalt ma tutvusin selle metslooma eluviisiga, seda enam oleksin tahtnud nimetada teda mõne muu nimega: nii väga erineb ta oma lähedastest sugulastest. Teised kassid väldivad, isegi kardavad vett ja kui nende karusnahk saab märjaks, tunnevad nad endid ülimalt õnnetutena.

Erinevalt oma kuiva armastavatest sugulastest on kõrkjakass vett armastav loom. Te ei kohta teda järvedest ja jõgedest eemal. Ta elab kaldaäärsetes põldmarjatihnikutes, püüab siin turatše, faasaneid ning igasuguseid veeloomi ja kui tal mõnikord tuleb päästa oma elu koerte ja jahimeeste käest, põgeneb ta ujudes nende eest kaldast kaugel kasvavatesse kõrkjatesse. Vesikõuts — nii tahaksin ma nimetada seda kollakashalli kareda madalakarvalise nahaga metslooma.

«Kas te ei tahaks minna metssigade jahile?» küsis mult kord jahimees, kelle majakeses ma elasin. «Naaberasulas on head koerad,» jätkas ta, «nendega võib õnne proovida.»

Muidugi ma nõustusin, kuid mitte sellepärast, et mind oleks tõmmanud metsseajaht, vaid sellepärast, et koertega õnnestub alati leida midagi huvitavat. Järgmisel varahommikul olime juba kohal ja lastes mitmehäälsete koerte kirju karja okastihnikusse lahti, püüdsime metssigu ümber haarata suure järve kalda ääres. Algul sööstsid metssead meie poole, kuid pöördusid seejärel järsult kõrvale ja kadusid, ilma et oleks saanud paukugi teha. Kuid mina ei kahetsenud — mul õnnestus veelkord näha kõrkjakassi vabadu-

ses. Suur kõuts tuli seekord mulle päris lähedale. Muidugi oleksin ma võinud metslooma tappa, kuid pidades kinni metsseajahi reeglitest, hoidusin ma lasust. See-eest nägin huvitavat vaatepilti. Koerte poolt häiritud kiskja puges välja põldmarjatihnikust ja läks tasast ärritatud kräunumist kuuldavale tuues järve kaldal kasvavasse hõredasse kõrkjastikku. Siin ta peatus, pöördus tagasi ja hakkas kuulatama põõsaste praksumist. Nähtavasti arvestas kõuts, et koerad ei tule mööda tema jälgi, kuid ta eksis. Põõsastikust ilmus varsti noor mustalaiguline koer. Mind märkamata nuuskis ta energiliselt jälgi, vingudes hasardist, orienteerus lõpuks oma haistmise abil ja läks edasi.

Järgmisel sekundil oli ta juba kõrvuti kassiga, kuid selle asemel et viskuda vaenlase peale, hüppas ta teda nähes võpatades ning vingudes kõrvale. Suure metslooma teravad hambad ja küüned sisendasid talle nähtavasti hirmu ning austust. Kuid vingumist kuuldes sööstsid haukudes ja üksteisest mööda kihutades kohale teised koerad. Väljapääsu ei olnud — kõutsil tuli oma nahk päästa põgenemisega. Ta läks valjusti urisedes vette, ujus kiiresti üle lageda osa ja kaugenes tihedat kõrkjastikku laiali tõugates ikka enam ja enam kaldast. Ainult üksikute kõrgete kõrkjavarte kõikumine ning tiigikana ärev hüüd näitasid suunda, kuhu loom ujus.

Kuidas aga käitusid koerad? Hoogsa haukumisega sööstsid nad ujudes kogu jõuguga kassile järele. Kuid tihe kõrkjastik segas jälitamist. Kahetseva vingumise ja ulumisega meelepaha väljendades pöördusid koerad üksteise järel tagasi kaldale.

Lootuses ohutus kohas puhata lähevad metssead sageli suurte madalaveeliste järvede siseossa. Ronides kaugel kaldast kõrkjalademe hunnikule, puhkavad nad päevatundidel muretult. Jahimeeste jutu järgi ehitavad metssead mõnikord madalasse vette ise kõrkjatest hiiglasuured pesad ja puhkavad siin pärast öisi rännakuid. Kuid muidugi tungib ka siia jahimees. Aeglaselt hiilib inimene läbi tihnikute ja otsib hoolimata kohati vööni ulatuvast veest, püss laskevalmis, magava metslooma üles.

Ees kuiva kõrkjastiku kollasel taustal on selgesti näha must keha, aeglaselt liiguvad karvased kõrvad. Ja hingamist peatades läheb jahimees vastutuult ikka ligemale ja ligemale, et tappa tugev metsloom ilma viperusteta, ühe lasuga.

«Tapsin neil päevil metssea,» jutustab mulle noormees. «Leidsin ta kaugel kaldast oma lamamispaigalt. Tahtsin algul teda läbi vee kaldale lohistada, juba lõikasin kärsa läbi ja seadsin rihma korda, aga kus sa ikka — oma kaheksa puuda, paigast liigutada on juba raske, mis siis veel kaugele tassimisest. Katsin ta siis tšakaniga [1] kinni ja läksin koju paadi järele. Kuni sealt koju jõudsin, kapsasuppi lürpisin ja paadil kohale sõitsin, läks juba pimedaks, päev on lühike. Hakkasin lamamispaiga juurde jõudma — vaatan ja ei usu oma silmi. Minu poolt tapetud metssiga liigutab, tõuseb kord kogu pikkuses püsti, kord jälle heidab maha ja — mis mind eriti imestas — pilliroog tema all ei pragise, otsekui liiguks elav vari. Kuidas võib see võimalik olla, kui kuul läks temast põiki läbi ja tegi kaela sisse rusikasuuruse augu? Ja äkki hakkas mul hirm, pööra kas või ümber ja lase jalga. Pilliroog sahiseb tuule käes, tapetud metssiga liigutab end käratult. Siis tuli mulle meelde, et püss on mul laetud jämedate haavlitega, hanede jaoks. Vaikselt küünitasin püssi järele — see lebas paadi ninas —, tõmbasin ühe kuke vinna ja põrutasin nii umbes kahekümne sammu pealt, aga ise tõmban ruttu üles teise kuke ja ootan, mis edasi saab.

Suits läks veidi laiali — vaatan, minu metssiga ei liigahtagi. Tapsin, mõtlen. Tulistasin küll haavlitega, aga lähedalt. Ja ma tõukan vaikselt ühe käe abil ridvaga, aga teises hoian püssi valmis. Juba liiga imelik ja kohutav näis mulle kõik.

Noh, aga kui sõitsin lähemale — sai mulle kõik selgeks. Kõrvuti metsseaga lamab tubli kõuts ja sealt, kus minu kuul oli metssea kaelast läbi läinud, oli ümberringi kõik liha ära söödud. Tähendab, kõuts istus metsseal ja rebis liha ning seepärast ei ragisenudki roog ta all, kui ta liigutas ...

Kuidas mind kõuts ehmatas! Ta elab otse järvedes, käib mööda roostikke, püüab vesikanu ja pistab nahka igasuguseid haavatud linde,» lõpetas jutustaja.

Kaks päeva pärast edutut metsseajahti, kus kõuts oli minu silmade all järvele ujunud, puutusin ma temaga jälle kokku ja tegin uusi huvitavaid vaatlusi.

Sügav oja, mille kaldal ma elasin, liitus umbvooluna suure järvega. Oja kaldad olid täis kasvanud läbipääsmatut

---

[1] Tšakan — mitmeaastane heintaim hundinuialiste sugukonnast, kasvab veekogude kallastel.

põldmarjapõõsastikku ja vee äärde võis pääseda vaid vähestes kohtades, kus põldmarjatihnik puudus. Kas sellepärast, et ojal käisid harva jahimehed, või siis tänu toiduküllusele külastasid seda meelsasti pardid. Ükskõik missugusele avaveeloigule lähened — kindlasti ajad üles rägavõi sinikaelaparte. Et lasta lendutõusult parte, siirdusingi ma ühel imeilusal pühapäevahommikul selle oja äärde. Juba õhtust saadik oli saabunud meie poole palju linna jahimehi; kõik nad sõitsid paatidel välja järve avaveele ja hakkasid küttima vesikanu. Nähes, et sellise hulga laskurite kogunemise puhul ei ole järvel midagi teha, suundusingi ma oja äärde. Palju parte polnud mul vaja, aga tükki viis võis sealt ilma vaevata kätte saada.

Vaevalt sain liginema hakata, kui täiesti lähedalt lendas üles kuus suurepärast metsparti — sinikaela ja peale minu laske kukkus üks neist vette, kuna teine — rohelise kaelaga isapart — takerdus vastaskaldal põldmarjatihnikusse.

Oja polnud sügav ja ma teadsin mitmeid sobivaid koolmeid. Kuid ma ei tahtnud hommikul kuidagi ronida külma vette. Mõtlen: vaatan vahepeal läbi jõeharu lähemad osad, aga kui veidi soojeneb, saan pardid kätte — õnneks mustendab sinikael hea märgina kõrge põõsa otsas ja teda on kaugelt näha. Vist üle poole tunni kulutasin ma oja läbivaatamisele, lasksin maha veel ühe rägapardi ja metspardi, otsustasin, et mulle sellest aitab ja suundusin teisele kaldale, rippuva sinikaela poole. Juba olin jõudnud õige lähedale, kui äkki näen — tolle põõsa otsa ronib kõrkjakass, küünitab minu sinikaelani. Mul oleks tulnud püss õlalt rebida ja vargale tuld anda, aga ma jäin hoopis nõutuks. «Kuhu, kuhu sa ronid?» karjusin. Oleksin tahtnud hüüda, et see on minu sinikael, otsekui ei roniks põõsa otsa mitte kass, vaid poisinolk. Taipasin, et käitun rumalasti, aga oli juba hilja. Kuuldes minu kisa, ruttas kõuts käpaga sinikaela lõugade vahele sikutama, haaras selle hambusse ja kargas paksu okaspõõsaste tihnikusse. Jooksin ümber rägastiku, vaatasin selle ülalt ning alt läbi ja veendudes, et kõuts ei olnud mulle peale mõnede sulgede midagi jätnud, hakkasin tungima vee poole, kus lebas teine tapetud part. Kuid ka teist parti ei olnud kohal. Ja samas nägin, et kogu mudane kallas veepiiri ja põldmarjatihniku vahel oli üleni täis tallatud loendamatuid väikesi ümmargusi jälgi. «Ahaa,» mõtlesin, «seal on nähtavasti liiklusrohke paik kasside ja šaakalite jaoks! Küllap tasub tulla siia õhtul ja

istuda pimeduseni varitsuses.» Peale seda otsust suundusin ma koju, kuid mitte otseteed, vaid jälle piki oja ja hiljem mööda järve kallast. Ma tahtsin saada kadumaläinud partide asemele uusi.

Mulle tundus igavana oodata õhtu saabumist. Peale lõunat täiendasin oma padrunitaskut nelja peene kartetšiga laetud padruniga ja sammusin kiirustamata tuttava paiga poole. Oja asetses kodu lähedal ja ma jõudsin sinna juba ammu enne õhtut. Eha oodates otsustasin liginemiselt parte lasta.

Peale rida juhtumeid jõudsin kindlale veendumusele, et kõrkjakassid ei karda üldse pauke. Vastupidi — lootuses näpata kaotsiläinud parte liginevad nad kohale, kust hiljuti kostis jahimeeste laske. Ma tungisin ühes kohas otse vee äärde, piilusin piki oja ja märkasin umbes sada meetrit eespool tervet salka ujuvaid rägaparte. Kui teha väike käik ümber rägastiku ja tulla siis uuesti oja äärde, võib rägapartidele läheneda kindla lasu kaugusele. Viie minuti jooksul hiilisin ma ettevaatlikult ümber põõsaste, leidsin läbikäigu ja tulin uuesti vee äärde. Ja kuigi rägapardid olid seekord mulle küllalt lähedal, käitusid nad nii imelikult, et ma ei tulistanud. Tahtes selgitada, milles on asi, tardusin paigale. Ei olnud kahtlust, et kui ma väljusin kaldaäärsest põõsastikust, märkasid pardid mind, kuid miskipärast ei pööranud mulle tähelepanu. Pead kõrgele tõstes kogunesid nad ebatavaliselt tihedasse salka, jätkasid ujumist ja lähenesid minule — kord kiiresti, kord aeglaselt, kord keereldes ühel kohal, otsekui oleks keegi neid aeg-ajalt tagant kihutanud. Nende tähelepanu oli tervikuna koondatud vastaskaldale ja niipea, kui ma vaid heitsin pilgu selles suunas, taipasin otsekohe, milles on asi. Mööda kallast — mitte rägapartide taga, vaid nendega ühel joonel — sammus kiirustamata suur kõrkjakass. Ta käitus nii, nagu ei oleks peale tema, kõutsi, siin midagi elusat. Kord sammus ta kiirustamata otse veepiiri ääres, kord peatus ja vaatas kuhugi üles ja kõrvale, kord hakkas magusalt ringutama. Temast kahekümne sammu kaugusel keerlevaid rägaparte ta otsekui poleks märganud, mitte kordagi ei piilunud ta selles suunas, neid polnud tema jaoks üldse olemas. See oli muidugi võte, kiskja kavalus, kuid kasutades kavalust rägapartide vastu, käitus ta ise uskumatult rumalasti.

Püüdes mitte vaadata partide poole, ei märganud ta ka mind, kuigi ma seisin täiesti lahtisel kohal. Ühe sõnaga, sel

korral püüdis kõuts üleliia ja seda oli mulle just vaja. Kuid oh häda! Ma ei lootnud kohtumist kõutsiga enne õhtut ja olin laadinud oma püssi kõige peenemate pardihaavlitega. Kas need on kohased suure tugeva metsloomа jaoks! Ma muidugi polnud unustanud, et olin enne kodunt väljumist pistnud padrunitaskusse kartetšiga laetud padrunid, kuid ma ei võinud end liigahtadagi. Vähimagi liigutusega oleksin otsekohe teada andnud oma asukoha ja ettevaatlik kõuts oleks lipsanud tihnikusse. Vahepeal aga sammus kõrkjakassedasi; mitte kaugel temast ujusid mulle — jahimehele — ikka lähemale rägapardid. Ma olin hämmastunud nende käitumisest. Siis aga polnud enam midagi oodata — kiskja ei võinud tulla veel lähemale. Ma tõstsin püssi ja vajutasin üksteise järel mõlemale päästikule. Üheaegselt kahe tihedalt järgneva lasu järsu kõlaga hüppas kõuts nagu terasvedru leetelt üles ja kadus vaevu maad puudutades tihnikusse. «Frrrõõ-ko-ko-ko!» kuulsin ma turatši üleslendu ja kisa järgmisel sekundil. See oli kõuts, kes hirmutas lindu, tungides läbi okastihniku. Kuid mitte selles polnud asi. Olin niikuinii

ette näinud, et ma ei lase kõutsi maha peente haavlitega. Mind rabas rägapartide käitumine. Kui ma tulistasin, olid nad täiesti minu lähedal. Kuid selle asemel et õhku tõusta, eemale põrgata inimesest, kohutava tulirelva tule ja kärgatuse eest, sööstsid nad minu poole, välgatasid otse minu pea kohal ja kadusid silmist. Hüppav kõuts oli neile võrdlematult kohutavam tulistavast inimesest. Muide, mis seal siis erilist! Tõenäoliselt satuvad rägapardid Taga-Kaukaasias sagedamini kõrkjakasside kallaletungi kui jahimeeste tule alla. Hirmul on suured silmad. «Kassist hirmsamat looma pole,» meenutasin, seistes lagedaksjäänud oja kaldal.

Seal, kus tekib ebausk

Möödub soe Lenkorani talv, saabuvad kevadpäevad ja paljud siin talvitavad sulelised — pardid, haned, roosad flamingod — asuvad kaugele teele põhja poole. Tundrates pesitsevad väikesed haned — lagled — sooritavad hiiglapika teekonna, enne kui jõuavad oma kodumaale. Kisarikkad rändurid lendavad Lenkorani ümbrusest ära, kuid nende lahkumisega ei jää maanurk tühjaks ning vaikseks. Talviste külaliste asemele lendavad Lenkorani teised linnud. Paljud neist veetsid külma aastaaja kaugel meie kodumaa piiride taga ja ruttavad nüüd pesitsemispaikadele. Nii muutub linnustiku koosseis vastavalt aastaaegadele.

Lenkorani metsa-veehoidlad — istõlid — on ammust ajast mitmesuguste vee- ja soolindude kõige armastatumateks sigimispaikadeks. Kalarikka mere lähedus, laialdased sood lugematu hulga konnadega ja suured puud, mille otsa eelistavad ehitada oma pesa paljud sulelised, meelitavad siia veelinde: suuri ja väikesi kormorane, musti ja valgeid toonekurgi ning igasuguseid haigruid. Hulgaliselt lendavad nad kokku veega üleujutatud metsadesse, et veeta siin suve ja üles kasvatada oma poegi.

Need linnud, kes on tugevamad ja võivad pesa juurest minema kihutada õelaimagi vaenlase — munade ja poegade röövli hallvarese, seavad endid üksikute paaridena varjamatult sisse puude otsas. Nii pesitsevad mustad ja valged

toonekured. Teised, nõrgad peidavad oma pesad nii oskuslikult põõsastike ja rootihnikute keskele, et neid ei õnnestu näha teraseimalgi kiskjasilmal. Mitmesugused haigrud aga eelistavad pesitseda suurte koloonialaadsete pesaasundustena. Tuhandetena koguneb neid väiksele üleujutatud metsaosale ja nad katavad puude oksad oma pesadega. Ja kuigi asunduse üksikute liikmete vahel pole tihedat sidet ja paljud neist on omavahel vaenujalal, saab iga paar siiski ühendusest kasu. Hulga lindudega asustatud kolooniasse ei riski tavaliselt tungida röövel pesi riisuma.

Palju kordi viibisin ma Lenkorani pesapaikadel. Ükskord, kui olin eksinud ja mul tuli ööbida metsas, elasin läbi väikese naljaka vahejuhtumi. Seda lugu tahangi lugejatega jagada.

See juhtus nii.

Olin umbes tund aega visalt läbi metsatihniku tunginud. Rägastikku tallatud metssearajad olid mu tunneliteks. Roomasin neid mööda neljakäpukil. Aeg-ajalt tõkestas üleni liaanidega põimitud roheline sein mul tee. Siis ronisin mööda puutüvesid üles ja liikusin vaevaga edasi klammerdudes metsiku viinamarja jämedate väätide külge, mis olid köitena heidetud puult puule.

Olin kriimustatud ja torgitud, kuid peatusin ainult harva hingetõmbamiseks. Igal sellisel korral kostis metsa sügavusest ikka selgemini mingi lakkamatu mühin, mis meenutas lainemurru kohinat merel. See oli linnukoloonia hääl. See ergutas mind ning kutsus edasi ja ma asusin uue energiaga teele, roomasin, ronisin, raiusin noaga liaane, pugesin läbi paksude tihnikute. Nii möödus veel tund ja lõpuks olin ma sihil, määratu suure linnukoloonia serval.

Linnukoloonia ulatus on umbes viis kilomeetrit. Tundide kaupa võid käia mööda metsa ja näha pesadega kaetud hiiglapuid.

Ühed puud on juba hukkunud, kuivanud, teised on rikkaliku lehestikuga või ümber põimitud luuderohuga, kuid füved, oksad, lehestik — kõik on valge lindude väljaheidetest.

Esmakordselt linnukolooniasse sattunud inimene on jahmunud ja kurdistatud paljuhäälelisest kisast, kärast ja tiibade laksutamisest. Kuid mina pole siin mitte esimest korda ja suudan vaadelda ning tähelepanekuid teha. Ma eristan veelindude — kormoranide suuri kindlaid pesi ja haigrute ümberpööratud koonusetaolisi pesi. Need on tehtud välja-

heidetega kinnitatud raagudest, mis seisavad üksteisest niivõrd kaugel, et kogu pesa paistab läbi ja temas lebavad munad on näha nagu läbi võrgu.

Linnustik paikneb koloonias otsekui korruste kaupa. Otse latvadel pesitsevad hallhaigrud ja suured kormoranid, nende all — väikesed kormoranid ja ööhaigrud, veel allpool — väikesed haigrud: kollased, väikesed valged ja egiptuse haigrud.

Et oleks mugavam vaadelda, ronin ma puu otsa. Algul kutsub minu sissetung esile segaduse, kuid kuna ma istun väga vaikselt, rahunevad linnud ja asuvad uuesti oma toimingute juurde, pööramata mulle tähelepanu.

Nüüd on mul ülevalt hästi näha pesad ja hauduvate lindude seljad. Ma loendan kollase haigru pesas ainult kaks muna. Neid peab olema viis või kuus — tähendab, pesitsemine on alles äsja alanud. Näen, kuidas ööhaigur ettevaatlikult nokaga oma pesas mune ümber pöörab. Teine lind lendas pesalt ära, et mune mitte üle soojendada, ja võttis aset kõrval, varjab neid oma kehaga päikesekiirte eest.

Väikesed valged haigrud laskuvad vahetpidamata maha ja pöörduvad uuesti pesade juurde tagasi, kandes kuivi oksakesi. Üks haigur püüab välja tirida oksakest naaberpesast. Kisa, vastuhakk, kaklus.

Merelt pöördub tagasi salk isakormorane. Kaks kannavad nokas haoraagu. Emakormoranid hauvad juba mune, aga isased jätkavad veel pesa kohendamist. Ja kuigi mets on täis hagu, ei võta need tõelised veelinnud oksa kuivalt maalt, vaid kannavad selle kohale merekaldalt, mitme kilomeetri kauguselt.

Mina aga istun puu otsas ja kirjutan üles kõik, mis mulle näib huvitavana.

Koloonias pole rahulikku minutit. Kord ilmub tema servale vares — kisa ja käraga võtavad linnud kutsumata külalise vastu; kord murdub pealelaskunud lindude raskuse all praginal kuiv oks (sellistele surnud okstele linnud pesa ei punu, vaid laskuvad sinna ainult puhkama) — uus segadus, kogu erutatud lindude hulk paiskub kohalt ja täidab õhku.

Kui munadest kooruvad pojad, muutub veelgi kärarikkamaks. Suuremaks kasvades koguneb noorus ülemistele okstele ja igaüks püüab enne teisi haarata kohaletoodud toitu.

Vaadeldes ja märkusi tehes veetsin linnukoloonias terve päeva. Aeg läks nii märkamatult, et mulle meenus tagasiminek alles siis, kui päike oli juba läänes ja metsas muutus jahedamaks.

Lõunas saabub öö väga kiiresti; oli vaja kiirustada, et enne pimedust metsast välja pääseda. Ma laskusin puu otsast alla ja hakkasin teed otsima. Kas otsisin ma halvasti või siis oli käidud teerada tõesti raske üles leida, kuid asjatutes otsingutes möödus pool tundi. Ma ei võinud rohkem aega kaotada ja läksin huupi, valides, nagu mulle näis, õige suuna.

Kaua trügisin ma läbi tihniku, aga mets ei lõppenud ikka veel. Kindlasti olin ma teelt kõrvale eksinud. Ikka sagedamini sattusid mulle ette tundmatud tihnikute alad.

Muutus juba täiesti pimedaks. Ma ei suutnud metsserada üles leida ja pidin okastihnikust läbi murdma. See oli piinarikas teekond. Takerdudes ja kukkudes ekslesin pimeduses keset okkalist võrku, komistasin siis korraga, kaotasin tasakaalu ja langesin mürinal vette. Taipasin, et olin läinud mööda metsajõe kohal rippuvat põõsastikku. Haaratès okstest pääsesin ma kuidagiviisi kaldale.

Ma ei tahtnud metsas ööbida. Siin Lenkorani rajoonis on malaaria väga levinud. Videviku saabumisega paiskub lugematu hulk malaariasääski hilinenud inimese kallale. Kuid teist väljapääsu polnud.

Ma tungisin uuesti sügavale metsa, valisin suure puu,

ronisin kõrgemale, et vabaneda tüütavatest sääskedest ja valmistusin öö vastu. Mugavalt küünarnukiga jämedale oksale toetudes istusin ja kuulatasin öisi hääli. Minuni kostis linnukoloonia kauge unine käratsemine. Krooksusid konnad, monotoonselt kisas väike värbräts, vahetevahel vaakus tumenenud taevas järsult ööhaigur. Nüüd karjatas kusagil kaugel kaeblikult šaakal, talle venitasid järele teised. Šaakalite ulgumisest hirmutatud, paristas läheduses lendu faasan.

Kuid siis jäi kõik vaikseks ja öövaikust rikkusid vaid ebaselge sahin ning harva kuiva oksa tasane praksumine jahile mineva röövlooma jala all.

Nähtavasti jäin ma tukkuma. Äkki sundis järsk hääl mind võpatades silmi avama. Hääl oli nii tugev, et summutas kõik öösahinad, tungides läbi kõige tihedamate tihnikute.

«He-e-e-ei!» kostis metsas.

Ma kuulatasin imestusega. Kust võis öösel metsatihnikusse ilmuda inimene ja kellele oli määratud ta hüüe?

«He-ei!» veeres jälle mööda metsa.

«Kas tõesti otsitakse mind?» välgatas mõte. «Tõenäoliselt keegi minu sõpradest — lähima asula elanikest — taipas, et ma olen eksinud ja tahab aidata mul välja pääseda.»

«He-ei!» kuuldus uuesti.

Muidugi, seal otsitakse mind.

Ma hüüdsin vastu ja võtsin juba käega oksast kinni, et hakata puu otsast alla laskuma, kuid minu hüüdele vastas metsik, ebainimlik naerulagin. Ma kangestusin. Näis, nagu oleks kogu mets naeru lagistanud ja minu üle irvitanud. Naerulagin läks üle teravaks vingumiseks ja katkes. Seejärel kuulsin ma öölinnu tavalist häält: «Huu-buu, huu-buu . . .»

Nüüd sain ma kõigest aru: kisendas mitte inimene, vaid kassikakk. Mulle sai selgeks muinasjutu tekkimine metsahaldjast. Kindlasti lõi selle tihedas metsas kassikaku laginat ja hüüdeid kuulnud ebausklike inimeste fantaasia.

Kõik jäi uuesti vaikseks ja ma hakkasin ootama koitu, meenutades muhelusega hüüete vahetamist öölinnuga.

Tüütav lind

Kuipalju pahandusi ja hädasid toovad lindudele mitmesugused neljajalgsed röövloomad! Kevadel ja suvel nõuavad rebasepojad palju toitu ja järglaskonnaga koormatud vana rebane traavib saagiotsingutel mööda põlde ning soid. Püüab hiire või põldhiire, sööb ära pojukesed maas pesitseval linnul, hiilib käratult sibliva tedre juurde ja jõudmata tiivule tõusta, satub see halastamatu vaenlase hammaste vahele. Kuid metsikud kassid on põldude ja metsa tiivulistele elanikele ohtlikumad igasugusest rebasest. Märkab kass lehestiku vahel okstel linnupesa, kuuleb, et selles piiksuvad pojad — ja ilma vaevata ronib ta kõrge puu otsa ning murrab kogu pesakonna ühekorraga. Kiskja kohal tiirlevad ja kisendavad õnnetud vanemad, kuid ei saa oma poegi kaitsta. Vaata veel, et vähimagi hooletuse puhul ka ise kassile hommikueineks ei satu.

Paljud linnud taluvad kannatlikult kõik neile kasside, rebaste ja šaakalite poolt kaelatoodud hädad. Niipea kui silmavad või kuulevad oma vaenlast, ruttavad nad ohtlikust paigast kaduma. Teised linnud teadustavad kassi või rebast märgates ligidasest hädaohust kisaga kõigile sulelistele naabritele. Selles suhtes on eriti tuntud meie metsalinnud — pasknäärid, harakad, varesed. Avastades tihnikus vaenlase, tõstavad nad sageli sellist lärmi, et ei lase metsloomal sammugi teha. Käies ta kannul ja täites metsa ärevate hüü-

dudega, hoiatavad nad kõiki elusolendeid kiskja ilmumisest. Avastatud vaenlane viskleb siia-sinna, püüab oma tiivuliste jälitajate eest peituda, kuid alati see tal ei õnnestu.

Kui kassid põhjustavad harakatele ja varestele palju kahju, siis tasuvad viimased soodsa juhuse korral neile samaga. Ühest sellisest juhtumist, mille tunnistajaks ma olin, tahangi teile jutustada.

Tol ajal elasin ma väikeses Veli asulas Kaspia mere kaldal. Seitsme kilomeetri kaugusel lääne pool kerkis Talõši mäeseljandik. Selle metsatud madalavõitu tipud olid vaid lõunas, Iraani piiri taga kaetud lumega.

Valged savimajakesed — asula elanike elamud — uppusid rohelusse. Elamute taga laiusid lopsakalt aiad ja spaleeridena seisvad viinamarjaistandikud. Need olid jaotatud osadeks hõbepajust elustaradega, mis olid üleni läbi põimitud okasväänkasvudega. Kohati olid need okastihnikud niivõrd paksud ja suured, et metsistunud aianurk muutus ligipääsmatuks kindluseks.

Sellistes tihnikutes elaski palju igasuguseid metsloomi. Sealt kuuldus õhtu eel šaakali ulgumist. Mõnikord nägime majakese akendest, kuidas mööda aeda hulgub padrikust väljatulnud okassiga. Veel elas seal mäkrasid, kuid võibolla kõige rohkem oli tihnikutes kõrkjakasse.

Need kassid olid kohalikele kanadele surmaohuks. Nii suvel kui ka talvel kõnnivad siin kanad vabaduses ja võtavad õhtul aset mõnel puul maja läheduses. Harva julgevad kõutsid öösel kanu küttida: lähedal on inimesed ja koerad, otsekohe tõuseb lärm. See-eest on päeval aias toitu otsivad kanad kõutsidele armastatud saagiks — lind on maitsev ja rumal: tema püüdmiseks pole vaja erilisi nõkse.

Iga päev kordus ikka üks ja seesama. Äkki kuuldub meeleheitlik kanakisa, pärast aga lendavad kõik kanad parves maja juurde. Perenaine jookseb välja, loeb tagasipöördunud kanad üle ja iga kord puudub kas üks või isegi kakskolm lindu.

Kõutse lasti maha ja püüti raudadega, nende jaoks löödi konkse üles kanalates, kus kanad munesid, kuid ikkagi oli neid väga palju.

Kord valmistusin ma kõrkjakassijahiks. Koeri sellisele jahile ei võeta — nendes paksudes okastihnikutes pole nad mitte alati kasulikud. Siin on jahimehel teine abiline — harakas. Ta otsib kasse üles mitte halvemini koerast ja teeb seda omal soovil.

Neljajalgseid röövloomi — rebast, metsikut kassi — ei lase harakas mööda. Sageli katkestab ta kõutsil jahi, teadustades kisaga kõigile elusolendeile tema ilmumisest. Isegi öisel ajal loobub ärritatud harakas pigem unest, kui et annaks rahu metsikule kassile.

Haraka kisa — see on signaal. Selle järgi saavad kõik metsaelanikud teada, et läheneb kõuts või rebane. Haraka kädistamise järgi võib ilma nägemata teada kiskja teed. Niipea kui ta hakkab kestvalt kädistama, tähendab see, et ta on leidnud vaenlase. Tihedalt korduvad lühikesed kädistused — harakas jälitab liikuvat röövlooma. Jälle kestev kädistamine — kiskja pistis jooksma ja peitus haraka eest tihnikusse.

Ma teadsin neid haraka kombeid, kuid tol hommikul taht-sin ma ta jälitamist vaadelda. Kõutsi tappa jõuan ma igal ajal.

Päike polnud veel tõusnud, asula magas mere murd-lainete vaikse, mööduka kohina saatel. Püüdes võimalikult vähem müra teha, hiilisin ma aia sügavusse, sinna, kus viinamarjaistandik piirnes okaspadrikuga ja ronisin vana puu otsa.

Siit oli kogu maa-ala näha nagu peo peal. Minu all lao-tusid viinamarjapõõsaste spaleerid ja niidetud kollaseks tõmbunud heina kaared. Tumeroheliste laikudena paistsid läbipääsmatud okastihnikud. Ootasin lehestikust varja-tuna.

Ja siis kostiski mitte kaugel tihnikust läbi hommiku-vaikuse terav kädistamine. Puu latva lendas harakas. Ta kallutas end, tihti pika sabaga tõmmeldes ja vaatas paksu rägastikku.

Seejärel sukeldus ta alla, lendas viinamarjatoe otsa ja kädistas lühidalt.

«Algas,» mõtlesin ja painutasin end, et paremini näha. Spaleeriridade vahel kõndis aeglaselt mööda niidetud heina kõrkjakass.

Ümber vaatamata ja kiirustamata läks ta asula poole. Harakas käis ta kannul. Kiskjat ja lindu lahutas mitte suu-rem kui meetrine vahemaa. Harakas lendas sabaga vibu-tades tulbalt tulbale, kädistas ja ei kavatsenudki jälitamist katkestada.

Asula ärkas juba. Kuuldus lehmade ammumist, kanad lendasid kaagutamisega alla puude otsast, kus olid veet-nud öö.

Kõuts läks sammu aeglustamata või kiirendamata. Ma imetlesin tema enesevalitsemist. Näis, nagu ei oleks harakat tema jaoks olnudki.

Viinamarjaistandiku serval kõuts peatus. Teda kiusas kanade kaagutamine, kuid ta mõistis, et sellise saatjaga on jaht võimatu: ei lähe ju keegi trummipõrinaga luurele. Kui rumalad kanad ka ei oleks olnud, nende juurde ei saa sellise käraga minna. Kõuts ootas — nähtavasti lootis, et harakas jätab ta rahule.

Kuid harakas istus tulbal ja kädistas väljakutsuvalt. Viimase jõupingutusega hoidis kõuts end tagasi ja tegi veel mitu sammu asula poole. Harakas lendas otsekohe viimasele tulbale ja laskus peaaegu kõutsi pea kohale. Linnu keha oli pingul, oli näha, et ta ootab kallaletungi ja on iga

hetk valmis üles lendama, kuid mitte loobuma oma kavatsusest.

Kõuts tõmbus küüru ja hommikuvaikuses kandus selgesti minuni katkendlik kraapiv heli. See oli kiskja, kes sirutas järjekordselt oma pikki jalgu, surudes küüned maas lamavasse mädanenud puusse ja rebides sellelt koort. Muidugi oleks ta suure mõnuga rebinud selle tüütava linnu — haraka — küüntega lõhki.

Röövloom tõstis aeglaselt pea, vaatas esmakordselt üles oma piinaja peale ja urahtas tasa: «Uuuu . . .» ning lõpetas järsult: «Khhaa!» Aga kui palju oli selles lihtsas helis jõuetut tigedust ja vihkamist türanni — tüütava linnu vastu!

Ja tuleb öelda, et sel momendil olin ma täielikult kõutsi poolt. Kui palju oli ta ilmutanud enesevalitsemist, rahu ning kannatlikkust — ja kõik läks luhta! Jahist ei tulnud midagi. Ta oli jõuetu tegema lõppu sellele mõnitamisele.

Äkki sooritas kõuts mitu suurt hüpet, kuid mitte haraka poole, vaid vastassuunas. Veel sekund — ja kiskja kadus tihedasse rohelusse — vist lootes linnu eest peitu pääseda.

Kuid harakas ei tahtnud veel nüüdki kõutsile halastada. Laskudes hõbepaju latva, kädistas ta valjusti. Tema hääle peale lendasid kokku teised linnud. Nad kisasid erutatult ja tiirlesid padriku kohal. Julgemad laskusid maha ja vaatasid ettevaatlikult kummardudes okasvõssa.

Varsti lendas terve seltskond teise kohta — nähtavasti vahetas kass pelgupaika. Pärast hakkasid harakahüüded kuulduma asulast ikka kaugemal ja kaugemal. Kõuts läks ära metsa. Seal poeb ta padrikusse ja lebab näljasena: ei õnnestunud täna küttimine.

Kuid siiski oli mul tarvis hankida kõrkjakass. Järgmisel päeval võtsin püssi ja läksin hommikul viinamarjaistandikku. Jälle kädistas harakas. Tema kisa ja lennu järgi tulbalt tulbale sain ma teada, et seal liigub metsloom, valisin endale välja koha ja asusin püssiga tema teele. Harakas kädistas ikka lähemal. Ma ootasin. Ja otse minu suunas tuli tihnikust välja suur hallikaskollane kiskja.

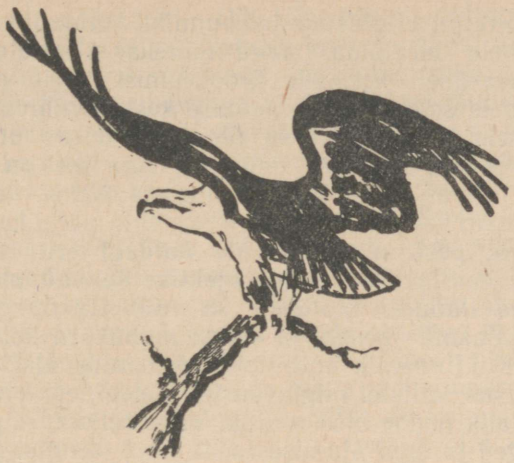

Päev kalakotka pesas

Kalakotkas on suur ilus röövlind. Erinevalt paljudest teistest röövlindudest — päriskotkastest, harksabakullidest, haugastest — ei tungi ta kunagi kallale lindudele ja äärmiselt harva pisiimetajatele. Pange kalakotkas ühte puuri tuvi või küülikuga — ja nad elavad rahulikult. Kalakotka peaaegu ainuke toit on suur kala. Kala püüab ta tähelepanuväärselt osavasti. Kalakotkas on lind, kes elutseb kogu maakeral, kuid ta püsib vaid seal, kus on laialdasi läbipaistva veega veekogusid, millest ta hangib enesele toitu, ja kus on puid ning kaljusid, millele ta ehitab oma massiivse pesa. Meil on kalakotkad levinud väga laialt, kuid eriti palju on neid Kaspia mere edelakaldal sadamalinna Lenkorani piirkonnas. Oma väljasõitude ajal sinna vaatlesin neid sulelisi sageli ja ükskord sattusin katse juures pääseda linnu pesani äärmiselt täbarasse olukorda.

Kogu eluaeg, kõige varasemast lapsepõlvest peale ei ole ma suutnud ükskõikselt vaadata kalakotka pesa. Ma võin seda imetleda tundide kaupa, kuigi selles nagu ei olekski midagi erilist. Pesa ehitatakse jämedatest kõveratest okstest ja raagudest, kuid kui maaliline on see otse puuhiiglase

latva kinnitatud hiiglasuur haohunnik! Muidugi ei tarvitse see igaühele meeldida, nagu näiteks ei meeldi kõigile kuulda üheaegselt konnade krooksumist tiigis ja ööbiku laulu. Kõnele sellest harva looduse keskel viibivale läbi ja läbi linlasele ja ta naerab su üle, aga teised ütlevad, et neile on see kõige parem muusika. Aga see on muidugi maitseasi ja igaühel on omamoodi õigus. Nii või teisiti, aga kui ma sõitsin kevadel Lenkorani ja nägin palju kalakotkaid ning nende pesi, muutusin ma kuidagi eriti rõõmsaks. «Milliseks huvitavaks vaatlusobjektiks saavad mulle need imepärased linnud!» mõtlesin. Ja võib-olla õnnestub mul pääseda kalakotka pesani ja saada munakurn kollektsiooni jaoks... Kuid enamik mulle ekskursioonide ajal ettesattunud pesi asus sellistel hiiglasuurtel puudel, et ei olnud kuidagi võimalik nende otsa ronida. Vähe sellest, et puud olid väga kõrged ja oma alumises osas ilma oksteta, peaasi — nad olid kahe-kolme ümberhaarde jämedused. See tegi ronimise äärmiselt ohtlikuks, sest oli peaaegu võimatu puust kinni hoida.

Keset veega üleujutatud riisipõlde on noore orase ereda rohelusega nagu vaibaga kaetud küngas, hiiglatamm tõuseb kõrgele taeva poole. Puu on ammu oma ea ära elanud, kuivanud, torm on murdnud tema ladva ja ta oksad on maha varisenud, kuid võimas tüvi säilitab endiselt oma ilu ja vastupidavuse. Ja võrreldes surnud hiiglasega näivad naabruses kasvavad noored puud madalatena. Hävinenud tammehiiglased ongi kalakotkaste eelistatuimad pesapaigad. Murdunud tüvele ehitatud massiivne linnupesa katab nagu müts puu paljast latva. Katsu siis pääseda sellise pesani! Muidugi, proovida võib, kuid on vähe tõenäoline, et katse õnnestub.

Peale mitmekümne pesa ülevaatamist märkisin ma neist ära vaid kaks, mis mulle näisid paremini juurdepääsetavatena. Üks neist oli Veli asunduse ümbruses, kuhu ma olin töö ajaks elama asunud, teine kahekümne kilomeetri kaugusel, otse Palõši mäeaheliku jalami juures. Nendega ma otsustasingi katsetada oma jõudu ja ronimisoskust.

Valisin kuiva ja päikesepaistelise päeva, saduldasin varahommikul hobuse ja sõitsin kiires traavis kaugelt paistva metsase Mašhani kingu suunas.

Algul läks tee läände. Ma möödusin asulast, läbisin laia, veega üleujutatud riisipõldude lagendiku, tungisin sügavale metsapadrikusse ja jõudsin vaevumärgatavat rada mööda

esimeste mäenõlvadeni. Siit läks hästi sillutatud tee otse lõunasse, mööda sellest kohast, kus ma nädal aega tagasi olin leidnud ja ära märkinud kalakotka pesa. Metsik ja omapärane loodus ümbritses mind. Midagi muinasjutuliselt ilusat ja samal ajal kohutavat peitus temas. Minu teest paremal kerkisid metsaga kaetud Talõši mäed, vasakul laiusid kaugele metsa-veehoidlad — istõlid, see on üleujutatud metsa-alad, kus kohalikud elanikud säilitavad vett, mida kasutatakse riisipõldude niisutamiseks. Need veega üleujutatud metsad hämmastavad oma lopsakusega. Milline lehestiku rohelus, kuipalju õisi! Oksad on põimitud hallide ja roheliste liaanidega. Kuipalju heledat valgust ja päikest on ülal ja kui pime on rohelise võlvi all! Tiheda padriku sügavusest kostab krooksuvate konnade vahetpidamatu lärm. Ainult veeküllus ja lõunamaine päike on võimelised looma sellist lopsakust. Kuid ühtlasi on metsaistõlid kohutavaks troopilise palaviku koldeks.

Ees, mõlemal pool teed paistis mingite igihaljaste taimede salu. Minu seni reipalt ja ühtlaselt traavinud hobune hakkas äkki jonnima. Ta keerles ühel paigal ja ei tahtnud edasi minna. Kui ma kannatust kaotades talle kannuseid andsin, tõusis ta tagumistele jalgadele ja lendas kohalt paiskudes iilina edasi, nii et kõrvus vilistas tuul. Mõne minuti pärast oli salu jäänud kaugele taha ja hobune jooksis uuesti tavalist traavi. Niinimetatud «palmisalu» on ümberkaudsete külade vanameeste ebausklike arvamuste järgi halb paik. Temast on harjutud kõrvalt ringi sõitma või tuhatnelja läbi kappama. Minu hobune pidas oma peremehe poolt õpetatuna nendest reeglitest rangelt kinni.

Veel kümme minutit sõitu — ja ma olen eesmärgile üsna lähedal. Teelt on näha otse istõli juures asetsev võrdlemisi väike aserbaidžani asula ja veidi eemal metsa kohale kerkiv puu, mille ladvas on mulle juba tuttav kalakotkapesa. Lähenedes esimesele majakesele ja märgates madalal trepil istuvat naist, palun ma temalt luba jätta hobune siia. Kuid ta ei vasta mulle ja nagu magaks istudes, pea rinnal. Ma kordan oma küsimust kõvemini, ta pöörab näo minu poole — ja mul hakkab õudne ta vaate ees. Valendavad ühtlased hambad, tumedatest silmakoobastest vaatavad elutult palavikust piinatud inimese sügavale sisselangenud silmad. «Mis sinuga on?» langeb mul tahtmatult keelelt küsimus ja järgmisel momendil ma juba kahetsen seda. Naine tõstab aeglaselt kõhna, väriseva käe ja osutab sel-

lega lähima metsa suunas, kus konnad krooksuvad nagu hullumeelsed. «Is-is-is-tõl,» venitab ta vaevukuuldava häälega ... «Jah, see on istõl oma lopsaka taimestikuga ja eluallikaga — veega, mis on riisikasvatamiseks tarvilik ja mis samal ajal on kohutava troopilise palaviku lätteks. Praegu võideldakse meil malaariasääsega — troopilise palaviku levitajaga — veekogude õlistamise teel, hävitatakse putukate vastseid istõlidesse väikeste kalakeste — gambuusiate laskmise abil. Aga tol ajal oli see haigus kohaliku elanikkonna tõeliseks nuhtluseks.

Lähen kiirustades kalakotka pesa suunas. Tahan põgeneda koleda mulje eest, mis mind jälitab. Siin ongi istõl, jalge all lirtsub vesi, pimedas tihnikus ulatub see mulle põlvedeni. Ma lähen puu juurde, mille otsa lind oli ehitanud oma pesa. Aga kui ligipääsmatuna näib puu mulle lähedalt! Puu latv tõuseb metsast palju kõrgemale. Tuhanded minu ilmumisest ärritatud sääsed tõusevad õhku, ronivad õelalt silmadesse, kõrvadesse, suhu. Ma püüan neid ära ajada murtud rohelise oksaga, surun neid peopesaga laiaks näol ning kaelal ja äkki — selle asemel et katsuda puu otsa ronida, pöördun rutakalt asulasse, seon hobuse lahti ja sõidan galopis kodu poole. Mul on kahju asjatult kaotatud ajast, kuid ruttan siiski minema sellest hirmsast paigast.

Kuigi ma olin täiesti terve, algasid mul naise nägu meenutades värinad, otsekui oleksin ma ise palavikku põdenud. Sellises seisukorras ei saanud mõeldagi eesmärgi saavutamisele. Ronimine mööda kõrgeid puid on muidugi alati seotud teatava riskiga. Siin on vajalikud kindel usk oma jõusse, külmaverelisus ning rahulikkus, aga tol hetkel mul seda just ei olnudki.

Loobudes katsest pääseda kalakotka pesani Mašhani mäe ligidal, olin ma siiski kaugel mõttest loobuda lõplikult kalakotkamunade hankimisest oma kollektsiooni jaoks. Vastupidi, ma olin veendunud, et varem või hiljem see mul õnnestub. Võin ma ju veel arvestada teist pesa, mis mulle näis juurdepääsetavamana. See asetses hävinud tamme otsas päris Veli asula lähedal. Enne kui tegutseda, otsustasin ma veel kord pesa üle vaadata. Järgmise päeva hommikul külastasin seda kohta uuesti. Minu pettumuseks ei olnud juurdepääs ka sellele pesale mitte kerge. Jäme ja kõver tüvi oli peaaegu täiesti ilma oksteta. Et pääseda otse pesa all asetseva esimese oksatüükani, tuli kulutada hulk lihaste

jõudu — kas jätkub mul seda? «Proovime,» otsustasin ma, istusin põõsastiku varju ja hakkasin kalakotkaid vaatlema. Täna ma piirdun ainult vaatlustega, aga homme... vaatame, mis saab homme.

Üks lindudest istus kindlalt pesal, teine tegeles jahipidamisega. Lind lendab laialt tiibadega vehkides aeglaselt mere sileda pinna kohal. Tema terased silmad on sihitud vette. Aeg-ajalt rapleb ta ühe koha peal õhus, tõenäoliselt enda all kala märgates, ja lendab siis uuesti edasi. Kuid jälle kahaneb lennukiirus, kalakotkas paneb tiivad kokku ja kukub alla, sirutades jalad ette. Kuuldub vee laksatus, lendavad piisad ja end lennul raputades tõuseb lind aina kõrgemale ja kõrgemale. Tema küüntes viskleb ning läigatab päikese käes suur kala.

Varahommik. Horisondile on ilmunud päike. Ta ere valgus tungib läbi puude tiheda lehestiku, läigib kastetilkadel rohus ja põõsaste lehtedel. Täis otsustavust ja energiat, olen ma tuttavas paigas. Täna ei luba ma endale mingit argust — teen kõik minust oleneva, et pääseda linnu pesani. Ja see veendumus annab mulle jõudu juurde, puu ei näi sugugi enam ligipääsmatuna ja tõsise tahtmise puhul polegi pesani pääsemine nii keerukas. Ma panen maha kõik üleliigse: padrunitasku, pauna ning püssi, tõmban saapad jalast ja hakkan sokkide väel turnima mööda tüve ikka kõrgemale ja kõrgemale — sinna, kus pesa kõrval paistab taevafoonil selgelt silma kuiv oks. Oleks vaja ainult haarata oksast käega kinni, sealt aga poleks oksa tüvepoolsele osale toetudes raske ronida ka linnu pessa. Ja kramplikult kätega vastu tüve surudes ronin ma aeglaselt, kuid visalt tõotatud oksale ikka lähemale. Möödub minut, teine, veel mõni minut — ja ma saavutan sihi. Minu jõud on peaaegu lõpul, kuid ma haaran oksast kõvasti kinni ja võin selles asendis veidi puhata. Süda ei tao enam nii tugevasti, meelekohtades ei peksa — võib edasi tegutseda. Ma tõmban enese ettevaatlikult kätega üles, panen jala oksale ja sirutudes kogu pikkuses välja, küünitan pesaservani. Kuid samal hetkel praksatab reeturlik oks, ma klammerdun kramplikult pesa külge ja silmapilgu pärast istun selles kalakotka asemel. Siit kuulen, kuidas langev oks kraabib puutüve ja lendab lõpuks vastu maad raginaga tükkideks. Veel mõni minut tagasi püüdsin ma üles, pesa poole, nüüd aga, olles saavutanud eesmärgi, haarab mind vastupidine soov. Rutemini alla, kindlale maapinnale! Kuid kuidas seda

teha, kui oks on murdunud ja laskumine on muutunud ohtlikuks — peaaegu võimatuks? Ma püüan end käsile võtta ning rahuneda ja toimin nii, nagu ei oleks juhtunud midagi kohutavat. Ettevaatlikult mähin kalakotka kolm suurt kirjut muna paberisse ning seejärel kotikesse ja lasen nad peene nööri otsas maa peale. Ah, kui mul enesel õnnestuks nii õnnelikult alla laskuda!» mõtlen ja sealsamas teen andestamatu rumaluse; viskan minema nööri otsa. Pesa on hiigla suur, ma istun selles nagu pehmes tugitoolis, kuid ma ei roninud ju selleks üles, et jääda siia määramatuks ajaks! Mul on tunne, nagu oleksin langenud lõksu. Ma hakkan pead murdma, kuidas siiski maha pääseda. See on erakordselt raske, muidugi palju raskem kui ülesronimine. Kõvasti pesast kinni haarates lasen jalad rippu, püüdes nendega tüveni küündida, kuid see ei õnnestu mul ja ma sean enese jälle pesas mugavalt sisse. «Kui õige pesa ära lõhkuda?» mõtlen. «Selle peale läheb palju aega, kuid väljavaated õnnelikuks laskumiseks suurenevad. Kui ma aga ka siis ei suuda puu otsast alla ronida, tuleb mul istuda ilma igasuguste mõnususteta. Ja kui kaua ma õieti suudan paljal ladval istuda? Ei, seda ma jõuan teha alati, aga seni ootan — võib-olla leian teise väljapääsu . . .»

Aeg kulus. Päike tõusis kõrgele, soojendas tugevasti maad, helkis rahulikul merepinnal. Aga mina istusin ikka pesas ega suutnud midagi välja mõelda. Kuid kui ilus oli kõrgusest vaadata õitsvat maad! Paremal sinetas heledas vines metsaistõl, selle kaldad kollendasid lugematutest võhumõõgaõitest, kuna ümberringi olid mingi erilise õrna roheluse vaibaga kaetud riisiistandikud. Näe, muretult sörgib mööda šaakal. Ülalt on ta hästi näha. Tema karvavahetav nahk on näotu — talvekarv ripub tortidena ta külgedel. Ootamatult tardub ta paigale, kuulatab. See on tuul, mis puhub tema poole minu puu all lebavate asjade lõhna. Veel mõni sekund — ja ta ruttab kartlikult kõrvale ning kaob paksu tihnikusse.

«Hei, mis sa seal teed?» kuulen kuskilt alt häält. End kallutades näen päevitunud aserbaidžaanlast. Ta seisab päikesest valgustatud lagendikul ja varjates peopesaga silmi eredate päikesekiirte eest, vaatab mind imestusega. «Mis sa seal teed?» kordab ta oma küsimust. «Istun, nagu näed.» — «Aga kuidas sind sinna üles viidi?» — «Ei viidud — ise ronisin. Ei saa alla ronida!» — «Ei saa, aga üles ronida said?» — «Üles ronisin, nagu näed, aga alla ronida

ei saa.» — «Kui alla ronida ei saa, tähendab, ka üles ronida ei saanud.» — «Aga mis ma siis, taevast kukkusin või?» — «Ei tea, kuidas sa sinna sattusid...» Ja pead raputades hakkas ta puu juurest eemalduma. «Kuule... oota... Mis sa ära lähed? Aita mul kuidagi puu otsast alla ronida!» — «Kuidas mina sind aidata saan?»

Ja ta kadus tihedate põõsaste taha. Mis mul jäi teha? Ma meenutasin, kuidas olin läinud hommikul einestamata välja. Mulle pole kunagi meeldinud, kui hilinenud hommikueine võtab minult ära päeva parema aja — hommiku. Ka täna olin öelnud, et tulen hommikueineks tagasi. Võibolla otsitakse mind kodus? Sel hetkel ilmus uuesti lagendikule aserbaidžaanlane veel ühe inimese saatel. «Kes sa selline oled?» küsis minult uus võõras. «Moskvalane, elan Velis,» vastasin. «Kas sa ise ronisid sinna üles?» — «Jah, ise.» — «Noh, siis roni alla!» — «Ma juba rääkisin su seltsimehele, et ma alla ronida ei saa.» Ja et neid veenda oma jõuetuses, lasksin pesast jalad alla ja mitte küündides nendega puu tüveni, vehklesin abitult õhus. «Pole vaja, pole vaja!» protesteerisid mõlemad ja raputasid kurvalt pead. «Oota veidi, kohe tuleme tagasi!» hüüdis üks neist ja mõlemad eemaldusid sedasama teerada mööda.

Sel korral ei ilmunud nad väga kaua. Päike oli ammu veerenud üle keskpäeva ja kaldus nüüd läände. Aga mina istusin ikka pesas ja lootsin abi peale. Mõnikord lendasid juurde pesaomanikud — kalakotkad — ja tiirlesid otse minu pea kohal.

Poolteise tunni pärast ilmusid lõpuks lagendikule inimesed, aga mitte üks ega kaks, vaid vähemalt kakskümmend inimest. Nad tõid kaasa kaks peenikest pikka ritva, nööri, kirve ja rea väikesi esemeid. Noor tubli poiss võõtas enese tugeva rihmaga, tõmbas selle alt läbi jämeda nööri ja pani selle ümber tüve. Siis lõi ta kirve puusse ja hakkas end kätega ülespoole tõmmates ja nööri edasi nihutades aeglaselt, kuid kindlalt ladva poole tõusma. See kestis kaua ja ma jälgisin hirmuvärinaga iga tema liigutust. Jõudes niiviisi kahe kolmandiku puu kõrgusele, lõi ta oma kirve eriti sügavale sisse, toetus sellele jalaga ja tõmbas nööri abil enda juurde pika ridva. Ülestõstetud ritv puudutas pesa — ma võidutsesin. Võttes ridva otsast lahti nööri, tõmbasin ma ettevaatlikult pesasse jämeda köie. Köie otsa tegin laia silmuse, pistsin sellesse jala ja heites nööri üle pesa, valmistusin laskumiseks. Mind lasti maa peale niisama ettevaatlikult, nagu

mina olin lasknud pesast alla kotikese kalakotka munadega. Ainult et see oli olnud varahommikul, praegu aga oli juba õhtu. Ma istusin kalakotka pesas järelikult terve päeva.

Te arvate, et peale seda lugu ma loobusin suurte puude otsa ronimisest? Mitte midagi taolist! Pärast seda olen ma viibinud paljudes kalakotka- ja kotkapesades. Kuid see õppetund ei olnud asjatu: igaks juhuks võtsin ma enesega alati kaasa tugeva nööri.

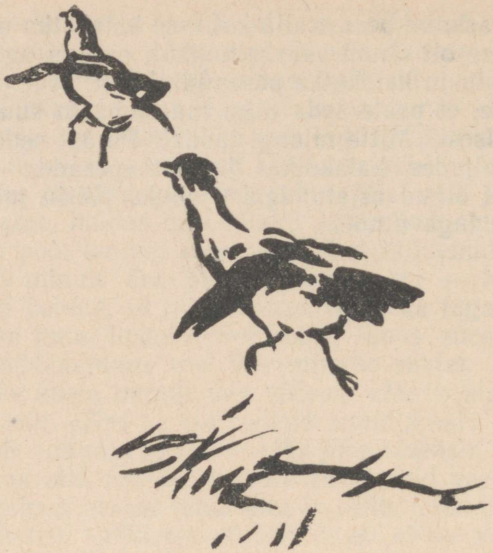

Lendavad kanad

«Jeldaš (seltsimees), anna mulle kaks padrunit!» pöördus minu poole aserbaidžaani kolhoosnik, kelle juures me peatusime, et puhata tund-kaks peale väsitavat jahti ja keeta lõunat.

«Kas sa siis oled jahimees?» küsisin ma temalt.

«Aga ei, mitte jahimees,» vastas ta. «Naabril on püss, kuid pole padruneid, ja mul on vaja lindu lasta.»

Huvitumata, millist lindu on tal vaja lasta, võtsin ma padrunitaskust kaks padrunit ja andsin temale. Kuid varsti tabas mind suur üllatus: kolhoosnik hankis naabrilt püssi, torkas sellesse minu padrunid ja laskis sealsamas õue peal maha kaks oma kana.

Ta käitumine oli mulle arusaamatu. Ümberringi on külluses metslinde — faasaneid ja turatše, aga tema raiskab minult saadud padruneid kodulindude laskmiseks. «Milleks,» mõtlesin, «pikkida haavlitega kanaliha, kui kanade tapmiseks on olemas teised, tavalisemad võtted?»

«Ei püüa kinni,» selgitas ta lühidalt, nähes minu arusaamatust ja andes mahalastud kanad oma tütrele.

Muidugi ei olnud see minu jaoks veenev, kuid mis on see minu asi, kas ta lõikab oma kanadel kaela läbi või laseb nad maha juhuslikult asulasse tulnud jahimehelt saadud padrunitega naabri püssist.

Hinge tõmmanud ja einestanud, asusime uuesti turatšide ja faasanite otsingule ja juhtum kodukanade tulistamisega ei huvitanud mind enam. Kuid sellega ei olnud kõik veel lõppenud.

Järgmine päev oli iseäranis soe. Tuul vaikis ja päike paistis kevadise heledusega. Kasutades head ilma, jõudsime kaugele asulast, kus olime eile puhanud. Ulukeid oli siin erakordselt palju.

Kohad, kuhu tavaliselt hoiduvad faasanid ja turatšid, on pillirooga segatud tugevad põldmurakapõõsastikud, mis on niivõrd tihedad, et mõnikord on võimatu nendest läbi tungida — kogu riietuse rebid lõhki ja enese kriimustad veriseks. Läbi sellise okaspadriku ronides ma nägingi kaugelt väikest salka suuri linde. Nad lendasid tiheda parvekesena madalalt ja kiirelt üle okastihniku ning kadusid asula serval haljendava puuviljaaia puude taha. Oma mõõtmete ja kiire sirgjoonelise lennu poolest meenutasid linnud tetri ja kuulusid kahtlematult kanaliste seltsi.

Taga-Kaukaasia linde tunnen ma hästi ja võin neid lennu järgi määrata suurelt kauguselt. Ma võtsin mõttes läbi kõik selles maakohas esinevad sulelised, kuid kõik nad olid millegi poolest erinevad minu tundmatutest. See mõistatus köitis niivõrd mu mõtteid, et ma tegin sel päeval jahil andestamatuid möödalaske ja mitu turatši pääses minema.

Varsti sai kõik selgeks. Õhtu eel sattusin ma uuesti mõistatuslike lindudega kokku ja oma suureks hämmastuseks ning isegi pahameeleks olin sunnitud neis ära tundma... kodukanu.

Kuid missugused imelikud kanad need olid! Terve parv tõusis minu lähenemisel niidetud põllult lendu, läbis õhus umbes kilomeetri ja laskus siis lähima asula piiridesse. Õhku tõusvad kanad meenutasid niivõrd metslinde, et ma ainult suure vaevaga suutsin hoiduda neid tulistamast.

Ja siis meenus mulle Arsenjevi raamat «Dersu Uzala», milles autor kirjeldab oma reise mööda Ussuurimaad. Raamatus on selline koht:

«Äkki tõusid käraga üles ühekorraga kolm lindu. Ma tulistasin ja lasksin mööda. Lindude lend oli kuidagi raske, nad vehkisid sagedasti tiibadega ja planeerisid osavusetult enne mahalaskumist. Ma jälgisin neid silmadega ja nägin, et nad laskusid meile kõige lähema hurtsiku õuele. Need olid kodukanad.»

Hiljem olen korduvalt kohanud hästi lendavaid kodukanu ka meie kodumaa teistes nurkades, eriti tihti Kasahstanis, stepiavarustes rändlevate kasahhide juures. Kuid mulle näib, et kõige paremini lendavad meie kodukanadest tagakaukaasia kanad.

Miks siis mõned kanad lendavad hästi, aga teised peaaegu ei oskagi lennata?

Nagu kõik koduloomad põlvnevad meie kanadki metsikutest esivanematest. Kodukana eelkäijad — bankiva kanad — elasid ja elavad praegugi džunglites, India metsades ja lendavad hästi. Need metsikud kanad taltsutati väga ammu inimeste poolt. Kanade kodustamine jätkus paljude sajandite vältel. Inimene valis välja kõige paremini munevad ning kõige suuremad kanad ja aretas mitmesuguseid eri

tõuge. Inimese hoolitsusest ümbritsetud tõukanad hakkasid üha halvemini lendama. Ühed neist — suured ning raskekaalulised lihatõud — kaotasid täiesti lennuvõime. Paremini lendavad tõukanad on head munejad: nad on kaalult kergemad ja kasvult väiksemad.

Taga-kaukaasia, osalt ka ussuuri ja kasahstani kanad elavad peaaegu looduslikes tingimustes. Neid ei toideta ja keegi ei hoolitse nende eest. Nad on jäetud omapead — hangivad ise endile toitu ja lähevad sageli inimelamust kaugele, kus satuvad kokku röövloomadega.

Vaenlasi on nendel kanadel nagu ka metslindudel — faasanitel, turatšidel — suur hulk. Kanaliha on maiustuseks šaakalitele, rebastele ja metsikutele kassidele. Kanad tunnevad väga hästi oma vaenlasi ja juba esimese hädaohu puhul tõusevad nad õhku ning lendavad külasse või laskuvad kõrgete puude otsa.

Kuid ikkagi hukkub neljajalgsete kiskjate tõttu palju poolmetsistunud kanu ja muidugi esmajärjekorras need, kes lendavad teistest halvemini või ei oska kiiresti õhku tõusta. Nii on toimunud taga-kaukaasia, ussuurimaa ja kasahstani kodukanade hulgas pika aja jooksul looduslik valik; hukkusid kohalike tingimustega mitte kohaneda suutvad isendid ja vastupidi, ellu jäid ning säilisid paremad lendajad.

Näib, et kõnekäänd «kana pole lind» põhineb nimelt sellel, et kanad ei oska lennata. Taga-Kaukaasia puhul ei ole see kõnekäänd kehtiv. Siin on nii kodustatud kui ka metsikul kanal olelusvõitluses üks ja seesama peamine kaitsevahend: kiired ning tugevad tiivad.

Kuid lugejal võib kerkida küsimus: miks meie kodukanad lendavad halvasti? Lähevad ju ka nemad suvisel ajal tihti asulate juurest kaugele ja puutuvad siin kokku rebase ja teiste neljajalgsete kiskjatega. Minu arvates on see nii sellepärast, et keskvööndis tabab kanu kallaletung võrdlemisi harva. Suurema osa elust veedavad nad inimeste elamu juures ja lennuvõimel ei ole nende jaoks otsustavat tähtsust.

Seevastu on taga-kaukaasia kanad paljude sajandite jooksul läbi teinud pideva valiku. Lendamine, mis nendele on nii kasulik ja olemasoluks vajalik, on pika aja vältel neile üha kindlamini omaseks jäänud.

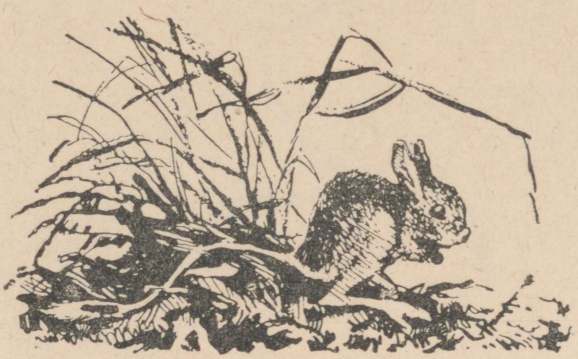

Mőőda Kasahstaní
jářvíja kōrbeíd

Melin-mõšik

Näib, nagu ei saaks midagi võrrelda Ussuurimaa või Taga-Kaukaasia lõpsaka loodusega. Ent kui ma hulkusin püssiga mööda Ussuuri taigat või mööda Lenkorani madaliku üleujutatud metsi, meenutasin ma heameelega Sõr-Darja alamjooksu omapärast loodust, metsikuid, päikesest kuumaks köetud kõrbeid ja madalavõitu mägesid. Kui hea on seal! Mind kutsusid sinna steppide ääretud avarused, Sõr-Darja sogane vesi, mis on ääristatud pajutihnikute kahvatu, valkja rohelusega, ja kõrbemäed — Kara-Tau mäeaheliku harud. Neil hetkedel oleksin tahtnud minna sellele maale kas või üheks päevaks, kuid meid lahutas liiga suur vahemaa. Aga kui mul siin õnnestus pääseda

Kesk-Aasiasse ja veeta seal kaks-kolm suvekuud, hakkas mind veetlema Taga-Kaukaasia või Imani jõgi Ussuurimaal. See on ka täiesti arusaadav: meie kodumaa laiadel avarustel on nii palju suurepäraseid paiku. Looduseuurijana tahaksin olla nii siin kui seal, aga kas see oleks võimalik ühe aasta jooksul!

Kasahstan on minu jaoks ikka omanud erilist veetlust. Alati on see avar maa mind köitnud oma loomastiku mitmekesisusega.

Esmakordselt sattusin ma Kasahstani 1924. aastal. Üks tuttav arst, kes võttis koos akadeemik K. J. Skrjabiniga osa teaduslikust ekspeditsioonist Kesk-Aasiasse, jutustas mulle muuseas, et järvedel väikese Kara-Uzjaki jaama lähedal nägi ta suuri pelikanide parvi. «Sõr-Darjal on neid väga palju. Mitte juhuslikult ei nimetata üht Kara-Uzjaki naaberjaamadest Berkazaniks, mis kasahhi keeles tähendab — pelikan,» lõpetas ta oma jutustuse. Sellest jatkus mulle, et süttida soovist külastada Sõr-Darja'd. Pelikanidega olin ma tol ajal väga vähe tuttav. Ma olin näinud neid loomaaias ja lugenud nende elu kohta Brehmist. Näha neid hiiglasuuri veelinde vabaduses, neile omases ümbruskonnas, vaadata, kuidas nad salkades kalu püüavad — kas pole see huvitav! Ma otsustasin kindlasti minna sellele maale ja näha kõike oma silmaga.

Aga kui raske oli mul esialgu Kasahstanis töötada! Ma ei osanud keelt ja kohalike elanikega kõnelemisel jäin tihtipeale hätta või sattusin rumalasse olukorda. Ma ei unusta iialgi üht naljakat lugu, mis minuga juhtus kohe esimestel päevadel peale kohalejõudmist.

Tulin Kara-Uzjaki jaamas rongilt maha ja peatusin jaamaülema — kirgliku jahimehe juures. Tema jutust kirjutasin ma oma märkmikku üles loomade kasahhikeelsed nimetused, mida tahtsin saada elusatena: hõbehaigur — ak-kutan, luik — aku, hani — kaz, saiga — ak-poken, džeiraan — kara-kuirjuk, jänes — kujan, kass — mõšik. Selle väikese sõnavara abil lootsin ma — kas või patuga pooleks — teha ennast arusaadavaks kohalikele jahimeestele.

«Mõšik bar? (Kas kassi on?)» küsisin ma esimeselt mulle vastujuhtunud kasahhilt — jahimehelt.

«Kop bar (palju on),» vastas ta mulle, varjamata imestust.

Väänates kasahhikeelseid sõnu ja segades neid venekeel-

setega, püüdsin ma kasahhile selgeks teha, et ma vajan hädasti elusaid kasse ja et ma nende eest hästi maksan. Mu uus tuttav noogutas enesekindlalt, lubas juba homme mulle elusaid kasse tuua ja me lahkusime sõpradena.

Ekspeditsioonitöö esimene päev on alati väga väsitav: puudub veel käimistreening, ei osata oma jõudu mõõdukalt kasutada. Kõik see tuleb hiljem.

Õhtul pöördusin ma jahilt tagasi täiesti kurnatuna ja vajusin sügavasse unne. Oli veel väga vara, kui peremees mind hommiku eel äratas:

«Teile toodi kasse!»

Ma hüppasin voodist välja. Ukse juures kükitas minu eilne tuttav-kasahh, tema ees põrandal aga lebas kinniseotud kott. Minu väsimus oli nagu peoga pühitud. Silmapilk jooksin ma kõrval asuvasse poekesse, sain sealt kaks kasti, võtsin pagasist välja traatvõrgu, naelad ning tööriistad ja hakkasin kiiruga puuri valmistama.

Lõpuks oli puur valmis, jäi üle vaid sinna elanikud sisse paigutada. Kasahh hakkas aeglaselt oma koti sisu avatud puuriuksest sisse raputama. Ja oh õudust! Puuri ei ilmunud mitte tähnilised pikasabalised kassid, keda ma olin näha ihaldanud, vaid päris harilikud kodukassid.

Ma jäin nõutult vahtima oma tõlgi — jaamaülema otsa. Alles hiljem sain teada, et sõnaga «mõšik» tähistavad kasahhid kodukassi, kuna metskassi nimetus on «melinmõšik».

Kuid selliseid asju juhtus minuga ainult minu siinviibimise algul. Kasahstan meeldis mulle nii väga, et ma hakkasin sinna regulaarselt külaskäike tegema. Nende sõitude ajal tutvusin ma kasahhide keelega ja koos oma alalise teekaaslase Sergei Pavlovitš Naumoviga sõitsin paadiga mööda voolavate järvede hiiglasüsteemi, niinimetatud Bakalõ-Kopa, läbisin kaamelil Kõzõl-Kumi ja Araali Kara-Kumi kõrbe ja tungisin mitmel korral üle Kara-Tau mägede. Nende retkedega on meil seotud palju mälestusi. Nendest ma tahangi rääkida. Alustan oma jutustust pelikanidest, kes mind tol ajal eriti huvitasid.

Kuidas ma pelikane kavaluses ületasin

Kolm päeva sõitu Moskva—Taškendi otserongiga — ja te möödute Aralskoje more raudteejaamast. Seda teed olen ma sõitnud kümneid kordi, tean selle ulatuses iga jaama, kuid ka seekord tajun mulle hästi tuttavat erutusetunnet.

Ma sõidan läbi armsaks saanud kohtadest, mis on lahutamatult seotud minu üliõpilasaastatega. Tundide kaupa seisan ma vaguniakna juures, silmitsen helesiniseid kaugusi, vaatan uuesti mulle ammust ajast tuttavaid paiku, meenutan minevikku. Ja kuigi pildid, mis aknaklaaside taga mööda venivad, on nukravõitu, tean ma hästi, et maa sügavuses, tuulest aetavate madalate liivaluidete taga, elutute kühmuliste soolakute ja tamariskitihnikute taga avaneb teistsugune loodus. Lugematu hulk kõrkjatesse kasvanud järvi ning jõeharusid ja pajutihnikud katavad maad sadade kilomeetrite ulatuses. Kogu see veesüsteem, mis on seotud Sõr-Darjaga, kannab Bakalõ-Kopa nime. Esmakordselt külastasin ma neid järvi veerand sajandit tagasi. Õppisin neid lähemalt tundma ja nad said mulle koduseks kohaks, kus ma välistöid sooritades suvisel ajal puhkasin linnakärast. Tol perioodil olin ma tihedalt seotud Moskva loomaaia eluga ja koos oma kursusekaaslastega kulutasin palju aega elusloomade hankimiseks. Niipea kui saabus kevad, jätsime Moskvaga suuremaks osaks suvest hüvasti ja tungisime meie maa kõige metsikumatesse kolgastesse, kus kogusime igasuguseid loomi meie loomaaia jaoks. Sõr-Darja oma mitmesuguste vee- ja soolindude koloonialiste pesapaikadega pakkus meile ses suhtes erilist huvi.

Tol unustamatul kevadel võtsin ma endale ülesandeks

hankida Moskva loomaaiale salk elusaid pelikane. Sel eesmärgil asusin elama Kara-Uzjaki jaama. Suure madalavõitu järve kaldale püstitasin tamariskist onni ja hakkasin siit pelikane vaatlema. Möödus neli päeva, kuid ikkagi veel ei teadnud ma, kuidas asuda asja juurde.

Kui palju oli järvel linde! Oma varitsuspaigast nägin vees suikuvate partide ja hanede rühmi; mööda kollaseid liivajoomi hulkusid sihvakad kurvitsalised. Madalikel küttisid haigrud; nad seisid kaua liikumatult, vaadates teraselt sogasesse vette. Kajakaparved hõljusid õhus.

Kuid eriti huvitasid mind pelikanid. Iga päev lendasid nad parvena siia madalikule kalu püüdma. Õhtul, kui päike kaldus läände, tõusis parv kärarikkalt lendu ja äralendavate lindude valge ahelik kadus silmapiiri taha, pilliroovarte kõrge seina taha.

Ma saatsin neid januse pilguga. Kui lähedal ja siiski kui kättesaamatud nad olid! Muidugi võisin ma tabada pelikani, teda püssilasuga kergelt haavates, kuid vigane lind mind ei ahvatlenud. Ma tahtsin saada täiesti tervet, tugevat, võimsat, ilusat pelikani, aga see oli väga raske ülesanne.

Nii möödus neli väsitavat päeva. Tundide kaupa pelikane vaadeldes murdsin ma pead, kuidas sundida neid suuri tugevanokalisi linde tulema ligemale või kuidas ise parvele läheneda. Ja äkki, täiesti ootamatult meenus mulle juhtum teise linnu — luitsnokk-iibisega.

Luitsnokk on pikajalgne ja pikanokaline hallhaigrust suurem valge lind. Ta kuulub iibiste hulka. Tema nokk on tipust labidakujuliselt laienenud. Ta pistab noka sogasesse vette ja liigutab seda vasakule ning paremale, kombates nii kalu ja konni. Nõnda ma siis meenutasingi juhtumit luitsnokaga. Ta oli järve madalas osas toitu hankimas. Oma pikka nokka vette kastes ja seda siia-sinna libistades otsis luitsnokk söödavat ja kugistas seda aeg-ajalt alla.

Mul oli seljas valge särk — see mind aitaski. Venitades särgi üle pea ja hoides vasema käega püssi selja taga, sirutasin ma parema käe välja ja hakkasin sellega mööda vett sõudma, jäljendades luitsnoka liigutusi. Nõnda küürutõmmatult ja käega «niitmist» jätkates, liginesin ma aeglaselt luitsnokale. Lind, kes tavaliselt ei lasknud mind läheneda lasukaugusele, oli rahulik ja «niitis» samuti, pööramata minule tähelepanu. Alles siis, kui ma olin jõudnud üsna ligidale, taipas luitsnokk lõpuks, et tema ees pole

lind, vaid inimene. Ta lendas kiiresti üles, kuid ... oli juba hilja. Ma tulistasin ja tapetud lind kukkus vette.

Ja tuletades meelde, kuidas minu «niitmine» pettis luitsnokk-iibist, mõtlesin ma: vaja teha nii, et ka pelikanid peaksid mind omaks, ainult siis võin ma parvele ligineda. On ju linnud, kui neid on palju ja nad on tegevuses toidu otsimisega, väga tähelepanematud oma naabrite vastu.

Kaks päeva kulus ettevalmistustele pelikaniks muutumiseks. Ühel naaberjärvel tapsin ma pelikani ja nülgisin talt ettevaatlikult naha. Külas hankisin perenaiselt kaks kõrvitsat. Siin kasutatakse vanu tühjaks õõnestatud kõrvitsaid tihti kööginõudena. Kõrvitsaid anti mulle meelsasti, kuid mitte ilma pilketa: mitte ükski jahimees ei uskunud minu kavatsuse edusse.

Pelikani naha tõmbasin suurele kõrvitsale, millesse ma enne olin lõiganud suure avause. Kui nahk oli peale tõmmatud ja kõrvitsale kinnitatud, jäi see avaus allapoole. Topise pugu sisse lõikasin kitsa põikpilu. Kui olin kõrvitsa nagu savipoti pähe pannud, võisin läbi selle pilu hingata ja ümbrust vaadata. Teine, väiksem kõrvits toetas topise tagumist osa.

Topise kaelast torkasin kuni peani läbi kepi. Tõsi küll, nüüd mul oli vasak käsi seotud — ma hoidsin sellega keppi, kuid see-eest nägi topis välja nagu elus ja võis isegi pöörata oma kõrgele tõstetud pead.

Kõik oli valmis. Jahimehed saatsid mind tõgava kahetsusega. Kuid mina läksin rahulikult, olles edus veendunud.

Jahe hommik vahetus kuuma keskpäevaga. Juba oli mitu pelikaniparve lennanud järvele ja tegeles kalapüügiga, kui ma, kõrvits topisega peas, varitsuspaigast välja ronisin. Algul roomasin ma põlvedel, seejärel sammusin küürakil ja lõpuks jõudsin kohani, kus vesi ulatus mulle õlgadeni.

Liikusin edasi väga aeglaselt ja kartlikult: ega mind ometi «ära ei tuntud», ega ei «taibatud»? Kuid mitte ükski lindudest ei pööranud minule tähelepanu.

Mu pea kohal tiirlesid kajakad. Vaadates läbi pilu, nägin ma otse enese ees isasinikaela. Ta istus ujuval kõrkjahunnikul ja vaatas vahetevahel üles taevasse, lendavate pardisalkade poole.

Mu süda hakkas tugevamini lööma. Isapart on väga ettevaatlik lind, tema juures võisin ma kontrollida, kas minu maskeering on edukas.

Hakkasin ettevaatlikult sinikaelale lähenema. Kui ma olin

kolme sammu kaugusel temast, sirutas ta kaela välja, muutus valvsaks ja jäi üksisilmi minu otsa vahtima. Nähtavasti hämmastas teda silmadeta lind. Sekundi vahtisime pingsalt teineteist, seejärel pöördus sinikael ükskõikselt ringi ja läks kohmakalt küljelt küljele kõikudes kõrkjaparvekese teise otsa, kus hakkas tegelema oma sulgiva kuuega. Vaevu suutsin hoiduda rõõmust naerma puhkemast: sinikael «uskus» «pelikanisse», tähendab, ka pelikanid «peavad» mind omaks.

Sellest julgustatuna suundusin ma vapralt pelikaniparve poole. Otsides kalu, ujusid pelikanid väga kiiresti ja vahetasid sageli suunda, kuna mina, liikudes sammu mööda pehmet põhja, kepp käes ja kõrvits peas, ei suutnud kuidagi neile järele jõuda. Mitte ükski lind ei ujunud ise minu poole.

Nii möödus umbes tund aega. Kas oli see sellest, et ma olin kaua vees olnud, või närvipingest, kuid mu hambad lõgisesid tublisti. Ma tahtsin juba kaldale tagasi pöörduda, et puhata ja järele mõelda, kuidas toimida edasi, kui kuulsin vee mühinat ja tiibade vehkimist. Tõstes tiibu kergelt vee kohale, ujus terve parv imeilusaid roosasid pelikane otse minu poole. Veel hetk — ja nad on mu kõrval.

Ma pöördusin otsekohe seljaga parve poole. Milleks ma seda tegin? Selleks, et varjata topise kitkutud rinda ja silmadeta pead; osalt ka sellepärast, et ma olin ise väga erutatud ja ei suutnud liginevale parvele ainiti otsa vaadata.

Nägematagi mõistsin ma, et linnud mind ümbritsevad: ma tundsin vee lainetamist, kuulsin enda kõrval tiibade vehkimist, sulestiku sahinat.

Ja äkki tundsin, et minu parema käe sõrmed puudutavad vee all pelikani sulgi. Ma libistasin kätt mööda linnu märga kõhtu ja haarasin kogu jõuga pelikani jalast.

Nüüd ei võinud kaotada ühtki sekundit. Et vabastada vasemat kätt, lasksin ma kepi lahti, tegin kogu kehaga järsu pöörde kõrvale, tundsin, et puudutan teist lindu ja klammerdusin kramplikult tema sulestikusse.

Mis toimus edasi, seda mäletan ma halvasti. Üleslendava parve kohutav kära ja kohkunud pelikanide kisa tegid mu kurdiks. Tiiva- ja nokahoopidest püsisin ma vaevu jalul. Minu peas olev topis hakkas küljele libisema, sisselõige pugu peal nihkus kuhugi kõrvale, kõrva juurde ja ma ei saanud enam midagi näha.

Asjatult raputasin ma end ja pistsin järsu liigutusega pea vette, lootes, et kõrvits jääb ujuma ja ma vabanen. Oh häda! Avaus oli kõrvitsas liiga kitsas — ilma käte abita ei saanud ma endalt topist ära võtta, aga minu käed olid seotud: ma ei tahtnud püütud pelikane mingi hinna eest vabaks lasta. Vangid peksid mind meeleheitlikult tiibadega ja tagusid nokkadega. Iga löök kõrvitsa pihta kajas mul kõminal kõrvus vastu. Äralibisenud kõrvitsa servad lõikasid mulle valusalt kaela. Märjaks saanud topis kallutas oma raskusega mu pead küljele. Ma lõõtsutasin.

Teise pelikani olin ma ebaõnnestunult — küünra-hoosulgedest kinni haaranud ja mul oli väga raske tugevat pekslevat lindu kinni hoida. Mitu korda püüdsin ma kergitada pelikani tiivanukist või haarata käega ümber tiivalaba, kuid tagajärjetult.

Tundes, et nõrken väsimusest, olin ma sunnitud vasema käe lahti laskma. Kuuldus vali pladin ja tiibade vehkimine — vabanenud pelikan lendas hoogsalt üles. Ma ei suutnud otsekohe sirutada tuimaks jäänud, konksus sõrmi. Tuli oodata, kuni vasem käsi veidi puhkab. Siis võtsin sellega kinni viimase minu võimusesse jäänud pelikani jalast, parema käega aga vabastasin pea äraandlikust kõrvitsast.

Ere valgus pimestas mind ja sealsamas tundsin tugevat nokalööki põse pihta.

Kuid see küllaltki valus «kõrvalops» ei rikkunud mu rõõmu. Minu vangiks oli tore valkjasroosa sulestiku ja erekollase nokaga pelikan. Kui uhke ja õnnelik ma olin oma saagi üle!

Ühe käega tugevasti pelikani, teisega topist hoides, suundusin ma kalda poole.

Siin sidusin ma pelikani rihmaga ümbert kinni, et ta ei murraks oma õrnu tiibu, võtsin linnul nokast ja hakkasin teda enese järel vedama. See on parim viis linnu relvituks tegemiseks — võtta tal nokast kinni.

Nii tirisin ma pelikani nokkapidi umbes kilomeetri — kuni külani. Naljakas oli see vaatepilt! Märg, porine, marraskil kaelaga, verevalumiga silma all, viisin ma pidulikult oma vangi — imeilusat roosat pelikani. Ta käis alistunult ja püüdis ainult harva vastu panna. Külas võeti mind vastu nagu võitjat.

Järgmistel päevadel, olles kuivatanud topise ja hankinud sobivama kõrvitsa, asusin ma jälle pelikanide jahile. Ilma

eriliste seiklusteta õnnestus mul püüda veel paar imeilusat lindu. Kuid edaspidi hakkas mind tabama ebaõnn. Kõiges oli süüdi must vares. Ta oli palju taibukam pelikanidest ja mõistis, et topise all varjab end inimene. Kui ma vaid, topis peas, ilmusin madalikule, lendas otsekohe kohale must vares. Tehes õhus ringe, karjus ta valjusti. Temaga ühinesid teised varesed, tiirud ja kajakad.

See seltskond tõstis mind jälitades sellist lärmi, et kõik linnud järvel muutusid rahutuks. Esimestena lendasid ära ettevaatlikud haigrud, nende järel venisid hanede ja partide read ja pelikanidel kadus tahtmine tegelda kalapüügiga. Juba avabki esimene pelikan tiivad, vehib nendega raskelt, teeb mitu suurt hüpet mööda veepinda ja tõuseb õhku. Tema järel lendab ära teine, kolmas ... ja lõpuks terve parv. Nukralt vaatan ma neile järele. Hüvasti, jaht!

Ma rändasin naaberjärvedele, kuid selgus, et ka seal on minu topis laialt tuntud. Kuidas see uudis levis, on mulle praegugi teadmata, kuid kõik naaberjärvede varesed, tiirud, kajakad ja kurvitsalised-karklased olid imehästi informeeritud pelikanist, kelle all varjab end kahejalgne jahimees. Tarvitses mul vaid nähtavale ilmuda, kui linnud andsid äreva signaali ja katkestasid jahi. Nii ei õnnestunudki mul enam uusi pelikane püüda.

Võiks veel palju huvitavat jutustada kinnipüütud pelikanide elust: kuidas nad visalt keeldusid vangistuses söömast ja kuidas ma olin sunnitud neid toitma vägisi. Pistsin kala pelikani suhu, valasin linnu kurku vett, sidusin ta noka nööriga kinni ja tõmbasin ta pea puu oksa külge. Seistes nõnda, pea seljas, tundi kaks, neelas jonnakas lind kala lõpuks alla.

Olles tõelised kalasööjad ja veelinnud, moodustavad pelikanid ühise rühma koos lähedaste sugulaste — kormoranidega. Mõlemad erinevad teistest veelindudest ühiste tunnuste poolest. Neil on mitte kolm varvast seotud ujulestaga, nagu hanedel ja partidel, vaid kõik neli. Edasi ei ole nende suled võitud päranipunäärme nõrega, mistõttu need saavad vees märjaks ja peale suplust kuivatatakse neid tuule ning päikese käes.

Pelikanid ja kormoranid on seltsingulised linnud. Sageli kogunevad nad suurte parvedena madalaveelistele järvedele ja korraldavad ühiseid kalajahte. Sellistel juhtudel rivistuvad kormoranid järvele suure poolringina, alatasa sukeldudes ja kalu jälitades. Nendele järgnevad niisamasuguse poolringina pelikanid. Nad vehklevad tiibadega, pistavad

vette oma pikad nokad ja püüavad tekitada võimalikult rohkem kära. Kogu sukelduv ning käratsev lindude kari liigub aeglaselt leete poole. Hirmunud kalad sööstavad siia-sinna ja püüdes minna rahutust paigast kaugemale, satuvad madalasse vette, kust nad püütakse lindude poolt kergesti kinni. Mõnikord kargab hirmunud kala veest kaldale.

Seltsingulised jahid annavad väga palju saaki. Kormoranid ja pelikanid kasutavad seda sageli, aidates nii üksteisel toitu hankida.

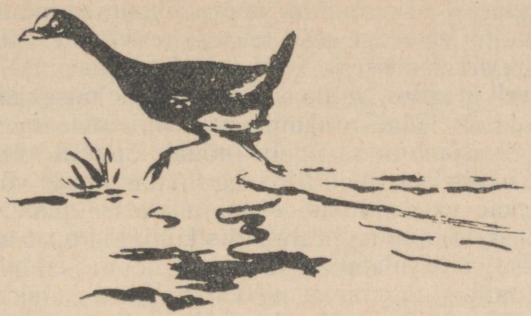

Mööda Bakalõ-Kopa järvi

Bakalõ-Kopa järvede laialdane süsteem on ammust ajast olnud vee- ja soolindude massiline elupaik. Selleks et rahulikult üles kasvatada oma järglaskonda, lendavad siia kõrkjastikusse mitmesugused haigruliigid, omapärased valged linnud — luitsnokk-iibised, kastanpruuni sulestikuga sirpnokk-haigrud, suured mustad kormoranid, hallid ja roosad pelikanid. Pesitsuskolooniad ei asu mitte igal aastal ühes ja samas kohas. Linnud vahetavad nende asukohti olenevalt toiduhankimise võimalustest, vee seisust jões ning järvedes ja pesitsusperioodi teistest iseärasustest. Sellise koloonia leidmine pole eriti raske: selle näitavad kätte linnud ise, lennates tihti kohalt, kus nad pesitsevad, paikadesse, kust nad tavaliselt saavad toitu. Seevastu pole aga kolooniasse tungimine, eriti esimesel korral, sugugi kerge. Mõnikord tõkestavad terved kilomeetrid omapäraseid kõrkjaid täis kasvanud ujuvaid saarekesi tee. Nendest tihnikutest läbitungimine on tõeline vaev. Liikudes vööni vees, kohati minnes vette kuni kaelani ja sügavamale, tõukate aeglaselt edasi oma paati. Tuuline kesk-aasia päike kõrvetab halastamatult märga nahka, teravad pilliroovarred lõikavad käsi ja see raske teekond kestab mõnikord hommikust õhtuni, et järgmisel päeval tõusva päikese esimeste kiirtega uuesti alata. Suuna valikul orienteerute kord ülelendavate linnusalkade järgi, kord kolooniast kostva linnupoegade mitmehäälse käratsemise järgi, kord omapärase lõhna järgi, mida aeg-ajalt toob teile tuulehoog linnuasundusest.

Lõpuks pärast uskumatuid jõupingutusi saavutate sihi ja saate tasu oma visaduse eest: teie ees on kümneid tuhandeid erisuguseid, eri värvuse ja vanusega linnupoegi. Ühed neist istuvad veel pesades, mille all vedelevad haisevad surnud kalad, teised on sadadena kogunenud ujuvatele saarekestele ja kogu see näljane mass sulelisi nõuab lõputult toitu, kisendab kõigil häältel ja vehib tiibadega. Te muidugi võidutsete, kuid kas pole varavõitu? See on ju alles algus ja ees on palju raskusi. Linnupoegi tulvil täis kuhjatud paat tuleb veel viia vabasse vette, ületada avaveeväli, jõuda kaldale ja toimetada elus laadung maad mööda baasi. Aga äkki tõuseb tuul? See võib põhjustada hulga ebameeldivusi. Tema puhangute all liiguvad paigast ujuvad saared ja ajavad kinni ning ummistavad läbi pilliroo rajatud tee. Siis tuleb kõike otsast peale alustada; vette ronida ja ülekoormatud paati ees tõugata.

Nii on asi sel juhul, kui linde on rohkesti ja koloonialist pesapaika on kerge avastada. Kuid tihti pesitsevad mõned sulelised, eriti hallid pelikanid, mitte veekogu ühes osas, vaid ehitavad üksikpesad roostiku keskele eksinud väikestele vabaveelaikudele. Sellisel korral on vaatamata lindude rohkusele pesade asupaika kindlaks teha äärmiselt raske.

Nüüd tahan ma jutustada sellest, kuidas meil ükskord õnnestus püüda erakordselt kummalise ning haruldase värvusega noor kormoran ja sellest, kuidas mul tänu oma püsivusele läks korda leida hallide pelikanide koloonia, mida ei suutnud avastada isegi oma järve suurepäraselt tundvad kohalikud kasahhi kalurid.

Sel aastal leidsime üsna vara kevadel hiiglasuure linnuasunduse, rajasime sinna läbi kõrkjastiku hea veetee ja külastasime seda paika vastavalt vajadusele oma loomadekogu täiendamise eesmärgil. Koloonia oli oma liigiliselt koosseisult niivõrd mitmekesine, et meil oli varsti peaaegu kõiki linde, kes võisid huvitada Moskva loomaaeda. Puudusid ainult hallid pelikanid ja neid oligi meie elusa kollektsiooni täiendamiseks tarvis. Me ei vajanud neid palju, igatahes mitte üle kahekümne. Kuid meie katsed nende lindude kolooniat üles leida, samuti tellimused kasahhi kaluritele ei viinud soovitud tulemusteni: hallid pelikanid ei tahtnud sel aastal kuidagi meie kätte sattuda.

Ükskord, uurides kaugemaid järvi, heitsime tagasiteel veel kord pilgu tuttavasse kolooniasse. Seal oli kõik endist viisi. Lugematu hulk juba suureks kasvanud linnupoegi kattis

pesi, pilliroogu ning ujuvaid saari ja karjus kõigest kõrist, õhk oli küllastatud mädaneva kala vastikust lõhnast. Kõike, mis me siin sulelistest nägime, oli juba külluses kuhjatud meie ajutistesse puuridesse ja me vaatasime tüdinud pilguga asunduse koosseisu uuesti põgusalt üle. Ja äkki köitis meie tähelepanu ülimal määral imeliku sulestikuga kormoran. Erinevalt oma mustadest või kirjudest kaasvendadest oli ta sulestik ühtlaselt kahkjaskollakas.

Loodusest on teada loomade ebanormaalse värvuse juhtumeid. Minu kätte on sattunud selliseid loomi ja linde. Ükskord ma püüdsin täiesti valge hamstri — looma, mille normaalne värvus koosneb punaka ja musta kombinatsioonist. Teinekord juhtus mu kätte täiesti must lendorav. Ma olen näinud valgeid kuldnokki, vareseid, hakke ja teisi linde. Selline ebanormaalne värvus on seotud värvipigmendi ülikülluse või puudusega organismis. Ebanormaalselt valge värvusega loomi nimetatakse albiinodeks, musti — melanistideks, vahepealse värvusega isendeid — kromistideks. Muidugi esineb selliseid loomi ja linde harva ja nad pakuvad suurt huvi. Kahkjaskollase kormoraniga kokku juhtudes, tekitas ta meis iseenesest mõistagi suurt erutust ja me otsustasime kindlasti püüda linnu elusalt. Kuid noort, pesa hüljanud kormorani kinni püüda pole kerge. Oskamata küll veel lennata, kasutab lind eeskujulikult oma teisi võimeid: ta ujub kiiresti ja sukeldub osavalt, jäädes vee alla kauaks ajaks. Selles me veendusime juba esimese katse juures püüda kahkjaskollast kormorani. Niipea kui meie paat liginesaarel puhkavatele noortele kormoranidele, viskusid need käraga vette ja hakkasid ujudes eemalduma. Tiheda jõuguna, sirutades oma pikki kaelu ülespoole, sööstsid mustad linnud edasi. Nende seast eraldus heleda laiguna kahkjaskollane kormoran. Ainult mõnest tugevast tõukest kahe pika ridvaga piisas, et kormoranidele järele jõuda. Kuid kui paadinina hakkas salgale liginema, sukeldusid kormoranid üksmeelselt ja kadusid vee alla. Ainult kahkjaskollane kormoran oli oma äraandliku heleda värvuse tõttu hästi näha ka vee all. See kergendas meie ülesannet ja raskendas tema pääsemist. Vaadates tumedasse vette, nägime kogu aeg liikuvat heledat laiku ja sõltuvalt tema suunast vee all muutsime paadi liikumissuunda. Lind ei saa kauaks ilma õhuta jääda, ta peab tihti pinnale tõusma ja meie ülesanne seisnes selles, et neid hingetõmbeid lühendada. Õhupuudus väsitab linnu varsti ja ta langeb lõpuks meie kätte. Niipea kui kormoran

vaid ilmus pinnale, sundis paadi lähedus teda uuesti sukelduma. See meeleheitlik tagaajamine kestis ligi tunni. Vahetpidamata paati tõugates väsisime tublisti, kuid me nägime hästi, et ka kormoran kaotab iga minutiga jõudu. Tema liigutused muutusid vee all ikka aeglasemaks ja see andis meile energiat juurde. Oli selge, et kormoran ei talu jälitamist enam kaua. Ta püsib juba ainult vaevaliselt vee all ja kui ta vaid jätab jalgadega töötamise, kerkib ta jõuetult pinnale. Seda nähes heidan ma ridva kõrvale ja ronin paadi esiossa, et esimesel soodsal juhul väsinud lind kinni haarata. Kuid kui kormoran on juba valmis alla andma, tekib ootamatu viivitus. Kaotades tõuke ajal ettepoole tasakaalu, lendan ma kogu oma pikkuses paadi põhja. Löök on niivõrd tugev, et minu külje all lendab raginal tükkideks paadist vee väljapildumiseks kasutatav paks puukopsik. Järgnevad segaduseminutid on meile äärmiselt kahjulikud: lind leiab võimaluse puhkamiseks, saab tagasi oma jõu ja ühineb teiste kormoranidega. Uuesti algab äge tagaajamine. Me ruttame lahutama kahkjaskollast kormorani parvest, kuid teeme seda liiga rutukalt. Kes on süüdlane, seda ei tea ma tänaseni, kuid ühel pöördel käändub paat silmapilkselt põhjaga ülespoole ja me lendame vette. Supelda riietes kuumas Kesk-Aasia kliimas pole sugugi hirmus. Kuid sel korral tuli sunnitud suplus küll vaevalt õigel ajal. Viia paat tagasi õigesse asendisse, pilduda temast vesi välja ja kätte saada uppunud asjad — kõik see võtab meilt hulk aega. Kasutades seda, ujub kormoran avavee teise otsa ja me kaotame ta silmist.

Nüüd, kus ma palju aastaid hiljem kirjutan neid ridu, imetlen meie kunagist visadust. Te arvate, et me katkestasime püügi? Mitte midagi taolist! Veidi puhanud, asusime uuesti asja juurde. Peale pikki otsinguid leidsime linnu ja tunni möödudes oli suurepärane kahkjaskollane kormoran meie vang. Kahkjaskollase kormorani omandamine kaunistas muidugi meie elavat kollektsiooni, kuid ei omanud otsustavat tähtsust: meile oli vaja pelikane. Kuna meil teisi linde, kes iga päev õgisid uskumatu hulga kalu ja liha, oli hangitud juba üsna rohkesti, sundis see meid ärasõiduga ruttama. Kuid teisest küljest oli meil loomade kogumisel varem läbimõeldud plaan ja me püüdsime seda iga hinna eest täita. «Kui vaid kakskümmend pelikani on meil käes, Sergei, sõidame viivitamatult Moskvasse,» ütlesin ma sõbrale. Ja me otsustasimegi veel kord õnne proovida.

Taas olen ma paadiga veesüsteemi kõige kaugemas ja

mahajäetumas osas. Kogenud saatja — kasahhiga vaatame me hoolikalt kõrkjasheina, otsides temas nõrka kohta — läbikäiku. Peale kauast hoolikat otsimist ja katseid tungida läbi räga hakkab me jõud juba lõppema, aga paat keeldub vaatamata kõigile meie püüetele edasi liikumast. Minu teekaaslane viskab ärritatult ridva kõrvale ja laiutab jõuetult käsi. «Kuhu lähed — džuldžok (teed pole),» kuulutab ta otsustavalt. Minu teekaaslasel on õigus — see on selge ka mulle, kuid ma ei taha ega saa alla anda. Tuulehood kannavad alatasa meieni noorte pelikanide tumedat karjumist. Nad ei ole eriti kaugel ja see õhutab mind viimasele katsele tungida läbi roostiku ilma paadita. Relvastunud pika ridvaga, riietes ja saapad jalas, hüppan ma üle parda ja vajun vette. Minu jalad ei ulatu põhja, kuid veepinda mööda libisev pikk ritv on mulle toeks. Ma hoian ridvast kinni ja töötan kaelani vees, vaba käe ning jalgadega, tungides sügavamale roostikku. Muidugi liigun ma äärmiselt aeglaselt, kuid igatahes pääsen ma roostikust, millesse paat oli kinni jäänud, läbi. Heites ritva edasi ja toetudes sellele jalgadega, õnnestub mul kohati minna kiiremini. Kui minu rinna ette koguneb liiga palju ujuvaid kõrkjaid ja vetikaid, mis loomulikult raskendavad liikumist, tõmban ma kõik selle enda alla, toetun silmapilguks taimemassile ja teen siis järsu hüppe ettepoole. Nõnda, poolenisti ujudes, poolenisti rinnuni vees, kriimustades ja katki lõigates kaela ja käsi vastu taimede varsi, rühin ma siiski iga minutiga edasi. Möödub tund, veel pool tundi ja lõpuks jääb tihe kõrkjastik seljataha ning ma jõuan lahtise veeni. Minu ees avaneb avar järvepind, mis on kaetud vesirooside tumeroheliste ümmarguste lehtede ja valgete õitega. Seda eraldatud, umbset veekogu ei ole sel suvel nähtavasti üldse külastatud kalurite ega jahimeeste poolt. Minu ilmumine põhjustab siin segaduse suleliste asukate seas. Kaagutamisega tõusevad õhku hallhanede paarid, tervete parvedena lendavad üles sukelpardid, ärevalt kisendavad tiigikanad ja vesikanad. Tõusnud kära on signaaliks ka hallidele pelikanidele. Üksteise järel ujuvad nad välja minu eest roostikuga varjatud kitsastest väinakestest ja märgates mind, tõusevad vehkides ja üheaegselt mõlema jalaga vastu vett lüües, otsekui mööda veepinda hüpates õhku. Kogu lindude hulk tõuseb kõrgele veevälja kohale ja teeb minu kohal ringe. Vilistavad parditiivad, kaagutavad haned, kuskil täiesti ligidal karjuvad toitu nõudes tumedalt pelikanipojad. Püüdes mitte teha ülearust kära, liigun ma ettevaatlikult

piki roostikku lähima lõuka poole. Veel mõni meeter edasi kaelani vees — ja läbi hõreneva taimevarte tihniku näen ma hiiglasuurt halli pelikani pesa ja selles viit tihedalt üksteise vastu seisvat suurt linnupoega. Nad on roidunud kuumadest päikesekiirtest, nende nokad on laialt avatud ja kõrikotid värisevad kiirenenud hingamise taktis.

Pärast pikki jõupingutusi tahaksin ma puhata, jõudu koguda ja ümbritsevat elu vaadelda. Ma lähenen käratult lõuka servale, nii et mulle on üheaegselt näha nii pelikani pesa kui ka avar järvepind, ja jäädes kaelani sooja vette, maskeerin pea ning kaela vesiroosi lehtedega. Läheb mööda kümme-kakskümmend minutit, üle poole tunni — ja kogu erutatud suleliste lendav mass hakkab inimest mitte nähes rahunema. Juba laskubki käratsedes vee peale sukelpartide parv. Kusagil läheduses kaagutab rahulikult hani ja piiksuvad hanepojad. Laia varju vee peale heites lendab madalalt pesaomanik — pelikan. Kuid samal hetkel köidab mu tähelepanu vesikana. Jalgade vee all liikumise taktis kõiku-

des, nokib ta minu lähedal toitu. Ta proovib haarata pillirool istuvat vesiämblikku, kuid kahjuks asjata: ämblik langeb allapoole ja vajub aeglaselt ikka sügavamale ja sügavamale läbipaistvasse vette. Mulle on ta hästi näha: Pikkade jalgadega haarab ta varre veealusest osast kinni, tõuseb aeglaselt, kuid kindlalt vart mööda ülespoole ja jõuab lõpuks veepinnale. Vesikana jätkab toidu otsimist, ujub otse mu näo juurde ja märkab äkki minu silmi. Silmapilguks tardub ta imestusest ja hirmust, paneb seejärel teravalt kisades ja tiibadega vehkides plehku ning kaob tihnikusse. Järve vabalt osalt kuulen ma laksatusi ja märkan seal mingit tumedat keha. «Aa,» taipan, «see on suure säga saba!» Kala uuristub mudasesse põhja ja lööb laia sabaga vastu veepinda. Kuid mina olen puhanud ja otsustan tagasiteele asuda. Minu liikumine ajab uuesti linnuasula ärevile. Sel hetkel ilmub kõrgel õhus nähtavale salk pelikane. Üks neist tiirleb minu poolt leitud pesa kohal, kuid ei julge mind nähes allapoole laskuda. Ootamatult võtab ta õhus kummalise poosi, ajab pika kaela õieli, avab noka ja kohe eraldub temast suur läikiv kala, lõikub vihinal läbi õhu ja patsatab vette. Silmates oma vanemaid, karjuvad minu lähedal tumedalt pelikanide pojad, lähedusest vastavad neile üha uued ja uued hääled — nähtavasti on neid seal palju. Kuid mul ei ole rohkem aega — viiest pelikanipojast on tänaseks küllalt. Jättes pojad teistes pesades puutumata, hakkan tungima tagasi ja jõuan peagi meie paadi juurde. Higist nõretades ajab seda mööda rajatud teerada minu kaaslane. Me laadime ruttu pelikanipojad paati ja alustame tagasiteed.

On huvitav, et sama päeva õhtuks oli meil juba kakskümmend pelikanipoega. Viisteist lindu hankisid meile kalurid — kasahhid, kes olid tõtanud kasutama minu poolt avastatud pesapaika ja läbi kõrkjastiku rajatud teed.

Pelikanide hoidmine kogumispaikades ei ole küll keerukas, kuid läheb liiga kalliks. Suur pelikan on võimeline ühe korraga alla kugistama kahekilogrammise sasaani. See eest on pelikanide transportimine vaatamata nende suurele kaalule lihtsam kui teiste lindude puhul: pelikanid on erakordselt vastupidavad ja võivad teekonna ajal kahe-kolme ööpäeva jooksul läbi ajada ilma toiduta.

Järgmisel päeval laadisime pelikanid Taškent—Moskva kiirrongi vagunisse.

Irinbeti saar ja selle elanikkond

Kakskümmend kilomeetrit Solo-Tjube jaamast Taškendi raudteel, keset sügava veega järvede võrku peitub väike saareke Irinbet. Sellel laiade veeväljade ja kõrkjatihnikutega ümbritsetud kindla maa tükikesel töötasin ma algaja looduseuurijana üliõpilasaastatel ja selle maanurgaga on mul seotud mälestusi metssigade jahist ja kohalikest koertest.

Tol ajal tekkis Irinbeti saarele esmakordselt tilluke asula. See koosnes väikesest muldonnist, vihma ja päikese eest kaitsvast katusealusest, hiiglasuurest jääkeldrist ja neljast telgist. Saarel elutsesid kaks tublit noormeest — mõlemad nime järgi Pjotrid —, kes olid pühendanud oma nooruse jahile ja kalapüügile. Peale inimeste elasid saarel kakskümmend mitmesugust tõugu koera ja tokerjas ning uskumatult tige pooleldi koduse, pooleldi metsiku eluviisiga kass.

Vaatamata sellele, et auulid asusid võrdlemisi lähedal ja jaam oli kahekümne kilomeetri kaugusel, külastati Irinbeti saart kasahhide ja vene küttide poolt harva: taltsutamatu koerakari sisendas hirmu kõigile naabritele. Selle tulemu-

sena olid saare päriselanikud maailmast üsna lahutatud ja elasid oma väikeste isiklike huvide ringis.

Ühega saare alalistest elanikest — Pjotr Uskoviga — tutvusin ma Solo-Tjube külas. Ükskord, kui me istusime õhtul teed juues metsavahi juures, astus ta sisse oma asjade pärast ja sattus minuga elavasse vestlusse jahi üle. «Te tulge üürikeseks ajaks meie poole,» ütles ta, kui oli teada saanud, et ma tegelen ümbruskonna loomastiku uurimisega. «Meie järved on kõikvõimalikke linde puupüsti täis. Jahimehi seal peaaegu ei käi, linde keegi ei puuduta, aga muide, kui tahate, võib ka metssigade peale jahti pidada.» — «Astuksin meelsasti sisse,» vastasin, «kuid kuidas seda teha? Teed ma ei tunne, aga teie saarele pääseda, nagu ma kuulsin, ei ole eriti lihtne.» — «Üksinda muidugi ei pääse, tulge homme koos minuga. Läheme hommikul välja ja lõunaks oleme saarel.» — «Aga kuidas on toiduainetega?» vaidlesin ma vastu. «Mul on ju tarvis osta kõige vajalikumat — leiba ja mahorkat.» — «Midagi pole vaja,» kostis Pjotr otsustavalt. «Kohapeal on kõike — pooleks aastaks jätkub.» Ma tahtsin nii väga külastada neid metsistunud järvi, et ei hakanud vastu vaidlema ja läksin järgmisel päeval koos Pjotriga saarele.

Alguses me läbisime paksu tamariskitihniku, seejärel noore saksauulimetsa ning madala pilliroopadriku ja keskpäeva paiku jõudsime jõeharuni. Võttes jalatsid ära ja tungides kaldaäärsesse kõrkjatihnikusse, tõmbas Pjotr sealt välja kerge lamedapõhjalise küna. Seadsime end selles mugavalt sisse ja sooritasime pika teekonna mööda vett.

Kitsas jõeharu kandis paati kiiresti edasi. Me ümber tõusis tiheda seinana kõrge kollane pillirootihnik. Pilliroovartel lendlesid üksteist kõlaval häälel hüüdes väikesed pika sabaga linnud — habetihased, vahetevahel tõusis teravat kisa kuuldavale tuues õhku hallhaigur, lõi laksu suur kala. «Mu sõber jalutab nähtavasti varjualusel,» ütles Pjotr tõustes ja kaugusesse vaadates, kui jõeharu kandis meid välja laiale järvepinnale.

Ja tõepoolest, kaugel eespool nägin ma läbi hõreneva taimestiku mustendavat inimkuju. «Ta ootab mind,» jätkas Pjotr. «Igav on ju üksinda saarel istuda — nii ta roniski katusele, et ringi vaadata.» Samal hetkel hüppas inimene, nähtavasti meid märgates, katuselt alla ja mõne minuti pärast kerkis saare kohale lõkke suits. «Lõunat soojendab,» teatas minu kaaslane naeratusega. «Ühele ei roni palagi

suhu.» Meid võtsid vastu pikk noormees ja kirju koerakari. Koerad väljendasid peremeest nähes üheaegselt oma rõõmu ja kõõritasid umbusklikult minu, tundmatu inimese poole.

Irinbeti saar oli äärmiselt huvitav paik zooloogile. Kui palju oli siin igasuguseid linde! Kaugeid ekskursioone ette võtmata, võisin ma kogu päeva jooksul vaadelda vee-, sooning teiste lindude elu ja hankida kollektsiooni jaoks neid, kes olid mulle vajalikud. Hallhanesid, parte ja vesikanulauke ujus pidevalt lahtisel veel. Mõnikord ilmus kõrkjatest luik ja peitus väikestest helehallidest udusulis poegadest saadetuna ja kartlikult ringi vaadates uuesti tihnikusse. Kuumadel keskpäevatundidel lendasid järve madalaisse kohtadesse kokku suured mustad kormoranid ja pidasid seal kärarikkalt jahti. Moodustanud laia poolringi, sukeldusid sajad tugevad ja energilised linnud üheaegselt, et ilmuda uuesti pinnale, suur kala nokas. Nad erinevad teistest veelindudest selle poolest, et nende suled märguvad pärast kauast veesviibimist. Kormoranid lõpetasid oma seltsingulise jahi, sõid end viimase võimaluseni täis ja hakkasid kuivatama oma märjaks saanud sulestikku. Igaüks neist püüdis pääseda kõrgemale — talvistest tuultest segiaetud kõrkjalademele, veest väljaulatuvaile ritvadele. Tiibu avades vehkisid linnud nendega aeglaselt õhus, seades märjad suled tuliste päikesekiirte alla. Omapärane sulgede kuivatamine lõppes ja kormoranid tõusid mööda veepinda joostes üksteise järel õhku ning suundusid oma pesapaikade poole.

Kuid eriti palju oli Irinbetil röövlinde. Saare kaldale olid kinnitatud kalasumbad, kus noored peremehed hoidsid järvest püütud sasaane. Need sumbad on nii omapärased, et ma tahaksin neist jutustada. Sump kujutab endast avarat, ent võrdlemisi madalat järveosa. Ta on piiratud kindla, kõrkjavartest punutud taraga. Siia lastakse kõik rohkearvuliste mõrdade ja nootadega püütud täisväärtuslikud kalad. Neid peetakse suve läbi looduslikul toidul ja võetakse siit välja alles esimeste külmade saabumisel. Irinbeti sumpades oli arutu hulk kalu. Mõnikord jalutasin ma vee kohale kinnitatud kergeid purdeid mööda sumba kaugemasse otsa ja nägin piiratud veeala põhja üleni katvaid hiiglasuuri sasaane. Iseenesest mõista, et sellise kalade kuhjumise puhul osa neist ikkagi hukkus. Lõpnud sasaanid kerkisid pinnale. Need raiped meelitasidki siia suuri röövlinde — pikksaba-merikotkaid, konnakotkaid, kajakaid. Nad täitsid sanitaride osa, vabastades minu peremehed hoolest sumpa

puhastada. Varahommikust hilisõhtuni valvavad merikotkad läheduses. Liikumatult istuvad nad mahamurdunud pilliroo hunnikuil või mättail ja jälgivad teraselt veepinda. Näe, veepinnale ilmub kala. Ta ei ole veel hukkunud ja ujub aeglaselt, kõht ülespidi. Nüüd tõuseb mitu suurt lindu raskelt tiibadega veheldes õhku. Nende keskel toimuvad ägedad õhulahingud. Nad rebivad üksteist küüntega, pöörlevad, püüavad kihutada teist saagi juurest minema. Lõpuks haarab üks lindudest lõpnud sasaani ja tassib selle kogu jõudu pingutades kuivale kohale. Ülejäänud jälitavad teda, püüdes saaki ära võtta. Kuid merikotkas laskub maha, surub kala oma võimsate küünte vahele, ajades laiad tiivad laiali, hakkab oma ohvrit tükk tüki järel rebima. Ülejäänud ootavad, kuni õnneseen söönuks saab, lootes kasutada kasvõi pidusöögi jäänuseidki.

Ent mitte alati ei lõpe võitlus saagi pärast sel viisil. Mõnikord tõuseb kisklevate lindude ärritus äärmuseni. Nad klammerduvad õhus küüntega teineteise külge, ja kaotades lennuvõime, kukuvad vormitu tombuna maa peale või vette. Kakluse juures kaotatud saak lendab samuti alla. Selle haarab kolmas lind või mõni juurderutanud koertest.

Kauaks saarele jäädes ja tundide kaupa lindude käitumist vaadeldes olin ma tahtmatult ka meie koerakarja elu tunnistajaks. Tuleb öelda, et Irinbetti asustavad koerad erinesid mitte ainult oma välimuselt, vaid ka harjumustelt. Paljud neist esindasid selgeilmeliselt avaldavaid tüüpe. Näiteks võimas kollaselaiguline Piraat. Ta on saare elanike poolt ära teeninud üldise austuse. Teda ei karda teised koerad, ülihästi «teades», et ta ei kasuta oma eeliseid — jõudu ja osavust, ei lasku kisklusse, ei tee nõrgemale liiga.

Austusega suhtuvad temasse ka inimesed. Ta võib üksinda metskuldi peatada ja juhib jahi ajal kogu koerakarja. Katsuge teda kepiga ähvardada: ta ei astu ühtki sammu tagasi, ei pilguta silmagi. Ja igaühele saab selgeks, et koera lüüa on riskantne. Ta ei talu solvamist ja õiendab oma solvajaga karmilt arved.

Iludus Piraadi ja ühe teise koera, Musta vahel on midagi ühist. Must on niisama karmi ilmega, julge ja aus. Kuid silmitsege teda lähemalt, ja te taipate, et teie ees on hoopis teine koer — sõbralik ja heasüdamlik. Piraadiga võrreldes on tema välimus õige inetu. Must on kõige vähem viisteist aastat vana. Tema harvad hambad on kollaseks tõmbunud, silmad on ähmased, kare karv ripub külgedelt tortidena.

Kuid vanadusele vaatamata on Must ülihea jahikoer. Ta tunneb oma asja ja annab jahi ajal silmad ette mõnele noorele koeralegi.

Ja kuivõrd ometi erineb nendest kahest koerast kolmas, hüüdnimega Sabatu. Ta ei tungi metssea kallale kunagi avalikult: haarab tagant ja lendab nagu pall kaugele kõrvale, püüdes end ohtliku metslooma eest oma seltsimeeste taha varjata, ei armasta riskida oma eluga. Ma ei taha sellega öelda, et Sabatu oleks hoopis halb jahikoer, selliseid koeri siin ei peeta, kuid ta on varas, pugeja, tülinorija ja hoiab naeruväärselt oma nahka. Tõstke tema kohale käsi ja ta hüppab kõrvale, vingatades otsekui löögist. See-eest on ta toidujagamise puhul esimene ja võtab endale paremad lihatükid. Kaval, tüütu koer on Sabatu! Omamata jõudu, alustab ta alati kaklusi, segades neisse teisi koeri ja pääseb alati terve nahaga.

Kui saabub jahihooaeg ja koerad on tegevuses, kisklevad nad võrdlemisi harva. Ja vastupidi — kauane tegevusetus mõjub koertele väga halvasti ning soodustab tülide tekkimist, mis tihti lõpevad ägeda, peaaegu üldise löömingaga. Ma sattusin Irinbetile otse logelemise perioodil, kus koerte kisklused olid sagedaseks nähtuseks. Nad tekkisid igal võimalikul põhjusel, mõnikord aga, nagu näis, ka ilma igasuguse ajendita. Koerad tundsid igavust ja olid algava kuumuse ja tüütute parmude tõttu pidevalt ärritatud.

Täna näiteks põeti Poissi. See oli kas musta karva vene lambakoer või hiigelsuur puudel. Nagu naeruks jäeti talle lõvilakk ja tutt pikki karvu saba otsa. Muidugi oli koer pärast seda operatsiooni halvas tujus. Ta võpatas hammustavate putukate igast puudutusest ega leidnud paika, kuhu nende eest peitu pugeda. Lisaks nuuskisid veel teised koerad kas kaastundest või irooniaga tema paljast nahka. Kui rahuarmastav Poiss ka ei olnud, kuid nüüd ärritus ta tõesti. Teise koera lähenemise puhul kõõritas ta tigedalt, lõrises tumedalt ja näitas hambaid. Näis, et nüüd kohe puhkeb tüli ja kisklemine. Kuid seekord läks kõik õnnelikult. Poiss puges pilliroohunnikusse, teised koerad läksid samuti peitu ja kõik jäi vaikseks.

Möödus umbes tund. Äkki katkes rahu ja vaikus õige ootamatul viisil. Mingist putukast hammustatud Poiss hüppas vingudes oma pelgupaigast välja, lippas ühe silmapilguga üle laia õue ja tormas täie hooga tühja ahju. Sealt paiskus välja peene tuha sammas, nagu oleks pomm hääle-

tult lõhkenud. See oli signaaliks teistele koertele. Nad sööstsid igast küljest ahju juurde ja haukusid tigedalt peitupugenud Poisi peale. Järgmisel silmapilgul ilmus nähtavale verd täisvalgunud silmadega üleni tuhane rahurikkuja. Lõrinal lõi ta rinnaga Sõbra maha, ja püüdes hammastega tema kõrisse klammerduda, libises ise maha. Kisklejate kallale sööstsid teised ja peagi moodustasid koerad elusa tombu. Ajades oma teel kõik ümber, veeresid nad hädakisa ja vingumisega mööda õue. Ainult Piraat seisis ükskõikselt kõrval ja vanake Must haukus kaugelt oma kaaslaste peale. Suure vaevaga, valades koeri ämbritest veega üle, õnnestus meil lõpetada see vihane kaklus.

Pärast lõunat otsustasime Pjotriga väljapandud rüsad ja mõrrad läbi sõita ning neisse sattunud kalad välja võtta. Kui ma läksin paadi juurde, äratas minu tähelepanu kahe koera imelik käitumine; nad istusid kaldal otse vee ääres, kõõritasid usaldamatult teineteist ja paljastasid aeg-ajalt hambaid. Ma olin näinud neid juba enne lõunat nii istumas. «Ah, nad leotavad soolaliha,» sõnas naeratades Pjotr. «Soolast liha ei taha süüa, istuvad ja ootavad, kuni tükid vees ligunevad.» Ma ei uskunud hästi Pjotri seletust ja astusin koertele lähemale. Nähtavasti nad ei usaldanud mind, võtsid oma valgeksmuutunud lihatükid viibimata veest välja ja hiilisid nendega minema. «Kes õpetas neid nii tegema?» küsisin endalt.

Vaatamata üksikute Irinbeti saare koerte halbadele kommetele ja nende eemaletõukavale välimusele, hakkas mulle

kogu koerakari tervikuna iga kooselatud päevaga ikka rohkem ja rohkem meeldima. Tema «tööoskust» õppisin ma hindama mõni päev hiljem.

«Mis imelik kiiksumine see on?» küsisin ma Pjotrilt, kui me õhtu eel paadiga koju pöördusime. «Ma kuulen juba mitmendat korda neid arusaamatuid hääli.»

Vaikselt, sosinal vastas Pjotr, sõrm huulil: «Seakari otsib toitu. Nad kisuvad noort pilliroogu üles — see kiiksubki. Ei maksa karja hirmutada. Sõidame siit tasakesi ära. Homme korraldame metsseajahi, koerad ongi juba tegevuse puudusest aru kaotamas.»

Püüdes vähem kära teha, sõitsime roostikust minema ja poole tunni pärast jõudsime mööda sisseaetud radu saareni.

...Hommik. Hakkab juba koitma. Seame end valmis. Tõmbame jalga spetsiaalsed jalatsid — toorest seanahast pastlad, vaatame püssid üle, korraldame padruneid. Koerad hoiduvad tihedasse salka — nende seas pole ei kaklemist ega ärritust, tülid on unustatud. Igaüks on valmis seisma teise eest.

Ettevalmistused on lõpetatud. Me haarame pihku pikad ridvad, eemaldume kaldast ja libiseme laia veevälja mööda. See on märguandeks koertele. Vaikselt ja ilma pladinata libisevad vette Piraat ja Must, ja nende järel ka ülejäänud koerad.

Idataevas punetab. Lööb kuldseks rahulik järvepind. Ajuti vihisevad õhus parditiivad. Koerakari liigub tihedas trobikonnas pisut eemal meie kannul. Varahommiku poolhämaruses on näha vaid koerapäid nagu parve parte. Ongi vastaskallas. Me astume kindlale pinnale, ja hoidudes ülearusest kärast, liigume noortesse kõrkjatesse. Koerad hajuvad igasse külge ja kaovad järk-järgult silmist. Selleks ajaks lööb idataevas lõkkele, iga minutiga muutub ikka valgemaks ja valgemaks. Ärkavad päevalinnud. Valgeneva taeva taustal teravalt eralduvale kõrgele roovarrele lendab väike linnuke. Jäik vars paindub, kõigub. Linnuke toob kuuldavale lühikese, kuid kõlava ööbikutaolise laksatuse ja kaob uuesti tihnikusse. Raskusest vabanenud roovars kõigub ja võtab aegamisi tavalise asendi. See häälekas kõlava häälega linnuke on laisaba-roolind. Harva õnnestub päeval näha seda lindu.

Kõrvalt lendab üles faasan, keda on häirinud koerad. Ta karjatab ärevalt, vehib tiibadega, tõuseb püstjoones kõrgete kõrkjate kohale, ja sirutanud välja pika saba, ruttab rahu-

tust paigast kaugemale. «Koh, koh!» häälitsevad teised faasanid varahommiku uduseses kauguses vastu. Kusagil hakkas ulguma eksiteele sattunud noor koer, seejärel vingatas ja vaikis, — seal nähvas teda kogenum ja elutargem koer rahu- ja korrarikkumise eest.

Kiirustamata ja ettevaatlikult astume eespoolt paistva kõrge kollase tihniku suunas, kuulatame teraselt ebamääraseid sahinaid ja kõrkjavarte kahinat. Kui palju on kõiges selles närvipinget ja omapärast võlu ning kui palju kaotavad oma elus need inimesed, kel ei ole tulnud taolisi tundeid läbi elada!

Kusagil kaugel hakkab koer katkendlikult haukuma. Me peatume ja ootame, mis edasi saab. Haukumine pole mitte täiesti usaldatav — temas kõlab ebakindlus: kas see pole eksitus? Kuid sel hetkel hakkab koer teiskordselt haukuma — kõvemini, hoogsamalt. Veel silmapilk — ja temaga ühineb teine koer, seejärel kolmas ... Koerad hauguvad ühes ja samas paigas. Meist tormab hoogsalt mööda kirju Kerake. Kõrval vilksatab meie vana tuttav Sabatu. Kõik ruttavad sinna, kust kostab hasartset ja ägedat haukumist. Haukumine aga tugevneb, kasvab, lisanduvad ikka uued ja uued hääled, kord vihased ja kindlad, kord hirmu varjundiga. Ajuti vingatab mõni koertest, haukumine katkeb, et järgmisel sekundil puhkeda uue jõuga. Häälte järgi taipame, et koerad on tabanud metskuldi ja tormame tulistjalu neile appi. Juba on koerad päris ligidal — kord ühes, kord teises kohas, keeb ägestunud koerakari nagu vesi.

Meie ees avaneb väike seakärssadest ülessongitud lagendik, kus kasvab hõre ja madal kõrkjas. Kõrval tõuseb tiheda seinana kõrge kollane pilliroog. Üldisel taustal teravalt silma torgates seisab lagendiku keskel suur metskult. Tema harjased on turjal püsti tõusnud, väikesed silmad verd täis valgunud, lõualuu viltu kistud. Ta kaitseb end julgelt rohkearvuliste vaenlaste vastu, kord järsult ühel kohal ringi pöördudes, kord ettepoole viskudes ja püüdes lüüa koera kihvaga. Kuid koerad veel ei kiirusta, aktiivseks pealetungiks pole aeg veel saabunud. Piirates metslooma igast küljest ja ärritades teda üksikute hammustuste ja haukumisega, hoiab koerakari metssiga paigal, sunnib teda sööstma siia-sinna, kurnab tema jõudu. Inimese ilmumine muudab olukorra. Metssiga tormab tihnikusse, kogu koerakari kannul. Elava laviini surve all murdub raginal pilliroosein, õhus pekslevad üksikud allalangenud pillirooladvad.

Maha jäämata murravad koerad ägedalt läbi tiheda padriku ja jõudes lõpuks lähimale lagendikule, piiravad ärritatud looma uuesti ja hoiavad ühel kohal. Hullunud metssiga sööstab raevunult oma vaenlaste peale, kuid koerad pudenevad nagu herned kõrvale. Samal hetkel haaravad selja taga asuvad koerad metssiga tagumistest jalgadest, sundides teda ringi pöörduma.

Peaaegu üheaegselt kärgatab kaks lasku. Sellest ergutatud, tungib kogu kari tagasihoidmatu hooga peale, surub oma kihvad vaenlase kehha, ripub tema kõrvade küljes ja paiskab ta lõpuks maha. See on kõige kardetavam hetk: surmavalt haavatud looma jõud on veel suur. Loovutades oma elu kallilt, jõuab ta oma kihvadega anda kohutavaid hoope.

Jaht on lõppenud. On käes aeg kaotusi lugeda. Koerte nahahaavadele ei pööra keegi tähelepanu: neid lakuvad koerad ise — kõik kasvab vastupidaval koeranahal kinni. Kuid üks

noortest koertest teeb küljelt küljele kõikudes mõne sammu ja laskub jõetuks jäädes küljeli. Ta ajab lõuad laiali, keel ripub suust, ja ta hingab kiiresti-kiiresti. Rinnus on tal väike, kuid tõenäoliselt sügav haav. Sellest, vaevu läbi paksu karva immitsedes, voolab peen verenire. Lühikese aja järel muutub koer liikumatuks. Irevil hambad ja klaasistunud silmad sunnivad teisi koeri temast eemalduma.

Kord tegevusetult, kord ohtlikul jahil kulgeb Irinbeti saare koerte elu. Aeg-ajalt kisub surm koerakarjast välja neid liikmeid, kel ei ole jõudu, kiiret taiplikkust ja osavust. Need omadused kindlustavad koertele pika ea. Nii saabki selgeks, miks kõik koerad suhtuvad austusega meie tuttavasse Musta: pole juhus, et ta oma raevuka julguse juures on osanud kõrge vanaduseni elada.

«Tuul tõuseb,» ütles ühel õhtul mu peremees, vaadates purpurset päikeseloojangut, mille kohal rippusid kitsa tumeda ribana pilved.

Sõr-Darjal pöörab ilma suvisel ajal väga harva halvaks ja keegi ei osutanud Pjotri sõnadele tõsist tähelepanu. Päike loojus ja lühiajaline eha asendus ööga. Harvade tuuleiilide käes kahisesid hoiatavalt kuivad lehed rootihnikuis. Kusagil kaugel sähvatas välk. «Tuleb äike, värskendav vihm,» unistasin ma, uinudes oma telgis.

Kesköö ärkasime kõik üheaegselt ja ronisime välja, sest telkidesse ei olnud võimalik jääda. Tuul ulus uskumatu jõuga. Tema surve all murdusid raginal pillirootihnikud. Valas nagu oavarrest. Iga minut lõikusid pimedusse piksemürinast saadetud välgud. Kuid mitte see ei hämmastanud meid: tugeva öise äikese tavaliste häälte hulka segunesid mingisugused teised võimsad hääled. Nad olid nii tugevad ja ootamatud, et võisid hämmastada isegi kogenud inimest. Saarel toimus midagi arusaamatut. Saare ühest otsast teise veeres mingi pulbitsev, võitlev, elav laviin. Ta pööras kõik oma teel ümber. Koerte metsistunud mitmehääleline haukumine, urin, vingumine, müdin, murduva pilliroo ragin, mingite kukkuvate plekknõude kolin — kõik see segunes tuule vihina, pikselöökide, vee kohinaga ja muutus üldiseks metsikuks kaoseks. Mis on juhtunud? Igaks juhuks sööstsin ma pimeduses katusealuse poole — seal rippus minu püss. Kuid ma ei jõudnud teha kümmetki sammu, kui koerad mu jalust maha jooksid.

Hüppasin jalule, jooksin uuesti edasi. Samal hetkel lõhestas pimedust lask, siis teine, seejärel veel kaks kärgatust.

Tulistati selleks, et ergutada koeri. Vastuseks laskudele tugevnes haukumine, vingumine ja meeleheitlik purelemine — koerad kiskusid nähtamatut vaenlast. Veel mõni sekund — ja kogu pulbitsev laviin kandus kõrkjatesse, mis ragisesid loomade surve all.

«Ass, võta, ass!» karjus Pjotr, tulistades mitu pauku õhku.

Tormise öö järel saabus imetore hommik — mitte pilvekestki helesinisel taeval, mitte tuuleõhkugi. Muidugi ei heitnud me sel öösel magama ja ootasime märgades riietes kannatamatult päikest. Kuid mis oli saanud meie laagrist, kus alati hoiti eeskujulikku korda! Rebenenud ja mahatallatud telgid vedelesid poris, kuivama seatud noodad ja võrgud olid lõhki rebitud ja mööda tervet saart laiali pillatud, jääkeldri kõrkjakatus mitmes kohas sisse langenud, nõud vedelesid, kus juhtus. Mis siis oli öösel juhtunud, mis siin oli toimunud? Jah, üldiselt mitte midagi kohutavat, ja nüüd, kus loodus muretult naeratas, muutus öine vahejuhtum kahvatuks ja tema meeldetuletamine ei kutsunud esile midagi peale naeru. Õises äikeses oli tunginud terve metsseakari juhuslikult saarele ja sattunud meie koerte ägeda kallaletungi alla. Kõik oli lõppenud enam või vähem õnnelikult. Koerad lakkusid saadud haavu, inimesed seadsid saare majapidamist korda. Ainult poolmetsik irinbeti kass ei usaldanud kuni keskpäevani korstna otsast alla tulla ja vahtis sealt usaldamatult oma liikumatute roheliste silmadega.

Tühja maja salapärased elanikud

Teel Kasahstani unistasin ma lõunamaisest varasest kevadest. Milline pettumus mind ootas! Tõsi küll, Sõr-Darja oli juba vabanenud, jää järvedel tumenes ja kerkis üles, kuid vahetpidamatult puhus jäine kirdetuul ja öö saabudes muutus nii külmaks, et veekogude päikesepaistel lahtisulanud servad kattusid hommikuks jääkoorikuga.

Tahes-tahtmata tuli mul lindude ja loomade püüdmine, milleks ma siia sõitsingi, soojemate päevadeni edasi lükata. Osaliselt olin ma selle olukorraga rahul: ma tean, et on küllalt kas või nelja-viie looma kinnipüüdmisest, ja juba on käed seotud. Et neljajalgsed ja sulelised vangid oleksid elus ja terved, on tarvis nende eest tähelepanelikult hoolitseda, see aga võtab terve päeva.

Ent nüüd ma võisin kasutada oma aega, nagu tahtsin. Ma elutsesin tühjas kahetoalises majakeses, mis seisis üksikult Džuleki küla serval keset mahajäetud puuviljaaeda. Seadsin üles raudahju, hankisin puid ja veetsin püssiga terved päevad ümbruskonnas. Innuga asusime looma kollektsiooni tugaitihnikutest läbilendavatest väikestest lindudest, hiljem aga langesid minu saagiks kohalesaabunud haned ja pardid.

Kuid minu rahulik elu oli varsti rikutud. Ma veendusin, et peale minu elab majas veel keegi, aga kes nimelt — seda ei saanud ma kuidagi teada. Majas elas hulk hiiri ja teisi närilisi. Nad närisid katki toiduainetekotid, sattusid puhtaveeämbrisse, ja mis kõige pahandavam, rikkusid minu linnunahku. Et päästa oma kollektsiooni nende röövlite eest, muutsin ma teise toa panipaigaks. Panin sinna suure laua, ja jahilt tulles ladusin sellele tapetud linnud.

Kuid ka see ei aidanud. Tihti avastasin ma hommikul tõustes, et nähtamatu vaenlane oli mingi ime läbi mõistnud laua peale ronida; suurematel lindudel oli sulestik välja kitku-

tud, väikesed linnud aga kadusid hoopis või olid nii rikutud, et ei kõlvanud enam kollektsiooni jaoks. Kõik see ärritas mind hirmsasti ja ma kuulutasin närilistele-kahjuritele ägeda sõja: iga lauajala juurde panin ma neli lõksu.

Kuid vaid harva leidsin ma mõnest lõksust kas hiire või õnnetu liivahiire, nahkade röövimine ja rikkumine aga ei lakanud. Siis ma ehitasin lae alla rippuva riiuli ja hakkasin oma saaki sinna asetama. Kuid minu nähtamatu kaasüürnik tungis ka lae alla.

Lõpuks ma ostsin kindla kirstu ja hakkasin mahalastud linde ööseks sinna lukustama. Riisumine lakkas kohe, kuid algasid teised veidrused.

Kui ma õhtuti peale lambi kustutamist voodisse heitsin, hakkasid teisest toast kostma kummalised hääled: sagedad, valjud, nagu koputaks keegi väikese vasaraga puulauakese pihta. See ebatavaline muusika täitis kogu maja. Ma hüppasin üles, süütasin lambi ja läksin sellega tühja tuppa. Siis müra lakkas. Aga kui tähelepanelikult ma ka ei uurinud toa tühje pragulisi saviseinu, põrandat, aknaid, kusagil ei avastanud ma elusolendi jälgi.

Kuid tarvitses mul vaid uuesti voodisse heita ja valgus kustutada, kui müra uuesti algas. Ma kargasin uuesti üles ja asusin tulemusteta otsingutele, kuni väsimus võttis võimust ja ma uinusin salapärase trummipõrina saatel.

Ma olin veendunud, et see ärritav põristaja ja nahkade rikkuja on üks ja seesama mulle tundmata loom. Ta segas mind elamast ja töötamast.

Ükskord ma lasksin haruldase, kollektsiooni jaoks väga väärtusliku tuvi ja pöördusin varakult koju, hoolikalt oma saaki kandes. Ma jätsin linnu kümneks minutiks tuppa laua peale. Kui ma tuppa tagasi tulin, kangestusin lausa hämmastusest ja vihast. Tuvil oli pea ära rebitud, suled olid mööda põrandat laiali. Ja endiselt oli eredalt päikesest valgustatud tuba tühi ja vaikne.

Lugu tuviga täitis minu kannatusekarika. Ma otsustasin, maksku mis maksab, oma piinaja välja uurida ja temast lahti saada.

Järgmise päeva varahommikul, hankinud paar varblast, viskasin nad lauale kui peibutuse, ise aga läksin majast välja ja istusin akna alla. Soojendades end päikese käes, piilusin ma aeg-ajalt ettevaatlikult aknasse. Möödus umbes pool tundi. Majas püsis vaikus, kuid äkki kandus minu kõrvu

vaevu kuuldav sahin. Hinge pidades surusin end ühe silmaga akna nurga vastu ja piilusin maja sisemusse.

Ja mis ma nägin! Otse lae all, seina löödud puukiilul istus kivikakk — väikesevõitu öölind kakuliste (öökullide) seltsist. Nähtavasti märkas ta akna taga minu varju ja jälgis mind üle minuti teraselt oma ümmarguste roheliste silmadega. Veendudes, et teda vaadeldakse, kukkus kakk kivina maha ja kadus liivahiirte poolt põrandasse näritud auku toanurgas.

Ilmselt elas kakk juba kaua selles mahajäetud majas, püüdis närilisi, kui aga toitu ei jätkunud, ei põlanud ka minu poolt lastud linde.

Avastanud röövli, teadsin ma, mida ette võtta. Hiireaugu kohale seadsin ma telliskivi, toetasin selle pulgale ja vedasin pulga juurest välja peene nööri. Tarvitses vaid sikutada nöörist, ja telliskivi sulges alla langedes sissepääsu urgu.

Teisel päeval lõikasin ma sel viisil kakul ära taganemistee põranda alla. Sain oma piinaja kätte, kuid andsin talle muidugi armu. Kas mul siis oleks tõusnud käsi selle energilise ja kasuliku öölinnu vastu.

Nii sai kakk minu esimeseks vangiks. Ma paigutasin ta esimesse tuppa, andsin talle täieliku vabaduse hiirte hävitamiseks, ja lisaks veel toitsin väikest jahimeest mahalastud varblastega.

Kuid kaku kinnipüüdmine ei selgitanud mulle veel mu elukoha kõiki saladusi. Endist viisi täitus tuba õhtuti kummalise puuklõbinaga, kusjuures müra muutus tugevamaks ja valjemaks. Tähendab, majas elas koos minuga veel mingi nähtamatu kaasüürnik ja mul oli vaja lahendada ka teine mõistatus.

Ühel õhtul, kui algas tavaline kontsert, viisin ma tühja tuppa lambi, panin ta laua peale, ise aga astusin seina äärde ja tardusin ootuses. Minutit kakskümmend seisin ma liikumatult — müra ei kordunud. Siis koputasin ma kepikesega vastu lauda, püüdes jäljendada tundmatu looma omapäraseid hääli. Nii ma kutsusin nähtamatut vastama.

Ja ta vastas. Mõne sekundi möödudes kostsid tuttavad helid. Nad tulid sügavate pragudega kaetud vastasseinast. Ma viisin lambi seina juurde ja pärast tähelepanelikku uurimist avastasin ühe prao kõrval väikese müürisisaliku — halli geko.

Gekod on omapärane rühm sisalikke. Paljudel gekodel on jalataldadel erilised iminapad, mis võimaldavad neil ronida

mitte ainult puutüvedel, ehitiste kivi- ja saviseintel, vaid ka siledat vertikaalpinda mööda. Nad on öise eluviisiga ja nende silmad on suurte vertikaalsete silmateradega. Paljud gekod elutsevad meelsasti elamutes ja peituvad päevaks seinapragudesse.

Talvitades majas, soojenes geko ahjusoojuses ja ärkas talveunest, ja otsustades nähtavasti, et kevad on saabunud, hakkas tegema oma kevadisi hääli. Sisaliku värvus sulas sedavõrd seina värvusega kokku, et gekot oli väga raske märgata.

Sel ööl uinusin ma esimest korda rahulikult. Kõige piinavam on teadmatus. Ent nüüd ma tundsin oma naabreid ja leidsin, et olgu halvasti või hästi, aga elada nendega võib.

Paljud inimesed tunnevad kivikaku ees ebausklikku hirmu. Kui kakk kisab hämarikus kellegi tare katusel, laseb selle peremees nina norgu ja ootab õnnetust.

Kuigi kodukakul on ebameeldiv kaeblik hääl, mis ei tarvitse kõigile meeldida, on ta ometi väga kasulik lind, inimese parim sõber ja abiline. Kaku põhiliseks toiduks on igasugused närilised — põllumajanduse kahjurid. Neid ta hävitab hiiglasuurel hulgal.

Süütud, ent paljudel juhtudel kasulikud on ka sisalikud — ja hall geko eriti. Suurel hulgal söövad nad inimesele palju ebameeldivusi valmistavaid putukaid. Enne kui tapad ühe neist loomadest, mõtle järele, kas sa talitad õigesti. Teie ülesanne, lugejad, on mitte hävitada asjatult, vaid hoida kasulikke loomi ja selgitada seda ka asjatundmatutele inimestele!

Hundid

Enamiku inimeste arusaamise järgi on hundid lahutamatult seotud metsaga. Seda näitab vene vanasõnagi: «Kui hunti kardad, ära mine metsa!».

Omal ajal kirjutas suur vene poeet N. Nekrassov:

Päeval pole lõbus, öö aga on tumedavõitu.
Kõrval on metsatukk huntide, karudega.

Muide, enamikul juhtuḍel ei ole hunt metsa loom. Ta võib elada igal pool: ovraagides põldude vahel, nõgudes, stepis ja isegi kõrbes. Ta elutseb kõikjal, kus on laialt arenenud karjakasvatus, kus inimene kasvatab lambaid ja kus on koeri. Need koduloomad lasevad huntidel külmal talveajal toidupuudusest üle saada. Nüüd ma tahangi jutustada huntidest, kuid mitte meie keskvööndi huntidest, vaid Kasahstani kõrbe huntidest.

Kui Moskva all on hunte vähe ja neid õnnestub harva näha, siis Kasahstanis on asi hoopis teisiti. Karja talvise toidupuuduse aastatel, kui koduloomad hulgaliselt hukku-

vad, on hunte seal palju. Neid tunnevad kõik väikesest suureni, ja mitte jutu järgi, vaid sagedaste kohtumiste kaudu.

Sel aastal, mida käsitleb minu jutustus, hukkus talvel hulk kariloomi. Möödus kohutav aeg, saabus kevad, kõrb hakkas roheliseks muutuma ja selle avarustes valendasid siin ja seal luud, lebasid kuivanud ja mustakstõmbunud lambakorjused, meenutades hiljutist viletsust.

Me sattusime Kasahstani varakevadel. Esimene pikk teekond, mis viis meid Kõzõl-Kumi kõrbe, oli kõige edukam. Kohati leidus savistel lagendikel lume sulamisest säilinud vett ja see võimaldas meil tungida kõige kaugematesse maanurkadesse. Kuid möödus mai, saabus kuum juuni, ja olukord muutus halvaks. Araali Kara-Kumi kõrbes kannatas meie väike karavan alatasa ebaõnnestumiste all. Kasahhi auule kohtasime vähe. Nad seisid harvade kaevude juures, kahe-kolme päevateekonna kaugusel üksteisest. Et sattuda järgmise kaevu juurde, oli maastikku vaja tunda peensusteni.

Meid huvitas eriti üks kaugelasuv maakoht Mus-Bel. Saadud teadete järgi kubises ta väikesest, kuid hinnalisest töönduslоomakesest — luitesuslikust, keda me tol ajal uurisime. Kuid kõiki meie katseid tungida sellesse kaugelasuvasse kõrbenurka kroonis ebaõnn.

Täidame veega kaamelite selga kinnitatud vaadid, ja varudes kannatust, tungime suuri vaevu oma eesmärgi poole.

Möödub päev, teine, kolmas, vesi vaatides väheneb, ent kaevu ikka veel pole. Edasiliikumine muutub ohtlikuks ja me pöördume kiirustades tagasi. Jälle küsitlused eesseisva tee kohta, vaatide veega täitmine, ja uuesti kõigume kaamelite laia sammu taktis, liigume mööda üksluist tasandikku. See ulatub silmapiirini. Päike kõrvetab halastamatult, soojenenud õhk stepi kohal väriseb ja voogab. Aeglaselt venib piinarikas päev. Lühendades seisakuid ja puhkust, liigume varahommikust hilisõhtuni. Millal siis lõpuks jõuame kaevuni, millal saabub kauaoodatud puhkusepäev? Aga kaevu ei ole ikka veel!

Äkki tõuseb meie teejuht Mahhašš kaamelil püsti ja vaatab pilukil silmi kaugusse. Tahtmatult järgime tema eeskuju. Silmapiiril meist paremal helgib ja sädeleb lai vööt. Kas see tõesti on vesi? Kuid ei, ei usu, meie teel seda ei või olla. Või oleme teelt eksinud ja kõrvale kaldunud?

Tahtmatult hoiame kaameleid tagasi ja vahime ahne pil-

guga ettepoole. Ei, seal helgib ilmselt soolak — meie suunas puhuv tuul ei too kaasa nii iseloomulikku poolmädanenud taimestiku ja niiskuse lõhna. «Vesi või soolak?» töötab piinavalt mõte. Ja äkki tulevad kõik samale järeldusele — seal on vesi, terve järv. Selgelt on näha kalda piirjooni, hõredat roogu täis kasvanud väikesi lahekesi; tuuleke paneb vee virvendama, järve kohal vilksatab valge kajakas. Tähendab, polnud juhus, et Mahhašš nägi eile hunti. Mis ta peaks tegema veetus paigas! Ja järsult kaameleid pöörates liigume, kõrvetavat päikest tundmata reipalt edasi. Vesi tõmbab meid enda poole. Tema lähedal ootab meid puhkus pärast viletsusepäevi. Kuid kümne minuti pärast muutub silmapiir jälle segaseks, teda varjavad kuuma õhu joad, mis takistavad meid järve nägemast. Veel mõned meetrid — ja me peatame kibestunult kaamelid. Meie ees pole enam vett, järve, kajakat — see oli lihtsalt miraaž.

Jälle ühetaolised päevateekonnad ühegi lootuseta leida vett ja kaevu. Ja me kõigume oma kaamelitel päikese põletavate kiirte all. Igaüks meist mõtleb ühest ja samast: «Oh, kui oleks kümneks minutiks kolmekümnekraadine pakane! Kuidas tahaks juua! Ainult mitte Kara-Kumi sooja soolase maitsega vett, vaid tõelist külma vett, kuid mitte kruusist, vaid täis pangest, niipalju kui süda soovib!»

Ühel õhtul otsustasime peatuda tavalisest varasemal ajal. Teekonda raskendav liiv lõppes ja meie ees lebas hiiglasuur laudsile takõr. Tema pragudega kaetud, siin-seal madalakasvulisse soolakurohtu kasvanud pind näis loojuva päikese kiirte all sinkjashallina. Ja otse peatumise eel nägin ma kaugel eespool mingit looma. Sellal kui kaameleid rakkest vabastati ja laagrit üles löödi, läksin ma vaatama, mis loom see niisugune on. Teel sattus mulle ette väike lohk, kus kevaditi säilis nähtavasti kaua aega lumevesi. Tema pinnas oli jäänud kuumusele vaatamata niiskeks ning kasvatas kõrget ja tihedat rohtu.

Jõudes selle väikese oaasi kõrvale, peatusin ma arusaamatuses: kaugelt minu liikumist jälgiv tundmatu metsloom hakkas mulle ruttu liginema.

Vahemaa meie vahel vähenes kiiresti ja lõpuks peatus minust umbes saja meetri kaugusel — suur hunt. Täiskasvanud hunt, ja nii ligidal. Ma nägin selgesti tema karvavahetavat kasukat, pikka koonu, kikkis kõrvu. Ta käitus imelikult ja jälgis ärevate silmadega iga minu liigutust. Me jäime mõneks sekundiks liikumatuiks. Selle lühikese ajavahemiku

jooksul sai mulle kõik selgeks: minu ees oli emahunt ja tihedas rohus minu lähedal asus kahtlemata hundipesa hundikutsikatega. Ainult kutsikate juuresolek ja neid ähvardav hädaoht võis sundida ettevaatlikku emahunti mulle nii lähedale tulema. Mul tekkis tahtmine leida hundipesa ja vaadata, kuidas käitub emahunt, kui üks tema poegadest on inimese käes.

Ja ma hakkasin rohtukasvanud maa-ala hoolikalt läbi otsima. Kui ma läksin kaugemale või pöörasin selja, ligines ta mulle mõnevõrra; kuid tarvitses mul vaid pöörduda näoga tema poole ja teha mõni samm, kui ta jooksis eemale, istus või heitis kõhuli, ja vaadates minu peale, ulus kaeblikult. Eriti julgelt käitus emahunt, kui ma, usaldamata oma silmi, laskusin kükakile ja uurisin käsikaudu iga puhmast. Ta viskus kohalt ja hüppas mulle päris lähedale. Ma tean väga hästi, et hunt ei tungi inimesele kallale, kuid tugeva kiskja lähedus ja mis peaasi — hundikutsikate olemasolu sundisid mind valvas olema. Iga kord tõmbus mul südame alt kõhedaks, ma tõusin kogu pikkuses püsti, emahunt aga jooksis eemale. Minu tulemusteta otsingud kestsid küllalt kaua.

Päike loojus, videvik tihenes. Mind tüütas see mäng. Kaugel meie laagri juures vilkus tuluke, õhtusöök oli kindlasti valmis ja mind tõmbas meie liikuva kodu poole. Aga kus on siis hundipojad? Ma otsisin ju terve maatüki läbi, ei leidnud neist jälgegi. Kas nad tõesti on teises kohas ja emahunt lihtsalt narrib mind? Kuid ei, see ei või olla. Kui kavalad hundid ka poleks, kuid niisugusteks asjadeks pole nad siiski võimelised, ja emahunt poleks siis ka nii julgelt käitunud.

Lõpetades otsimise tõstsin püssi, sihtisin ja tulistasin. Vist värises mul käsi: ma lasksin mööda. Kuul põrkas vastu kuiva maad ja kadus vingudes kaugusse. Nagu hullumeelne sööstis emahunt minu juurest eemale. Veel mõni sekund, ja ma nägin teda kaugel heleda taeva foonil. Teine lask sundis teda veelgi kiiremini lippama.

Poole tunni pärast ma istusin juba lõkke ääres ja jutustasin oma teekaaslastele sellest, mida olin näinud.

Süsimust öö ümbritses meid, laialilaotatud viltvaibal oli mugav ja kuidagi iseäralikult hea.

Hirmutatud emahunt ei lahkunud siiski kohast, kus olid ta pojad. Kogu öö hulkus ta meie laagri ümber. Kord siit, kord sealt kostis tema kaeblikku ulgumist.

Mul on hästi teada, kui suurt kahju toovad inimesele hallivatimehed. Kohati on hunt karjakasvatajaile tõeliseks nuht-

luseks. Toitudes õige mitmekesisest saagist — suurtest metsikutest sõralistest (metskitsed, hirved) kuni konnadeni — eelistavad hundid koduloomi kõigele muule.

Ettevaatlikku suslikut näiteks ei ole kuigi kerge kinni püüda. Mõnikord on ta päris lähedal; näib, et on küllalt ühest hüppest, et ta satuks hambusse. Hunt viskub tema peale, ent vilgas loomake sukeldub urgu, — pühi suu puhtaks. Arvuka ja sööla pere jaoks on palju kergem inimese juurest toitu hankida. Hunt tungib karja hulka ja kahmab sealt ilma erilise vaevata oina. Kuid mitte ainult lambaid ei ohusta hunt, ta tungib julgelt lehmakarja sekka või katsub kinni püüda hobusekarjast lahkulöönud varssa. Te sõidate mööda Kasahstani steppe ja teie teele satuvad tihti hobusekarjad. Päeval kuumaga nad puhkavad, kuid ka siis ei kaota nad oma valvsust. Täiskasvanud märad moodustavad suure suletud ringi, seisavad pead sissepoole ja tugevad tagumised jalad väljapoole. Ringi sees on varsad — nende juurde ei riski hallivatimees tungida. Ühest kabjalöögist on küllalt, et paisata hunti kaugele eemale. Kui huntidel pole võimalust kodustatud kariloomade kallale tungida, hiilivad nad öösiti küladesse, haaravad sealt koeri ja kodulinde.

Kuid pöördun tagasi meie retke juurde mööda Kasahstani steppe. Me ei osanudki pääseda Mus-Beli, pöördusime järsult lõunasse ja jõudsime peagi kergesti läbitavaisse ja lahedaisse paikadesse. Kaeve esines tihti, nende lähedal asetsesid suured auulid, steppe mööda uitasid karjad. Seal me kohtusime huntidega eriti tihti ja võisime tunnistada seda hiiglasuurt kahju, mida need kiskjad teevad. Eranditult igas auulis kuulsime kaebusi: siin oli hunt päise päeva ajal karja sekka tunginud ja karjaste kisale tähelepanu pööramata maha murdnud ja vigastanud üle kümne lamba; seal haaranud otse jurtade juures kinni ja tassinud ära kitse või kägistanud kaamelivarsa.

Ükskord me liikusime kaamelitel mööda lõunast põhja kulgevaid, rööbiti jooksvaid kõrgeid luiteid. Meist paremal laskusid luited järsult alla ja läksid üle avaraks saviseks häiluks. Päike laskus juba läände ja tema viltused kiired valgustasid vaid liivaluidete tippe. All häilus valitses juba hämarus.

«Vaata, mis loom seal mööda luite harja jookseb?» küsis minult sõber, näidates ettepoole. «Ja mitte üks . . . vaata, näe ka teine.»

Kuid kuni me binokleid ümbristest välja tirisime, laskusid tundmatud loomad nähtavasti allapoole ja kadusid silmist.

«Ilmselt saiga-antiloobid,» ütles mu teekaaslane.

Sel hetkel katkestas meie jutu mõistetamatu vahejuhtum.

Häilust, meetrit kakssada altpoolt, kuuldus äkki uskumatut kära, loendamatute jalgade trampimist, ammumist. Tolmupilved varjasid maad ega lasknud näha, mis toimus all. Seejärel kuuldus kusagilt vasakult hirnumist. Veel hetk, - ja häilu ilmus ratsanik. Ta tormas metsiku kappamisega edasi, karjus, kiunatas ja uhtis kantsikuga oma hobuse külge mööda. Tema järel, nähtavasti sadula külge seotud pika nööri otsas veeres mingi mõistatuslik must ese, mis tõstis enese järel tolmujoa.

Varsti kadus ratsanik tolmupilve. Mõne sekundi pärast tormas aga vastassuunas ja kadus liivaluite taha suur must koer.

Me jäime nõutult paigale, kuigi meie vahelesegamine oli võib-olla hädavajalik. Kuid keda ja mismoodi aidata — seda me ei teadnud. Ratsaniku ilmumine koos veereva musta esemega ajas meid lõplikult segadusse ja me jäime arusaamatult paigale ning vahtisime häilu sügavusse.

Lõpuks tolm hajus ja meie pilkudele avanes imestama panev pilt.

Avaral, kehva rohukasvuga kaetud tasandikul nägime laialijooksnud lehmakarja. Ühed loomad seisid liikumatult, teised jooksid ammudes paigast paika. Keskel seisis hobune; tema kiirustav peremees pidas poisikesega, nähtavasti karjusega, maaslamava lehma juures millegi üle nõu. Ratsanik märkas meid, hüppas sadulasse ja lähenes galopis meie karavanile. Lühidate sõnadega selgitas ta, et hundid on tunginud karja kallale ja vigastanud üht lehma. Ta palus kaamelit haavatud looma vedamiseks ja kutsus meid oma jurtasse, mis asus tema sõnade järgi lähimate liivaluidete taga.

Me võtsime tema kutse vastu, ja veerand tunni pärast, päästnud kaamelid rakkest ja andnud ühe neist oma uuele tuttavale, võtsime aset viltvaibal jurta lähedal. Selle lühikese ajavahemiku jooksul kuulsime karjuselt, mis oli juhtunud.

Need loomad, mida me saiga-antiloopideks olime pidanud, olid hundid. Nad laskusid häilu ja hakkasid karjale liginema.

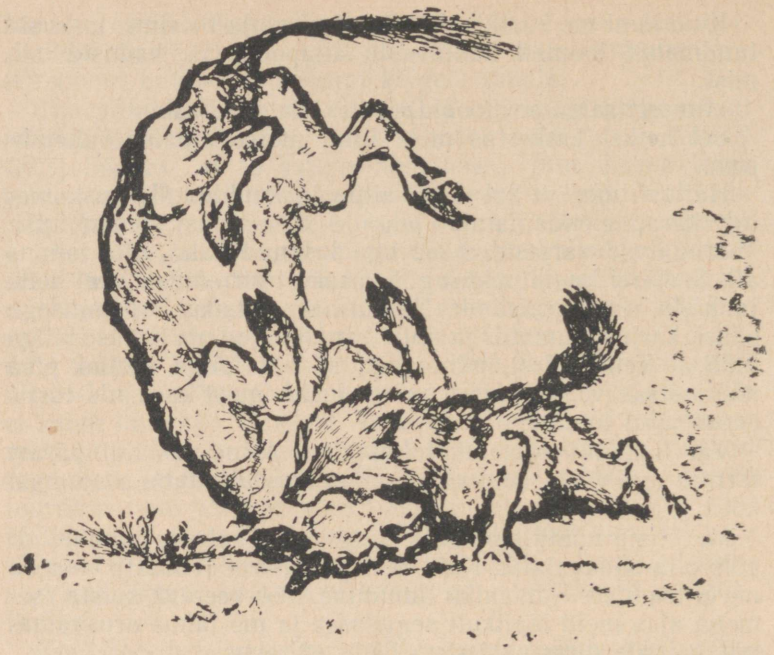

Haistes kiskjat lõid lehmad tihedasse ringi ja hoides pead maadligi, püüdsid kallaletungi sarvedega tagasi lüüa. Huntide esimene pealetung tõrjuti tagasi ja kiskjad paisati eemale. Kuid seal tegi üks hunt hiiglasuure hüppe, kargas ühe lehma turjale ja tungis elava ringi sisse. Kohutav kiskja oli selja taga — loomi haaras ületamatu hirm, ja selle asemel, et end kaitsta, viskusid nad ammudes kõrvale, paiskasid üksteist maha ja tallasid jalgadega. Lõpuks kandus kogu kari, tõstes uskumatu tolmupilve, mööda steppi laiali, teadmata kuhu. Kuid kas nad jõudsid siis põgeneda välejalgsete hallivatimeeste eest! Üks hunt kihutas kappavale karjale järele, ja kasutades segadust, lõi oma hirmsad hambad esimesse ettejuhtuvasse loomasse, rippus tema küljes ja rebis elavat keha, kuni sellest eraldus koos nahaga hiiglasuur tükk liha. Õnnetu lehm varises maha, tema puusas haigutas kole haav, jubedalt valendas pooleldi paljastatud luu. Karjuse kisa, lehmade ammumine ja madin ajasid auuli ärevile. Saduldanud ruttu parima ratsahobuse, tormas sealt inimene

appi. Juba ta ongi sihil, laseb koera köidikust lahti, see aga, pääsenud vabadusse, lippab hoogsalt auuli poole. Hundid lähevad õnnelikult minema, saagiks kamakas liha.

Pimenes. Me asusime jurtasse ja istusime ümber kolde õhtust sööma. Kusagil kaugel, naaberauulis ulus koer, jurta ümber tõusis ritsikate vaikimatu lärm ja aeg-ajalt kandusid meieni öölinnu metsikud hüüded. Peagi segunesid nende Kasahstani steppide tavaliste ööhäälte hulka uued — kriiksus sadul, kuuldusid kaameli pehmed sammud, tema puristamine. See oli meie peremees, kes tuli koos haavatud lehmaga. Veerand tunni pärast ühines ta meie seltskonnaga ja jutustas elavalt sellest, mis oli juhtunud. Tema silmad põlesid, ta oli äärmiselt erutatud, kuid mis mind alguses isegi imestama pani — tema näol ei peegeldunud mingit meelehärmi. Siin steppide sügavuses loeti taolisi juhtumeid normaalseks nähtuseks.

Ammust ajast on inimene harjunud oma hallidele naabritele andamit maksma. Tuleb talv ja karjakasvatajad kasahhid õiendavad huntidega arveid. See aeg on karjakasvatajatele alles pidu. Kasahh saduldab hobuse, võtab kätte nagaika, sõidab steppi ja vaatab teraste silmadega silmapiiri — kas ei paista kaugusest hunti. Kuid metslooma pole näha ja ratsanik sörgib jälle kiirustamata oma kiirejalgsel kuivetul ratsul, läbides lohkusid, tõustes liivakinkude harjadele, et siit kõrgelt vaadata üle stepiavaruste. Stepi hallil taustal, seal, kus ta sulab ühte samasuguse halli sügistaevaga, paistab vaevu liikumatu hele täpike. Kas see on hunt või lihtsalt kuivanud veerheinapuhmas — kes seda teab! Ja kütt silmitseb seda teraselt, liikumatult. Möödub minut, teine... Pingutusest ja stepituulest valguvad inimesel pisarad silma, kuid tundmatu ese jääb liikumatuks. Ratsanik nihutab hobuse paigalt ja eespool hakkab samuti midagi liikuma. Nüüd laseb kütt oma hobuse traavi, ja varsti näeb selgelt, kuidas tema ees, haistes oma vaenlast, sörgib mööda steppi hunt.

«Kaskõr, kaskõr (hunt, hunt)!» sosistab kasahh, ja kummardudes hobuse kaelale, sunnib ratsut jalahoopidega galopeerima. Ka metsloom ei tuku ja püüab jälitaja käest pääseda. Algab võidujooks. Ees kappab hunt sirutades end kogu pikkuses välja, kõht käib peaaegu vastu maad; tema järel aga, toksides ühtlaselt kapjadega, tormab täie galopiga hobune. Hobuse ninasõõrmed on laiali aetud, silmavalged pööritavad metsikult, võimsast rinnast kuuldub ajuti nors-

kamist. Lähemale, lähemale, — ja lõpuks tormavad hunt ja hobune mööda steppi peaaegu kõrvuti. Õhus vihiseb kantsik, see uhab hundi selga. Esimesest tugevast löögist võpatab loom kogu kehast, ja järsult kõrvale pöördudes jookseb veelgi kiiremini. Aga jahimehele kappab teisest auulist appi teine ratsanik. Hallivatimehe kiusamine kestab seni, kuni ta kaotab jõu ja lootuse oma elu päästa. Siis ta katkestab asjatud katsed jälitamisest pääseda, ja istudes steppi maha ning laksutades oma hirmsaid lõugu, võtab vastu möödapääsmatu huku.

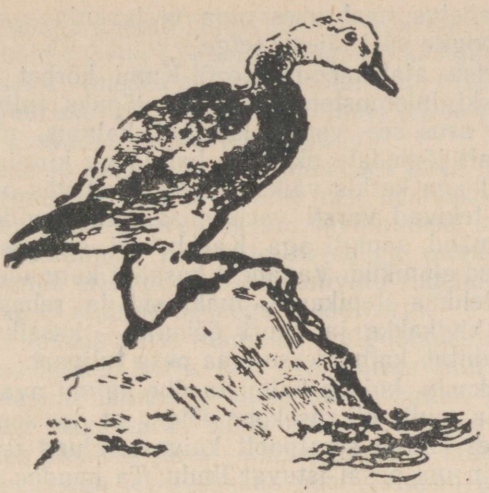

It-Ala-Kaz

Meie maa lõunaosas elutseb omapärane lind, keda nimetatakse tulipardiks. Erinevalt teistest pärispartidest hoidub ta stepi- ja kõrbepaikkondadesse, kus vett esineb harva. Väikesest soolajärvekesest või kuivanud jõesängist harvade kibesoolase veega täidetud aukudega piisab tema olemasoluks. Juhtub, et liigud väikese karavaniga mööda kõrbet ja näed äkki ees paari sellist parti. Iseloomuliku kisaga tõusevad nad kuivast kohast, ja lennates sinust madalalt üle, laskuvad vanaaegse saviehitise — kasahhi mälestusmärgi kuplitaolisele katusele. Ja igal looduses nägeval inimesel, kes seda lindu esimest korda näeb, tekib küsimus: kus siis tulipart pesitseb, kui niikaugele kui silm võtab, pole ei tihedaid põõsastikke, kõrget rohtu ega kõrkjaid? Selgub, et tulipart ei vaja sellist ümbruskonda. Oma pesa ehitab ta mälestusmärkide seintesse tekkinud sügavatesse lõhedesse, kasahhi talielamute suitsulõõridesse, aukudesse ja väga tihti rebaste või stepikasside mahajäetud urgudesse. Pole haruldased ka sellised juhtumid, kus part kasutab pesa ehitamiseks asustatud rebaseuru üht kõrvalkäiku. Kuidas jääb part

sellises vahetus naabruses oma verivaenlasega ellu, pole isegi zooloogile veel täiesti selge.

Meie reisu ajal mööda Kõzõl-Kumi kõrbet leidsin ma pärast pikki tulemusteta otsinguid lõpuks tulipardi pesa. Sel korral asus see vanas kasahhi kalmus, mis kujutas endast pealt jämedate okste ja hagudega kinniaetud auku, selle kohal aga kerkis väike küngas. Sellistes omapärastes kalmudes tekivad varsti varisemisaugud. Nendesse tungivad tihti maod, samuti aga Kasahstani stepi sulelised ja neljajalgsed elanikud. Vanadest kasahhi kalmudest olen ma juhtunud leidma stepikasse, mäkrasid ja rebaseid, lindudest aga kivikakke ja suuri öökulle — kassikakke. Kuid eriti tihti ehitab kalmudesse oma pesa tulipart.

Ma märkasin, kuidas kalmistu ühe kalmu avausse kadus emapart, ja mulle oli otsekohe selge, et ta seal pesitseb. Valgustades kalmu seestpoolt kuivast rohust tehtud tõrvikuga, nägin ma pesal istuvat lindu. Ta haudus oma mune.

Erutatud eredast leegist, laskis ta kuuldavale valju sisina, mis meenutas suure mao sisisemist. Kas mitte need sisisevad helid, nii sarnased mao ähvardavale sisinale, ei hirmutagi pimedas rebaseid ja metsikuid kasse? Nii võivad pardid õnnelikult oma järglaskonna välja haududa.

Meie teejuht kasahh Mahhašš luges ühise reisu ajal oma kohuseks mind tutvustada loomade ja taimede kasahhikeelsete nimetustega, mis sattusid teekonnal kõrbes meile ette. «Ak-baur-bulduruk läks jooma,» kõneles ta nagu muuseas, näidates kõrbelindude — valgekõht-kõrbepüüde salgale, kes valjude kurguhäälikuliste hüüetega lendasid stepi kohal. «Taspatara (kilpkonna hirss),» mainis ta, ulatades mulle murtud taimepuhma. «Taspakan (kilpkonn) armastab tublisti süüa.» Ka seekord Mahhašš ei unustanud enda peale võetud vabatahtlikke kohustusi; nuudi käepidemega näitas ta mulle parti ja ütles tema nimetuse. «Kuid mis imelik linnu nimi see on?» välgatas mul peas. «It-Ala-Kaz — see tähendab ju otseses tõlkes: «koer-kirju hani». Millega võiks niisugune nimetus seoses olla?» Kuid Mahhašš tegeles kaamelitega, kes veel ei olnud jõudnud harjuda meie raske koormaga, mis koosnes veetünnidest ja kokkuseotud, rännakutel mööda kõrbeluiteid nii vajaliku varustusega täidetud kastidest. Ma hoidsin uudishimu tagasi ja lükkasin küsitlused mind hämmastanud tulipardi nimetuse kohta soodsama juhuseni edasi.

Selle päeva õhtul peatusime ööbimiseks ühes laias,

saksauulimetsaga kaetud häilus. See omapärane puu, krobelise, kõva, kuid rabeda tüvega ajab oma pikad juured sügavale pinnasesse, imedes sügavusest kasinat niiskust. Tänu pikkadele juurtele võib saksauul elada kõrbes, kus pole võimelised kasvama paljud teised puud.

Omapärane ja metsik loodus ümbritses meid. Silmapiiril paistsid kõrged liivakingud ja otse meie peatuskoha lähedal laius tasasel, päiksest pragunenud savipinnasel suur saksauulimets. Kooldunud helkivate tüvedega puud kasvasid hõredalt. Nende eriskummalised, kahvatu rohelusega vaevu kaetud oksad ei andnud peaaegu üldse varju.

Kui päike laskus päris madalale, valgustades ainult kõrgelekuhjatud luidete harju, häil aga mattus õhtusesse videvikku, lõpetasime õhtusöögi ja jäime puhkama. Tõmmanud laia viltvaiba lõkke äärde laiali, nautisime jahedust, kuulatades, kuidas üksteise järel vaikisid lõokeste hilised laulud, nende asemele aga tekkisid ikka uued ja uued helid. Stepi kohal tõusis lugematute ööputukate monotoonne sumin, kusagil hüüdis öölind. Kui kallid on sellised hetked pärast terve päev kestnud liikumist kõrvetavate päikesekiirte all! Magada veel ei tahtnud, ja kasutades soodsat juhust, palusin ma Mahhašši seletada, miks ta nimetas täna tuliparti nii imelikult. Peale lühikest vaikimist jutustas Mahhašš mulle kasahhi muistendi selle linnu kohta.

Mahhaši sõnade järgi juhtus see nii ammu, et keegi ei tea täpselt, millal nimelt. Mahhašš oli seda jutustust kuulnud isalt oma lapsepõlves, isale aga oli jutustanud tema taat. Tol kaugel ajal ulatusid ääretud kasahhi stepid niisama kaugele, kasvas saksauul, varakevadel haljendas rohi, steppi mööda hulkusid aga lamba- ja hobusekarjad. Aegajalt läksid kellukeste monotoonse helina saatel läbi kõrbe kaamelikaravanid. Oma kõrgetel küürudel kandsid nad kaupu Buhhaarasse ja Hiivasse.

Tollal rändasid mööda stepiavarusi kasahhid; nende jurtad, mõned avarad ja korralikud, mõned kaetud suitsust mustunud viltvaibaga, seisid stepikaevude juures. Neis elasid rikkad ja vaesed. Juba tol ajal elas karjakasvatajate — rändlejate seas uskumus, et harva-harva, võib-olla üks kord mitme aastasaja jooksul tekib ühest tulipardi munast mitte pardipoeg, nagu teistest munadest, vaid kasahhi hurdakoer — tazõ. Sellise pesa leidmist loeti suureks õnneks, ja see õnn ei saanud rändrahva arvates kaugeltki mitte igale inimesele osaks. Tol ajal elas koos oma perega üks vaene

kasahh. Talvel ja suvel karjatas ta stepis varahommikust hilisööni lambaid, kord tuliste päikesekiirte all nõrkedes, kord külmast sügistuulest kössi tõmbudes. Üksluiselt kulges tema elu. Kuid ükskord suvel tungis hunt tema karja sekka ja viis minema kõige parema oina. Jätnud oma poja lambakarja valvama, saduldas karjus hobuse ja sõitis hundi pesa otsima. Tema tulemusteta otsingud kestsid kogu päeva kuni õhtuni. Päike loojus, ja siis, pannud oma hobuse kammitsasse ja lasknud ta rohtu sööma, heitis kasahh liivakünka jalamile maha, kattis end halatiga ja jäi kõvasti magama.

Varahommikul, kui stepp oli veel mähitud koidueelsesse hämarusse ja mööda liiva karglesid käratult mullajänesed, äratas teda mingi linnu hääl. Avanud silmad, nägi ta kaht tuliparti. Nad lendasid madalalt üle tema ja ilmutasid valjult häälitsedes oma rahutust. Seal kõrval, kus kasahh oli öö maganud, oli sissevarisenud rebaseurg, selles urus aga pardipesa. Inimese lähedalolek häiriski tuliparte. Karjus piilus uru pimedasse avausse ja põrkus sedamaid tagasi. Seal pesas lebas alles äsja munadest koorunud, udusulgedega kaetud pardipoegade seas päris väike helekollane kutsikas. Ettevaatlikult võttis ta koera pardipesast välja, mähkis ta rätikusse, ja saduldanud ruttu hobuse, kappas oma imelise leiuga koduauuli poole. Karjuse perekond ümbritses kutsikat hoolitsuse ja armastusega, jagas temaga viimast lihatükki, jootis sooja piimaga, soojendas koldesoojusega oma jurtas. Helluses ja hooles kasvas koer kiiresti ja muutus peagi kohmakast, paksust ja naljakast kutsikast toredaks välejalgseks hurdaks.

Ja sellest ajast peale voolas karjuse jurtasse ojana õnne. Mida ta ka ei teinud, mida ka ette ei võtnud — kõikjal ootas teda edu. Tööst vabal ajal sõitis karjus ikka sagedamini koos oma koeraga steppi jahile ja nautis oma abilise kiirust ja väsimatust. Tuulest kiiremini lendas koer mööda stepiavarusi ja tema eest ei pääsenud ei välejalgne antiloop-džeiraan, liivajänes ega kaval rebane. Isegi iludus-trapp, kel on kiire jooks ja tiivad, ei jõudnud õhku tõusta, vaid sattus välejalgse koera lõugade vahele. Rebasenahkadest õmbles karjuse naine mütse, vahetas neid lammaste ja ilusate riiete vastu, kinnipüütud antiloopide ja jäneste liha aga andis naabritele, saades neilt piima, juustu ja võid. Ja nad hakkasid elama külluses ja õnnes, iga päevaga ikka paremini ja paremini, ja koos hüvanguga ilmus palju sõpru.

Pühade ajal sõitsid karjuse poole tihti külalised kokku. Ühed neist tõid kaasa parimaid hurdakoeri-tazõsid, teised tõid nahkkinda peal suuri kaljukotkaid ja vöödilisi haukaid. Oma jahilinde ajasid nad stepiulukite kallale. Ja siis kuuldus stepi kohal uljaste ratsanike metsik hõiklemine, sambana tõusis tolm stepiratsude kapjade alt, aeg-ajalt kuuldus kinninabitud metslooma surmaeelset kisa. Kuid meie karjus, suurepärase hurdakoera omanik, ei võtnud nendest lõbusatest ajujahtidest osa. Ta täitis ainult külalislahke soola-leivaperemehe ja lõbusa vestluskaaslase osa, kuid ei kiidelnud mitte kordagi oma koeraga, tema kiire jooksu ja jahiosavusega. Ta oli sügavalt veendunud, et kiitlemine ja üleliigne uhkus ei too õnne. Ja nii läks aastaid. Karjus elas ikka külluses ja õnnes, mis oleks jätkunud tema elupäevade lõpuni. Kuid ükskord jahipühal ei kannatanud ta välja ja tõi oma iluduse-koera ning võttis lõbusast ajujahist osa. Tuulest kiiremini kandus tema tazõ mööda stepilagendikke metslooma järele, jättes kaugele taha tuntud jahimeeste parimad koerad. Kõik olid temast vaimustatud, lubasid tema eest enneolematut hinda, kadestasid tema omanikku. Uhkusega täitus karjuse süda, ja ta pea pööritas õnnest. Kuid seda ei jätkunud kauaks. Lõppes päev, möödus öö, uus päev aga tõi karjuse perele õnnetuse; koer haigestus. Ta keeldus toitu võtmast ja lebas liikumatult viltvaibal peremehe jurtas. Möödus veel mõni päev, kiirejalgne tazõ aga lebas samas paigas, ei joonud ega söönud ja jäi niivõrd kõhnaks, et temast jäi vaid luu ja nahk. Ühel pimedal sügisesel ööl, kui stepi kohal vilistas ja ulus tuul, tõusis koer vaevaga viltvaibalt, lakkus keelega oma peremehe nägu ja läks välja. Sellest hetkest kadus ta jäljetult. Karjus kurvastas, kuid ei suutnud millegagi oma muret leevendada.

Tuli karm, lumerohke talv ja tõi uusi hädasid. Palju koduloomi hukkus talvise toidupuuduse tõttu ja loomade laibad vedelesid stepis, meenutades hiljutist õnnetust. Laostus täielikult ka meie karjus, jäädes uuesti niisama vaeseks nagu kaugetel endistel aegadel. Kuid siis ta oli veel noor olnud ja võinud paremat loota, nüüd aga vajus kõik tema jaoks minevikku...

Kui Mahhašš lõpetas oma jutustuse, oli juba pime öö. Lõke oli lõpuni põlenud, lõhnas mõrkja koirohu järgi ja aeg-ajalt kõigutas stepituul vaevu kolletunud kevadise rohu pikki kõrsi.

Ma pugesin telki, heitsin viltvaibale, kuid ei saanud kaua

uinuda. Mind köitis mõte, et igal rahval on oma uskumused. Nende tõttu satuvad ühed loomad, nagu näiteks kasutoov kivikakk, inimese poolt tagakiusamise alla, teised aga on vastupidi tema kaitse all. Valge toonekurg ehitab oma pesa elamute katustele. Sellega ta nagu tooks peremehele õnne. Toonekurge hoitakse. Kuid tema toob ju tunduvalt vähem kasu kui hiiglasuurel hulgal kahjurnärilisi hävitav kivikakk. Kasahstanis hinnatakse kõrgelt luigesappi. Sellest valmistatakse «tervekstegevaid vahendeid», mis nagu aitaksid kõigi haiguste vastu. Kuid kasahh — jahimees ei usalda luike maha lasta. Tema arusaamise järgi võib see õnnetust tuua. Selsamal põhjusel ei puututa siin ka tuliparti, ja seda kasutades elab ta õnnelikult auulide läheduses ega karda suuremat inimesi.

Zooloogilised vääratused

Sel õhtul jäin ma üksinda laagrisse. Mu sõber Sergei, heitnud õlale suure seljakoti ja varustunud labidaga, siirdus üles seadma püünisraudu närilistele, teejuht Mahhašš aga istus kaamelile ja sõitis lähematesse saksauulisaludesse, et tuua ööseks lõkkepuid. Ruttamata seadsin ma üles telgi, valmistasin kõik õhtusöögiks ja ööbimiseks, ja kui majanduslikud toimetused olid lõpetatud, sirutasin end päikesest kuumutatud liivale ja jäin puhkama. Hea on õhtul kõrbes! Päeva jooksul väsid tulisest päikesest ja pimestavast valgusest nii ära, et hindad neid minuteid kuidagi eriliselt. Tulekera vajub silmapiiri taha ja maa kattub varase hämarusega, selle omapärase eluga, vaevu tabatavate sahinatega, lõhnadega. Kuid seekord ma ei saanud puhkusehetki kasutada.

Vaevalt jõudsin ma maha heita, kui minu alt lipsas välja mingi väike loom. Hämarus ja kiire liikumine ei andnud mulle võimalust vaadata, mis loom see oli. Äkki on see mürgine madu — kilplõuglane? Ma hüppasin jalule. Minu puhkust seganud loom oli omapärane sisalik, missugust ma veel kunagi ei olnud näinud. Võrdlemisi väikeste mõõtmetega, jäme ja lühike, pikkade, nõrkade jalgadega. Ta hämmastas mind oma kehakuju, ebaproportsionaalselt suure pea ja silmade ning ereda värvusega. Ma tean ülihästi, et meil ei ela mürgiseid sisalikke, kuid see, kellega ma kokku puutusin, erines sedavõrd tavalistest sisalikest, et ma ei usaldanud teda paljaste kätega püüda. Ma mähkisin kiiresti rätiku ümber käe, haarasin imeliku neljajalgse kinni ja panin ta väikesse kotikesse.

«Mis see võiks olla?» murdsin ma pead. Ma tundsin madusid ja sisalikke halvasti — see ei ole minu eriala, kuid ikkagi oleksin ma pidanud kuulnud olema nii imelikust loomast. Soov puhata oli nagu peoga pühitud. Ma ootasin suure kannatamatusega oma sõbra tagasipöördumist, et jagada temaga oma kahtlust.

«Tead, Sergei, ma püüdsin mingi imeliku sisaliku,» ütlesin talle, niipea kui ta ilmus laagrisse. «Tõenäoliselt on see uus, alles kirjeldamata liik.»

Ta raputas kaheldes pead:

«Meie ajal on uut, kirjeldamata liiki äärmiselt raske leida, kõik on juba ammu kirjeldatud.»

«Aga sa ära unusta, Sergei, et me ei viibi õpetlaste poolt risti ja põiki läbitambitud keskvööndis. Siin kõrbe sügavuses võib leida kõige ootamatumaid asju.»

Kuid sõber suhtus minu sõnadesse kahtlusega ja see ärritas mind.

«Nii, tähendab, et ma püüdsin kõige tavalisema sisaliku ja ta ainult näis mulle erilisena? Harilikku sisalikku sa muidugi tunned ja selgitad mulle, mis see selline on.»

Nende sõnadega võtsin ma kotikesest ettevaatlikult loomakese välja ja näitasin sõbrale lõkkevalgusel võidutsedes ainuüksi pead. Ma ei oodanud asjatult efekti: Sergei silmad laienesid imestunult. Ta vaatas suurima huviga ja tähelepanelikult pead ja pärast seda ka kogu sisalikku.

«Milline imelik olend,» ütles ta. «Palun väga, see ei ole mitte ainult uus liik, vaid ka uus perekond. Ta on vaja kohe piirituse sisse panna.»

Ma protesteerisin otsustavalt:

«Sergei, ma tahan sisaliku elusana Moskvasse viia — võib ju ka elusa looma järgi koostada kirjelduse. Seda väärtuslikum see on, pealegi kui seda täiendada kasvõi kõige napimate bioloogiliste andmetega.»

«Aga kui ta ära jookseb või lämbub, mis sa siis teed?» küsis Sergei põhjendatult.

«Ei jookse ära ega lämbu, ma vastutan selle eest ja garanteerin, et sisalik jõuab Moskvasse nii, nagu sa teda praegu näed.»

Sellega meie vaidlus lõppes. Meil oli selge, et me kokkulepet ei saavuta ja kumbki meist jääb oma arvamise juurde.

Tundmatu sisaliku ilmumisega algas mul uus pidev hoolepidamine. Ma ei võinud seda kotikest pista sadulapakkidesse, kus sisalik oleks kergesti võinud asjadest

lõmastatud saada või lämbuda: kastid ju kuumenesid päikese käes tugevasti. Ma ei usaldanud kotikest anda ka meie teejuhi kätte — äkki kaotab ta selle ära? «Ei,» otsustasin, «parem kannan ma teda enda juures ja jälgin pidevalt sisaliku seisukorda.» Hommikul sidusin ma kotikese oma pihtkuue aasa külge ja ekskureerisin sellega kuni hilisõhtuni. Kui aga saabus öö, rippus kott telgis minu pea kohal. Ühe sõnaga, minu ellu ilmus tõeliselt üleliigne kott, millega ma jändasin kogu teekonna vältel mööda kõrbet, kuni naasmiseni Kazalinski linna. Kuid varsti jäi sisalik tagaplaanile.

Meid huvitasid väga omapärased stepiloomakesed — hüpikhiired. Erinevalt teistest närilistest on nad oma välimuselt sarnased väikestele kängurutele. Nende esijalad on hoopis lühikesed, tagumised aga vastupidi ebaproportsionaalselt suured, pikk saba on tipuosas kaunistatud n. ö. lipuga — omapärase lameda tupsukesega. Nagu kängurudki, kasutavad hüpikhiired kiire jooksu puhul ainult tagumisi jalgu. Nad teevad suuri hüppeid ja hoiavad tasakaalu oma pika, tipust kahardunud sabaga õhus vehkides. Kasahstani steppides on mõnedel aastatel hüpikhiiri suurel hulgal. Neid on siin mitmeid liike, millest igaüks asustab ainult tema jaoks iseloomulikku maastikku. Need loomakesed köitsidki tol ajal meie tähelepanu. Ületades kaamelitel kord luiteid, kord soolakuid ja savisteppe, puutusime kokku ikka uute ja uute liikidega, ning meie hüpikhiirte kollektsioon kasvas iga päevaga.

On varajane hommik, kui juba avad silmad, ruttad lähimatele liivakinkudele; need kerkivad tasase stepi kohal kõrgele. Hea on siin vaiksel hommikul, jahe! Tõusva päikese

viltused kiired ei kõrveta nagu päevaajal. Öö jooksul on loomad liivale jätnud oma öise tegevuse lugematuid jälgi, ja meie kui tõelised jälgedetundjad saame nende labürindist aru, loeme nendest seda, mis toimus siin öösel. Barhaani nõlval, eraldudes teravalt üldisest taustast, on näha niiske liiva hunnik. Siia kaevas kolmvarvas-hüpikhiir oma päevase pelgupaiga. Pinnase süvakihist pildus ta niiske liiva välja ja ajas sellega sissepääsu-avause kinni. Nii ei saa vaenlased tungida tema urgu.

Kui päike tõuseb kõrgemale ja kuivatab tuliste kiirtega niiske liiva ära, võib hüpiklase urgu leida vaid juhuslikult. Kuid nüüd näitab niiske liiv eksimatult looma peidupaika ja me asume lahtikaevamisele. Me ruttame. Meile on kallis iga minut, tahaksime urge lahti kaevata võimalikult rohkem; päike aga tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale, tema kiired muutuvad põletavaiks. Soojuse ja nõrga hommikuse tuule mõjul kaovad järk-järgult loomade öise tegevuse jäljed. Väsinud, kuid rahulolevad, pöördume laagrisse tagasi, kus meid ootab hommikueine.

Kuum päev möödub lakkamatuis askeldustes, mis on seotud rännakuga kaamelite seljas. Kuid õhtu on kõige huvitavam ja saagirikkam aeg hüpikhiirte kogumise suhtes ja igaüks meist ootab seda suure kannatamatusega.

Juba saabubki kauaoodatud videvik. Varustunud kaheraudsetega ja täitnud taskud padrunitega, siirdume uuesti hüpikhiirte jahile. Liikumatult ühele kohale jäädes kuulatame valvsalt sahinaid, vahime teravalt halli stepipinda. Õhtuvaikuses hakkavad sahisema kuivanud taimelehed, silmapilguks vilksatab hämaruses hüpiklase valge sabatipp ja kaob samas. Kui palju kannatlikkust, pingutust ja osavust nõuab see inimeselt tabada mõned kärmed ööloomakesed! Ja see omapärane jaht kestab harilikult täieliku pimeduseni, kui valge sabatutt ei anna enam tema omanikku välja.

Kuid sellega meie tegevus ei lõpe. Lõkke eredas valguses vaatame hoolikalt oma saagi läbi, mõõdame loomakesi, tõmbame neil nahad maha ja vahetame oma muljeid. Ja nii päevast päeva, kaks-kolm nädalat järjest, voolab aeg huvitavas töös märkamatult.

Kuid saabub määratud tähtaeg, meie sadulakastid täituvad kogutud kollektsioonidega, ja on aeg jõuda kõrbest välja raudteeliini äärde. Õige lühikesi peatusi tehes liigume nüüd vaikides kaamelitel varahommikust hilisõhtuni. Ja

ainult päeva teisel poolel, kui talumatu kuumus veidi alaneb, elustume ja meil tekib soov vestelda.

«Muide, Sergei, kuidas me nimetame oma sisaliku?» esitan ma sõbrale küsimuse.

«Muidugi meie ühise õpetaja nimega,» vastab tema.

«Aga luited, Sergei, lõpevad ilmselt varsti... Kas tunned, «vee järgi lõhnab»?» esitan ma uuesti küsimuse.

Ja tõepoolest toob nõrk tuul meieni lõhnu, mis on kõrbele võõrad. Kümnete kilomeetrite tagant tunneme suure järve lähedalolekut, poolmädanenud kõrkjate ja niiskuse hõngu.

Jõudsimegi Kazalinskisse. Pärast lühiajalist hingetõmmet oli esimene, mis ma tegin — hankisin raamatu, milles olid madude ja sisalike kirjeldused. Ja kui suur oli minu pettumus, kui ma nägin tollesama sisaliku joonist, keda olin viimase kuu jooksul pidevalt enesega kaasas kandnud! «Songgeko,» lugesin ma joonise alt, ja edasi leidsin looma bioloogia lühikese kirjelduse. Sellest lugesin, et see sisalik elutseb nõrgalt kinnistunud ja barhaanluidetes, harvemini kõrbe savistes osades. Tal on tõeline öine eluviis, päeva saabudes peitub ta tema enese poolt uuristatud urgu. See geko toitub, nagu enamik sisalikke, putukatest ja nende vastsetest. Sabasoomuste hõõrumisega teeb geko nõrku kahisevaid helisid.

«Vaat sulle uus liik!» ütles mulle sõber naerdes. «Ma rääkisin ju sulle, et kõik liigid on meil juba ammu kirjeldatud — midagi täiesti uut leida on peaaegu võimatu.»

Muidugi ei võinud ma sel hetkel midagi vastata, ja hammustades huult, eelistasin vaikides eemalduda.

Kuid on olemas tore vanasõna: «Kes pärast naerab, naerab paremini.» Edaspidi kasutasin ma suure mõnuga seda õigust. Asi on selles, et poolteise kuu jooksul olime vedanud oma sadulakastides kaht täiesti uut ja seni kirjeldamata hüpikhiirt. Ei mina ega mu sõber polnud osanud isegi oletada, et neil võib olla niisugune zooloogiline väärtus.

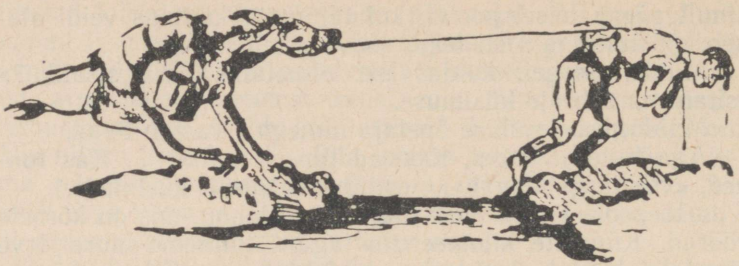

Tähelepanuväärne eesel

Täna on varajane maihommik. Suurel jõeaurikul sõidan ma mööda Volgat allapoole, Stalingradist Astrahani poole. Pärast väsitavat raudteesõitu umbses vagunis on siin nii lahe... Sel varajasel tunnil ei ole laevalael umbne, mahe tuuleke puhub näkku, tahapoole jäävad rohelised saared ja kollased leeted on kaetud vinega. Ja kui vaatad sinna, kus veeväli puutub kokku horisondiga, näib, et vee ja taeva vahel polegi piiri.

Kindla kavatsusega kirjutada Volga avarusest, istun ma väikese valkja lauakese taha, võtan taskust pliiatsi ja vihiku ning püüan asuda asja juurde, kuid kahjuks tulemusteta. Ei saa kirjutada sellest, mida näen, mis mind ümbritseb. On tarvis see unustada, pärast pikka vaheaega uuesti mälus ellu äratada, läbi mõelda, ja siis on kerge ja vaba kirjutada. Ent praegu meenub mulle teine jõgi. Ebasõbraliku vulinaga sööstab ta loodesse, uhub aeg-ajalt järsakat kallast, ja siis varisevad mullakamakad mürinal kollasesse vette. Tema kallastel on maikuus õitsvad tugaitihnikud lõhnava valendava hõbepuu ja helesinise džingiliga. See on avara, mõõtmatu Kasahstani jõgi; teda nimetatakse Sõr-Darjaks.

Väike Kara-Uzjaki raudteejaam, mis asetseb kakskümmend kaks kilomeetrit Kzõl-Orda linnast, oli meile põhiliseks baasiks. Siit me võtsime ette pidevaid retki, uurides tugaitihnikuid, Sõr-Darjaga piirnevaid kõrbeid ja süvaveeliste järvede võrku, mis hõlmas hiiglasuure kaarena seda maakohta.

Meile, algajatele looduseuurijatele oli uurimistöö nii huvitav, et me leppisime ilma igasuguse nurinata kõigi raskuste ja ebameeldivustega. Et kergendada oma kandamit, ei võtnud me kaugele retkele siirdudes kaasa ei telki, ei varuriietust ega küllaldast toiduainete tagavara. «Pole viga, ajame kuidagiviisi läbi,» rahustasime endid ja asusime vapralt teele.

«Ei sobi end ilma jätta igasugustest mugavustest,» ütles meile ükskord jaamaülem, kelle juures me elasime.

«Muidugi, milleks,» haaras tema sõnadest kinni üks kohalikest elanikest; kutsuti teda Vissarioniks. «Milleks end vaevata, tassida enda seljas raskusi ja asjata jalgu väsitada, kui selleks võib kahe rubla eest eesli palgata. Tema veab teil kõik pakid; kui istute mõlemad ta selga — ka ei tõrgu. Minu eesli selga köitsime kord tapetud metssea, nii umbes kaksteist puuda, temal pole sellest midagi! Ruttab koju, traavib, nii et jalad välguvad.»

«Tõsi, tõsi!» noogutas jaamaülem peaga. «Vissarionil on tõepoolest tähelepanuväärt eesel — suur, tugev, igast meie hobusest parem.»

Pärast seda kõnelust hakkas mul kuidagi ebamugav — häbi enese ja sõbra pärast. Vaatad ringi — jaama noored oskavad vaba aega kasutada. Pühapäeval on mitte ainult ülikonnad, vaid ka näod pidulikud. Aga meie? Kas meil on vabu päevi — pidupäevi retkedel? Rassime siin kevadest alates, sügisel jälle ülikool... Kui keegi nõuaks, kohustaks, siis võiks vastu ajada, kaitsta oma õigust puhkusele; ent meie ise lõime sellise režiimi. See ei kõlba kuhugi.

«Tead, Jevgeni,» pöördus korraga minu poole sõber, kui me heitsime magama, «ma mõtlesin kaua ja otsustasin, et meil on tarvis eluviisi muuta. Vaata, missugused me oleme! Nägu on päevitunud, käed rakkus, pluusid katkised — nii ei lähe. Kasvõi üks kord nädalas on vaja olla inimesetaoline — korralikult riietuda ja puhata, nagu kõik puhkavad. Ja siis, kas me oleme veoloomad, mis? Poolsada kilomeetrit on vaja maha käia — läheme jalgsi, otsekui peale jalgade mingit transporti maailmas ei olekski. Jõuame jõeni, sild on ära viidud või pole paati — sumame mööda koolet. Kui koolet pole, ka pole viga; riided ja püss kätte, ujume teisele kaldale. Imetlusväärselt kultuurne — pole midagi öelda! Külva Vissarion kullaga üle, ütle talle, et ta Sõr-Darjast üle ujuks, kus ujus Sergei, — mingi hinna eest ei nõustuks. «On mul väga vaja, et mind säga jalgapidi haaraks ja

põhja sikutaks!» ütleb ta sulle ja tal on õigus. Milleks riskida, milleks jõudu kulutada, kui ka ilma selleta võib läbi saada!»

Kaua vestlesime veel sel teemal ja kõige muu hulgas jõudsime järgmistele järeldustele. Moskva ülikooli üliõpilastel on vaja kasvõi pühapäevalgi riietuda sündsalt ja väljasõitude ajal maa-alade uurimiseks kasutada teatud mugavusi. Kaks rubla päevas eesli eest on tühine tasu, aga selle-eest missugune töö elegants, ja peale selle — milline mugavus! Võid kaasa võtta voodi, vaiba, küllaldase hulga padruneid ja toiduaineid — ühe sõnaga kõik, mida on retkel vaja.

Varsti tuli juhus teostada meie häid kavatsusi. Tuli järjekordselt tutvuda tähelepanuväärse Kelem-Tšagani järvega.

Kelem-Tšagani järv, mis tähendab «laialilaotatud vaip», asetses Kara-Uzjaki jaamast viieteistkümne kilomeetri kaugusel; tema juurde viis sissetallatud teerada. Sellesse huvitavasse paika olime valmis välja sõitma iga minut, kuid kahju: saabus pühapäev. Me ei tahtnud tagasi astuda alles äsja vastuvõetud otsusest puhkepäeva suhtes ja määrasime väljasõidu järgmisele päevale.

Välitöö ajal harjud tõusma koidu ajal. Ka tol pühapäevahommikul ma tõusin enne päikesetõusu. Laitmatult valges ülikonnas läksin ma jaama, ja seisnud paigal, hakkasin sihitult sammuma mööda rööpmeid semafori poole. Loodus polnud veel ärganud. Helesinistes džingilites vaikisid linnud, pinnasepragudes saagis monotoonselt rohutirts, rööpaseadja putka katuse all askeldasid ja piuksusid veel ärkvel nahkhiired.

Istusin mugavalt liivatammi veerule ja hakkasin ootama päikese tõusu. Imetore tulekera piilus üle silmapiiri, tõrjus minema džingilite sinaka hämaruse, kuldas üle madalaveelise Taldõ-Kuli järve. Veeväli laius täitsa raudteeliini lähedal, ja mind tõmbas äkki sinna, kus madaldunud lahtedes tõusis ribadena kõrge kollane ja roheline roostik. Ettevaatlikult põõsaid laiali lükates, et mitte määrida pühapäevaülikonda, väljusin ma järve suunas avatud kohale ja kõndisin ruttamata mööda tema kaldaid. Järve kohal lendasid kajakad, väikeste kurvitsaliste salgad jooksid sagides minu eest kõrvale, ja lennanud otse vee kohal lühikese vahemaa, laskusid uuesti leetele. «Milline küllus on ümberringi, milline häirimatu rahu,» mõtlesin ma, möödudes roostikust,

«ja kui palju kaotavad inimesed, et magavad päeva kõige paremal ajal.»

«Ki-ga-ga-ga!» sundis kõrvalt üleslennanud hanepaari järsk hääl mind kogu kehast võpatuma. Ja sealsamas vilksatasid neli hanepoega läbi hõreda roostiku järvevee poole, lastes kuulda iseloomulikku piiksumist.

«Ei tohi hetkegi viivitada, sügaval ei püüa neid kinni,» vilksatas peas mõte. Vajudes poolvedelasse porri ja kukkudes, jooksin ma hoogsalt edasi, ja minuti pärast hoidsin käes juba kaht udusulis hallhanepoega. Nagu näete, pühapäev ei möödunud ka seekord asjata. Üleni porine, kuid üliheas tujus, pöördusin ma jaama tagasi.

«No mispärast sa selle pange siia külge sidusid, kas tõesti katelokist on kahele vähe!» norisin ma seltsimehe kallal. «Siia vastu hakkab ju iga ettejuhtuv oks trummeldama, pane ta kus sa tahad. Väga meeldiv on viisteist kilomeetrit sammuda sellise muusikaga! Ja milleks presenttelk? Ootad vihma või mis? Kas tõesti vaibast ei jätku?»

Avameelselt öeldes ärritas mind kogu see rahulikult trepi juures seisva eesli selga köidetud asjade hulk. Kuid ma ei tahtnud asjata aega kaotada ja me asusime teele. Meid saatis eesli peremees. Tema komando all käitus eesel laitmatult. Jõudes jõeharuni, tõusis ta kuulekalt raudteetammile ja läks rahulikult üle silla.

«Soovin edu!» viipas Vissarion meile käega ja vahetanud paar sõna sillavalvuri — noore punaarmeelasega, läks tagasi.

«Ärge ööseks eeslit lahti jätke, kui jaama tagasi pöördute! Ärge unustage, hundid murravad kariloomi,» meenutas ta meile veel kord oma soove.

Sõidul töökohale kasutasime harva teed. Lähed, kus juhtub, põigates läbi tamariskitihnikute ja üle pundunud soolakute, vaatled ümbritsevat elu, mõnikord lased maha huvitava ettejuhtunud linnu. Sellise käimise puhul ei näi tee pikana ja aeg läheb märkamatult. Sel korral tuli meil loobuda harjunud rännakust koos jahiga. Eesel läks kuulekalt edasi, kui tema kõrval sammus ajaja. Ent peaasi, nagu ma olin ette näinud, — ämber kriiksus igas toonis, hoiatades kõike elusat inimese lähenemise eest.

Kolme ja poole tunni pärast me jõudsime siiski ilma eri-

liste seiklusteta kohale ja jäime kaheks päevaks järve kaldale laagrisse. Ülestõmmatud presenttelk, ämber metallist kolmjalal kustuva lõkke kohal, ja kõrval rohtu sööv eesel — kõik see torkas kaugelt silma ja võis äratada juhuslikult mööduva inimese tähelepanu. Kahju muidugi, kuid tuli ekskursioone lühendada ja tihti laagrisse tagasi pöörduda. Tahtmatult tuletasin meelde eelmisi retki. Missugune vabadus, mitte mingeid kitsendusi! Peitnud üleliigsed asjad paksu tihnikusse, sõltumata ajast, läksime mistahes suunas. Ja kuivõrd vähe tarvilikeks osutusid meie kaasavõetud asjad! Suurem osa neist seisis kasutamata laagris. Presenttelgis oli õhk päeval kuumaks köetud. Muidugi ei püüdnud me varjata end siin keskpäevaste päikesekiirte eest. Ainult meie vähenõudlik eesel oli lämmatava palavusega rahul — varjas end siin tundide kaupa õelate parmude ja kiinide eest. Kuid kõik see on tühiasi. Veedetud aeg ei olnud meile kasutu. Tutvunud järvega ja kogunud lindude kollektsiooni, ladusime ükskord, kui tuline päike hakkas veidi läände kalduma, oma asjad eesli selga ja asusime tagasiteele.

Neljast, noh, kõige rohkem viiest tunnist oli meie arvestuste järgi tagasiminekuks küllalt. Kuid siin algasidki igasugused ettenägematud takistused. Madal arõkk lõikus äkki üle meie tee. Sogane vesi kattis vaevu tema põhja. Tugevale loomale ei olnud arõkk takistuseks, kuid meie eesel, kui ta oligi võimeline mõtlema, mõtles ilmselt teisiti. Peatunud porise kraavi ääres ja nuusutanud vett, keeldus ta äkki edasi minemast. Jändasime tõrksa loomaga tubli tund aega: sikutasime teda päitseidpidi, tõukasime tagant, püüdsime tirida oheliku otsas, kuid kahjuks asjata. Eesel ei tahtnud paigast liikuda. Lõpuks, sidunud eeslil jalad kinni ja tõuganud ta pikali, vedasime ta uskumatute jõupingutustega vastaskaldale. Looma külg oli pärast seda operatsiooni üleni poolvedela saviga kaetud. Kartes ootamatuid komplikatsioone, ladusime ruttu oma asjad porise eesli selga ja läksime edasi. Raudteesild üle Surumbai harujõe oli uueks ületamatuks takistuseks. Meie kahekesi ja kaks punaarmeelast kulutasime palju jõudu, et tassida eesel kallakale raudteetammile. Pärast seda püüdsime umbes tund aega mitmesuguste vahenditega sundida eeslit minema vastaskaldale. Eesel oli tõrges ja tugev; meie püüdeid ei krooninud edu. Kaugelt paistev rong sundis meid jõudu ja juba kulutatud aega kahetsemata eesli jälle raudteetammist alla ja raudteest eemale tassima.

Õnneks silmasin ma sel hetkel kaugel ratsanikku; kõikudes edasi-tagasi laia sammu taktis, sõitis ta kahe küüruga kaamelil.

«Hei, oo-ta!» püüdsin ma teelist kübaraga vehkides ja kogu jõust kisades peatada.

Ta peatas oma kaameli ja laskis selle mind oodates džingili tihnikusse sööma.

«Kust sa oled?» küsisin ma noormehelt.

«Aleksandrovi asundusest,» vastas too, näidates tihedale tugaipadrikule, mis täiesti varjas Sõr-Darja kaldal asetsevat pisikest küla.

Ma selgitasin talle, milles asi, ja palusin teda tirida meie tõrges eesel kaameli abil Surumbai vastaspoolsele kaldale.

«Kuule, teil on seal ju kõik jahimehed — tähendab, püssirohtu ja haavleid läheb tarvis?»

«Muidugi on tarvis,» naeratas noormees, pöördudes teelt kõrvale ja juhtides kaamelit minu järele.

Eesel toetus kõigi nelja jalaga vastu maad ja kündis nendega vagusid. Selles asendis tiriti jonnakas elajas vette ja minuti pärast oli ta juba harujõe vastaskaldal.

«Noh, aitäh sulle, aitasid hädast välja,» tänasin ma noormeest, raputades talle pihku haavleid ja püssirohtu.

Päike oli silmapiiri taha peitunud, kuid nüüd ei olnud jaam enam kaugel — alla kilomeetri. Ainult et meie koormatud eesel keeldus seekord otsustavalt, justkui vägivaldse supluse eest kätte makstes, jaama poole minemast. Mis me kõik ära ei teinud, missuguseid kavalusi ei tarvitanud, et sundida põikpead paigast liikuma! Kuid Vissarioni eesel oli suurt kasvu, suure jõuga, meie jõud oli aga selle piinarikka päeva jooksul otsa lõppenud.

Silmapiiril kustus eha, hämarus tihenes, jaamahoonete akendes süttisid sõbralikult esimesed tulukesed, nõrk tuul kandis elamu juurest meie poole hõõguva põletussõnniku lõhna. Pärast seda möödus nähtavasti palju aega, mürinal kandus meist mööda reisirong, üksteise järel kustusid jaamas tuled, ainult semafor vaatas valvsa punase silmaga rööpmeile ja taevas vilkusid tähed. Ent meie, eesli kangekaelsusest meeleheitele viidud, ei teadnud Surumbai kaldal, mida teha.

«Las peremees ise kõneleb oma ülikena eesliga vembla abil, kui ei taha, et hundid ta ära sööksid.»

Nende sõnadega lõhkusin ma koorma, ja ladudes selga niipalju kui võimalik, hakkasin jaama poole astuma. Korja-

tes varanduse jäänused kokku, järgis ka sõber minu eeskuju. Otse jaama juures kihutas eesel meile järele. Tal oli nähtavasti igav üksinda Surumbai tühjale kaldale jääda. Kandnud asjad tuppa, põrkasime kokku eesli uue vastupanuga — ta ei tahtnud astuda üle tallilävе. Siis me sidusime ta nööridega kinni ja vedasime põikpea kahe rööpaseadja abiga talli. Hommikul teda kohal ei olnud. Ilmselt oli ta juba enne valget oma peremehe juurde läinud.

Ma ei taha öelda, et eesel ei kõlba selliste retkede jaoks — vastupidi, eesel on vähenõudlik, tugev ja vastupidav. Ta on võimeline raske kandami selga võtma ja sellega nurisemata sadu kilomeetreid läbi käima. Eesel kiindub oma peremehesse ja selle perekonnaliikmetesse ning on neile harva sõnakuulmatu. Isegi väikesed lapsed õpivad kiiresti seda rahulikku ja kuulekat looma juhtima. Kuid eesli kangekaelsus ilmneb tihti selgelt kõrvaliste inimeste ja eriti nende suhtes, kes ei oska temaga ümber käia.

„Metsik täpiline“

«Metsik täpiline» on metsiku pikasabalise kassipoja nimi. Ta elas minu juures ühe minu suvise sõidu ajal Kesk-Aasiasse. Jutustades sellest kassipojast, tahan ma näidata, kuivõrd terased ja ettevaatlikud on metsikud kassid isegi kõige varasemas eas. Kassipoeg ei sattunud minu kätte mitte päris tavalistel asjaoludel.

Veidi hiljem tutvustan ma lugejaid suvise kõrgveega Volga deltal, jutustan, missuguseid hädasid see toob paljudele loomadele. Veelgi kohutavamad on järsud tulvad veerikkal Kesk-Aasia jõel — Sõr-Darjal. Kaks korda aastas, otse aprilli alguses ja juunis kaotab Sõr-Darja oma tavalise ilme ja ähvardab kõike elusat oma sogaste voogudega. Esimene, kevadine kõrgvesi on seotud jõe alamjooksu hilisema vabanemisega jääkattest, teine, suvine — lume sulamisega kõrgel Tjan-Šani mägedes.

Juunis tõuseb vesi kiiresti, täidab järvede kuivanud nõod, tungib mööda sügavaid arõkke kaugele maa sisemusse. Ja selline üleujutus rõõmustab südant, teeb rõõmu kõigele elusale. Vesi on ju Kesk-Aasias elu ise. Tarvis vaid kindlalt ja oskuslikult teda vaos hoida ja mitte hooletu olla, sest muidu on häda. Nagu piitsa maitsnud õpetamata sälg tormab vesi edasi ja tekitab tõelist viletsust. Ja kuidas inimene ka ei valvaks rahutu jõe järele, kuidas ei püüaks hoida teda alluvuses, vesi murrab mõnikord mullast piirdetammi — buguti — läbi ja tungib vabadusse. Hoogsalt tulvab ta üle kallaste ja ujutab kõige lühema aja jooksul üle laialdase madala maa-ala. Ja siis hukkub loendamatul hulgal faasani- ja pardipesi, närilised hülgavad urud ja ronivad põõsaste otsa, suuremad loomad püüavad end jooksuga päästa.

Hirmus on see aeg paljudele lindudele ja jõeoru neljajalgsetele asukatele.

Tol mälestusväärsel juunihommikul tõusin ma voodist veidi enne päikesetõusu, ja peale kerget hommikueinet, võttes kaasa õhtul valmis seatud seljakoti ja heites õlale püssi, suundusin mööda raudteetammi lõuna poole. Mul oli vaja uurida kuue kilomeetri kaugusel Kara-Uzjaki jaamast asuvate tugaitihnikute metsistunud nurka.

Mõne päeva eest, pöördudes tagasi Džaman-Kuli järvelt, kus ma veetsin terve päeva ja tungides läbi tugaitihniku raudteeliini poole, nägin ma ootamatult väikest lindu. Tema esinemine siin ajas mind täielikult segadusse. Selle ajani olin ma Sõr-Darjal kõrbeleevikest kohanud vaid talvisel ja varakevadisel ajal. Märtsis, õhtuti, kogunesid linnud suurteks parvedeks, ja laskudes veel paljastele hõbepuuokstele, laulsid oma lõputuid kääksuvaid laulukesi. Kuid kõrbeleevikese esinemine juunis, pesitsusperioodi haripunktil, ei seostunud minu teadmistega. Ma teadsin ülihästi, et need linnud pesitsevad rohkel arvul Ašhabadis, Taškendis, Fergana oru asustatud punktides, kuid Sõr-Darja alamjooksul, tugais keset kõrbet — mulle näis see ebatõenäolisena. Uurides Sõr-Darja linde, otsustasingi ma tol päeval selgitada, kas leevikesed siin pesitsevad või on need peale talvitumist juhuslikult suveks tugaisse jäänud üksikud linnud. Kohusetruult mööda tugaid tammudes nägin ma lõpuks isaleevikest. Algul ta laulis kuival hõbepuuladval, pärast püüdis mingi putuka ja kadus, lennates sellega tiheda okastihniku suunas.

Täiskasvanud leevikesed toituvad taimeseemnetest ja taimede noortest võsudest, poegi aga toidetakse putukatega. Kõrbeleevikese käitumine tunnistas poegade lähedalolekut.

Pole kerge ülesanne leida leevikese väike pesa, mis on osavalt peidetud kuhugi läbitungimatute okkaliste hõbepuude keskele. Jälgides, kuhu lendab leevike, toit nokas, jõudsin ma pesale nähtavasti ikka ligemale ja ligemale, kuid kulutasin selleks hulk aega. Päike tõusis juba kõrgele, põletas mu nahka, mina aga jooksin kord rutakalt veidi maad, kord istusin maha, kannatlikult oodates, millal leevike ilmub uuesti minu nägemispiirkonda. Kas pole tõsi — surmav igavus? Kuid ärge unustage, et ma olen ornitoloog; ka selle pisiasja selgitamine kõrbeleevikese levikus oli mulle huvitav.

Kütkestunud leevikesest, ei märganud ma midagi, mis

minu ümber sündis. Sündimas oli aga midagi ebameeldivat. Algul jooksis minust mööda jänes. Ta pöördus ruttu tagasi, liigutas rahutult kõrvu, istus lagedale kohale ja jooksis uuesti ära, seekord vastassuunas. Kusagil tagapool tõusis õhku faasan ja lendas katkendlikult tiibadega vehkides otse üle minu pea. Äkki ulatus sogane veenire loogeldes minu jalgadeni ja ujutas üle sügava lõhe pinnases. Sealt hüppas kiiresti välja suur karvane ämblik ja ronis mööda puutüve üles. Nire aga jooksis edasi, pöördus siis vasakule ja kadus lähimate põõsaste taha. Paari minuti pärast avastasin ma; et asetsen väikesel saarel. Minu ümber oli igal pool madal

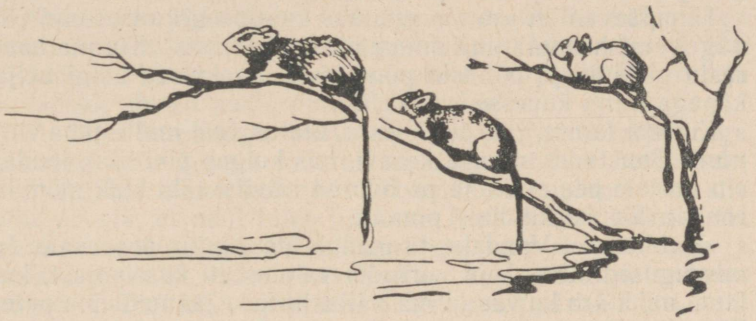

vesi. Vesi liikus edasi, kergitas kuivi rohukõrsi, puukoort, tekitas ebaselget sulinat. Mõningase imestusega, kuid ilma igasuguse ärevuseta läksin ma läbi vee tugaitihniku servale, et vaadata, mis sünnib ümberringi lagedal väljal. Minu imestus kasvas: kogu tugai oli veega üle ujutatud, see voolas läbi tiheda padriku ja ta tase tõusis kiiresti. Järgmisel hetkel, haaranud pilguga laialdase tamariskitihnikuga kaetud madala ala, ma taipasin kõik ja tardusin paigale. Ümberringi oli täielik tuulevaikus, kuid eespool kõikusid põõsaste ladvad, kostis mingi ebaselge kära. Põõsaste kohal lendasid kisades mustad varesed ja roo-loorkullid. Nad sööstsid siin ja seal allapoole ja haarasid põõsastelt mingeid pikkade sabadega elusaid tombukesi. Need olid närilised — stepihiired. Nad hüppasid välja üleujutatud urgudest, ja püüdes pääseda vee eest, ronisid põõsaste okstele.

Ma ei jätkanud oma vaatlusi stepihiirte hukkumise kohta, unustasin samuti kõrbeleevikese, ja hakkasin metsseast mitte halvemini okastihnikut murdes läbi tugai tungima, püüdes

sinna, kus minu arvestuste järgi pidi kõige rohkem poole kilomeetri kauguselt läbi minema raudteetamm.

Kui ma lõpuks, üleni kriimustatud ja rebitud riietes, tugaist välja jõudsin, tõusis vesi juba üle põlve ja takistas kiiret liikumist. Õnneks oli raudteetamm ligidal. Kahe minuti pärast liikusin ma juba, vööst saadik vees, kuiva pinna suunas, rõõmustades, et vahemaa pidevalt lüheneb — tamm jõudis ikka lähemale ja lähemale. Ja äkki peatusin. Vasakul kerkis üle vee väike rohtukasvanud barhaanike. Sealt kostis kassipoja hüsteerilist näugumist. Veel kord heitsin pilgu mind tammist eraldavale veele, pöörasin siis pilgu barhaanile ja muutsin järsult suunda.

Tänapäevani ei saa ma aru, kas kassipoeg kaitses end või nägi veest hirmutatuna minus ainsat pääsmist. Kui ma haarasin ta kinni ja püüdsin põue pista, haakus ta kõigi nelja käpaga minu kuuesse.

Kui ma tammi juurde jõudsin, ulatus vesi mulle juba rinnuni. Unustades sügava kraavi, mis kulgeb piki liini, lendasin ma üle pea sisse, ja proovinud niiviisi läbi kõik mõnud, ronisin lõpuks kindlale pinnale.

«Kui kaunis! Vaadake, ta mahub üleni minu peopesale. Ja missugused silmad, ja vurrud!» vaimustuti kassipojast, kui tema nahk ära kuivas ja ma näitasin teda jaamaülema perekonnas. «Ja missugune tore värvus — ta on ju üleni täpiline. Selliseid täpikesi kodukassidel ei ole. Need on kuidagi ebaharilikud, sügavad... noh, kuidas seda öelda... Ühe sõnaga, metsikud täpid.»

Väljakannatamatu juunikuu kuumus ajas meid sõbraga hoopis ebaharilikku paika. «Ööbige reservuaari all,» ütles meile kunagi jaamaülem, «seal on jahe.» Vaat kus idee — kuidas me varem selle peale ei tulnud!

Kujutlege punastest telliskividest laotud kõrget veetorni. Te olete kindlasti näinud selliseid torne raudteejaamades. Torn koosneb kolmest omavahel raudse keerdtrepiga ühendatud korrusest. Üleval, otse katuse all asub hiiglasuur veereservuaar. Tema ümber on suurte akendega valgustatud hele koridor. Otse basseini all on teine, kahe väikese õhuaknaga poolpime ruum. Laskuge siit alla, esimesele korrale ja te satute masinaosakonda. Keskmises, poolpimedas ruumis seadsimegi end sõbraga sisse. Öösel oli siin varjupaik

lämmatava kuumuse eest, päeval pimestavalt ereda valguse eest, tulise päikese eest.

«Millal siis vastuvõtja lõpuks vaguniga siia jõuab?» vestlesin ma enne und seltsimehega. «Kogu seda jõuku ei ole ju varsti millegagi toita. Juuli on lõpul, aga neil pole asjagi.»

Selline suhtumine häiris mind.

Tol aastal, kasutades suvevaheaega, tungisime meie, looduse keskel elada janunevad üliõpilased, sügavasse Kesk-Aasia maanurka ja kogusime suure partii elusaid loomi. Need olid määratud Askania-Novale ja Moskva loomaaiale.

Kuipalju oleme vaeva näinud! Moskvas ja Askania-Novas aga ei rutata. Nad ei suuda ilmselt aru saada, et lindude toitmiseks ei jätku kalu — on ju siin vaid üks kalur kogu jaama peale, kalu kaugelt aga sellise kuumusega ei saa vedada. Ja lisaks ei andnud noorukesed sirpnokk-haigrud ja luitsnokk-iibised meile minutikski rahu.

Madala basseiniga varustatud ja kõrge kõrkjataraga piiratud avar koppel muutus meie kasvandike hoidmiseks kõlbmatuks, niipea kui nad olid lendama õppinud. Kes siis võis arvata, et meil tuleb nii kaua Kesk-Aasias istuda! Me tõmbasime üle kopli kalapüügivõrgu, kuid see oli vana ja sedavõrd auklik, et meie kasvandikud kergesti välja lendama pääsesid. Tõsi küll, ükski lind ei lennanud päriselt ära, kuid varahommikuti puurist välja lennates tegid nad palju tüli ega lasknud meid normaalselt välja puhata.

Kaks kohalikku rongi peatusid iga päev meie väikeses jaamas. Kuivõrd nad erinesid teineteisest! Keskpäeva paiku tuli rong lõunast. Tuliseks muutunud vagunitest pudenesid reisijad kärarikkalt platvormile. Nad ruttasid veekraani juurde, valasid end veega üle, ostsid praetud sasaane. Kaks kella, kärarikas pealeistumine, vile ja veduri puhkimine — ja jälle jäi kõik vaikseks.

Vaevalt valendas varane suvine koit, kui jaama saabus rong põhjast. Milline hämmastav vaikus! Pole kuulda askeldusi ega inimhääli. Reisijad ja jaamaelanikud magavad rasket und. Kaks kella, vedurivile, rong liigub paigalt — ja kaugenevate vagunite müra vaibub. Rongi ära saatnud, läheb meie tornist ruttamata mööda jaamakorraldaja. Hommikuvaikuses krigiseb liiv selgelt tema taldade all.

«Jevgeni Pavlovitš, Sergei Pavlovitš!» hüüab korraldaja üle terve jaama. «Luitsnokad lendasid ära!»

Nagu ussist nõelatud, kargame selle signaali peale vooditest välja ja ruttame õue. Ja väikeste eranditega kordus see

päevast päeva peaaegu terve kuu jooksul. Kui lugeja teaks, kuidas ärritas mind tol ajal korraldaja hüüd ja millise mõnuga meenutame seda nüüd mõnikord, vesteldes seltsimehega läinud päevist!

Ühel varahommikul äratas mind saabuva rongi mürin. Minu ainukeseks sooviks oli keerata teist külge ja jätkata katkestatud hommikust und. «Tõenäoliselt lendasid luitsnokad jälle minema,» vilksatas minu teadvuses. «Parem juba ootan rongi väljumise ära.»

«Seltsimees korraldaja! Kas teie juures elavad moskvalased?» kuulsin ma läbi vastupandamatu une justkui tuttavat häält.

«Keegi sõitis meie juurde,» mõtlesin, kuid ilma korraldaja harjunud hüüuta ei suutnud pead padjalt lahti kiskuda.

«Sergei Pavlovitš, Jevgeni Pavlovitš!» kuulsin ma alles pärast rongi ärasõitu korrapidaja häält ja kargasin jalule. «Seekord teile on kiri,» lõpetas ta oma jutu.

Ma riietusin kiiresti, jooksin alla ja avasin välisukse.

«Saadan teile kassipoja, A. Želohhovtsev,» lugesin ma sedelilt.

«Aga kassipoeg?» vaatasin ma küsivalt korraldaja otsa.

«Küünistab, võtke ise, panin oma vormikuue taskusse.»

«Noh, hästi!» ütlesin sõbrale viie minuti pärast. «Sulle üks ja mulle üks . . . Ja vaata, kui sarnased on kassipojad! Nagu kaksikud. Ükskõik kumba võtad.»

Anatoli Nikolajevitši, Moskva entomoloogi kingitus oli meile väga meelepärane. Kumbki meist unistas sellest, et viia Moskvasse kassipoeg, kuid kuidas me oleksime jaotanud üheainsa loomakese?

Me paigutasime kassipojad kõige ülemisele korrale, kus nad võisid joosta ümber reservuaari mööda päevavalgusest või kuust valgustatud koridori.

Et kassipojad ei metsistuks, külastasime neid igal soodsal puhul, vähemalt mitu korda pika suvepäeva jooksul.

Ükskord tuli mul üksinda loomade juurde jääda. Mu sõber sõitis varahommikul suure järve kaldal elavate kalurite juurde ja lubas koju tagasi pöörduda niipea, kui kalurid on püüdnud meie kasvandike jaoks küllaldase hulga kalu. Hommikust alates talitasin ma kõiki meie loomi, kes elasid jooksuaedades ja jaamaehitiste lähedusse laialipillatud primitiivsetes puurides.

Söötnud kaladega kisavaid kormorane, sirpnokk-haigruid, luitsnokki ja pelikane, lasksin ma kuurist välja terve karja

hallhanepoegi, ja lõpetades söötmise, pöördusin tagasi veetorni. Mul jäid sööta vaid meie kassipojad; neile ma viisin piima ja liha. Oma suureks imestuseks ei leidnud ma kassipoegi tavalisest kohast.

Nende jaoks määratud ruumi me panime väikese, kuiva heina ja pilliroolatvadega vooderdatud kasti. Kartlikud loomakesed veetsid meelsasti selles valge aja ja peitusid kasti meie ilmumise puhul õhtul. Kuid nüüd ei olnud kassipoegi kastis. Pannud kaasatoodud piima ja liha akna peale, tegin ma ärevalt tiiru ümber reservuaari, kuid ka seal ei olnud neid. Uskumata oma silmi, käisin ma veel mitu korda ümber reservuaari, ja veendudes lõpuks, et kassipoegi seal pole, et nad on kuhugi ära läinud, asusin läbi vaatama aknaid, põrandat ja seinu. Kuid kõik oli vanaviisi. Ma katsusin käega aknaklaase — need olid paigal. Aga põrand ja seinad? Need olid tugevad, nii et nendest ei saanud läbi pugeda isegi päris väike loom, kassipojast rääkimata. Kas tõesti ronisid nad mööda siledat seina üles ja kukkusid veega täidetud reservuaari?

See pole võimalik! Kuid ma laskusin ikkagi ruttu alla masinaosakonda, tõin sealt pika puust redeli, ja pannud ta reservuaari najale, ronisin selle ülemise servani. Reservuaari põhjas nägin ma läbi selge vee pesast väljakukkunud ja uppunud varblasepoega, veepinnal ujus, tiivad laiali, surnud nahkhiir, kassipoegi aga ei olnud ka siin.

«Ilmselt on siin käinud veepumpaja,» välgatas mul peas. «Temal on ju välisukse võti.» Ja ma suundusin pool kilomeetrit jaamast eemal Kara-Uzjaki kaldal seisva pumbamaja poole. Kuid veepumpaja polnud oma jutu järgi juba kolm päeva jaamas käinud ega mõistnud ka arvata, kuhu meie kassipojad võisid kaduda.

Kassipoegade kadumine lõi mul terve päevakava segi, päev läks asjatult kaduma. Ma ootasin kannatamatult, millal sõber järvelt tagasi tuleb. Lõpuks ta tuli.

«Sergei, kuhu sa kassipojad oled pannud?» küsisin ma temalt tervituse asemel.

«Mis asja,» imestas tema. «Miks ma pidin nad kuhugi panema?»

«Noh, siis on läbi — kassipojad on hommikust saadik kadunud. Tõenäoliselt avas keegi ülemise korra ukse ja nad lasksid jalga.»

Ja ma jutustasin pikalt ja laialt kõigist oma otsingutest ja oletustest.

Kui kassipojad plehku panid, siis on neid vaja otsida eeskätt alt, masinaosakonnast. Seal on, kuhu end peita. Õhtul magama heites otsustasime järgmisel hommikul läbi otsida kõik torniruumid.

Saabus hommik. Läksime üles, kus meil kassipojad kuni põgenemiseni elasid, vaatasime esmajärjekorras kasti järele. See oli tühi nagu eilegi. Siit hakkasime eri suunas ümber reservuaari minema. Kui suur oli aga minu imestus ja rõõm, kui sõbraga ümmarguse koridori vastaspoolel kokku saades samaaegselt oma kasvandikke nägime! Mõlemad kassipojad olid terved ja puutumata.

Kõik selgus erakordselt lihtsalt. Kui ma üksinda mööda ümmargust koridori läksin, kõndisid terased kassipojad minu ees, varjates end reservuaari taha. Niisuguse kavaluse puhul ei võinud me muidugi kohtuda.

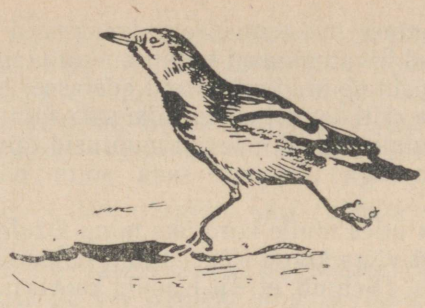

Saksauulinäär

Lindu, kellest ma nüüd jutustan, nimetatakse meil saksauulinääriks. Kum-sauskan — kutsuvad teda kasahhid, mis täpses tõlkes tähendab «liivaharakas». Ja tõepoolest, kirju sulestiku, kärme iseloomu ja oma käitumisega meenutab saksauulinäär meie harakat. Kuid tal on ka teine sobiv, tema kiire jooksuga seotud nimetus. Džurga-turgai — nimetavad teda sageli needsamad kasahhid ja see tähendab «varblane-küliskäija.» Huvitav ja naljakas on see lind, kuid vähesed on temaga tuttavad, sest ta elab Kesk-Aasia liivakõrbete sügavuses ja satub harva inimese silma alla.

Meie suuremate muuseumide kollektsioonides ei ole saksauulinääride topised mingid haruldused. Sest sattudes vähetuntud ja tähelepanu äratava linnu peale, püüab iga looduse-armastaja, mitte ainult zooloog, hankida selle imelinnu topist. Ja vastupidi — elus saksauulinäär on suur haruldus. Missugune loomaaed, missugune linnusõber võib sellega kiidelda, et tal on puuris kunagi elanud saksauulinäär?

Kui lugeja vaid teaks, kuidas ma tahtsin näha saksauulinääre vabaduses, koguda nende nahku, kätte saada kasvõi ühegi elusa eksemplari, et tutvuda lähemalt tema iseloomuga! Möödus palju aega, kuni minu soov, minu unistus muutus lõpuks tegelikkuseks.

Ühel kevadel ma sõitsin juba varakult Sõr-Darjale, ja seadnud end nagu tavaliselt sisse Džuleki asulas, võtsin siit ette väljasõite mitmesse suunda. Ainult Kõzõl-Kumi kõrbe ei õnnestunud mul kuidagi tungida.

Oma veepuuduse ja üksluisusega kohutavad ja salapärased hiiglaslikud liivad algasid tugaitihnikute taga jõe vasakkaldal ja ulatusid sadu kilomeetreid edelasse. Kõzõl-Kumis, Džulekist mitte eriti kaugel elutsesidki saksauulinäärid. Kuid möödus mai esimene pool, päevad muutusid talumatult kuumadeks, mina aga lükkasin seda sõitu päevast päeva edasi.

«Kas teate,» ütles mulle kord üks minu Džuleki tuttavaid, «teil on praegu väga kerge Kõzõl-Kumi pääseda — teekaaslane on olemas. (Selgub, et Bil-Kuduki kaevu juures paiknevad sel aastal karjakasvatajad.) Sigisbai ütles mulle, et täna saabus sealt mingi «bala» hobueeslil suhkru järele. Näib, et ta sõidab homme tagasi, nii et ärge laske juhust mööda.»

Ma ruttasin Džuleki turuplatsile ja silmitsesin saabunuid. «Näe, seal on bala!» näitas mulle lihapoe müüja lasila juures tammuvate inimeste rühma.

Ma läksin ligemale. «Kes neist siis on bilkuduklane?» vaatasin ma kasahhe mõningase imestusega. Minu kujutluses pidi bala olema väike poisinolk, äärmisel juhul nooruk, siin aga nägin ma täiskasvanud inimesi.

«Kes siin on bala Bil-Kudukist?» küsisin ma väikese eesli juures seisvalt tugevalt noormehelt.

«Minu, minu bala!» torkas ta endale sõrmega rindu ja naeratas üle kogu näo.

«Säh sulle bala!» mõtlesin ma. «Noh, aga ega selles pole asi.» Viie minuti pärast jõi tugev bala, nimega Dussen, minu juures teed ja vastas meelsasti minu lugematuile küsimustele Bil-Kuduki, luidete ja neid asustavate lindude kohta.

Mina hobusel, Dussen väikesel eeslil, nii sõitsime järgmisel päeval Džulekist välja, ja ületanud parvel Sõr-Darja, hakkasime liikuma sügavamale kõrbesse. Ma ei ütle, et sõit Džulekist kuuekümne kaheksa kilomeetri kaugusel asetseva Bil-Kuduki kaevuni oleks mulle suurt mõnu teinud. Vastupidi, ma meenutan seda sõitu alati ebameeldiva tundega. Kibeda kogemuse najal mõistsin, et pikale retkele asuv reisija ei tohi istuda hobuse selga, kui tema teekaaslane sõidab eeslil. Dusseni eesel sibas peremehe tõhusale kaalule vaatamata niisuguse kiirusega mööda liivaseid teeradu, et minu hobune ei jõudnud sammu käies talle järele. Kui ma aga sundisin hobust normaalselt traavima, jättis ta eesli kiiresti kaugele selja taha. Nähtavasti solidaarsusest oma pikakõrvalise ametivenna vastu ei tahtnud ta eeslist maha jääda ega mööda ajada, ja jooksis temaga kõrvuti. Seejuures muutus

aga hobuse aeglane sörk niisuguseks väljakannatamatuks raputamiseks, et sõit muutus tõeliseks piinaks.

«Džaman ad (halb hobune),» ütlesin ma järgmisel päeval, vaevalt maha roninud Bil-Kuduki kaevu juures.

Dussen vaatas kadedusega minu tähelepanuväärset traavlit.

«Ad-džaksõ — džul džaman, ales (hobune on hea — tee on halb, pikk),» ütles ta.

Bil-Kuduki kaev asetseb otse hiiglaslike paljaste luidete — urmee piiril. Ja kui Džuleki ning Bil-Kuduki vahel levivad laiad künklikud ja «peenralised», hõredad taimestikku peaaegu harjani täiskasvanud luited, siis urmeeluidete tippudel ei kasva peaaegu midagi. Tõuske võimalikult kõrgele ja vaadake urmeeluiteid kaugemalt. Pimestavalt eredate päikesekiirte käes avaneb teie silmadele tormine liivameri gigantsete liivalainetega. Ja näib, et kõrgelekuhjatud luidetel pole otsa ega äärt, et nende keskel pole mingit elu. Kuid see näib ainult kaugelt nii. Luidete vahel, sügavais varjulistes häiludes käib elu oma rada mööda ja oma korra järgi. Kasvab vana saksauul, laotades laiali oma kõveraid oksi; nagu noor püramiidpappel kerkib liivaakaatsia sihvakas tüvi. Tulist liiva mööda jooksevad väikesed ümarpea-liivasisalikud, sädistab saksauulivarblane, kõlavalt laulavad kõrbe-põõsalind ja saksauulinäär, vahetpidamata vilistavad omapärased loomakesed — liivahiired.

Ja missugune kuumus valitseb siin suvisel ajal! Laskuge vaid häilu, ja teile lööb vastu tuline õhk nagu köetud ahjust. Ja siiski tõmbab siia ning te ei jää surnud liivakinkudele, kus iga tuulepuhang paiskab teile lämmatavat peent liiva näkku. Siin sügavas häilus on aga vaikus, hubasus ja elu, ja pinnase õhukese pealiskihi all on niiske, peaaegu märg liiv. Selles omapärases ümbruses, siin Kõzõl-Kumi kõrbe neil aladel elutsebki tähelepanuväärne kõrbelind — saksauulinäär. Siit võib neid rohkel arvul leida.

Üksinda mööda tundmatuid kõrbeluiteid ekskureerimine on üpris ohtlik. Igal sekundil võite eksida keset sügavate häilude ja kõrgekskuhjunud barhaanide kohutavat üksluisust, ning jõuda siit väikese, kõrbe keskele peidetud auulini ei ole nii lihtne, nagu meile sageli näib.

Seoses sellega leppisin ma Dusseniga kokku, et ta teatud tasu eest saadaks mind ekskursioonide ajal, kuni ma olen uue maastikuga tutvunud. Muidugi oleksin ma parema mee-

lega palganud kogenud teejuhi — mõne kasahhi vanamehe, kuid siin oli Dussen ainuke vabam inimene.

«Tead, Dussen,» pöördusin ma oma abilise poole, kui me ükskord temaga jahile siirdusime, «neid linde, kelle nahku ma tahan, lasen ma endale ise ja sinu abi ma selles asjas ei küsi. Aga kui sa aitad mul püüda kas või ühe elusa saksauulinääri, osutad sa mulle sellega suure teene. Ühe sõnaga, niipea kui mul on käes elus näär, teen ma sulle huvitava kingituse.»

Ma pidasin silmas purki klaaskompvekkidega ja pakikest toredat teed. Ma teadsin hästi, et kõik magus on Dussenile, nagu ikka suuremale osale noorukitest, suur maius. Need laused, murtud kasahhi keeles öeldud, avaldasid Dussenile vajalikku mõju.

«Kas sa oled nõus mind sellistel tingimustel aitama?» küsisin oma teekaaslaselt. Dussen noogutas nõustumise märgiks rõõmsalt pead. «Ainult pea meeles, Dussen,» selgitasin, «tresen turgai kerek (elusat lindu on vaja). Kas said aru?»

«Belem (sain aru),» noogutas noormees pead.

Saksauulinäär ei karda inimest, kui teda rahule jäetakse. Kuid niipea kui teda hakatakse jälitama või kui isegi pööratakse temale tähelepanu, muutub lind kohe usaldamatuks ja ettevaatlikuks.

«Tšir-tšir-tširjee!» kuulsin ma meloodilist kõlavat trillerit, kui me olime laskunud ühte lähemasse häilu. Samal hetkel nägin ma lindu. Ta tõusis kiiresti saksauulipuude kohale,

sirutas tiivad taha kõrgele üles ja planeeris ilusa kaarega maa peale. Kutsehüüule vastasid mõne sammu kauguselt teised linnud; nende kõlavad hääled meenutasid nii väga hõbedaste kellukeste helinat. Nähes sellist nääriderohkust, otsustasin jahiga mitte rutata. Maha jõuan ma neid alati lasta, praegu aga tahtsin lindudega nende koduses ümbruskonnas tutvuda. Ma ruttasin põõsa poole, mille taga varjas end üks nääre.

Kui näärini oli jäänud veel vaid kaks-kolm meetrit, lipsas ta osavalt puhtale liivalaigule, tegi kolm-neli pikka hüpet, aidates seejuures tiivalöökidega kaasa, tõstis siis pea kõrgele, ajas rinna ette ja veeres tähelepanuväärse kiirusega lähima saksauulipõõsa taha. Korrates seda võtet mitu korda ja iga kord suunda vahetades kasutas lind lõpuks oma tiibu ja lendas rahutust paigast kaugele ära. Heitnud püssi õlale, jälitasin ma ligi tund aega jooksvaid saksauulinääre, minu kannul aga, segane ja rahulolematu, vantsis Dussen. Talle jäi minu imelik käitumine täiesti arusaamatuks. Kui ma siis lõpuks lasksin ühe saksauulinääri maha ja see viskles liival, haaras Dussen linnu, kordas: «Tresen, tresen (elus, elus),» ja pistis tuksleva linnu ruttu minu pihku. «Ei,» venitasin ma, «mulle on vaja niisugust elusat lindu, kelle ma võiksin elusalt Džulekki viia, pärast aga Moskvasse. Kuid see, nagu näed, ei liiguta juba enam.» Minu sõnad tegid Dusseni päris nukraks. Nähtavasti oli kogu see nääridega jändamine ta tublisti ära tüüdanud. Teine haavlilaeng lõi juhuslikult teise saksauulinääri tiival kõik hoosuled välja. Lind oli puutumata, kuid kaotas täielikult lennuvõime. Pannes püssi käest ja visates maha kõik liigsed asjad, sööstsin ma haavatud saksauulinääri püüdma. Kuid see jooksis nii väledalt üle liivalaikude ja kasutas nii osavalt iga saksauulipõõsast, et minu püüded jäid asjatuks. Ma mõistsin, et saksauulinääri on ühel inimesel peaaegu võimatu kinni püüda, ja siis me sööstsime kahekesi lindu püüdma. Ent kui raske oli teda siiski tabada! Poole tunni pärast olime jälitamisest täiesti ära vaevatud. Püüdes haarata lindu saksauulokste vahelt ja kukkudes maha, kattusime kriimustuste ja liivaga, minu kuivanud keel kleepus sõna otseses mõttes kurgu külge. Oli ju häilu kuumakskõetud õhus niigi raske hingata, meie aga tormasime nagu hullud saksauulinääri järele. Tõsi küll, ka hirmunud näär oli nähtavasti tublisti väsinud. Ta julges ikka harvemini joosta üle lahtiste liivalaikude ja eelistas keerutada tihedate saksauulokste keskel.

Äraväsinud lind peidab end kalduvajunud puutüve alla ja istub liikumatult, laialiaetud nokaga. Kasutades seda, rooman tema poole selja tagant. Juba olen päris ligidal, haaran kramplikult käega ... oh häda, tühi koht. Veel minutit kümme pingelist kihutamist — ja äkki ... oh ootamatut edu, oh rõõmu! Meie silme all jookseb saksauulinäär rippuva saksauulioksa alla ja peidab end närilise — liivahiire pooleldi sissevarisenud urgu. Mina ühelt poolt, Dussen teiselt poolt tardume paigale ja ootame pingsalt, millal lind tervenisti urgu poeb, et siis urg käega kinni katta ja lõigata linnul väljapääs ära. Näib, et on õige aeg, ja mina ... viskun ettepoole. Kuid õnnetuseks teeb minu kaaslane sedasama. Dusseni pea tugev löök minu silma pihta paiskab mind kõrvale. Vaevu tõusen ma jalule ja surun käe vastu haiget saanud kohta. «Šš ... šš ...» tundub mulle, õhkub mu äralöödud silm paiste minnes. «Oi-bai, oi-bai!» keerutab minu kohal Dussen, toppides mulle pihku oma vöörihma vaskpannalt. «Pole tarvis! Kus näär on? Vaata nääri!» karjun ma oma kaaslasele. «Mis nääri?» ei saa Dussen aru. «Nääri, nääri ... Noh, kum-sauskan — kas said aru, mis? Kus kum-sauskan on?» — «Ah kum-sauskan! Belem, belem (sain aru, sain aru)!» rõõmustab Dussen. «Kum-sauskan ei ole. Kum-sauskan ketken (jooksis ära),» lõpetab ta. «Kuhu jooksis?» kisendasin ma hirmsa häälega. «Belmei, kaida ketken (ei tea, kuhu jooksis) — ei ole kum-sauskan,» õigustas end Dussen.

Ühesõnaga, väle näär ei olekski võinud paremini kasutada meie segadust peale kokkupõrget, — ta pani kahejalgsete hädavareste eest õnnelikult plehku.

«Ei, ei ole mul vaja mingeid abilisi,» otsustasin ma peale seda lugu. «Ise saan ma paremini oma ülesandega hakkama.» Hommikune hämarus valitses luidetel, kui ma järgmisel päeval ärkasin ja vaiba alt välja ronisin. Kolmes kaugemal seisvas jurtas magasid veel kõik rasket und; magas ka minu abiline Dussen. Jahe ja vaikne oli ümberringi. Aegajalt kõlises vaskkelluke jurta ees lamava kaameli kaelas, naaberluidetelt kuuldus kõrbekaku hüüdu. Ma tõusin kiirustamata lähimale liivakingule, käisin üle poole kilomeetri piki selle harja ja laskusin ühte suurde häilu, mis oli tugevat saksauulimetsa täis kasvanud. Ma otsustasin otsida saksauulinääride pesi ja kasutada poegi. Lühikese aja jooksul õnnestus mul üles leida kolm pesa. Üks neist asetses saksa-

uuli külgoksal, teised kaks — keset talviste tuulte poolt sasitud liivaakaatsia oksi.

Kõik pesad sarnanesid meie haraka pesadele, olid ainult väiksemad. Kuid mul ei vedanud. Ainult ühes pesas ma leidsin poegi, seejuures nii väikesi ja abituid, et ei võinud mõeldagi nende vedamisele elusana mitte ainult Moskvani, vaid isegi Džuleki asulani. Kas tõesti tuleb mul loobuda elusa saksauulinääri hankimisest ja sõita Moskvasse tühjade kätega? Kas ma satun veel Kõzõl-Kumi ja kas mul avaneb veel selline soodne juhus? Ei, palju ma ei soovi, ainult ühte elusat nääri on mul vaja, ja nüüdsama. Ma hakkasin hoolikalt puid läbi vaatama, lootuses leida pesa, kus oleksid suuremad pojad.

Kui ma häilu uurisin, sattusid vanad näärid mulle mitu korda ette; ühes kohas kohtasin ma isegi tervet pesakonda, kelle pojad oskasid juba lennata.

Täna ma ei tormanud nende järel püssiga nagu eile, ja nad käitusid palju usaldavamalt. Nähtavasti huvitas inimese ilmumine linde, ja kui ma jätsin liivale jälgi, uurisid nad neid hoolikalt.

«Kas mitte proovida nääri jõhvsilmusega püüda?» välgatas mul peas mõte. Jõhvsilmuseid kandsin ma oma sõitude ajal alati enesega kaasas. Istunud liivale, võtsin ma oma mütsi voodri alt kaks silmust, kaevasin liiva kuni niiske kihini välja ja seadsin püünised üles.

Niiske liiva lappi võis juba kaugelt märgata ja see pidi köitma uudishimulike lindude tähelepanu. Mõned silmuste lähedale pillutud leivatükikesed olid söödaks.

Möödus tükk aega. Päike tõusis ikka kõrgemale ja kõrgemale ning põletas maad. Tema tuliste kiirte all oli väljakaevatud niiske liiv ammu ära kuivanud, ent püünis jäi tühjaks. Ma tahtsin juba oma ettevõttest loobuda, kui linnu tuttav vali triller teada andis, et minu ettevõte polnud asjatu olnud. Mõne sekundi pärast hoidsin ma juba käes suurepärast täiskasvanud elusat saksauulinääri.

«Tamõ . . . r, tamõ . . . r (seltsimees)!» kuulsin ma inimese häält ja nägin samal hetkel Dussenit.

Vehkides kätega, traavis ta kaamelil minu poole. Ta oli saadetud venelast otsima, kes võiks luidetes ära eksida.

Liivale hüpates ja põlvili laskudes valas ta nahkkotist — burdjukist hiiglasuure puutassitäie hapupiima — airaani — ja andis mulle.

Sellal kui ma tassist ahnelt jooki rüüpasin, rõõmutses Dussen lapselikult, et oli mulle heameelt valmistanud.

Saabus aeg Džulekki tagasi pöörduda. «Kas ei oleks sinna parem öösel sõita?» mõtlesin. «Tee näib ikkagi kergem.» Ja nii ma otsustasin välja sõita õhtul ja sõita peatumata, kuni päike tõuseb kõrgele.

Alabje metsatukk oli Bil-Kudukist kahekümne kaheksa kilomeetri kaugusel; sinnamaani lubaski Dussen mind juhtida. Edasi ma ei kartnud enam teelt eksida, sest sealt algas tallatud teerada otse ülesõiduni Sõr-Darjast. Kuid mitmed asjad said takistuseks neile headele kavatsustele.

Idamaine külalislahkus ei lubanud minu lahketel peremeestel külalist kaugele teele lasta ilma hüvastijätu teejoomiseta. See venis pikale.

«On aeg välja sõita, ei tohi aega kaotada — on ju Džulekini lõpmatu pikk maa,» püüdsin ma peremeest veenda.

Kuid Dussen vaid naeratas, paljastades oma ühtlased valged hambad, ja valas mulle üsna tibatillukese portsjoni piimaga vaevu valgekstehtud kanget teed.

«Ai kiredõ, kibit barasen (kuu tõuseb, koju läheme),» veenis ta mind, valades uuesti teed minu kissaikasse.

«Ei, kallis Dussen,» sõnasin ma kindlalt, «aitab sellestki, et me ootasime päikeseloojakuni. Kui kuu tõuseb, ei hakka me ootama — sõidame kohe minema.»

Kuid selle aja peale, kui Dussen oli üles otsinud oma eesli ja pagan teab kuhu kadunud päitsed ja oli burdjuki airaaniga kinni sidunud ning lõpuks sadulasse istus, tõusis tõepoolest kuu taevasse.

Hiiglasuur ja kuldne, kerkis ta silmapiiri kohale ja valas Kõzõl-Kumi luited fantastilise poolvalgusega üle.

Hea on sõita ratsa kuuvalgel ööl mööda kõrbet. Reipalt astub ratsu, pole tulist eredat päikest kõrvetamas ega pimestamas. Ja näib, et võib terve ööpäeva väsimust tundmata sadulas istuda. Ent kui raske on sõita päeval kuumaga tulisekskõetud kõrbes. Liiv helgib, tema kohal voogab kuum õhk, päikese eredad kiired pimestavad ja näolihaste vahetpidamatu pingutus väsitab teid peagi.

Seepärast ma tahtsingi sõiduks kasutada suuremalt osalt ööpäeva jahedat aega. Kuid mul ei õnnestunud see, ja kui ma Alabjes Dusseniga hüvasti jätsin, valitses kõrbes juba koidueelne hämarus.

Keskpäeva paiku ronisin ma sadulast ja seadsin end sisse laiaharulise saksauuli alla, mille oksad võisid kas või osali-

seltki varjata kõrvetavate päikesekiirte eest. «Puhkame paar tundi,» mõtlesin, «ja sõidame edasi.» Kuid puhkusele ei saanud mõeldagi. Selles kõrbe osas elutses rohkesti suuri puuke. Nad jooksid väledasti mööda liiva, sõna tõsises mõttes mul kannul kõies. Mida pikemaks ma jäin ühte kohta, seda rohkem puuke minu ümber kogunes; oli peaaegu võimatu neist vabaneda, vältida nende julget ja pidevat kallaletikkumist. Uuesti ronisin ma hobuse selga ja asusin tuliste päikesekiirte all sammu sõites uuesti pikale teele.

Džulekis panin ma oma vangi suurde valgesse valmisehitamata tuppa. Kulutasin terve päeva, et muuta seda kõrbenurgaks. Toa keskele istutasin suure, laiaharulise saksauuli, selle kõrvale paigutasin mõned liivatarna puhmad. Ent kõige põhilisem materjal dekoratsiooni jaoks oli liiv; selle kohaletoimetamiseks läkski suurem osa ajast.

Liivaga puistasin ma üle saksauulitüve alumise osa ja katsin kogu põranda ebaühtlase paksu liivakihiga. Kui kõik oli lõpetatud, lasksin ma oma saksauulilinnu poolpimedast puurist uude ruumi. «Tšir-tšir-tširjee!» kuulsin ma kõlavat trillerit, kui puurist just väljalennanud lind puudutas liivaga ülepuistatud põrandat. Nähtavasti ei olnud minu töö ja püüdlused asjatud olnud. Kuigi loodud tingimused ei võinud linnule täielikult vabadust asendada, siis igal juhul meenutasid mõnevõrra tema kodumaad ja kaunistasid vangipõlve.

Läbi lukuaugu jälgisin ma mõnikord tundide kaupa oma saksauulinääri. Ta jookseb väledalt mööda tuba, ja kaevates nokaga liiva, otsib sellest endale midagi söödavat. Kuid siis tardub lind paigale, ja pöörates pea küljele, vaatab teraselt kuhugi ülespoole. Veel silmapilk, ja hoogsalt õhku tõustes haarab ta seinalt või laest pikajalgse ämbliku või suure kärbse. «Tšir-tšir-tširjee, tšir-tšir-tširjee!» kõlab siis üle terve maja tema hele, võidurõõmus häälitsus. Imetore linnuke on saksauulilind! Tark, usaldav ja samal ajal väga ettevaatlik. Ta võitis oma käitumisega üldise sümpaatia. Ma ei unusta kunagi, kuidas käitus saksauulinäär otse vangipõlve alguses.

Neljandal päeval pärast seda, kui minu kasvandik oli «sisse seatud», astusin tuppa, käes väike elus sisalik. Seda nähes lendas lind tormakalt mulle vastu ja haaras minu peost oma armsama saagi. Seda tegi ta sellise kiiruse ning osavusega ja nii ootamatult, et ma oleksin sisalikust

ilma jäänud kahtlemata ka sel juhul, kui ka poleks tahtnud teda saksauulilinnule anda.

Mind hämmastas metsiku linnu julge tegu seda enam, et ta tavaliselt käitus äärmiselt ettevaatlikult.

Kui ma näiteks seadsin tema ruumi korda ja käisin mööda tuba, ei lennanud saksauulilind vastu akent, ei kartnud nagu teised linnud, kuid seadis end igaks juhuks alati nii, et minu ja tema vahel asetses kaitsev saksauulipõõsas.

Meie vangi üleliigne ettevaatlikkus ei lasknud temast ühtki head ülesvõtet teha. Väikesi sisalikke ja põrnikaid eelistas saksauulilind muule toidule, ja kui oli isu täis söönud, peitis jäänused osavalt liivasse ja okste vahele. Kui ma aga avastasin tema panipaiga, tassis ta oma tagavarad rahmeldades teise, kindlamasse kohta. Tuppa, kus elas saksauulilind, viisin aeg-ajalt ka teisi loomi. Kunagi panin ma akna peale suure, marliga kaetud klaaspurgi. Selles purgis oli mitu madu. Toa nurka panin ma hiljuti püütud röövloomakese — kaelustuhkru-peregusna puuri.

Ükskord hommikul ärgates kuulsin ma oma saksauulilindu kõlavalt häälitsemas. Linnu hääl kõlas nii kaua ja nii pidevalt, et ma hüppasin ruttu püsti ja avasin naabertoa ukse, kus elas mu kasvandik. Mul ei olnud kahtlust, et seal toimub midagi halba.

Mida ma aga nägin! Lastes kuulda valju trillerit, jooksis saksauulilind ärevalt paigast paika. Ta laskus kord maha, et piiluda saksauulipõõsa alla, kord lendas selle latva ja piilus põõsasse ülaltpoolt.

Kahtlemata oli selle all midagi elusat. Igaks juhuks haarasin ma püssivarda ja piilusin ettevaatlikult sissekaevatud põõsa alla. Seal lebas kerratõmbunult ja pead natuke üleval hoides suur mürgimadu. «Kust see?» mõistatasin ma ja juhtisin tahtmatult pilgu aknale. Madudega purki akna peal ei olnud.

Pooleldi purunenud ja tühi, vedeles see põrandal akna all. Kes võis ta põrandale tõugata — ega ometi näär? Ja minu pilk langes kaelustuhkru puurile. Selle metallvõrgus mustas suur ava. Kus on aga ülejäänud maod, kus on siis pahandust tekitanud kaelustuhkur? Nii maod kui ka «tuhkur» olid õnnelikult põranda alla läinud, kasutades selles majas rohkel arvul elavate hiirte ja teiste näriliste urgusid.

Kuid ei kaelustuhkrul ega ka ühelgi ärajooksnud maol ei õnnestunud maja alt põgeneda. Ma sulgesin kõik põrandaalused õhuaugud, ja kinnipandud põgenikud, valgusest mee-

litatud, ilmusid aeg-ajalt tuppa. Lõppude lõpuks sattusid nad kõik uuesti minu kätte. Oli mul ju saksauulinääri näol «tark» ja terane liitlane.

Kutsumatu külalise tuppailmumisest teatas ta mulle pideva valju kisaga. Tore, naljakas ja tark lind oli mu saksauulilind! Tundus võimatu olevat temast lahkuda. Kui vaid õnnestuks Moskvas teda sisse seada nii nagu Džulekis! Kuid see oli mul peaaegu võimatu: ma ei võinud ju oma Moskva korterit liivaga üle puistata! Ja liikuvat, lõbusat lindu puuris hoida ma ei tahtnud. Südant kõvaks tehes andsin ma ta Moskva Zoopargile.

Möödus ligi aasta. Selle aja jooksul viibisin ma põhjas, kannatasin seal külma ja niiskust ning hakkasin pidevalt igavust tundma Kesk-Aasia päikese järele. Kas mul tõesti ei õnnestu enam viibida Kesk-Aasia kõrbetes? Mind tõmbas vastupandamatult Kõzõl-Kumi. Ja tahtmatult meenutasin ma barhaanluidete grandioosset pilti, palavaid häile toreda saksauuliga, kuuma sinist taevast. Kõiges selles, isegi piinavas palavuses, mida ma olin kõrbetes korduvalt proovinud, leidsin ma nüüd olevat midagi võluvalt toredat. Ja milliseid tähelepanuväärseid linde elab meie kõrbetes! Kui see mulle meenus, soovisin võimalikult rutem oma saksauulilindu näha.

Oli päikesepaisteline pühapäev. Täiskasvanud ja lapsed voorisid kärarikkalt mööda pargiteid, seisid tiikide ääres, kus ujusid luiged, pardid ja pelikanid. Teistega koos liikusin ma aeglaselt ikka edasi, pargi sügavusse, sinna, kus paiknesid väikesed linnud. «Vaadake, vaadake — milline tugev nokk!» imetlesid lapsed tiigi kaldal istuvat pelikani.

Silmates väikeste papagoide puure, sööstsid lapsed tõugeldes ja kisades tagasihoidmatult sinnapoole ja valgusid võre äärde. Sajad rohelised, kollased ja helesinised papagoid ja muud linnud lendasid käratsedes paigast paika, täites õhku mitmehäälelise lärmiga. Käuksuv sädistamine, sihitu lendlemine paigast paika, juhuslikud tülid — kõik see näitas, et vangistuses üleskasvanud linnud on päris rahul oma saatusega ega unistagi vabadusse pääsemisest. «Selliseid piuksujaid puuris hoida polegi kahju,» mõtlesin ma, ja samal hetkel nägin oma saksauulinääri. Oma toreda heleda sulestiku kohevile ja turri ajanud, istus lind liikumatult põrandal puuri võre ääres ja vahtis kõrvale. Nähtavasti oli ta ammugi harjunud nii kärarikka sulelise seltskonnaga kui ka külastajate pilkudega ja oli lakanud kõigele

sellele tähelepanu pööramast. Kuid teisest küljest ei pööranud keegi tähelepanu ka minu saksauulinäärile. Värvilt tagasihoidlik ja tavaliselt vaikiv, jäi ta eredate, kisavate ja paigalpüsimatute papagoide hulgas märkamatuks. «Aga mis lind see siis on?» küsis üksainus kord keegi külastaja oma naabrilt. Kuid too, kellele see küsimus esitati, muidugi ei teadnud saksauulinääri ja viivitas vastusega. Rahvahulga liikumisega tõrjuti mõlemad külalised puurist eemale, ja kaotanud nääri silmist, unustasid nad ta nähtavasti. Ja siis hakkas mul piinlik ja häbi oma mõtlematu teo pärast. Kui ma oleksin toonud siia linnupoja, oleks ta end tundnud muidugi hoopis teisiti. Kuid ma jätsin täiskasvanud linnu tema kodusest ümbruskonnast ilma, võtsin talt kõige kallima — vabaduse, ja milleks ma seda tegin? «Miks ei lasknud ma saksauulilindu koduluidetesse lahti, kui ma sõitsin ära põhja?» vaevas mind hilinenud kahetsus.

«Tingimata viin linnukese kevadel Kesk-Aasiasse ja lasen ta kõrbesse lahti,» mõtlesin ma, pöördudes Zoopargist koju. Ja sellele mõeldes hakkas mul lõbusam.

Kuid mul ei õnnestunud teostada oma kavatsust: talvel minu saksauulilind hukkus.

Palju aega on möödunud sellest ajast, kuid ka nüüd meenutan ma hukkunud saksauulinääri kahetsusega.

Mul on selle linnukese topis, see meenutab mulle, et on ebaõiglane jätta täiskasvanud loom vabadusest ilma, kui talle ei saa vangipõlves luua talutavaid tingimusi.

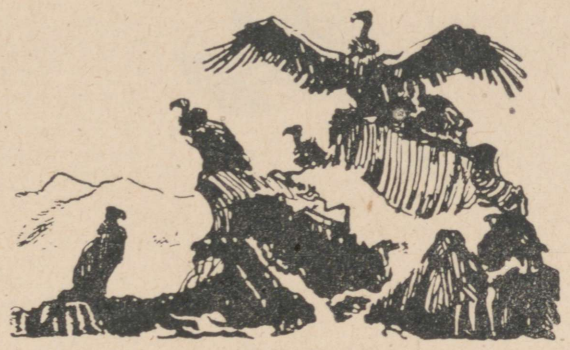

Kirgiízsia mágedes

Teravasilmsed röövlinnud

Kõrgel palava Tšui oru kohal kõrgub Kirgiisi mäeahelik. Tema igavese lumega kaetud valged hambulised tipud toetuvad taevasinasse. Allpool lumepiiri laiuvad kirju lillevaibana alpiaasad, paistavad artšametsa tumedad laigud. Veelgi allpool on sinakashallid kuristikud, kus kobrutab ja roomab udu nagu suits, möirgab ja vahutab lõhangu sügavuses mägijõgi.

Imetore maa! Missugune õhk siin on! Ja kui palju siin igasuguseid metsloomi elutseb — pole sõnu! Mööda kaljusid hulguvad mägikitsede karjad, artšasaludes elavad metskitsed, alpiaasadel — hulgaliselt punaseid koopaoravaid. Seistes oma uru juures, võtab koopaorav teid vastu valju äreva vilega: «Kri-kri-kri». Naabernõlvalt kordab seda teine, sellele vastab kolmas, ja nagu kaja kandub aasade

kohal laiali metsloomade häiresignaal, hoiatades mägede elanikke inimese lähenemisest.

Kord varahommikul ronisin ma püssiga mägedesse mägikanu — kaljupüüsid laskma.

Ma ei jõudnud veel kilomeetri kauguselegi asulast, kui hirmutasin üles metskitse. Ta kargas põõsastest välja ja hüples mööda järsku nõlva üles. Mul olid aga püssirauda-des peened linnuhaavlid. Kiiresti laadisin püssi ümber, sihtisin, tulistasin, kuid lasksin mööda. Ja mu meel läks nii hapuks, et unustasin kaljupüüd ja ronisin mööda nõlva üles, lootes leida veel mõnd metskitse. Veidi aja pärast hüppas jälle kusagilt metskits välja, ja mida kõrgemale ma tõusin, seda sagedamini kohtasin neid. Kuid punased koopaoravad tõstsid sellist kisa, et kogu loomastik muutus valvsaks. On küll palju loomi, aga tappa on raske.

Nägin, et minu püüded on asjatud, kuid ei tahtnud tühjade kätega tagasi pöörduda. «Las jõuan artšametsast kõrgemale, kus koopaoravaid on vähe, — vahest õnnestub siiski metskitse tappa.» Heitsin püssi õlale ja hakkasin veel kõrgemale mägedesse ronima. Minu arvestus osutus õigeks. Allpool olid koopaoravad nii üles ärritatud, et veel tunni aja pärast karjusid täiest kõrist ega suutnud rahuneda. Siin aga valitses vaikus ja rahu — siiani ei ulatunud koopaoravate mürgel. Lähen ettevaatlikult artšametsa serva mööda; aeg-ajalt hirmutan metskitsi üles, kuid hoian end tagasi. Otsustan tulistada vaid kindla peale. Muidu riku kogu asi: lasku kuuldes tõstavad koopaoravad kisa, ja siis on jahil lõpp.

Mul ei tulnud kaua oodata. Päris minu lähedal tõusis metskits, ma tulistasin ja tapsin looma. Tirinud kitse tihnikust välja lagendikule, võtsin ma temalt naha, jaotasin liha tükkideks ja ladusin seljakotti. Nüüd alles ma tundsin, et olen kohutavalt väsinud, ja otsustasin enne laskumist puhata ja proovida raisakotkast püüda.

Raisakotkad on röövlinnud, veel suuremad kui kotkad. Päevade kaupa liuglevad nad mägede kohal õhus, silmale kättesaamatus kõrguses. Neid linde õnnestub püüda vaid raipelt. Pildusin metskitse sisikonna mööda maad laiali ja panin rauad üles. Ise aga ronisin allarippuvate artšaokste alla, heitsin pikali ja jäin ülespoole vahtima.

Avameelselt öeldes ei huvitanud mind eeskätt mitte linnu püüdmine ise — raisakotkast oli võimalik püüda ka lähemal kodule. Antud hetkel aga tahtsin selgitada, mille järgi orienteeruvad raisakotkad saagi otsimisel. On teada, et võrrel-

des imetajatega on lindudel haistmine halvasti arenenud. Selle-eest aga näevad nad, tänu silmaehitusele, erakordselt hästi. Kuid ka kõike seda arvesse võttes on ikkagi raske kujutleda, kui kaugele näevad raisakotkad. Mõnikord liugleb rohkem kui kahemeetrise tiibade siruulatusega must raisakotkas niisuguses kõrguses, et inimese silm pole teda taeva heledal taustal võimeline avastama. Ja samal ajal märkab raisakotkas raibet, mis lebab maa tumedal taustal ning sealjuures rohu ja põõsastiku keskel. Kas see pole hämmastav? Ootasin põnevusega, kas raisakotkad märkavad metskitse sisikonda. Ma ei uskunud seda hästi, kuid igaks juhuks silmitsesin tähelepanelikult taevast. See oli sinine ja selge.

Ja äkki nägin, kuidas taevassinisest kõrgusest kiiresti langeb must täpp, kasvades iga sekundiga. Langeb, langeb

ja lõhkeb õhus justkui mürsk — niivõrd järsku kasvas must täpp, muutus hiiglasuureks ja hakkas otsekui must laudlina õhus siia-sinna kõikuma. Niisugune on saaki silmanud raisakotka lend. Et võita aega ja esimesena jõuda raipe juurde, langeb röövlind kokkutõmmatud tiibadega kivina alla, avades tiivad alles maapinna läheduses.

Esimese raisakotka järel ilmusid taevasse otsekohe teised. Üksteise järel langesid nad hooga alla. Oma varitsuspaigast vaatlesin ma nende pidusööki. Paarkümmend hiiglasuurt lindu, mustad ja pruunid, valged kaelused ümber palja kaela, lennanud metskitse jäänuste peale kokku, nokkisid, tõukasid üksteist, kugistasid kiirustades soolikaid, ja suutmata oma nälga kustutada, haarasid isegi verega immutatud mulda.

Oodanud veel veidi, otsustasin, et on aeg külalistele viisakust õpetada, ja tõusin oma varjendis püsti. Inimest nähes lendasid raisakotkad kärarikkalt igale poole laiali, kuid üks raisakotkas ei saanud õhku tõusta, kuidas ta ka tiibadega ei vehkinud. Ta oli sattunud raudadesse, rauad aga olid nööriga kõvasti vana kännu külge seotud. Sööstsin saagi juurde, kuid röövlinnul õnnestus viimasel silmapilgul jalg raudadest välja rebida ja ta tõusis aeglaselt õhku.

Muide, ma ei kurvastanudki väga, et lasksin raisakotka minema; ma ei oleks muide jõudnudki koju, selline mürakas käes ja raske kott seljas.

Imetledes saatsin ma raisakotkaid silmadega. Järk-järgult tõusid nad ikka kõrgemale ja kõrgemale, otsekui ujudes oma hiiglasuurtel tiibadel, ja kadusid lõpuks sinisesse kõrgusse. Mul aga oli aeg koju pöörduda — päike laskus läände.

Ruttu sidusin jalgade külge teravate haakidega kontsarauad, et jalad laskumise juures ei libiseks, heitsin koti õlale, ja ikka veel röövlindude lühiajalise peo muljete all olles hakkasin liikuma kodu poole. Raske näis mulle tagasitee. Selg hakkas raske koti all higistama, ja nagu kiuste puhus mäekurust külm tuul. Mul oli korraga kuum ja külm. Võtsin siis koti seljast, sidusin tema külge pika rihma ja hakkasin sel viisil laskuma. Teen kaks-kolm suurt sammu allapoole, kott aga veereb kõrval.

Nii jõudsin suure varikaldeni. Varikalde moodustavad järsu nõlva lohkrenni kogunenud kivid, kiviklibu ja liiv. Astud sellisele varikaldele, see aga hakkab algul aeglaselt,

siis aga ikka kiiremini allapoole liikuma, otsekui kivijõgi voolaks tumeda kõminaga mööda nõlva.

Sõitsin varikaldel meetrit sada allapoole, kui aga kivivoolu liikumine muutus liiga kiireks, hüppasin «kaldale» — kindlale pinnale, ootasin, kuni varikalle rahuneb, ja astusin uuesti talle peale. Varsti aga muutus nõlv niivõrd järsuks, et muutus ohtlikuks varikaldel liugu lasta. Tuli ronida järsu nõlva kindlale pinnale, ja aeglaselt laskudes kitseliha kotti rihma otsas veeretada.

Laskusin, laskusin ja väsisin ära. Isegi püsid suuri vaevu järsakul, ja siis veel sikutab see veerev kott sind kättpidi!

Äkki viskus miski mu jalgade alt välja ja hüples kiiresti mööda okkalisse kibuvitsavõssa kasvanud kivist nõlva alla-

poole. Ma haarasin püssi ja sihtisin. Selline harjumus kujuneb jahimehel; haarata püssi järele, kui vaid silmad jooksvat metslooma.

Kuid järgmisel hetkel ma taipasin, et sihin omaenese kotti. Rihm, mille otsas ma teda hoidsin, oli katkenud ja minu kott veeres nagu elus kuristiku poole, kus Kara-Balta jõgi kandis möirates oma vett oru suunas. Lasknud püssi alla, jäin ma kohkunult vahtima, kuidas tapetud metskits jookseb kotis minu juurest ära. Saak on läinud! — nüüdsama paiskub kott järsakult kuristikku.

Kuid nöör, millega kott oli kinni seotud, katkes. Vaatan ega usu oma silmi: lihatükid hüppavad kotist välja. Üks takerdus kivide vahele, teine jäi okaspõõsastikku rippuma, kott ise aga kaotas koos kaaluga ka liikumiskiiruse. Ikka laisemalt, ikka aeglasemalt veeres ta mööda nõlvakut ja takerdus serval põõsastesse.

Nii ma saingi koti kätte, korjasin lihatükid kokku ja ladusin kotti, ning heitnud kandami õlale, hakkasin koju sammuma, unistades sellest, kuidas ma maiustan, süües õrna ja maitsvat metskitsepraadi. Ma tahtsin kohutavalt süüa. Tõenäoliselt võib nii näljane olla ainult hunt talvel pakasega või raisakotkas, kes pole kaua saaki leidnud.

Varsti asus minu perenaine liha tükeldama, et bitkiisid teha, jäi aga vahtima ja küsis lõpuks:

«Kus te sellise kitse saite? Tal on pikitud liha.»

Ja tõepoolest oli metskitse liha pikitud. Ainult mitte pekiga, vaid väikeste teravate kividega.

Sinilind

Tore on metsas varakevadel! Lumi on juba sulanud, kuid maa pole veel kuivanud, kohati on juba tärganud ületalve elanud haljas rohi, ent haab ja kask pole veel jõudnud lehte minna. Ainult igahalja männi ja kuuse tumedad teravatipulised ladvad tõusevad läbipaistva lehtpuuvõsa kohale. Minge õhtu eel metsa, jääge metsaservale seisma, viibige kuni päikeseloojanguni, ja te kuulete tingimata meie laulikute — rästaste laulu. Just sel ajal armastavad nad laulda. Meie metsades on neid mitut liiki ja igaüks neist laulab omamoodi. Valjusti vilistab musträstas, veelgi südikamalt laulab laulurästas. Liikumatult istub ta otse kuuse ladvas ja laseb kuulda oma imetoredat pikka laulu, mis jääb ööbikulaulust vaid veidi maha. Kuidas elustab rästaste kevadine laul meie põhjamaist loodust!

Meie maad asustavate suhteliselt väikeste rästaste hulgas on ka selliseid, kes kasvavad haki suuruseks, nagu näiteks lilla rästas. Teda nimetatakse sageli sinilinnuks. Ta elab Indias ja Himaalajas. Sealt tungib lilla rästas läbi Afganistani meie Kesk-Aasia mägedesse. Lilla rästa sulestiku värvus näib kaugelt peaaegu mustana; kui õnnestub teda lähedalt näha, siis saab kohe selgeks, miks teda nimetatakse

sinilinnuks; linnu sulestik on tumesinine või lilla läikivate hõbedaste laigukestega.

Kuigi lilla rästas pole veelind, elab ta alati vee ääres — täpsemalt, mägijõekeste, ojakeste ja koskede ääres. Seal, kus mägijõe säng järsult allapoole langeb, kus vesi kukub mürinal kõrgelt alla, leiad kindlasti lilla rästa pesa. Oma pesad kinnitavad nad püstloodis järsaku kivide külge, ja eriti meelsasti ehitavad need otse kose ääres rippuvate kivide lõhedesse.

Möirates langeb kividele vesi, vahutab, paiskub piiskadena laiali. Õhk on ümberringi küllastatud külma veetolmuga, jõgi müriseb, ent lilla rästas laulab kose muusika saatel oma kõlavat laulu. Voolu möirgamine ei suuda lämmatada tema flööditaolist häält.

Sattusin kunagi kevadel Kirgiisia mägedesse, nägin neid linde, kuulasin nende kõlavat laulu, ja otsustasin kindlasti püüda kas või ühe paarikese neid mägilaulikuid Moskva loomaaia jaoks. Tihti me satume hasarti loomade hankimisest, kes meil ei elutse, tellime neid välismaalt nagu haruldusi, seda aga ei arvesta, et meie maal on omad imeväärsed haruldused — muinasjutulised sinilinnud. Üle kuuekümne aasta on olemas Moskva Zoopark, palju on selles loomi olnud, kuid lilla rästas ei ole veel kordagi tema puuridesse sattunud.

Kavatsedes püüda mõned lillad rästad, otsisin ma igal retkel mägedesse nende pesi ja pidasin meeles need, mille juurde näis hõlpsam olevat pääseda. Valisin välja ühe pesa, ootasin, millal munadest kooruvad pojad ja siirdusin luurele. Koputasin kepiga kalju pihta, mille küljes asus pesa, ja pojukesed otsustasid koputamist kuuldes, ilmselt, et ema saabus toiduga. Nad pistsid oma pead pesast välja ja hakkasid kisama, toitu nõudma. Nende hääl on kõlav, otsekui hõbekelluke.

Ronisin siis kaljuastmeid mööda üles pesa poole, ja kuigi see ei asunud kõrgel ning näis juurdepääsetavana, ei suutnud ma kuidagi pesani jõuda. Meetrit kaks, mitte rohkem, eraldas mind pesast, kuid järsak oli selline, et kui alla lendad, ega siis konte kokku ei korja. Üle tunni nägin ma vaeva, ikka lootes ohutut teed leida, kuid tulemusteta. Tuli tühjade kätega koju tagasi pöörduda.

Hakkasin siis mõtlema, kuidas talitada? Olin kord otsustanud sinilinnu kinni püüda, tuli oma sõna pidada, kui raske see ka ei oleks. Lõpuks tuli mul hea mõte. Katsun

poegi õngega püüda, nagu püütakse kalu, muidugi ilma konksuta. Hankisin õngeridva, sidusin selle külge lühikese õngenööri, kinnitasin nööri otsa lähedale tina, otsa tegin aga jõhvsilmuse.

Oma õnge valmis teinud, siirdusin veel samal päeval mägedesse tuttava pesa juurde.

Siin ongi rippuv kalju, kus müriseb käre jõgi, siin ongi pesa käratsevate rästapoegadega. Ronisin kalju peale, seadsin end mugavamini istuma, panin õnge valmis. Kõik viis poega on näha nagu peopesal, kuid kuni nad rahulikult

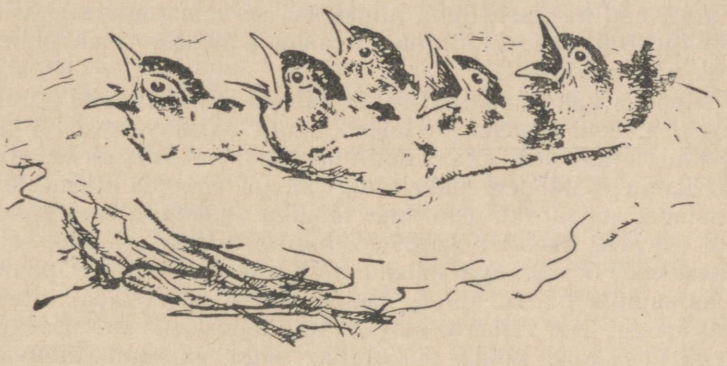

lebavad, ei saa neid silmusesse püüda. Ettevaatlikult lasksin õngeridva otsa alla ja kaapisin sellega vastu kivi. Seda heli kuuldes sirutasid linnupojad nagu käskluse peale kaelad välja ja tõstsid kisa, nokad pärani. Seda hetke ma kasutasingi. Heitsin ruttu silmuse ühe linnupoja kaela ümber, tõmbasin selle kergelt kinni ja tõstsin õnnetu rästapoja õhku. Kuigi vaene linnupoeg kõlkus mõne sekundi silmuses, ei juhtunud temaga midagi.

Oodanud veidi, õngitsesin samal viisil ka teise linnupoja. Suurem saak mind ei meelitanudki. Pannud mõlemad rästapojad taskusse, et nad ei hakkaks külmetama, tõttasin kiiresti koju.

Kodus ehitasin oma kasvandike jaoks niinekorvikesest pesa. Puistasin sinna liiva peale, panin heina ja asetasin niinekorvikese sooja ahju otsa, kattes korvi käterätikuga pealt kinni. Väikesed paljad linnupojad kardavad kõige rohkem külma. Kui nad külmetuvad, lakkavad kohe söömast, kaotavad jõu — siis on raske neid päästa. Kui ma

võtsin pesalt käterätiku, muutus rästapoegadel valgeks, nii kohe andsin neile toitu. Linnupojad harjusid sellega juba esimesel päeval ja hakkasid, niipea kui korvilt katte kõrvaldasin, ise toitu nõudma, ahnelt avades oma suured nokad.

Esimestel päevadel olid rästapojad kohutavalt inetud, kuid ikkagi huvitasid minu perenaise lapsi. Lapsepõngerjad hakkasid aasalt rohutirtse püüdma, peale vihma vihmausse korjama ja tõid selle kõik minu kasvandikele. See toit maitseb linnupoegadele ja on ka kõige kasulikum. Nagu pärmi mõjul kasvasid rästapojad, tugevnesid iga päevaga. Varsti nad hakkasid juba niinekorvi servale ronima ja võtsid iga tuppatulevat inimest vastu hõbedase meloodilise piiksumisega.

Möödus kaks nädalat. Minu rästapojad muutusid suurteks, pikasabalisteks — täiesti nagu täiskasvanud lillad rästad, ainult nokad jäid neil nurkades veel kollasteks. Mul oli kahju rästapoegi puuri sulgeda, ja leppides ebameeldivustega, andsin ma neile toas täieliku vabaduse. Nad püüdsid osavasti akendelt kärbseid, hüplesid mööda lauda, sõid raasukesi, ööseks aga istusid alati suure vene ahju peale. Üks asjaolu häiris mind. Majja ilmus meil väike siberi kassipoeg. Kui väike ta ka ei olnud, kuid kassi linnupoegadega ühes toas hoida on ohtlik; väga varakult ilmuvad kassidel kiskja kalduvused.

Kuid seni oli kõik õnnelikult läinud. Hoolitsemine rästapoegade eest muutus selleks ajaks palju kergemaks; neid polnud enam vaja käest toita — nad õppisid ise toitu leidma. Kodust ära minnes panin keset tuba põrandale alustassi väikeste toore liha tükikestega. Mis rästapojad järele jätsid, koristas kassipoeg ära. Kiiresti suuremaks kasvades hakkas kassipoeg lindudest märgatavalt huvituma, ja koju tagasi pöördudes mõtlesin ma mitu korda ärevusega: «Kas mu rästapojad on elus?» Oli aeg lõpetada see ohtlik kooselu, asjata ma viivitasin sellega.

Ükskord tagasi tulles ei leidnud ma kassipoega toast. Otsisin läbi kõik nurgad, kus kassipoeg päeval armastas tukkuda, kutsusin teda nimepidi — ei midagi. Ma ei taibanud, kuhu võis kassipoeg lukustatud toast kaduda. Ja äkki kostis kapi tagant nõrk ja kaeblik näugumine.

«Näe, kus sa oled pugenud! Mis sa seal teed?»

Pilu seina ja kapi vahel oli nii kitsas, et ma ei saanud sinna kätt pista. Kassipoeg vastas aga minu kutsumisele

ainult näugumisega, kuid ei liikunud paigast. Otsustades, et kassipoeg on pilusse takerdunud ega suuda ise välja pääseda, nihutasin raske kapi eemale. Võtnud kassipoja sülle, silitasin teda, andsin talle tüki toorest liha, kuid minu neljajalgne võrukael ja hellik oli nagu ümber vahetatud. Ta küll sõi minu käest, kuid turtsus kogu aeg ja piilus rahutult ringi. Aga kui ma panin ta alustassi juurde, kuhu oli veel jäänud lahtilõigatud lihatükke, taganes ta sellest hirmuga. Mis võis temaga minu äraolekul juhtuda? Millest on ta nii ära hirmutatud?

Ja samas selgus kõik iseenesest. Ahjult libises kergelt alla rästapoeg ja lõi otse lennu pealt kogu oma keha ja nokaga kassipoega tugevasti nina pihta. Kassipoeg hüppas tagasi, tõmbus küüru, oli valmis end kaitsma. Kuid uus tugev hoop teiselt linnult lõi kassipoja tema poolt võetud poosist. Jahmunud väike kiskja pani jooksu. Mõlemad lillad rästad peksid oma ohvrit nokaga, võmmisid teda selga, kuni hirmunud kassipoeg lipsas varju oma kindlasse peidupaika — kitsasse pilusse kapi ja seina vahel.

Nüüd ma ei kartnud kodust ära olles enam oma kasvandike elu pärast. Rästaste kallaletung püsis kaua kassipoja mälus. Kuigi ta kasvas tublisti ja oli kolm korda suurem teda jälitavast linnust, kartis ta endiselt kohtumist rästapoegadega ja püüdis mitte sattuda tuppa, kui seal ei olnud inimesi, kellele ta vaatas nagu oma kaitsjatele.

Sügisel ma viisin lillad rästad pealinna ja kinkisin Zoopargile. Üks lilla rästas elas Moskvas kaheksa aastat. Ta lendas ära, lipsates valvuri käest talikorterist suvisesse puuri ümberpaigutamise juures. Lilla rästas laulab ka vangistuses. Kuid tema hääl on selleks liiga vali, et tema laulu toas kuulata.

Kotkapesa

«Tee mulle headmeelt, Andrei,» palusin ma, «lähme ulaarijahile, ja muuhulgas kütime ka kitsi. Kui ma tunneksin teie mägesid nagu sina, läheksin üksinda. Kuid kahju on ronida kõrgele mägedesse ja tulla tagasi linde nägemata.»

«Küll sa näed! Kui ronid lauslumeni, leiad ka ulaare. Nad annavad end ise vilega välja.»

See kõnelus toimus Kirgiisia mäeaheliku jalamil paiknevas Sosnovka külas. Minu vestluskaaslaseks oli kolhoosikarjus Andrei Urazovski.

Mägikarjus ei ole Kesk-Vene tasandiku karjuste sarnane. Ta karjatab oma lambakarja kõrgel mägedes, subalpiinsetel aasadel. Ta ei käi jalgsi karja taga, vaid sõidab ratsa välejalgsel kirgiisi hobusel. Vööl on tal nuga ja õlal püss. Küttimine on mägikarjuse lemmiktegevus, ainult suvel pole jahipidamist. See-eest talvel, kui lõpeb karjatamine, käib ta iga nädal mägedes kitsejahil, möödaminnes aga laseb ka ulaare.

Kuid ma pole rääkinudki, mis lind see ulaar on. Ulaarid ehk mägikalkunid on kogukad, tugevad, suuruselt hanest väiksemad põldpüülaadsed linnud. Nad elavad paaris, sügisel aga salgas. Põlates kuuma vööndit, elutsevad ulaarid eriti meelsasti kõrgeis mäestikes otse lumepiiri läheduses. Võib öelda, et linnud peavad lumepiiri silmas, laskudes

talvel madalamale, suvel aga kõrgele mägedesse tõustes. Ulaarid on levinud Kaukaasias, Kesk-Aasia mägedes, Altais ja Sajaanides.

Jaht ulaaridele on raske. Mitte igaühel ei jätku vastupidavust ronida nii kõrgele mägedesse. Seejuures on see lind väga pelglik ja ettevaatlik, kuigi äärmiselt rumal. Harva on jahimehel õnn ulaari näha, veel harvem maha lasta.

Ulaarijahi raskus ainult õhutas mind ja ma rõõmustasin väga, kui Andrei ühel õhtul mulle ütles, et homme võib ta tulla koos minuga jahile. Õhtul laadisime padrunid, panime kotti veidi toidumoona, vaatasime järele, kas meie jahivarustus — poolkasukad, villased sokid, spetsiaalsed mägirauad — on korras. Ja järgmise päeva koidikul suundusime mägedesse.

Lõhangu suus Kara-Balta jõe kaldal tegime peatuse, et hommikust süüa. Andrei lõikas suured viilud seapekki ja väikesed viilud leiba, nii et me sõime mitte leiba pekiga, vaid pekki leivaga. Mägijahi eel on vaja süüa korralikult, kuid vähe, koormamata magu, muidu jääd juba esimesel kilomeetril rammetuks. All külas oli juba täiesti valge, lõhangus aga valitses külm ja niiske hämarus. Külmast kössi tõmbudes silmitsesime binoklitega lähimaid mäekülgi — kas ei ole näha mägikitsi. Nad laskuvad lõhanguisse vaid varahommikul, kuni pole kärbseid. Päike hakkab soojendama, ilmuvad kärbsed — ja kitsed lähevad kõrgemale mägedesse.

Varsti märkas Andrei lopsakal aasal tervet salka rohtu söövaid mägikitsi. Emased näpsisid muretult rohtu, sarvedega ehitud vana isane aga seisis väikese kalju tipul ja pidas vahti. Kui valvesokk märkab inimest, vilistab ta, ja kohe lööb kogu kari ühtekokku ning põgeneb ligipääsmatuile tippudele.

Kitsi nähes haaras Andreid jahihasart. Väga soodne on tabada saak nii küla lähedal: kojutirimine on kerge, ja peale selle on ka koht liginemiseks sobiv.

Me leppisime Andreiga kokku: üks meist läheb lohkupidi ringi kõrgemale mägedesse ja lõikab kitsedel taganemistee ära; teine püüab altpoolt ligemale hiilida ja tulistada kaugelt, igaks juhuks — vahest satub märki. Andrei seadis tingimuseks, et missugust teist looma me ka üles ei kohutaks, mitte tulistada, ainult kitsede pihta.

Andrei läks ette, mina aga jäin vähehaaval maha. Mul

oli vaja hirmutada karja altpoolt ja ajada see Andreile ette. Ma ei jõudnud poolt kilomeetritki minna, kui kuulsin lasku — vali kaja veeres mööda mägiorgu. «Kas tõesti sattus Andrei teise kitsekarja peale?» küsisin endalt. Ruttasin tema juurde. Andrei seisis kohmetult ja laadis püssi. Tal oli otse jalge eest metskits üles hüpanud, ta ei pidanud vastu, tulistas, unustades kokkuleppe, ja sealjuures veel mööda.

Kitsed ei hakanud muidugi pärast sellist hoiatust meid ootama. Kappasid üle mäekitsuse, kus Andrei lootis varitsema jääda, kuulsime, kuidas pudenesid alla kivid ja killustik. Lõime nende peale käega ja hakkasime tõusma sinna, kus valendas ja sädeles päikese käes igilumi.

Tundi kaks ronisime ülespoole ja jõudsime lõpuks kaljudeni mägede ülemises vööndis. Ligipääsmatu seinana kerkis tume, sünge, ülalt lumega nagu mütsiga kaetud kalju. Ümber selle minnes kuulsime ülalt pudenevate kivikildude klõbinat.

Hakkasime binokliga tumedaid lõhesid ja astanguid uurima ning varsti avastasime mitte ainult kitsi ja ulaare, vaid ka kirgiisi jahimehe, koer rihma otsas. Läksime Andreiga lahku. Mina läksin vasakule, jahimehe poole, Andrei aga hakkas teisest küljest kaljule lähenema.

Tõusnud nõlva mööda kaljurünka ülemisele servale, pugesin ma väikesse lõhesse ja hakkasin jälgima mööda kitsast mägirada hiilivat kirgiisi jahimeest. Tema käitumine oli mulle täiesti arusaamatu. Pika rihma otsas küti vöö külge seotud koer käis ees, kirgiis aga tema järel, püss õlal, kuid nähtavasti kogu aeg teraselt kuulatades.

Nad kõndisid veidi maad, ja äkki hakkas mööda kaljut rabisema kiviklibu ja pudenes alla. Kirgiis heitis kiiresti teerajale, haarates kätega kaljunukist kinni. Samal hetkel kippus koer ettepoole — vaata, et tirib oma peremehe astangult alla. Kuid kirgiis kutsus koera tagasi, tõusis ettevaatlikult püsti ja läks uuesti edasi. Mõne aja pärast kordus seesama lugu.

Ma ei suutnud taibata, mis mõte on sellise koeraga küttida? Ega jahimees teda ju selleks võta, et iga minut surm silma ees seisaks. Kogu aeg värise, et nüüd rebib koer su kitsalt rajalt alla kindlasse surma.

Vahepeal oli kirgiis roninud kalju keskpaika, võttis püssi, ja surunud koera maadligi, hakkas tulistama. Laskis neli pauku, kuid nähtavasti mööda, viienda kuuliga siiski tabas

kitse ja hakkas laskuma alla, kuhu tapetud loom oli veerenud. Vaatasin binokliga seda paika, kuhu ta oli sihtinud, nägin seal veel kolme kitse liikumatult seismas. Kütt ei jõudnud veel oma koeraga kivide taha kaduda, kui uuesti hakkas rabisema kiviklibu ja üle kümne kitse läks astanguid mööda ülespoole, kadudes varsti mäekuru varju.

Alles siis ma taipasin, miks kirgiis endaga koera vedas kaasa. Inimese eest jooksevad kitsed ära, aga koera nähes kogunevad ühte kohta ja seisavad liikumatult. Seal võib neid kõiki maha lasta.

Ma olin nii kütkestatud sellest omapärasest jahist, et ei märganud ümberringi mitte midagi. Kui aga kitsed olid läinud, hakkasin eraldama mingeid imelikke helisid: «ul-ul, ul-ul», otsekui taoks keegi mingi metallesemega vastu tühja pudelit (helid kostsid väikselt, otse minu pea kohal rippuvalt kaljult). Sellal kui ma ühel kohal keerlesin, püüdes kalju peale piiluda, kostis mäelõhe teiselt poolt, päris ligidalt «ul-ul». Ma pöörasin kähku pea sinnapoole ja nägin, et otse minu suunas lendab ulaar. Ta laskus sellele kaljule, kust olid kõigepealt ulaaride hääled kostnud.

Veel sekund — ja igast küljest hakkasid ulaarid omavahel kõnelema: «ul-ul-ul-ul», seejärel aga hakkasid vilistama, nagu vilistab kurvitsaline — koovitaja: «uiliit-uiliit-uiliit». See vile kostis üle kogu mäelõhangu, kuid linde endid polnud tänu nende kivikarva sulestikuvärvusele näha.

Siis aga kuulsin, kuidas pudenes kiviklibu. Vaatasin ringi: otse minu suunas tuleb mööda karniisi suur ilus ulaar. Sirutasin püssi välja, kuid lind lendas samal hetkel minu pea kohal rippuvale kaljule ja kadus silmist. Kuid mul ei tulnud kurvastada; samale karniisile ilmus uus ulaar. Ta valmistus parajasti üle mäelõhangu lendama.

Ma ei hakanud ootama ja tulistasin. Kostis selline mürin, otsekui oleksid kaljud purunenud. Kõik ulaarid paiskusid karniisidelt õhku, ja tõmmanud lühikesed tiivad kõverasse, sööstsid viltuses joones alla. Nende järel lendas ka see, kelle pihta ma olin lasknud. Oli näha, et lind on tugevasti haavatud — ta lendas ebakindlalt ja jäi teistest maha. Lennanud veidi maad, tõusis ulaar ülespoole, tardus sekundiks, ja pannud tiivad kokku, kukkus kivisele rusukaldele.

Meelde jätnud koha, kuhu lind oli kukkunud, hakkasin alla laskuma. Mööda järsku nõlva on laskuda raskem kui tõusta. Iga kivike tuleb järele proovida, enne kui söandad jala maha asetada. Tõenäoliselt möödus üle poole tunni,

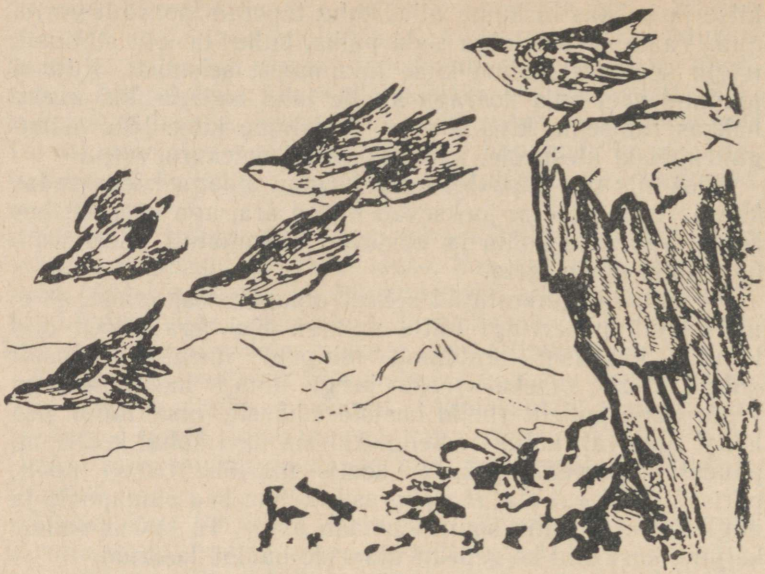

enne kui jõudsin kivise rusukaldeni, kuhu oli kukkunud ulaar. Ma viskasin seljakoti, püssi ja padrunitasku maha, et miski ei segaks, ja asusin otsinguile. Käisin ümber märgitud koha, otsisin lindu kivihunnikute vahelt, vaatasin hoolikalt läbi iga meetri rusukallet — kõik asjata. Otsisin umbes tund aega, kuid ei leidnud lindu — minu ulaar oli justkui maa alla vajunud.

Hakkasin kahtlema; kas ma otsin õigest kohast, võib-olla on see teine rusukalle?

Tuli jällegi ronida mäe otsa, et ülalt kohta kontrollida. Ei, rusukalle on seesama — seal on artšajuur, mille ma juba varem oma varitsuspaigast meelde jätsin. Relvastunud binokliga, hakkasin ma rusukallet läbi vaatama. Läbi tugevate klaaside uurisin iga kivi ja lõpuks leidsin. Algul ei tundnud ma kohe ulaari ära; näis, et kuivanud oksake paistab kivi tagant, kuid silmitsesin teraselt — see pole oksake, vaid linnu jalg. Ja sealsamas näen; tuules liigub murdunud sulg linnu tiival. Uuesti laskusin ma rusukaldele ja korjasin ulaari üles. Lind lebas keset suuri kive ja näis ise kivina — ainult väljaulatuv jalg andis ta välja.

Kui ma panin oma saagi seljakotti, ilmus mäenõlvale

Andrei. Ta kiirustas laskuma, päike oli juba madalal ja eriti erutas Andreid meie peale põhja poolt liikuv väike, kuid tume pilv. Ta kasvas kiiresti, muutis oma kuju ja värvi.

Tunnistan, et mulle see pilv ei sisendanud mingeid kartusi, kuid Andrei oli teisel arvamisel ja kiirustas mind visalt.

Pilve eest ära minna me siiski ei jõudnud. Pilv varjas päikese ja kohe muutus mägedes süngeks, niiskeks ja külmaks. Tuul hakkas puhuma hookaupa. Kogu taevas kattus pilvedega. Ühed neist, kõrged, ujusid sujuvalt ja aeglaselt, teised kandusid kiiresti ja madalalt üle meie peade, ja tõukudes kaljurünkale, hakkasid mingi sahinaga mööda mäelõhanguid ülespoole roomama.

Kukkusid esimesed vihmapiisad, seejärel hakkas järsku vihma valama, peale seda aga lund sadama. Meie poolkasukad said märjaks, kattusid õhukese jääkoorukesega, see murdus iga liigutuse puhul. Käimine muutus veel raskemaks. Ümberringi valendas tiheda vaibana lumi, maa selle all ligunes pehmeks, jalad libisesid.

Tunni aja pärast jõudsime täielikus pimeduses lõpuks artšametsani. Heitsime oma ligunenud ja jäätunud asjad maha ning asusime kähku ööseks kütet koguma. Kandsime kokku suuri mahamurdunud artšatüvesid, kõigutasime ja paiskasime maha kuivi tüvesid. Peagi leegitses keset aasakest hiiglasuur lõke, peletades eemale ööpimedust.

Magus on uni värskes õhus, kuid eriti hea on puhata mägedes pärast väsitavat ja rasket jahti. Näib, et sa ei hinga, vaid rüüpad värsket, aromaatset õhku, ja iga sõõmuga voolab väsinud kehasse uut jõudu.

Ma ärkasin järgmisel hommikul varakult. Taevas vilkusid veel tähed. Ümberringi oli vaikne. Ainult kaugel lõhangus karjus kassikakk ning alt kostis mägijõekese tumedat kohinat.

Öine pimedus asendus koidueelse hämarusega, tähed oleksid nagu kõrgemale tõusnud ja kahvatusid, taevas valgenes ja sellel eraldusid selgelt valged lumised mäetipud. Esimestena ärkasid mustad punanokalised hakid — alpivaresed. Parv alpivareseid tõusis kõlavalt häälitsedes kaljukünkalt, kus oli ööbinud, ja hajus uuesti astangutele.

Hambulisel horisondil lõi ereda leegiga loitma lumine mäetipp, tema järel teine, kolmas . . . Päikesest valgustamata mäenõlvad ei paistnud enam valgetena nagu varem; nad

sinetasid neile langevatest varjudest. Allpool mustades lõhedes kobrutas udu.

Külm oli poolkasuka alt välja roninud, kuid siiski ma tõusin ja hakkasin ringi vaatama. Meie laager asus mägiastangu väikesel platsil, mille äär murdus järsku Kara-Balta poole. Mõnel pool kerkisid üksikud omapärased artšapuud.

Ma äratasin Andrei:

«Vaata, kuhu me oleme roninud. Kas sa tunned seda kohta?»

Andrei tõusis vastumeelselt ja vaatas imestunult ringi. Siis läks järsaku servale, vaatas alla ja võpatas, isegi kahvatus, nagu mulle näis.

«Mis on?» küsisin ma ja hüppasin jalule.

«Ettevaatust!» hüüdis mulle Andrei.

Ma piilusin üle järsaku serva ja taganesin nagu Andreigi tahapoole. Judinad jooksid üle mu selja. Meie all oli kuristik. Sügaval, sügaval selle põhjas vahutas Kara-Balta. Tumedate kaljude vahel hõljusid suured linnud.

«Mis meid siia ajas!» ütles Andrei väriseva häälega. «Eile oleks ju pimeduses tarvitsenud teha vaid liigne samm ja . . .» Andrei lõi käega. «Tead, kus me sinuga ööbisime? Seda paika nimetatakse kotkapesaks.»

Tšo

Kunagi talvel sain ma kirja Kirgiisiast. Mulle kirjutas vana sõber — kütt Andrei. Pärast tavalisi tervitussõnu kogu mu perekonnale teatas ta väikese, kuid minu jaoks huvitava uudise.

«Hiljuti tapeti meie mägedes huvitav metsloom,» kirjutas ta. «Ma ei ole kunagi sellist näinud. Suuruselt on see metsloom hundist veidi väiksem, punakaspruun nagu rebane ja ka saba on tal nagu rebasel — pikk ja kähar. Koon on kitsas ja pikk, kõrvad laiad ja ümardunud. Kirgiisi keeli nimetatakse looma «tšo». Kuidas on selle looma teaduslik nimetus?»

Sellest lühikesest kirjeldusest mulle piisas. Punakaspruun saba, laiad ja ümardunud kõrvad — need tunnused võimaldasid tapetud loomas oletada punahunti.

Kümne minuti möödudes olin ma juba postkontoris ja saatsin teele järgmise sisuga telegrammi: «Osta ruttu punahunt, säilita nahk ja kolju, maksame viissada.»

Andrei vastus tegi mind nukraks: «Loom anti varumispunkti, kolju on visatud mägedesse, otsisin — ei leidnud.»

Missugune meelehärm — jääda sellisest haruldusest ilma! Sealjuures lasti punahunt maha Kesk-Aasias, kus tema olemasolu pole kindlalt tõestatud ja tekitab teadlaste seas pidevalt vaidlusi! Kuid elu läheb oma rada, ja aeg teeb oma töö. Terav tusk muutub kahetsuseks, kahetsus mälestuseks.

Möödus talv, katused hakkasid tilkuma, varblased elavalt sirtsuma. Nagu ikka kevadel, tõmbas mind rahvarikkast linnast vabadusse, loodusse. Viis ööpäeva kiirrongis, ja ma olen jälle Sosnovkas, kus ei ole kurnavat kuumust, kus ööd on jahedad nagu põhjas. Esimesed mäenõlvad on juba kattunud ereda värske rohelusega, ülalpool aga, kus järskudele nõlvadele on kasvanud tume kadastik, valendab laikudena lumi; mäelõhangus hõljub udu. Ma rändasin jällegi ringi; kogusin linde ja imetajaid, kandsin oma vaatlused päevikusse. Kuid algul piirdusid minu ekskursioonid ümbruskondsete asulatega ja ma ainult vaatlesin kadedalt mulle ligipääsmatuina näivaid mäetippe.

Möödus mitu päeva, ma olin juba harjunud hõreda mägiõhuga, tõusin ikka kõrgemale mägedesse ja lõpuks võtsin ette retke Bitjasse. See mäelõhang köitis mind juba ammust ajast loomarohkuse, omapärase ilu ja karmusega.

Me väljusime Andreiga Sosnovkast varahommikul, asula magas veel; meid ümbritses videvik; eespool mühises ja vahutas Kara-Balta, sealtpoolt hoovas külma. Kakskümmend kilomeetrit — see pole midagi inimeste jaoks, kes on harjunud kaugete retkedega mööda tasandikke, kuid kakskümmend kilomeetrit mägedes — see pole naljaasi. Ei tohi kiirustada, tuleb oma jõudu säästlikult kulutada. Ja kuigi meid tõmbab kiiremini edasi, läheme aeglaselt mööda mäekitsust, tõustes ikka kõrgemale ja kõrgemale. Kitsas rada lookleb maona kord otse Kara-Balta ääres, kord jookseb mööda järsku nõlva üles, et uuesti laskuda jõesängi poole. Me ületame kergeid purdeid, ületame meie teed ummistavaid rusukaldeid, ja iga läbikäidud tunniga läheneme eesmärgile. Kuid mida kõrgemale me tõuseme, seda kitsamaks muutub mäelõhang. Kohati ta muutub kitsaks koridoriks, mille põhjas möirgab vesi piki jõesängi, veerlevad ja ragisevad rasked kivid, kõrval aga on püstloodis kaljud, mis on sinavas kõrguses artšametsaga kaetud. Kadastikust kõrgemal laiuvad alpiaasad, mille kohal uuesti kerkivad hiiglased — kaljud, nende valged hambulised harjad toetuvad otse vastu taevast. Raske ja ohtlik oli tee mööda Kara-

Baltat tol ajal. Mäeveermed ummistasid mõnikord tee täielikult, laskmata edasi liikuda. Kuid ka siis läksid mööda Kara-Baltat karjakasvatajad. Nad tõttasid mäekuru poole, mille taga laius avar kõrgmägestiku org Susamõr — «kirgiisi hobuse puhkekodu». Kõhnu, katkiste selgadega, vaevu jalgu liigutavaid hobuseid aeti aeglaselt piki mäelõhangut. Kohati, seal, kus tee muutus kurnatud loomade jaoks liiga raskeks, tiriti neid köitega mööda järsku teed ülespoole. Möödus aeg, jahedus, tugev toit, parmude ja kärbeste puudumine tegid oma töö. Sügiseks laskus kõrbide ja erksate hobuste kari piki mäelõhet allapoole. Nüüd on Tšui orust piki Kara-Baltat rajatud teed. Inimese visa töö tegi Susamõri oru täiesti juurdepääsetavaks. Aga tol ajal... Ma ei unusta iialgi üht varikallet. Tohutu ja järsk saja meetri ulatuses, tegi ta tee äärmiselt ohtlikuks. Alati kui ma sellele lähenesin, tekkis mul soov tagasi pöörduda. Vaevalt astus sellele inimene, kui ta tumedalt kividega ragistades hakkas ikka kiiremini allapoole liikuma, kuni jõesängi langemiseni. Ei tohtinud viivitada, tuli kiiresti edasi joosta, muidu veered koos kividega püstloodis seinani ja edasi Kara-Baltasse. Kuid nüüd on varikalle selja taga, veel üks salakaval purre, kitsas, madal ning veest ja hallitusest libe. Kaljurahnudest piiratud, vahutab ja möirgab selle all mägioja. Kolm kiiret pingsat sammu, teid valatakse veetolmuga üle, ja te olete väljaspool hädaohtu. Risk on seljataga; meist vasakul algab Bitja külglõhang. Enne sellesse astumist me puhkame. Kõrval rullub vesi, eemal uriseb meie poolt häiritud varikalle, oja kohal vilistab ja laulab sinilind.

Bitjas, kilomeetri kaugusel Kara-Balta mäelõhangust, elas kirgiisi kütt Murat. Ma ei olnud temaga veel tuttav, kuid teda tundsid hästi Sosnovka elanikud; talvel vedas ta sinna pidevalt liha. Tema suitsust läbiimbunud jurta seisis rohelisel aasakesel mäelõhangu sügavuses. Me ei leidnud peremeest kodust — ta oli hommikul kitsejahile läinud. Meid võttis vastu kuueaastane mustasilmaline poiss — Murati poeg. Juba meie tutvuse esimesest hetkest peale võitis ta minu poolehoiu oma välimuse, elava ja lõbusa iseloomuga.

Pannud maha seljakotid ja püssid, seadsime end jurta läheduses vabas õhus sisse. Suure, kahekordsest majast suurema kivi jalamil süttis lõke. Meil oli vaja keeta hirsist ja teel lastud kaljupüüdest õhtusöök. Kui kõik ettevalmistu-

sed olid lõpetatud, asus igaüks meist oma töö juurde. Mina võtsin lindudel nahad maha ja kandsin vaatlused välipäevikusse. Andrei puhastas oma jalatseid. Ümberringi aga vilistasid koopaoravad, neid oli palju; sinihallidel kaljudel häälitsesid alpihakid. Meie noor peremees, kasvanud ilma omavanuste ja inimeste seltsita, kannatas nähtavasti raskesti oma üksinduse all ja oli meie tuleku üle väga rõõmus.

Ta oli kõigest huvitatud — meie püssidest, padrunitest, instrumentidest, päris selle või teise eseme otstarvet. Kuid samal ajal oli ta kibedasti ametis ja tema väike kogu lendas lõkke juurest jurta juurde, jurta juurest suure kivi äärde.

Ta kandis silmapilkselt puud kohale, seadis osavalt lõkke üles, noppis kaljupüüd puhtaks ja tükeldas nende liha, samal ajal aga valvas tuld ja lobises vaikimata. Temaga oli võimatu igavust tunda. Mõne minuti jooksul jõudis ta rääkida meile hulga igasuguseid uudiseid.

«Tead sa, isa hankis sinu jaoks muna.»

Ja minu vastust ootamata ronis ta silmapilk tohutu kivi otsa, pistis oma väikese käsivarre sügavasse prakku ja näitas mulle ülalt musta raisakotka muna. Sekundi pärast oli ta uuesti lõkke ääres ja teatas, et kaks päeva tagasi tuli naaberlõhangust nende poole kütt Kasakbai ja et täna läks isa kitsejahile enne koitu, sest et nad juba kaks päeva istuvad ilma lihata. Kui aga kõik uudised olid ammendatud, jutustas ta meile lihtsa kirgiisi legendi ühest mägikütist ja tema pojast. Seda ma tahan lugejatega jagada. Selle sisu oli järgmine.

Sügavas orus elas kunagi kirgiisi kütt koos oma perekonnaga. Ükskord varahommikul valmistus ta naabermägedesse kitsejahile minema.

«Võta mind jahile kaasa,» nurus isalt tema viieaastane pojuke.

«Istu kodus, käi ema juurde!» vastas isa karmilt. «Sa oled veel väike, pole sul vaja mööda mägesid ronida.»

Ja heitnud õlale oma pika vintpüssi, hakkas isa mööda järsku rada mäkke tõusma. Isa vastus solvas poissi ja ta hakkas kibedasti nutma.

Ta on ju suur, miks siis teda ei võeta jahile?

Jutustus katkes ja ilmekalt väljendas lauluke lapse sügavat solvumist.

Isa kadus kaljude varju ja poeg, kuulamata isa manitsusi, jooksis talle jälgi mööda järele. Ta ei osanud veel täiskasvanute moodi jälgi lugeda, eksis peagi õigelt teelt, väsis, hei-

tis kivi äärde puhkama, ja katnud end metsiku mägikitse karusnahast kuuekesega, uinus raskelt.

Edasi järgnes jällegi lühike vahelaul.

Ta näeb und, et ta on oma jurtas, mis nii koduselt lõhnab piima ja suitsu järele, et ema silitab tema pead ja laulab hällilaulu.

Õhtu eel pöördus isa jahilt tagasi. Ta kandis õlal tapetud kitse. Kuid mis see seal on? Jahimehe teravad silmad märkasid keset kive pruuni nahka. Kütt pani oma saagi ettevaatlikult maha, tõmbas kuke vinna ja sihtis. Kuid õnneks ilmus sel hetkel kitsenaha alt tema pojukese unine näoke...

Päike vajus hambuliste mäeharjade taha ja kohe muutus mäelõhes külmaks, ebamugavaks ja süngeks. Me lõpetasime oma toimetused ja pugesime jurtasse. Lõbus koldetuli täitis selle mingi erilise lõhna, soojuse ja valgusega. Nihkunud lõkkele lähemale, soojendasime oma külmetavaid käsi selle elustavas soojuses. Und ei olnud, ja vaba aega kasutades vadistasime Moskvast, mägedest ja loomadest. Väljas tihenes kiiresti hämarus, mis muutus peagi pilkaseks ööks. Kuid kus on siis peremees? Kas ta tõesti uitab pimeduses mööda ohtlikke mägiradasid? Samal hetkel heideti jurta eesriie järsult kõrvale ja lõkke valgusesse ilmus Murati kuju. Lohakalt maha visanud väikese elusa kitsetalle ja riputanud vintpüssi varna, heitis ta meile lühikese tervituse. Päris noor veel, laiaõlgne, lühikeseks põetud mustade juuste ja päevitusest pruuni näoga, näis ta tervise ja jõu kehastusena. Otse tema paljastele õlgadele oli hooletult heidetud kitsenahast kuub, vöö vahel mustendasid noa lai käepide ja raudsed taldrauad pikkade haakidega. Neid kasutavad jahimehed mööda järske nõlvu ronimise puhul. Maaliline ülikond, pulbitsev tervis ja sirged näojooned sundisid tahtmatult sellele inimesele tähelepanu pöörama. Kuid sünge, ebasõbralik pilk ja terav kurd kokkukasvanud kulmude all ninajuurel ei jätnud mitte päris soodsat muljet. Nagu näha, on tema tublil pojukesel raske elada. Ja tõepoolest, poiss vaikis kohe, tõmbus pimedasse nurka, püüdes mitte sattuda isa silma alla. Peremehe tulek tõi kõigile raske meeleolu. Heitnud õlgadelt kuue ja võtnud jalatsid ära, istus Murat meie juurde ja vaatas süngelt tule peale. Kõik vaikisid kaua.

«Kuidas jaht läheb?» lausus lõpuks Andrei.

«Jaht — lõunaks jätkub!» vastas ärritatult Murat.

Vaikides asusime toidu kallale ja näis, et igaüks meist on haaratud sellest tegevusest. Kuid toit jäi kurku kinni ja

ainult Murat hävitas ägestunult toitu — kondid ragisesid tema tugevate lõualuude all. Iga allaneelatud tulise palaga muutus midagi tema näos. Juba ei põlenud tema silmad enam, kurd ninajuurel muutus siledaks ja nägu muutus teiseks, see polnud enam eemaletõukav nagu varem. Tema laubale ilmus higi, ta nagu joobus tulisest toidust ja hakkas kõigile ootamatult naeratama, näidates valgeid hambaid. Tema näole sigines rahulolu, silmadesse lõbususetuluke. Ootamata meie palvet, jutustas ta eneseirooniaga talle täna jahil juhtunud ebaõnnest. Kitsed on päris ligidal, veel kaks-kolm sammu, ja äkki lendab jala alt äraandlik kivi. Kari kargab võpatades kõrvale ja kõik on luhta läinud. Jälle tundideviisi jälitamist, osavat ja ettevaatlikku nagu röövloomal. Saak on juba käes, ja jälle ebaõnn. Püss tõrgub, üks, teine, kolmas kord, ning kogu päevane töö ja vaev on asjatult nurja läinud. Me kuulame tähelepanelikult, püüame mitte ühtki sõna mööda lasta ja elame Muratile kaasa. Küti meeleolu iga muutus peegeldub ümberolijail, eriti tema pojal. Äike on õnnelikult möödunud, poiss ilmub meie keskele ja võtab vestlusest osa.

Murat tundis hästi oma kodumägesid, uuris peensusteni neid asustavate loomade harjumusi ja jagas nüüd vastutulelikult oma teadmisi minuga. Ta jutustas, kuidas varakevadel tuli tema asupaiga juurde lumipanter, kuidas ta mitu ööd röökis naaberkaljudel; siis jutustas ta mägilindudest — ulaaridest, tegi järele nende kevadist hüüdu, ja nähes, et teda kuulatakse suure tähelepanuga, hakkas äkki punase koopaoravana vilistama. Ja kui võrratult tal see õnnestus! Tunduski, et kaljuhiiglase küljest varisenud ja rohelisele aasale veerenud kaljurahnul seisab tagumistel käppadel suur, paks ja naljakas loomake. Ta karjub kogu jõust, läkastades nii, et ta rasvane keha vappub, häält aga on kuulda mitme kilomeetri taha. Vilistamise taktis heidab ta oma pead tahapoole ja vibutab saba. Talle vastab lähim urunaaber, seejärel kümned teised ja varsti kõik mäed... «Kuid boldõ (küllalt), kuduk ketken (kaevu läks),» lõpetab jutustaja. Ja kuidas oli see koopaorava moodi! Ta väsis karjumast, ajas ärevile koopaoravad-naabrid, mägikitsed ja ulaarid — kõik elusa, kõik olid hoiatatud lähedase hädaohu eest, inimese ilmumise eest. Ja nüüd läks ta ohutusse urgu. Noh, katsugu jahimees pärast seda oma saagile ligineda!

«Õigus, tead,» pöördus minu poole Andrei, «see Murat tappiski punahundi.»

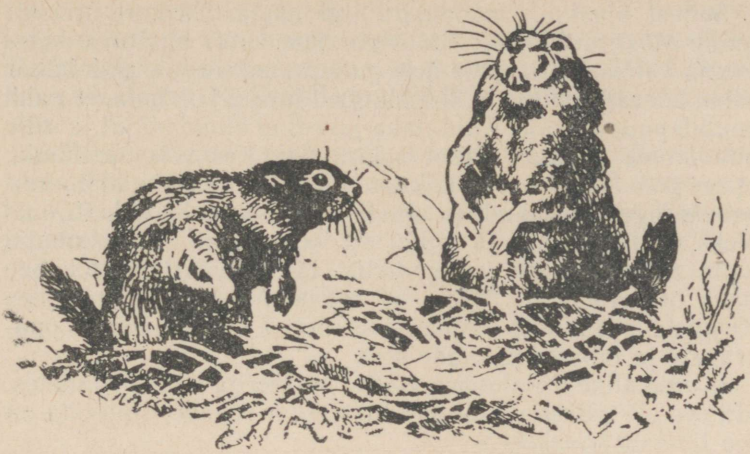

Ma meenutasin seda pahameelt tekitanud lugu ja palusin jutustada, kuidas see toimus. Murati jutust sain ma teada järgmist.

Hilissügisel olid mägede jahimehed suure kitsejahi korraldanud. Inimest viisteistkümmend piiras ümber ühe mäeharja, kuhu oli põgenenud rühm loomi, ja hakkas neid kihutama paigast paika. Kord siin, kord seal kärgatasid lasud, saak tõotas olla rikkalik. Seal märkasid kirgiisi teravad silmad nelja omapärast kiskjat, kes otsisid väljapääsu piiramisrõngast. Need olid punahundid, kirgiisi keeli «tšo». Loomad jooksid Murati püssitoru ette ja too ootas vaid soodsat hetke. Üks loomadest peatus, ja aimamata, et hädaoht on silma ees, vaatas vastaspoolsele küljele ja jäi teraselt kuulatama kasvavat krõbinat kauges mäelõhangus. Murat sihtis kaua ja laskis lõpuks vintpüssi kuke alla. Kärgatas lask, kuul läbistas õnnetu looma kaela ja ta langes maha. Ülejäänud loomad paiskusid laiali, kuid kogunesid ohtlikust kohast veidi eemal uuesti tihedasse rühma ja kadusid kaljude taha.

Kuulates Murati jutustust, istusime hilisööni.

Kolme päeva pärast pöördusime Andreiga sama teed mööda tagasi Sosnovkasse. Jällegi sundisid libe purre ja urisev varikalle meid ebameeldivaid minuteid läbi elama. Me ei läinud üksi; meie taga jooksis väike kitsetall, kelle ma sain Muratilt ja nimetasin Maikaks.

Sellest ajast oli möödunud ligi aasta. Ükskord näidati mulle Moskva Ülikooli Zooloogiamuuseumis huvitava metsloomа nahka. Karusnaha hele-punapruun värvus, pikk kähar saba, kõrvade ehitus ja üldmõõtmed lubasid oletada, et nahk kuulub punahundile. Kuid naha juures ei olnud koljut ja selle puudumine takistas täpset määramist. Kes võis vastutada, et see pole kodukoer, kelle kasv, värvus ja teised välistunnused on õige muutlikud! Ei olnud naha juures ka etiketti, mis oleks näidanud, kus ja millal oli loom tabatud. See muutis naha zooloogilisest vaatepunktist täiesti väärtusetuks. See nahk oli avastatud mõni aeg tagasi Moskva Külmhoones Kirgiisia pealinnast Frunzest saadetud suure partii koopaoravate ja rebaste nahkade seas.

«Kummaline metsloom,» mõtles sorteerija nahka vaadates. «Ei see ole väikene hunt ega hiiglasuur rebane, võib-olla on see lihtsalt kodukoer.»

Kuid nahk ei võinud teatada oma päritolu, ja sorteerija uudishimu jäi rahuldamata. Igaks juhuks teatas ta oma kahtlustest telefoni teel ühte Moskva muuseumi. «Huvitav, mõistatuslik metsloom,» mõtles muuseumi direktor. «Peaaegu kindlasti punahunt, kuid siiski pole välja lülitatud kahtlus, et see on mingi segavereline koer. Kahju, väga kahju, et naha juures pole koljut!» Samuti igaks juhuks omandas muuseumi direktor naha ja andis selle hiljem üle ülikooli muuseumile. Ka siin äratas see kahtlusi. «Kõigi tunnuste järgi kuulub nahk punahundile,» kõnelesid teaduslikud kaastöötajad. «Kuid pole koljut ega etiketti — äkki on see siiski koer?»

Kirgiisia, ja oletatavasti punahundi nahk — ma muutusin tähelepanelikuks. Milline imelik kokkusattumine! Ma ju teadsin ühe punahundi tabamisest Kirgiisias Kara-Balta mäelõhangus.

«Teate,» segasin ma vahele, «kui see loom on tapetud kuuliga ja see on tal läbistanud kaela, siis võin varustada teid tema täpse etiketiga ja määrata ta ilma koljuta.»

Me laotasime ärevust tundes naha laiali, sisemine külg väljapoole. Kaela ümbruses oli kuul selle läbistanud. Igasugused kahtlused olid hajutatud, see oli mägikütt Murati poolt Kirgiisi mäeahelikus tapetud punahunt.

Kuid me oleme nii vähe rääkinud punahundi levikust, tema eluviisist. Kahjuks ei tea me sellest küllaldaselt. On teada, et see loom elutseb Kesk-Aasia ja Ida-Hiina mägedes, ja tungib sealt meie juurde Semiretšjesse, Lõuna-Siberisse ning

Ussuuri ja Amuuri jõgede piirkonda. Ilmselt on loomadel karja-eluviis ja nad tungivad ühiselt suurte sõraliste kallale. Moskva Zooloogiamuuseumis on punahunt esindatud ainult kahe eksemplariga ja talle vaadatakse kui suurele haruldusele.

Selle punahundi nahk, kellest eespool juttu oli, on täis topitud ja seda võib näha Zooloogiamuuseumi ülemises saalis. Kui te seda vaatate, meenutage lugu, millest ma just äsja jutustasin.

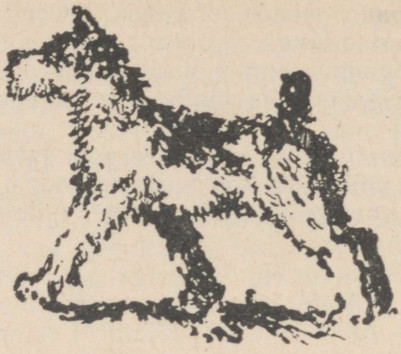

Tšubtšik

Tšubtšikuga tutvusin ma Fergana mägedes. Oli hilissügis. Toredad pähkli- ja õunapuumetsad olid juba hõrenenud ja kirendasid mitmevärvilistest laikudest. Aeg-ajalt tibas vihma, sadas isegi lund, kuid siis asendasid lühiajalist halba ilma uuesti kuldsed sügispäevad.

Ma sõitsin siia lühikeseks ajaks, kuid olukord kujunes selliseks, et minu ärasõit tuli määramatuks ajaks edasi lükata.

Paar aastat enne seda alustati meie maal fauna rikastamise eesmärgil metsikute karusnahaloomade laialdast aklimatiseerimist. Algul toodi meile Ameerikast sisse veekogude ääres elavad närilised — ondatra ja nutria, kel on väga hinnaline karusnahk. Meie suurte veekogude pillirootihnikutesse vabaks lastult harjusid nad uute tingimustega ja kohati andis nende aklimatiseerimine häid tulemusi. Palju tuhandeid hinnalisi ondatranahku õnnestub nüüd varuda näiteks Kasahstanis Ili jõe suudmest, varem inimese poolt kasutamata aladelt.

Meile Ameerikast sissetoodud loomade kõrval kasutati aklimatiseerimiseks ka teisi, meil elavaid, kuid piiratud levikualaga loomi. Nende seas on tähtsal kohal kärpkoer ehk nagu teda õigem oleks nimetada — kährikkoer.

See loom on rebase suurune. Väliskujult meenutab ta

ameerika pesukaru, kuid erineb sellest maapealse eluviisiga, ta elutseb urgudes ja kuulub koerlaste sugukonda.

Kährikkoera kodumaaks on Jaapani, Hiina, Korea ja Mandžuuria soised alad ja laialehelised metsad. Siit tungib ta põhja poole kuni Amuuri keskjooksu ja Ussuurimaani.

Suured partiid neid erakordselt sooja karusnahka omavaid loomi püüti omal ajal Ussuurimaal kinni ja lasti Liidu erinevatesse paikadesse lahti. Sadakond kährikkoera sattus Fergana pähkli-mägimetsadesse.

Elanud mitu aastat uutes tingimustes, sigisid kährikkoerad alguses tugevasti, kuid seejärel hukkusid ootamatult. Ärevad teated selle kohta jõudsid Moskvani. Eesmärgiga kontrollida kuuldusi kährikkoera ebaõnnestunud aklimatiseerimisest sõitsingi ma sellesse Kesk-Aasia õnnistusrikkasse maanurka.

Urgude ülevaatus, kus varem olid elanud kährikkoerad, näitas, et urud on asustatud, kuid missugune loom seal elab, seda ei olnud kohe võimalik täpselt kindlaks teha. Ma läkitasin Moskvasse telegrammi palvega saata kiiresti kohale jahimehi spetsiaalsete urust-ajavate koertega. Nende koerte abil oleks võimalik eksimatult kindlaks teha, missugused metsloomad nimelt urgudes elutsevad.

Mul ei tulnud kaua oodata. Kord koju tulles kuulsin ma koerte kähisevat haukumist. Talu igas otsas olid koerad puude külge seotud. Vihaselt üksteise poole kippuvate koerte ümber askeldasid inimesed. Seal siis ma nägingi Tšubtšikut esimest korda.

See oli naljakas väike koerake — suurest kassist kasvult ainult veidi kogukam. Kui tal poleks olnud oma tarkusega võitvaid elavaid musti silmi, vaevalt et ma siis oleksin pööranud tähelepanu sellisele eemaletõukavale koerale. Kujutlege kollaselaigulist pikerguse peaga koera, lühike jupp saba asemel ja igalt poolt tolknemas kare karv, peaaegu harjas. Üks kõrv rippus allapoole, teine seisis trotslikult püsti.

Kuid vaatamata oma välisele ebardlikkusele oli Tšubtšik tähelepanuväärt koer. Loodus oli teda õnnistanud suure taiplikkuse ja lõvilikult julge südamega.

Niinimetatud okaskarvalised foksid — koerte tõug, kuhu kuulus Tšubtšik — on inimese poolt aretatud spetsiaalselt urujahiks. Vaatamata väikesele kasvule on nendel koertel võimas kehaehitus ja tugevad lõuad. Neilt nõutakse mägra või rebase urust väljaajamist, kinnivõtmist või kägistamist ja väljatassimist. Okaskarvalised foksid ronivad hasartselt

mistahes urgu, astuvad julgelt võitlusse selle asustajaga, pööramata tähelepanu heitluse ajal saadud haavadele, ja annavad jahimehele valju haukumisega metslooma maa-alusest asukohast märku.

Verised, halastamatud, ühe vastase hukkumisega lõppevad kisklused — see on nende loomus. Nad purelevad elu ja surma peale ka omataolistega, kusjuures väike foks võib hakkama saada suure koeraga.

Tšubtšik oli okaskarvaliste fokside ohjeldamatu tõu tüüpiliseks esindajaks. Ma armastasin teda piiritu julguse pärast. Mind köitis selles koeras ka see, et okaskarvalistele foksidele tavaline julmus segunes temas heasüdamlikkuse ja iseloomu pehmusega inimeste suhtes.

Fokside abil õnnestus juba esimestel päevadel kindlaks teha, et kährikkoeri siinsetes paikades enam ei ela. Kõik urud olid asustatud mäkrade poolt. Nende peale otsustasidki koertega saabunud kütid jahti pidada.

Ebameeldiv ja karm on see jaht. Ma ei armasta seda meenutada, kuid siiski jutustan nendest episoodidest, mille kangelaseks oli Tšubtšik.

Kujutlege õunapuude, alõtša- ja kukerpuudega kaetud järsku mäenõlva. All voogab tuhmi kohinaga Hodža-Ata mägioja; ta vahutab tumedate kaljude vahel keereldes, valab piiskadega kalda üle, siis vaikib, joostes lõhangutest välja laiale avarusele. Kuid meie ei märka mägilooduse karmi ilu, kogu meie tähelepanu neelab koerte töö mäkrade urgudes.

Juba üle tunni kostab maa alt summutatud haukumist. Seal urus töötab foks Levko. Ta on suurem kõigist ülejäänud foksidest, äärmiselt tige, kuid tal pole häid jahikoera omadusi: ei oska metslooma ummikusse ajada. Ka nüüd istub ta juba kaua aega asjatult urus. Haukumine kostab kord ühelt, kord teiselt poolt — tähendab, metsloom rändab oma maa-aluses elamus alatasa ringi. Ei saa aru, kus tuleks kaevata, kus urgu avada, ja jahimehed on tegevuseta, kirudes lolli koera.

Kõik ootasid kannatamatult, millal asjatult haukuv koer lõpuks välja ronib. Tema asemele oli juba valmis seatud väike Tšubtšik. Tšubtšikult võetakse kaelarihm, teda hoitakse kätel. Koer väriseb kannatamatuse pärast kogu kehast. Tema silmad on suunatud tumeda sissepääsuava poole, pea käändub kord paremale, kord vasakule. Ta püüab teraselt summutatud helisid, ja nähtavasti oma koeramõistusega taiba-

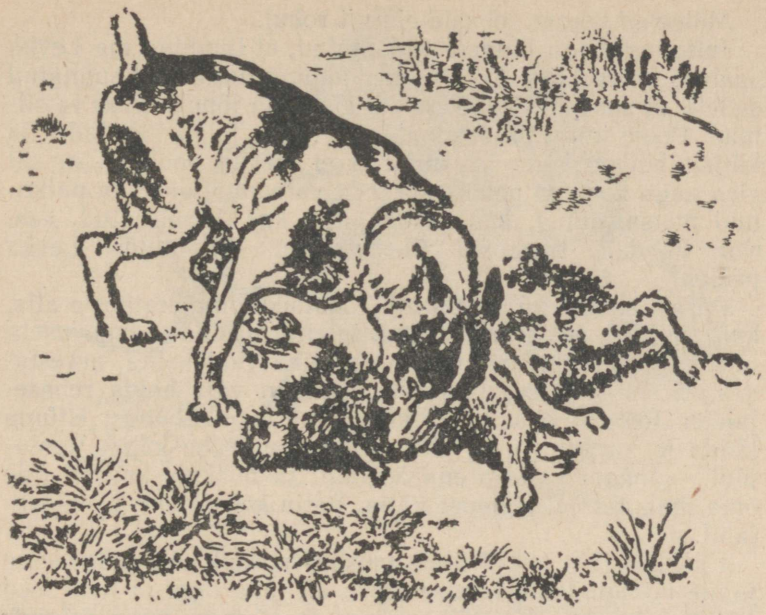

tes, et Levko töötab pahasti, hakkab kiunuma ja käest kippuma.

Lõpuks ilmub urust mägra sihitust tagaajamisest väsinud Levko. Ei jõudnud veel jahimehed lobasuud rihma otsa võtta, kui Tšubtšik juba libises käte vahelt välja ja sööstis uru poole. Ja siis juhtus see, mida me kuidagi ei oodanud: Levko klammerdus hammastega Tšubtšiku kõrisse ja mõlemad koerad veeresid kerratõmbunult mäest alla. Jahimehed tormasid neile järele, teades, et selline kisklus võib lõppeda surmaga.

Me leidsime koerad kingu jalamilt. Levko kägistas Tšubtšikut halastamatult. Ei olnud võimalust foksi hirmsaid lõualuid avada. Tšubtšik kähises nõrgalt, tema lihased lõdvenesid, loojuvates silmades hakkas elu kustuma.

Sel kriitilisel hetkel vilksatas mul läbi pea õnnelik mõte; haarasin mõlemad koerad, sööstsin joostes oja äärde ja surusin vastiku Levko vette. Koera suust tuli mulle, ta läkastas ja vingerdas, kuid ei olnud nähtavasti võimeline ise lõugu avama. Varsti aga kaotas ta teadvuse ja siis lõpuks võisime tema kokkusurutud lõualuud kinžali abil avada.

Mõlemad koerad lebasid elutult rohul.

Jultunust kogu hingest vapustatud, ei tundnud ma Levko saatuse vastu huvi. Kõik minu jõupingutused olid suunatud sellele, et saada Tšubtšikule elu sisse. Ja lõpuks avas ta silmad. Poole tunni pärast lonkis ta vaevu jalgu liigutades ja küljelt küljele kõikudes minu järel mesila poole. Koer oli visa nagu kass, ja poleks ma teda valvanud, oleks ta putkanud metsa, sinna, kus kestis jaht, kus kinniseotud koerad tigedalt haukusid ülesärganud «uppunud» Levko peale.

Pärast seda lugu võtsin ma Tšubtšiku oma eestkoste alla, kuigi koerale see ei meeldinud: ta ei armastanud tegevuseta olla. Ma kaitsesin jahimeeste ees oma vaatekohta, arvestades, et sellist koera nagu Tšubtšik on vaja hoida rebasejahiks. Rebane ei võ³ hea koera surve puhul urgu istuma jääda ja kargab välja, kus satubki jahimehe kätte. Vastupidi — mäger kaitseb end ägedalt; ta hukkub, kuid ei tule oma maa-alusest elamust välja. Palju koeri hukkub mägrajahil.

Ükskord jäin ma üksinda mesilasse; kõik olid mägedesse jahile läinud. Istun lahtise taeva all laua taga ja joon teed lõhnava meega. Tšubtšik magab sealsamas, minu jalgade juures, ja hakkab unes haukuma. Tõenäoliselt pureleb unes mägraga. Äkki näen: üks maja muldrikule asetatud kõrvitsatest liigub. Kõigub siia-sinna ja vajub jälle vanasse kohta. Mis ime see on? Miks kõrvits kõigub otsekui elus?

Läksin ettevaatlikult muldriku juurde. Näen, kõrvitsas istub suur turkestani rott. Ta on kõrvitsasse augu närinud, sisse roninud ja maiustab mahlase sisuga.

«Vaat missugune roppus,» mõtlen, «nüüd sa ei pääse! Mul pole laengust kahju, sind ma siit elusalt välja ei lase.» Pean ütlema, et rotid rikkusid tublisti minu lindude ja imetajate kollektsiooni ja ma olin nende peale vihane.

Sulgesin läbinäritud ava nartsuga, panin kõrvitsa murule maja seina äärde, ise aga läksin tuppa püssi järele. Tulen tagasi, panen käigu peal padruni püssi, vaatan, kõrvitsa ümber keerleb Tšubtšik. Kuigi ta rotti ei näe, haistab nina, et kõrvitsas istub loom.

Ja ma otsustasin, et ei hakka tulistama, las Tšubtšik saab ise rotiga hakkama, muidu on koeral ilma jahita igav. Tõmbasin august nartsu välja ja jäin vaatama, mis saab. Rott hüppas välja, ja niipea kui nägi koera, tõusis tagajalgadele ja paljastas hambad. Tšubtšik sööstis tema peale, rott haa-

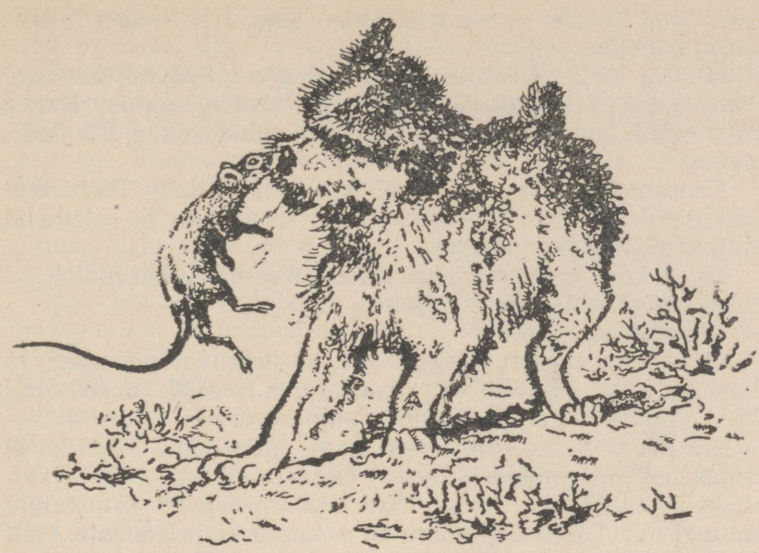

kus hammastega koerale ninna. Koer raputab pead, püüab vabaneda, aga ei saa.

Ma ei kannatanud välja, segasin vahele. Ja osutasin sellega Tšubtšikule karuteene... Võtsin kepi ja lõin rotti külje pealt. See lendas Tšubtšikust viie sammu kaugusele. Koer viskus samas vaenlase peale ja kägistas närilise silmapilkselt.

Vaatasin võitjat ja ahhetasin: poolt nina poleks penil nagu olnudki — oli jäänud rotile hambu. Läksin tujust ära; kahju oli koerast. Tšubtšik aga vehib sabajupiga, vaatab mulle silma ja tahab otsekui öelda, et rotijaht talle siiski meeldis. Keerutas minu läheduses, limpsas paar korda keelega verd ja läks koju magama.

Tubli Tšubtšik! Tubli ebard! Kindlasti oleks teine koer poolest ninast ilma jäädes vingunud terve tunni, Tšubtšik aga ei pööranud oma haavale tähelepanugi.

Samal nädalal juhtus õnnetus: mägrajahil hukkus kõige parem jahikoer Ledka. Ajanud mägra urusoppi, hoidis ta metslooma seal vangis, kuni jahimehed urgu lahti kaevasid. Kuid viimasel hetkel otsustas mäger läbi murda; ronis koera alla ja surus selle nõnda vastu uru ülemist võlvi, et Ledkal rinnakorv ragises. Mäger lämmatas koera, kuid ei

pääsenud ka ise minema. Nõnda kaevatigi mäger välja, surnud Ledka seljas.

Mul oli Ledkast kahju, jahimehed aga naeravad; mis seal kahetseda! Selline olevat kõigi jahifokside saatus. Harva võib mõni koer sellise ohtliku jahi puhul elada üle kahe aasta.

Kaotanud Ledka, hakkasid jahimehed jälle Tšubtšikut jahile tirima. Ma ei soovinud jahist osa võtta ja eelistasin hulkuda püssiga mägedes.

Tulen kord koju, minu peremees, mesinik ütleb mulle:

«Teate, Tšubtšik on kadunud.»

«Kuidas kadunud?»

«Ma ei tea täpselt. Räägitakse, et urg varises sisse ja koer jäi urgu. Prooviti välja kaevata, ei midagi; juured ning kivid segasid. Noh, ja jäetigi. Kahju koerast!»

Kui ma seda kuulsin, läksin nagu endast ära. Mida ka ei võtaks — kõik pudeneb käest. Ootasin õhtut, millal jahimehed tagasi pöörduvad. Kuid jahimehed ei jutustanud midagi uut. Ütlesid, et koera on võimatu välja kaevata. Nad jätsid selle näruse töö ja pidasid kogu päeva jahti teiste mäkrade peale.

Järgmisel päeval näitasid jahimehed minu pealekäimisel mulle urgu, millesse Tšubtšik oli mattunud. Heitsin maha, surusin kõrva vastu maad, ja kuulsin maa alt harva tumedat haukumist. Vaene koer! Jäeti ta surema, tema aga — oma kohustusele truu — haugub ikka veel ega lase mäkra minema. Tubli Tšubtšik!

«Ei,» mõtlen, «ma ei luba, et selline koer sureks näljasurma!» Tulin koju ja küsisin mesinikult, kus praegu metsas pähklipahkasid kogutakse. Ma tundsin kirgiiside maakaevamiskunsti. Mesinik jutustas mulle, kust neid tuleb otsida, ja ma siirdusin otsekohe metsa. Kuid otsinguteks läks küllalt aega ja alles õhtuks jõudsin ma kahe tubli noormehe saatel koju.

Järgmise päeva varahommik leidis meid pingeliselt töölt. Tööline vibutab laia tšekmeniga, lööb selle viimse võimaluseni maasse ja heidab välja terve hunniku mulda. Meie aga raiume kirvestega juuri, pöörame kive pahupidi, rajame tšekmenitele teed. Ja hingetõmbe minutitel kuulatame haukumist. See on juba vaevu kuuldav, nii nõrk; nähtavasti on koer täiesti jõuetuks jäänud ilma õhu, vee ja toiduta.

Tundi neli kestis väljakaevamine, kuid ikkagi saavutasime oma sihi — võtsime Tšubtšiku maa alt välja. Kui palju

oli rõõmu! Kuid Tšubtšik oli nagu solvunudki, et teda kisti mägra juurest ära. Veidi puhanud õhu käes ja joonud vett (süüa tal ei olnud aega), ronis koer jällegi urgu. Ärritatult haarasin ma tal turjast kinni, panin kotti ja kandsin koju. Jahimehed tahtsid ka mäkra urust välja tirida, kuid ma ei lasknud. Tšubtšik jäi terveks, las mägergi elab edasi; ta taples ka vapralt.

Mõne päeva pärast valmistusid jahimehed Moskvasse sõitma, kuid mitte otse, vaid väikese jaama kaudu Sõr-Darja lähedal, kus lootsid faasaneid küttida.

Seal juhtus Tšubtšikuga jällegi õnnetus. Ma sain sellest teada hiljem, tagasipöördunud jahimehed jutustasid sellest.

Faasanijahi ajal ajasid koerad üles metssea. Kui väike Tšubtšik ka polnud, kuid tal oli lõvi süda ja ta ei kartnud kohutavat metslooma. Klammerdus hammastega metssea kintsu ja nii tugevasti, et jäi selle külge rippuma. Metssiga sööstis kõrkjatesse ja tassis Tšubtšiku enesega kaasa. Kaua otsisid jahimehed koera, ei leidnud ja sõitsid Moskvasse ilma Tšubtšikuta.

Kuidas metssiga foksist lahti sai, pole teada, kuid nädala pärast jooksis Tšubtšik kaugelasetsevasse asulasse, sealt aga toimetati ta jaama. Varsti saabus Moskvasse telegramm: «Tšubtšik leitud, sõitke välja.»

Tubli Tšubtšik, tubli ebard! Sünniks selliseid ebardeid rohkem!

Tugevama kaitse all

Kord pöördusin mööda külavaheteed jahilt tagasi ja jõudsin vaevalt mööduda külakesest, kui mulle jõudis järele poisike. Ta nähtavasti ruttas väga ja hingeldas kiirest käigust. Kuid mulle järele jõudes käis ta juba aeglasemalt, joondudes minu sammu järgi. See sundis mind temale tähelepanu pöörama. «Mis sa tahad?» libises mul tahtmatult küsimus. «Kutsut tahavad ära võtta,» viipas ta peaga tahapoole, ja lüües oma kuuehõlmad lahti, näitas mulle paksu kutsikat. Sooja leidnud, magas see sügavat und. Ma vaatasin tagasi. Meie taga rühkis teed mööda tulla rühm koolipoisse. Nad arutasid midagi ärevalt, vaadates ebasõbralikult meie poole. «Onu, ma tulen koos sinuga, muidu aga nad peksavad mind ja võtavad kutsu ära,» palus poisike. «Ega nad puutu,» rahustasin ma oma teekaaslast. Ja lausumata enam sõnagi, läksime me edasi, ning niisama vaikides läksime lahku, kui jõudsime jaamaasulasse ja jõudsime poisi maja kohale. Tema eakaaslased ei usaldanudki ligemale tulla ja oma kavatsusi teostada. Selle käigu ajal oli kumbki meist haaratud oma mõtetest. Ma ei tea, mille peale mõtles minu teekaaslane, minul aga tekkis tahtmatult mõte, et rasketel minutitel elus ei püüa mitte ainult lapsed tugevama kaitse alla. Väga tihti talitavad samuti

loomad, ja mitte ainult koduloomad, mis on loomulik, vaid ka metsikud, kes teistes tingimustes pelgavad inimese lähedust. Nüüd ma tahangi lugejatele jutustada põldlõokesest ja väikesest kullist — väikepistrikust. Pistriku poolt jälitatud lõoke oskas mind kasutada oma kaitsjana. Kuid enne kui ma jutustan sellest huvipakkuvast juhtumisest, tahan ma oma lugejaid tutvustada mõningate pistrikutega ja võtetega, mida nad kasutavad, et püüda oma kiiretiivulist saaki.

Meie maal on pistrikud esindatud üheksa liigiga. Nad erinevad üksteisest mõõtmete ja sulestikuvärvuse poolest. Meie kõige suurem pistrik on jahipistrik. See pistrik pole eriti suur, kuid ta on tugev — õigemini võimas lind. Täiskasvanud jahipistrik on rongast veidi suurem. Jahipistrike isased, kes on alati emastest väiksemad, kaaluvad kilogrammi ümber, emased küünivad tuhande neljasajani, harva tuhande kuuesaja grammini. Kõige väiksemad pistrikud NSV Liidus on punajalg-pistrik ja väikepistrik. Nende pistrikute emased pole hakist suuremad, isased aga on veelgi väiksemad. Kuid ärge mõelge, et pistrikud ainult mõõtmete ja sulestikuvärvuse poolest erinevad üksteisest: nad erinevad samuti oma iseloomu, lennu ja saagipüüdmise viisi poolest. Jälgige näiteks väikest punajalg-pistrikut või meie tuuletallajat ja pange tähele, kuidas need pisikesed pistrikud peavad jahti närilistele ja putukatele põldudel ja niitudel. Pistrik lendab heinakuhjalt üles, tõuseb veidi kõrgemale õhku ja rapleb tihedalt tiibadega veheldes sekundit nelikümmend, mõnikord aga kauemgi ühe koha peal. Tema suured tumedad silmad on suunatud rohu sisse, saba on lehvikuna laiali aetud. Pistrik märkab midagi elusat. Ta libiseb mööda kaldjoont alla, haarab saagi oma võrdlemisi nõrkade jalgadega ja tõuseb uuesti õhku. Jälgige minutit kakskümmend röövlinnu jahipidamist ja te jõuate kindlasti järeldusele, et see pole pärispistrik. Igal juhul mitte see tähelepanuväärne jahikull, kellest kirjutas Gorki. Ja te ei eksi. Teadlased jaotavad pistrikud kahte rühma — «päris-» ja «eba-»pistrikud. «Eba-»pistrike hulka loetakse punajalg-pistrik, stepi- ja hiire-tuuletallaja. Kõiki meie maad asustavaid ülejäänud pistrikke loetakse pärispistrikuteks. Mida nad siis endast kujutavad, mille poolest erinevad eelmistest? Istuvat pärispistrikku on juba kaugelt kerge eraldada tema omapärase uhke hoiaku järgi, lendavat aga lennu järgi. Kui teil aga õnnestub näha, kuidas ta jahti peab, taipate te kohe, et teie ees on pärispistrik. Asi on sel-

les, et need röövlinnud tabavad saagi tavaliselt õhus ja mitte lihtsalt ei püüa seda oma küünistega varustatud jalgadega, mis on iseloomulik haugastele, vaid, võtnud sisse hiiglasuure lennukiiruse, löövad seda algul tagavarba küünisega. Kujutlege, kuidas teie ees lõikas mingi ebaselge keha kaldjoones läbi õhu. Tema liikumiskiirus on niivõrd suur, et teil on raske piirjooni tabada ja aru saada, mis või kes see õhus tormab. Kuid juba järgmisel hetkel saab teile selgeks, et see on rabapistrik, kes andis hoobi mingile suurele linnule. Abitult kukerpallitab see õhus, igale poole lendavad väljakistud suled. Kihutanud oma saagile teistkordselt järele, haarab rabapistrik selle küünistega, ja sirutanud oma jalad välja, ruttab maha laskuma, ägisedes oma kandami all.

Kord mai algul vaatlesin ma teise meie pistriku — väikepistriku jahipidamist. Tol kevadel kogusin lindude kollektsiooni Põhja-Kasahstani steppides. Stepirohus elasid siin väiketrapid ja ma põlesin soovist tabada kas või ühe isase eredas kevadsulestikus. See ei näinud olevat mitte kerge asi: väiketrapid käitusid äärmiselt ettevaatlikult. Juba olin kulutanud palju aega, hiilides kord ühe, kord teise linnu juurde, kuid kahjuks tulemusteta: alati lendas väiketrapp üles minust nii kaugel, et ma ei usaldanud tulistada. Selle edutu jahi ajal sattusin ma väikepistriku peale. Väike röövlind istus rahulikult stepikünkal ja laskis mind päris lähedale. Peab ütlema, et väikepistrik on ornitoloogile väärtuslik saak. Oleks ta lennanud minu poole, ma oleksin muidugi tema pihta tulistanud. Kuid see väikepistrik istus mulle nii lähedal ja tema kujus oli nii palju rahulikkust ja uhket sõltumatust, et mul kadus igasugune soov teda saagina näha. On ju ebameeldiv lasta looma pihta, kui sel pole mingeid šansse pääsemiseks. «Mis sa seal ometi teed?» mõtlesin ma, istudes stepirohtu; ma tahtsin röövlindu vaadelda. Mul ei tulnud kaua oodata. Ümberringi oli palju lõokesi. Ühed neist lendasid rohust üles, teised laulsid kõrgel sinitaevas. Väikepistrik ei pööranud seekord neile mingit tähelepanu. Kuid ta ilmutas huvi, kui kaugel eemal ilmus nähtavale teine linnuke — nõmmekiur. See lendas rohu seest üles, ja lastes kuulda oma lihtsat laulukest, hakkas õhku tõusma. «Tsi-vi-i-it, tsi-vi-i-it,» oli seda kaugelt vaevu kuulda. «Tsi-vi-i-it!» Iga hüüde juures lendas linnuke kat-

kendlikult kõrgemale, seejärel otsekui tardus hetkeks õhus ja tõusis uuesti ülespoole oma laulukese taktis. Kui nõmmekiur tõusis kõrgele maa kohale, libises väikepistrik oma vahipostilt minema, kerkis helesinisesse kõrgusesse ja söösti hoogsalt laulva linnu poole. Ta jõudis sellele vaevata järele, andis hoobi ja sekundi pärast lendas juba võrdlemisi aeglaselt stepi kohal, kandes saaki. Ärge arvake ainult, et pistrikud kütivad alati edukalt; ma jutustasin teile edukast jahist. Ka kiiretiivulistel röövlindudel on tihti ebaõnnestumisi. Ega ju ka «pistriku-uluk» ei tuku ja teab, kuidas võib hukkumisest pääseda. Rabapistriku kallaletungi puhul pudeneb lendav pardiparv laiali ja sööstab hoogsalt allapoole. Rasked linnud kukuvad hooga vette, kaugele kostab veelaksatus, lendavad piisad. Rabapistrik ei haara ujuvat lindu — ta lendab kiiresti edasi, lootes oma ohvrit õhus kinni haarata.

«Ole lahke, aeg on koju sõita,» otsustasin ükskord, puhates oktoobri lõpus keset kaljusid peale väsitavat mägiekskursiooni. «Tore on Kirgiisia, toredad on lumised mäeharjad, sinihallid varikalded, mägiojad, kuid kõik, mis oli tarvis teha, on juba tehtud. Oleks nagu aeg lõpetada.»

Lähenes õhtu. Päikese viltused kiired kuldasid öökülmadest kohati kollast, kohati punetavat lehestikku puudel ja põõsastel, selges õhus lendas ämblikuniite, sügaval allpool kohises oja. Tore on sügis mägedes, kuid mul on aeg põhja poole — Moskvasse sõita. Teisel päeval pakkisin ma kogutud kollektsioonid kasti, panin oma ekspeditsioonivarustuse kohvrisse ja seljakotti, ning oodates soodsat juhust väljasõiduks, küttisin kodu läheduses kaljupüüsid. Soodne juhus, nagu alati, tuli peagi. Mesinik, kelle juures ma olin elanud üle kuu, mõtles äkki sõita Aflatuni sovhoosi, mis asetses meist viieteistkümne kilomeetri kaugusel. Tal oli vaja tuua saeveskist laudu tarude valmistamiseks ja seepärast rakendas ta paari härgi arba ette ning asus ainsat sissetallatud rada pidi teele. See tee läks mäelõhangut mööda piki kivist oja, tegi suure poolkaare ja tuli lõpuks sovhoosi juurde välja. Aflatun seisis just minu tee ääres ja endastmõistetavalt kasutasin ma soodsat võimalust. Paigutanud hoolsalt oma asjad vankrile ja toppinud nende vahele heina, ronisin ma ka ise peale. «Kas teil maksab sellisel viletsal teel rappuda?» pöördus mesinik viimasel hetkel minu poole.

«Saduldage Hall ja sõitke otsemat teed mööda — üle mäekuru, küll Aflatunis kohtume.» Muidugi kasutasin ma suure heameelega seda ettepanekut, haarasin püssi ja küljetasku, ning kui arba kriiksudes ja kivisel teel hüpeldes esimese käänaku varju kadus, sammusin hobusetalli poole. Tõenäoliselt tõusin ma mööda metsateed mäkke umbes tund aega. Tee või õigemini rada läks kord ühes, kord teises suunas, järk-järgult ja peaaegu märkamatult ikka kõrgemale ja kõrgemale tõustes. Vaatamata varahommikule ei tundnud ma külma keset vana pähklimetsa. Näis, et mets on säilitanud endas hulka eelmise päeva jooksul kogunenud soojust. Siin oli niiske, lõhnas närbunud lehtede ja mädanenud puu järgi. Kuid mets lõppes. Allapoole jäid kukerpuu- ja kibuvitsapõõsastikud. Viimasedki jändrikud artšapuud kerkisid üksteisest eemale. Aga ülalpool, kuni mäekuru eneseni, avardusid laiad niidud ja mägistepid. Kui ma sinna jõudsin, lõõtsus lumistelt naabermäeharjadelt minu poole selline jäine hingus, et ma tõmbusin küüru ja hakkasin tahtmatult oma hobust nõõtama. Ma tahtsin võimalikult rutem pääseda mäelõhest välja kingu tipule, kus juba paistis, kuigi hommikune ja sügisene, kuid siiski ere ja rõõmus päike. Juba jõudsingi mäekurule. Esimesel hetkel päike pimestas mind, kuid ma pöördusin põhja poole, ja kogu oma olemusega elustavaid kiiri tundes, hakkasin aeglaselt laskuma sovhoosi suunas. Eespool lebas mägistepp. Laugete nõlvadena laskus see jalami poole, kus vines ujusid Aflatuni püramiidpaplid ja puuviljaaiad. Veelgi allpool ulatus otse horisondini vaevalt kallak (ühetaoline) tasandik, mis oli praegu kuldsete päikesekiirtega üle valatud. Imetore sügishommik, ääretu avaruse unustamatu pilt!

Kusagil eemal kisasid valjult punanokalised mägihakid — alpivaresed, lendasid mööda väikesed salgad põldlõokesi, ning kõrgel selges sügistaevas, lastes kuulda pikkade sulgede omapärast vuhinat, hõljus suur röövlind — habemik tallekotkas.

Ma otsustasin teha peatuse. Lasknud oma ratsu sööma, laotasin ma parajasti rohule kasukvesti ja tahtsin einetama hakata, kui otse minu pea kohalt tormas suure kiirusega üle hall lind. See oli väikepistrik. Järgmisel silmapilgul jõudis ta järele ja oleks peaaegu kinni haaranud lendava põldlõokese. Hirmunud linnuke jõudis kuidagi kõrvale põigata ja väikepistrik lõi mööda. Siis ta kerkis kõrgele õhku, ja arendades kohutavat kiirust, tormas uuesti kaldjoones alla,

põgenevale linnukesele järele. Ta jõudis sellele kohe järele ja ... Ma tõmbasin kergendustundega hinge: minu suureks rõõmuks lõi pistrik jälle mööda. Tavaliselt peale ühte, harvemini kahte ebaõnnestunud katset väljavalitud ohvrit püüda katkestab väikepistrik jälitamise.

Ta lendab kiirust vähendamata edasi, tungides teel siiski iga talle õhus ettejuhtuva linnukese kallale. Seekord käitus väikepistrik teisiti. Tõenäoliselt oli ta eile õhtul ebaõnnestunult küttinud ja oli näljane; see sundis teda kallaletungi kordama.

Mõlemad linnud — lõoke, püüdes pääseda jälitamisest, ja pistrik, püüdes kätte saada saaki, — tõusid ikka kõrgemale ja kõrgemale õhku. Nendes tingimustes oli pistrikul raske kiirust arendada, kuid ilma selleta ta ei saanud lõokest kinni püüda. Kas linnud võivad kaua õhku tõusta? Nad muutuvad ikka väiksemaks ja väiksemaks ning paistavad lõpuks sinisel taeval ähmaste punktidena. Suur ja väike punkt oleksid omavahel nagu nähtamatu vedruga ühendatud. Nad sööstavad kord teineteise poole, kord lendavad aga vastupidises suunas eemale. Mind hämmastas väikepistriku visadus. «Ilmselt väsitab ta teise ära ja püüab jõuetuks jäänud lõokese kindlasti kinni,» mõtlesin. «Kas tõesti suudab nõrgavõitu linnuke nii kaua võistelda imehea lenduriga, tugeva, laiarinnalise röövlinnuga!» Kahjuks ei võinud ma lõokest millegagi aidata ja jäin kogu selle aja vaid pealtvaatajaks. Kahju, hukkub meie põllulaulik. Kuid just sel hetkel lendas lõoke suure kiirusega alla, maa poole. Väikepistrik sööstis talle järele. See võte oli laululinnule väga ohtlik ja kallaletungivale röövlinnule väga soodne. Ta jõudis oma saagile kiiresti järele, kuid nähtavasti ei arvestanud õigesti ja lõi mööda. Siis tormas ta uuesti langevale põldlõokesele järele. Pingutatult jälgisin ma linde. «Mis nüüd juhtub — kas ta tõesti püüab ta kinni?» Kuid pistrik lõi jälle mööda. Sekundi pärast lendasid mõlemad linnud juba suure kiirusega allapoole, lähenedes minule. Mina aga, võtnud õlalt püssi ja jälgides neid pingsalt, ootasin soodsat hetke. Nad laskuvad ikka madalamale ja madalamale. Puurides silmadega pistrikut ei märka ma enam lõokest. Otse minu pea kohal tõuseb väikepistrik ülespoole ja peatub üheks silmapilguks. Kostab pauk, ja pistrik langeb minu rohtu sööva hobuse jalge all, hirmutades seda oma ootamatu kukkumisega. Kus on aga lõoke? Ma märkan teda enesest kahe sammu kaugusel. Kasutades mind oma kaits-

jana, istub ta liikumatult lohus keset stepirohtu ja hingab sellise pingega, et tema suled kord tõusevad, kord vajuvad hingamise taktis. Äravaevatud lind jääb kauaks, võib-olla minutit kolm või isegi viis, ühe koha peale. Kui ma aga talle lähenen ja käe välja sirutan, jookseb ta lohust välja, ja lastes kuulda mulle tuttavat häält, lendab kartlikult otse maa kohal ning kaob uuesti rohtu. Ja ma suundun paiga poole, kuhu kukkus pistrik, ning tõstan oma saagi üles.

Umbes üks aasta pärast seda lugu torkas mulle oma kollektsioone vaadates silma kummaline kokkusattumus: mul oli kogus kolm väikepistrikku. Üks neist oli lastud 3. novembril Kizljari linna juures, teine 3. novembril Krimmis Alušta ümbruses ja viimane tol mälestusväärsel päeval, 3. novembril, millest ma praegu jutustasin. Kas pole tõsi — kummaline kokkusattumus?

Kord 3. novembril meenutasin jahile minnes seda naljakat kokkusattumust. Kas tõesti õnnestub mul ka täna väikepistrikku tabada? Kuid tol päeval ma kahjuks ei kohanudki väikepistrikku.

Kuueteistkümne aasta pärast

Palju vett on voolanud sellest ajast saadik, kui ma viimast korda külastasin Kirgiisiat.

«Kõrged on Kirgiisia mäed, ligipääsmatud kaljud, järsud hallid varikalded. See maa on noorematele,» otsustasin ma ja lakkasin temast isegi unistamast. Ja äkki 1951. aasta kevadel tuli mul jällegi Kirgiisia mägedes viibida.

Otse mai alguses astusin koos oma teekaaslase Anatoli Nikolajevitš Želohhovtseviga Frunze jaamas rongilt maha kindla kavatsusega Kirgiisia pealinn võimalikult ruttu maha jätta ja tungida mägedesse.

Oli vaikne varahommik. Linn tukkus valvsalt aedade ja parkide roheluses ning silmapiiril paistis läbi vine Kirgiis Ala-Tau mäeahelik. Kui tuttav, kui südamelähedane see kõik on!

«Täna me teid edasi saata ei saa,» laiutas käsi üks meie

tuttavaid, kui me küsisime autot, et viibimata jõuda metsakordonisse mägedes.

«Küllap homme sõidate,» rahustas ta meid.

Nii oli meil ootamatult hulk vaba aega. Terve päeva uitasime selle «homse» ootuses mööda linna varjulisi puiesteid, jalutasime parkides ja külastasime tuttavaid.

Kuidas oli kõik siin muutunud viimase kuueteistkümne aasta jooksul! Seal, kus aedade sügavuses kunagi peitusid savimajakesed, kerkisid nüüd kivihooned, tänavad olid ühendatud maad igas suunas läbilõikavate maanteede võrguga.

Kuid see ei hämmastanud mind.

«Kuidas pääseme kõige otsem vaksalisse?» küsisin ma kirgiisi tütarlapselt.

Tunnistan, et vana harjumus žestikuleerida kirgiisi elanikkonnaga suhtlemisel ilmnes minu kõnes. Peale selle saatsin tahtmatult oma sõnu vastava miimikaga. Kuid sealsamas veendusin, et selleks ei ole mingit tarvidust: kirgiisi tütarlaps sai venekeelsest kõnest suurepäraselt aru.

«Kui te väga ei rutta,» ütles ta, «siis ma soovitan teil istuda kuuendale autobussile. See peatub siinsamas tänavanurgal ja viib teid kõige rohkem kümne minutiga vaksaliplatsile.»

«Ei-ei, mul ei ole tõesti kuhugi kiiret,» ruttasin ma seletama. «Mul on küllalt vaba aega, kuid jalutades tahaksin ma ikkagi vaksali suunas minna, ja mitte vastupidises suunas.»

«Ah nii! Noh, siis kuulake . . .»

Ja tütarlaps seletas nii asjalikult ning arukalt, kuidas mul oleks parem minna vaksali poole, et ma lihtsalt kohmetusin. Oli raske uskuda, et ma olen Kirgiisias ja minu ees on kirgiisi nooruk.

«Teile jäi midagi arusaamatuks?» küsis ta, märgates minu kohmetust.

«Kõik on selge, suur tänu. Ma tean, kus ma olen ja kuidas vaksali minna.»

«Lihtsalt ime!» mõtlesin ma, jalutades sel õhtul linnapargis. Mitte see pole ime, et linn on kasvanud, mitte see, et tema tänavad on kaetud asfaldiga, vaid see, et selle aja jooksul on Kirgiisia rahvas kultuurselt kasvanud. Ja kui ma sellele mõtlesin, meenus mulle uuesti tubli kirgiisi tütarlaps.

Jaa, see on suur progress, mille üle tuleb uhke olla.

Saabus pilkane lõunamaine öö. Kuskilt kostis kitarrihelisid, ning aedades keset tohutut linna vilistasid ja laksutasid üksteise võidu ööbikud.

«Kui kahju, et Moskvas ei ole ööbikuid,» mõtlesin.

Jõudsimegi Kirgiisia mägedesse, sügavasse ja jahedasse Tujuki mäelõhangusse, metskonna kordonisse. Väike vene majake seisab teistest ehitistest kaugemal mäelõhangu põhjas, kolme mägioja ühinemiskoha ääres. Kohisedes ja vahutades paiskuvad ojad kitsastest külglõhangutest välja ja kannavad ühisesse sängi kokku voolates hoogsalt oma vett mööda orgu allapoole. Kõrval, saja meetri kaugusel, kerkivad järsult metsatud, mahlakat kõrget rohtu kasvatavad mäekingud, kõrgemal aga tulevad artša ja teravatipulised tumedad kuused. Tumedalt ragisevad oja põhjas rasked kivid, aeg-ajalt roomab mäelõhangusse udu, ülalpool sinitaeva taustal aga helgivad ja sädelevad päikesekiirte käes hambulised lumised mäeharjad.

Hommik on ammugi saabunud, kuid sügavas orus valitseb veel kaua külm ja hämarus. Midagi karmi ja unustamatut on selles pildis.

Möödus üle nädala ajast, kui olime asunud Tujuki mäelõhangusse, kuid ei mina ega minu teekaaslane ei usaldanud veel tõusta kõrgele mägedesse; hõre õhk andis ka kordoni juures end tunda. Tõusime hilja, jõime ruttamata teed, ja kui lõpuks päikesekiired vaatasid mäelõhangu sügavusse, siirdusime ekskursioonile metsakordoni lähemasse ümbrusesse. Nende väikeste jalutuskäikude ajal kogus Anatoli Nikolajevitš putukaid, mina aga olin huvitatud lindudest. Kahjuks polnud neid eriti palju ja ma tahtsin võimalikult kiiremini tõusta alpiinsesse vööndi, kus linnustiku koosseis on palju huvipakkuvam.

Ammukavatsetud retke mägedesse teostasime mai teisel poolel. Hommikuhämaruses jätsime oma elamu ja siirdusime mägedesse. Tee tõuseb mööda vasakkalda järsku nõlva üles, ulatub väikese mäenõlva harjale, sukeldub seejärel lohku ja viib meid sillakese juurde. Selle kate on poolpurunenud, sambla ja hallitusega kattunud, kuid püsib veel kindlalt kahel jämedal, kivilt kivile heidetud artšatüvel. Silla all vahutab ja möirgab oja, täites õhku külma veetol-

muga. Sellised nurgakesed on valgekõhuliste ja mustade vesipappide armastatud pesitsuspaigad. Nende ebaharilike lindude elu möödub tervenisti kiirete mägiojakeste kaldakividel. Põlates eredaid päikesekiiri, varjuvad nad meelsasti sildade alla ja lendavad sealt inimese ilmumisel kõlavate hüüetega välja.

Me astume ettevaatlikult sillale, jõuame vastaskaldale ja käime seni, kuni vee kohal rippuvad kaljud meil tee sulgevad. Ja siis tuleb mööda samasugust sillakest uuesti ojakese vasakule kaldale minna ja tõusta iga minutiga ikka kõrgemale ja kõrgemale mägedesse.

Mägedes ei ole üksluisust ja teil ei ole igav. Pilt muutub igal käänakul. «Mis on nende kaljude taga?» vaatate vee kohal rippuvat kaljurüngast. Kosk ja sinilinnu flöötiv vile köidavad uuesti teie tähelepanu, õhutades hingetõmbamist edasi lükkama ja teed jätkama. Nii möödub ikka uute, suurepäraste looduspaikade ja lindude vaatlemises märkamatult tund tunni järel ning selle aja jooksul jõuate algul metsa ülemise piirini, seejärel aga alpiinse vööndi ja lumeni. Ja siin võtavad teid omapärase röhkimise ja vilistamisega vastu hallide koopaoravate kolooniad. «Hru-uit, hru-uit, hru-uit, hru-uit!» kostab igalt poolt paksude naljakate loomakeste vali kisa. Tõusnud tagakäppadele, karjuvad nad kõigest jõust, valmis iga hetk oma sügavasse urgu peituma.

Päike oli ammugi veerenud üle keskpäeva ja hakkas laskuma läände. Me otsustasime tagasi pöörduda, oli tarvis jõuda enne pimeduse saabumist metskonna kordonini. Kui me laskusime kaljudelt alla ja jõudsime subalpiinsete karjamaadeni, ratsutas meile vastu elatanud kirgiisi jahimees. Järsule nõlvale rajatud kitsast teed mööda tõusis ta aeglaselt mäkke; tema kannul käis kõhn koer.

«Kuhu sa sõidad?» küsisin jahimehelt, kui olime vahetanud tervituse.

«Püüniseid vaatama,» vastas ta mööda sõites. «Neli püünisrauda vaatame üle ja tuleme tagasi, jõuame sulle järele,» selgitas ta, pöörates end sadulas.

Sain aru, et ta ruttab väljapandud püüniseid vaatama, ja lõpetanud selle töö, sõidab meile järele, et vestelda omasuguste jahimeestega. Käinud veel kilomeetrit poolteist, otsustasime puhata ja istusime nõlvale. Siin jõudiski kirgiis meile järele.

«Teie tulite Frunzest jahile?» küsis ta hobuse seljast, peatunud meie kohal.

«Ei, mitte Frunzest, oleme Moskvast,» vastasin mina.

«Moskvast?» imestas jahimees. «Kaugel, oi kui kaugel! Kaua on sõita vaja. Hää on Moskva, aga mäge pole, ilek (metskitse) pole, teke (mägikitse) pole. Seepärast jahti meie mägi tulid,» naeratas ta.

Nõustumise märgiks noogutasin ma ainult pead.

«Mina ka jahimees,» jätkas ta. «Minu kibit ka kaugel — stepp. Kolhoos mind mägi lase, lumipantrit püüa.»

Jahimehe jutust sain teada, et ta püüab iga aasta nendes mägedes püünisraudadega lumipantreid ja annab need elusalt üle varumisorganisatsioonile Frunze linnas. Nüüd ta käis viimast nelja, keset mägikuusikut metsaradadele pandud püünist kontrollimas. Kaljude elanik lumepanter ja kuusikud! — kuidagi ei seostunud need asjad minu kujutluses, ja huvitatult puistasin jahimehe küsimustega üle.

«Roni hobuse seljast maha, istu meie kõrvale, jutusta, kuidas sa lumipantreid püüad, kuidas kütid?»

«Tänan, hobune istume hästi,» keeldus ta naeratades ja valgeid hambaid näidates.

Ja jäädes sadulasse, jutustas ta mulle, et on juba viis päeva mägedes lumipantrile püüniseid üles pannud. Möödunud aastal püüdis ta kolm kiskjat, kuid sel suvel tal ei ole veel vedanud; veel ükski lumipanter ei ole sattunud ülesseatud püünisesse. Ei ole vedanud muide ka tema seltsimehel, kes elab koos temaga metsaonnis ja paneb raudu välja naaberlõhangus.

«Miks sa aga lumipantritele raudu kuusikutesse välja paned?» küsisin ma ikka veel mõistmata. «Lumipanter ei ole ju metsas, vaid tublisti kõrgemal... näe, kus ta elab!» Osutasin oma vestluskaaslasele halle kaljusid; ülal ja nende külgedel valendas ja sädeles lumi.

«Kivi elab ja magab,» naeratas jahimees ja noogutas uuesti peaga, osutades mulle omakorda kaljusid. «Aga ilek püüda metsa läheb.»

Ja ta jutustas vene keelt murdes mulle täpilise kiskja elust ja kommetest, kusjuures tutvustas mind selliste üksikasjadega, millest mul seni polnud mingit aimugi. Jahimehe sõnade järgi peavad lumipantrid neis rajoonides, kus esineb mägikuusikuid ja kus elutseb külluses metskitsi, maikuus harva kaljudel mägikitsedele jahti. Sulalumi on sel ajal eba-

kindlalt järskudel nõlvadel ja kattub peale päikeseloojangut libeda jääkoorikuga; seda mööda käimine muutub ohtlikuks isegi osavale röövloomale — lumipantrile. Ja nimelt siia, sulalume lähedale eelistavadki mägikitsede salgad hoiduda. Nad toituvad alpiaasadel, ja purustades sõrgadega kooriku, ületavad vabalt ebakindla ja ohtliku lumekattega alad. Iga häire puhul tungivad kitsed mööda kitsaid karniise järskudele kaljudele. Raske on sel ajal mägikiskjal tugevat saaki püüda ja kätte saada. Viskudes mägikitsede peale, libastub ta mõnikord mööda hüpates ja veereb mööda järsku nõlva alla. Jahi raskus sunnibki lumipantrit ajutiselt üle minema metskitsede jahile. Veidi enne päikeseloojangut lahkub ta oma kaljukoopast ja laskub mägikuusikusse. Siin ta hiilib kitsedele ligi, kasutades juurdepääsuks metsaradu, või varitseb neid ülekäigukohtadel. Sellises ümbruses on saagi tabamine muidugi võrdlemisi lihtne ja ohutu.

«Aga kas sul on õnnestunud näha, kuidas lumipanter püüab ilekit?» küsisin jahimehelt.

«Silmadega pole näinud, aga jälgi nägin. Jäljed jutustavad kõik, kuidas oli.»

Ja minu jutukaaslane jutustas mulle elavalt ja huvitavalt, kuidas see suur kass püüab oma saaki ja millega tema jahivõtted erinevad hundi jahivõtetest.

Välejalgne hunt jälitab oma saaki mõnikord tundide kaupa, järele jõudes haavab teda kihvadega, püüab kõri katki rebida. Lumipanter peab jahti hoopis teisiti. Tema lühikesed jalad takistavad jälitamist. Aeglaselt roomab kiskja kõhuli kitsele lähemale, ootab kannatlikult kivide taga. Üksainus hüpe otsustab tavaliselt jahi edukuse. Ja sellest jutustades ajas jahimees käed laiali, soovides näidata, kuidas lumipanter sirutab välja oma teravaküünelised käpad, viskudes ohvri peale. Muidugi on lumipantri ainukese hüppe puhul kallaletungi hetkel suur tähtsus. Mind hämmastas lihtsa jahimehe suur tähelepanelikkus. Küttides metsikuid loomi ja püüdes metsloomi elusalt, ei olnud ta mitte ainult peensusteni tundma õppinud nende harjumusi ja eluviisi, vaid oskas selgitada ja siduda nende bioloogia jooni kehaehituse iseärasustega. Huvitav on, et peaaegu sedasama olen ma korduvalt jutustanud oma üliõpilastele, püüdes alla kriipsutada erinevust koerlaste ja kaslaste esindajate kehaehituses ja bioloogias. Kassi ainukest, kuid selle-eest täpselt arvestatud hüpet olen ma tavaliselt vastandanud hundi kestva ja püsiva kihutamisega saagi järel.

«Noh, aga kui lumipantri kinni püüad, vead ta kotis alla?» küsisin ma oma jutukaaslaselt. Ma teadsin hästi, et nimelt nõnda veavad kirgiisi jahimehed mägedes kinnipüütud lumipantreid.

«Kõrgel mägedes kanname käte peal, aga hea tee hobune veame,» vastas tema.

«Kindlasti on huvitav mägedes lumipantrit leida ja pärast metslooma elusalt kinni võtta?» esitasin ma jälle küsimuse.

Jahimees noogutas pead.

Kui palju osavust, tööd ja kannatust on vaja, et leida ja püüda ettevaatlikku kiskjat! Tahtmatult vaatasin ma austusega, peaaegu vaimustusega oma vestluskaaslast, tema lihtsat püssi, sadula külge seotud püünisraudu, läikivate pungis silmade ja laia rinnaga peenejalgset kiirejooksulist hobust. «Vaat, kus on mägikütt!» mõtlesin. «Osa tema elust möödub igilumepiiri läheduses, kus ajuti roomavad pilved teist allpool, kaljudel vilistavad ulaarid ning mööda vaevumärgatavaid rajakesi uitab käratul kõnnakul ettevaatlikult täpiline kiskja.» Minu uus tuttav polnud mitte ainult luuranud, vaid ka korduvalt näinud ja püüdnud lumipantrit. Tunnistan, et kõigest sellest hoovas. mulle mingit nõiduslikku romantikat.

Kuid see juba elatanud mees lühikese halli habeme ja päevitusest telliskivivärvi sümpaatse näoga vaatas oma tegevusele nähtavasti teisiti — lihtsalt ja asjalikult. Tõsi, ta armastas jahti, armastas mägede karmi loodust, ja kui stepikolhoos saatis ta lumipantreid püüdma, saduldas pikalt mõtlemata oma ratsu ja siirdus Tujuki lõhangu ammust ajast tuttavaisse nurgakestesse.

«Noh, aeg on meil koju minna, koš (hüvasti),» sirutasin ma talle käe, ja patsutasin tahtmatult hobuse lakka ning vetruvat kaela. «Ratsu on sul suurepärane, saada kas või näitusele, aga vaata koer, kurb, ei kõlba kuhugi. Vaata, tal võib ju kõik ribid ära lugeda.»

«Hobune toitu palju,» viipas jahimees üleni noore rohelusega kaetud mäginiitudele. «Koer laisk. Su-ur (koopaoravaid) on ümberringi palju. Püüa su-ur rasvane oled; ei püüa — kõhn oled,» selgitas ta naeratades.

Me pöördusime vasakule, meie uus tuttav aga hakkas laskuma mägijärve suunas, mille ääres seisis jahimeeste onn.

Päikeseloojangul, kui me olime ületanud mägede subalpiinse vööndi ja liginesime kodule, hämmastas mind üks asjaolu: hulk suuri eredavärvilisi lilli kerkis kõrge rohu seest meie raja ääres; hommikul neid ei olnud, kui me mägedesse läksime. Nad olid puhkenud selle ebaharilikult sooja päeva jooksul ja pöörasid nüüd oma peakesi loojuva päikese poole.

«Hüvasti, imetoredad muinasjutulised Kirgiisia mäed!» mõtlesin, heites pilgu niitude rohelusele, hallidele kaljudele, lumistele mäeharjadele.

Mőőda Turkmeenía kõrbeíd

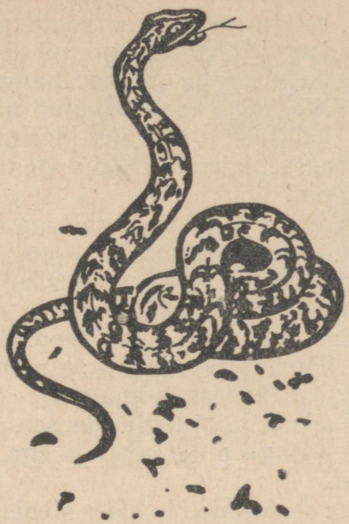

Autol mööda kõrbeid

Oma elu jooksul olen ma meie kodumaa risti ja põiki läbi käinud. Kuid Turkmeeniat ma ei olnud veel juhtunud külastama. Ometi on see huvitav maa. Suurema osa tema tohutust territooriumist moodustavad veetud kõrbed, ja tundes meie teisi kõrbeid — Araali Kara-Kumi ja Kõzõl-Kumi, oli mul huvitav võrrelda neid meie kõige lõunapoolsemate kõrbetega. Viimased asetsevad ju Põhja-Indiast lõuna pool. Turkmeenia külastamiseks oli mul ka teine ajend. See võib lugejale näida põhjendamatu ja isegi naljakas, kuid mis teha... Ainult Turkmeenias ja Tadžikistanis elutseb meil kõrbekana. Väike ilus lind otsekui turkmeenia tolmu täistuisanud sulestikuga elab madalates eelmägedes. Ma polnud kunagi näinud kõrbekanu vabaduses, ja minule kui looduseuurijale oli see ajendiks, et sõita Turkmeeniasse. Ja kuus väsitavat päeva raudteesõitu polnud takistuseks, et sellest loobuda. Juhus saabus varsti, ja nüüd jutustan teile oma sõidust Turkmeeniasse.

Märtsi teise poole varahommik. Kohver käes, seljakott õlal

ja püss vutlaris, ruttan ma metroo poole, et minna rongile. Öö jooksul on sadanud rohkesti lund, nii et minu kergetesse kingadesse kängitsetud jalad upuvad hangedes, jäise tuule järsud puhangud viskavad torkivat lund näkku. Kauaoodatud kevad — ja äkki tuisk ning külm. See on ju päris Põhjamaa! Rutem metroosse, kiirrongi sooja vagunisse, rutem lõunasse, päikese poole!

Teekond on üksluine ja igav. Akna taga on hall taevas ja valge lumi, vagunis aga on hämar — aeg venib pikkamisi.

Teekonna kolmandal päeval tõusin ma koidikul ja vaatasin aknast välja. Niikaugele kui silm ulatus, roomas aeglaselt mööda üleni lumme mattunud elutu stepp. Kaugel silmapiiril sulas see kokku hämara taevaga. Aeg-ajalt vilksatas tuule käes lipendav kidur põõsas, akna taga roomasid mööda vedurisuitsu pahvakud, ja jällegi laius seesama ääretu külm tasandik — pole kusagil pilku peatada ega millelegi tähelepanu keskendada.

Kuid mis on see seal tühjas lumises stepis? Koer? Ei, mitte koer, — see on hunt raudades. Raskeid püünisraudu järel lohistades, longates ja kukkudes tungib ta vaevu läbi lumehangede raudteeliinist eemale. Mõni sekund, ja kõik see jääb kaugele maha, kuid mulje jääb kogu eluks. Ma heidan lavatsile, sulen silmad ja püüan uinuda. Kuid mul ei tule und ja silme ette kerkib äsja möödavilksatanud pilt. Ääretu lumine tasandik, pakane ja tuul, ning hunt püünises — jah, see jääb kogu eluks meelde.

Mugodžaarid on kõrbemäed. Akna taga on seesama talv, ja näib, et meid ei ümbritse mitte künklikud mäenõlvad, vaid tohutud lumehanged. Platvormil on lambanahksetesse kasukatesse mähitud kujud, rebasenahksed mütsid, külmast ja tuulest punased näod. Mürinal tormab rong allapoole, möödub viimastest kinkudest ja järsakutest ning sööstab edasi, stepiavarusse.

Selja taha jääb jaam — Aralskoje Morje. Kõik vahetub nagu muinasjutus. Lumi kaob. Selle asemel ilmuvad põõsastikega ülekasvanud luited, hall koirohustepp ja kollane pilliroog, selle kohal aga pardiparv. Rongiaknasse hakkavad lõpuks piiluma päikesekiired. Mis kilomeeter lõuna poole, seda eredamad ja soojemad nad on. Lühikestel peatustel kipuvad reisijad välja, pilutavad silmi harjumatult eredas päikeses ja värisevad külma tuule käes. Paljas maa lõhnab kibeda koirohu järgi, helesinises taevas voogab siit läbirändava lõokese laul. Veel kaks ööpäeva sõitu. Me möödume

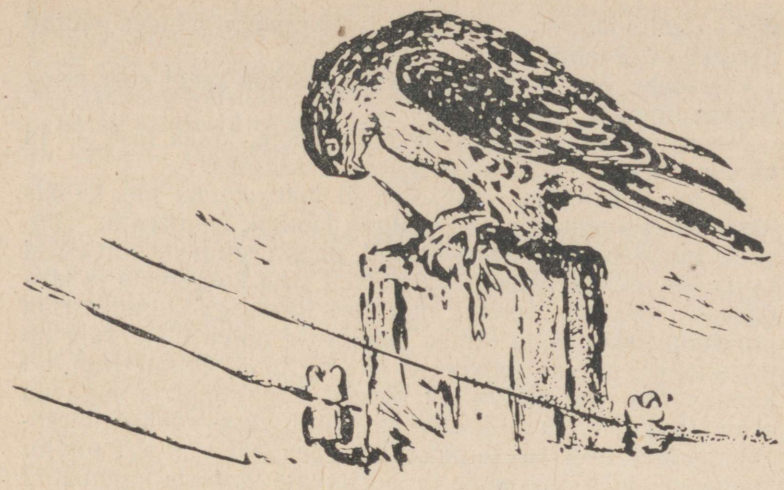

Kzõl-Ordast, Arõsist, Taškendist, Samarkandist ja liigume ikka kaugemale läände. Lumi ja külm jääb selja taha.

Hoopis suviselt soe on Ašhabadis. Õitseb sirel ja okkaline juudapuu. Jaamas näeb suveülikondi ja juba päevituda jõudnud nägusid.

Mõned päevad ettevalmistusi sõiduks, ja me lahkume linnast. Meie poolteisetonnine veoauto veereb peent tolmu keerutades takistamatult mööda ääretut laudsiledat kõrbe piki Kopet-Dagi mäeahelikku, seejärel aga pöördub järsult lõunasse, Bathõzi looduskaitseala salapäraste mäekinkude suunas.

Kui üldse võib tegelikkuses «õnn naeratada», siis naeratas ta meile retkede ajal mööda Turkmeeniat. Teekonna teisel päeval me vaatlesime ja tabasime meid, ornitolooge, huvitava linnu. 26. aprillil 1878. aastal tabati Taškendi rajoonis Tšinazi jaama lähedal esmakordselt india pistrik — laggar. Selle leiu alusel näis, et india pistriku võiks kanda meie fauna linnuliikide nimekirja. Kuid seda takistas üks asjaolu. Pistriku jala ümber oli säilinud niinimetatud jalavõru, see on pistrikujahiks kasutatavate taltsutatud pistrike jala ümber pandav spetsiaalne rihmake. Kas sooritas lind ise eksilennu meie maale või tõid jahimehed-pistrikukasvatajad ta siia ja lasksid lahti — see jäi lahendamatuks saladuseks. Ja sel ajal, kui me sooritasime poolteisetonnisel oma teekonda, sõi ilmselt Afganistanist eksikombel siia lennanud suur harul-

dus — india pistrik — muretult telefonipostil istudes püütud närilist — liivahiirt.

«Vaadake, ees on mingi pistrik,» märkas keegi meie seast istuvat lindu.

Masin veeres kiiresti selle koha poole, kõlas lask — ja tähelepanuväärt pistrik langes meie saagiks.

Rõõmsad hinnalise saagi üle, ei märganudki me, kuidas üksluine tasandik lõppes ja algas künklik eelmäestik. Tõusudel müriseb mootor pingutatult, masin ronib vaevalt edasi ja me tõuseme aeglaselt, kuid visalt ikka kõrgemale ja kõrgemale, siis aga veereme marulise kiirusega orgudesse ja ronime uuesti mööda järske looklevaid nõlvu üles. Talv on unustatud, kuni uue talveni ei näe me lund. Ümberringi, nii kaugele kui silm ulatub, on kõrged mäekingud ja sügavad orud, ning kõik see on kaetud rinnuni ulatuva rohuga, kirendab eredaist tulpidest ja moonidest, pea kohal on aga pilvitu sinitaevas, kõrvetav päike ja lõõritavate lõokeste lugematud hääled. Ja näib, et midagi ei saa võrrelda selle pildiga, selle kevadvärvidega kaunistatud ääretu stepiavarusega. Kuid meie mõtted sööstavad edasi, kauge silmapiiri poole, kus sinakas vinas paistab madalavõitu Gjaz-Gjadõki mäeahelik. Selle tumedad lõhangud ja päikesest valgustatud järsakute helekollased laigud ahvatlevad meid oma tundmatusega, ja mida lähemale mäed meile tulevad, seda tugevamaks, kannatamatumaks me muutume.

Masin ületab tuiskliiva, siis soolakustepi, meie teest paremale jääb surnud soolajärv, ja lõpuks olemegi kohal. Puhkuse asemel pärast pikka väsitavat sõitu võtame püssid — ja ruttu mägedesse, kus kõik on nii uus ja tundmatu.

Keskpäev. Vinnastatud püssiga kõndisin ma aeglaselt mööda mäelõhangu põhja. Sel kuumal tunnil oli seal eriti lämbe — ei tuuleõhku ega elustavat varju. Õhk oleks nagu tardunud ja päike küpsetas halastamatult. Kuid elu ei olnud tardunud. Ta voogas kevadise allikana. Kollastes jäärakutes kisasid joovastunult mägiporrid, ülal kivisel rusukaldel kaagutas kaljupüü, pragude ümber askeldasid kuldnokad. Mind tõmbas kõrgemale, kus mäelõhangu nõlval kasvasid haralised pistaatsiapuukesed, mille varju oleks võinud peituda tulise päikese eest. Kuid ma ei kiirustanud. Hinge kinni pidades ja aeglaselt astudes vaatasin ma tähelepanelikult igasse kidurasse puhmasse, pimedatesse pragudesse hunni-

kusse kuhjunud kivide vahel ja lindina piki ojakest lõhangu põhjas looklevasse rohelusse. Peagi leidsin ma, kust tuli hääl, mis kütkestas minu tähelepanu ja sundis valvel olema. Ma ronisin parajasti minu teel seisvale kaljurünkale, kui selle alt lendasid iseloomuliku käraga välja kaks kõrbekana ja sööstsid hoogsalt edasi. Kivirahnul seistes hoidsin ma vaevu tasakaalu, kuid sellest hoolimata haarasin kähku püssi ja tulistasin. Ma ei soovinud saaki minema lasta. Samal hetkel varises üks lendutõusnud lindudest tombuna lõhangu põhja. Ma võidutsesin, kuid kahjuks mitte-kaua: kukkumiskohalt ma hinnalist saaki ei leidnud — ta oli nagu maa alla vajunud. Tõenäoliselt oli tiivast haavatud kõrbekana jõudnud peitu pugeda, ja ainult haavlitest väljalöödud suled tunnistasid tema hiljutist siinviibimist. Kuid ma ei tahtnud sellega rahulduda ja hakkasin hoolikalt iga puhmast, kivi ja pinnasesüvendit läbi otsima. Teades, et linnu sulestik on kivi värvi, ei uskunud ma ainult silmi ja kompasin meeter meetri järel läbi. See võttis tükk aega. Haavatud linnu otsimine viis mind madalasse, küllalt avarasse koopasse. Siin valitses hämarus. Eredad päikesekiired tungisid siia läbi kitsaste sügavate lõhede, täites koopa kohati roosa, kohati helesinise poolvalgusega. Selles omapärases valguses nägin ma madu, kes hämmastas mind oma suurusega. Tõstnud veidi pead ja oma pika peene keha esiosa, jälgis ta liikumatute klaasiste silmadega minu liigutusi. Mao suurus ja tema pea kuju viisid mind eksiarvamisele; ma otsustasin, et minu ees on mulle tundmatu mürgitu roninastik. Madu ei jäänud kauaks liikumatuks. Inimese juuresolek rikkus tema rahu ja nähtavasti ei meeldinud talle. Aeglaselt roomas ta allarippuva kivinuki taha ja mõne sekundi pärast oli tema pikk keha peaaegu täielikult kivi taha kadunud.

Ma ei pidanud vastu ja tegin rumaluse, mille eest oleksin peaaegu eluga maksnud. Ruttu liginesin ma neljakäpukil kaljunukile, haarasin maol sabast kinni ja hakkasin teda aeglaselt tagasi sikutama. Ta oli küllalt tugev, pani vastu, püüdes roomata võimalikult sügavale, mina aga tirisin teda välja. Haaratud toimuvast, ei mõelnud ma, mis sellest võib välja tulla. Äkki vastupanu katkes ja madu ilmus koopasse, lastes kuulda midagi valju sisisemise või kassi turtsumise taolist. Sel hetkel ma lõpuks taipasin, mis maoliigiga on mul tegu, ja hüppasin tagasi, niipalju kui see madalas koopas võimalik oli. Pehmes fantastilises poolvalguses kõikus minu ees õhus kaela laiutades kobra pea. See oli tähelepanuväär-

selt efektne ja ilus, kuid madu oli ärritatud, sisin muutus tugevamaks, ta oli valmis kasutama oma mürgihambaid — mina muidugi ei tahtnud seda lubada. Ma haarasin püssi, mis oli õnneks ligidal, sihtisin ruttu ja vajutasin päästikule. Koobas täitus mürina, tule ja suitsuga. Näis, nagu oleksid mäed purunenud. Mao pikk keha tõmbus samal silmapilgul

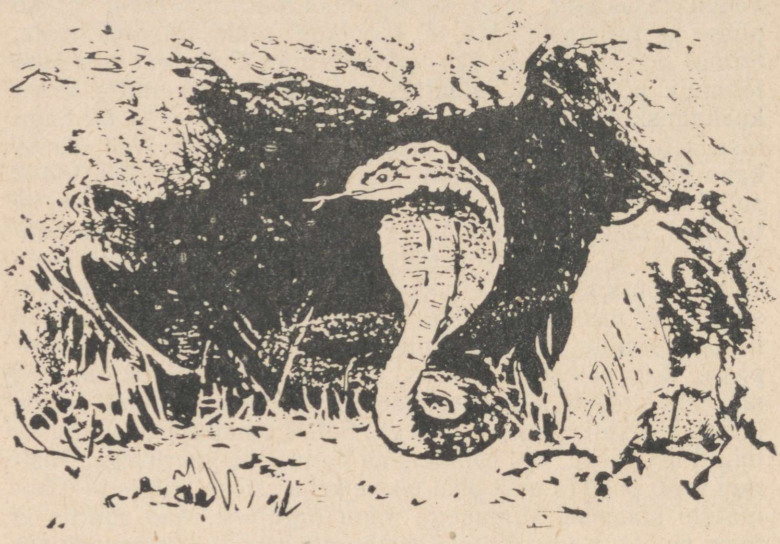

suureks tombuks ja veeres krampides mööda kiviplaate minu poole, otse minu põlvede alla. Ma hüppasin uuesti kõrvale, ja kuidas ma välja sain, ei mäleta.

Minu õnneks läks kõik hästi. Mu ettevaatamatus ei läinud mulle kalliks maksma — pääsesin suure muhuga, lüües pea koopavõlvi vastu ära.

Madu jäi veel kauaks visklema, tõmbus kerra ja värises, mina aga istusin koopa lävel, jälgisin tema liigutusi ja rõõmustasin, et kõik nii hästi oli lõppenud. Aga kui ma oleksin segadusse sattunud, mis ma siis oleksin peale hakanud, — midagi pole käepärast, meditsiiniline abi kaugel? Lõpuks, kui madu jäi liikumatult lamama, tõmbasin ma ta kepiga välja. See oli suurepärane eksemplar, pikkusega umbes meeter kuuskümmend sentimeetrit.

Pärast kokkupõrget kobraga otsustasin ma ja lubasin ka oma teekaaslastele, et olen nüüd ettevaatlikum. Kerge on

lubada, kuid antud lubadust ei ole niisama lihtne täita. Loodus oli päikesemaad Turkmeeniat heldelt õnnistanud kõiksuguste loomadega, keda igal inimesel tuleb karta. Tillukese, isegi linnakorteritesse tungiva rohelise moskiito hammustus põhjustab inimese kehal pendiinihaavandite ilmumise, malaariasääse hammustus võib teile edasi anda hirmsa troopilise palaviku. Kergem on vältida skorpione, solpuuge ja mürgiseid madusid. Muidugi ei ole tlutse maod mitte ainult Turkmeenias, nad pole haruldased ka meie kodumaa teistes paikades, kuid Turkmeenia maod on nii-öelda väljaspool igasugust konkurentsi. Kobrast iluduse hammustus on äärmiselt hädaohtlik, peaaegu niisama ohtlik on kuldset värvi väike liivamadu — efa ja hiiglasuur hall madu — gürsa. See on tõepoolest imeloom meie madude vallas, ainuüksi tema välimus äratab vihkamist ja vastikust. Kuid «kes hunti kardab, ei näe metsa», ja kui karta moskiitosid, malaariasääski ja mürgimadusid, siis ei näe ega saa tutvuda ka Turkmeenia suurepärase loodusega. Ei või ju kuumuses jalga tõmmata pikasäärelisi saapaid, et hammustust vältida, nendes ei jaksa jalgu järel vedada, ei või ka panna näo ette sääsevõrku, kui selletagi on umbne.

Teisel päeval pärast juhtumit kobraga liikusin ma ettevaatlikult. Astud juhuslikult mõne magava mao peale, ja ehmatusest haarab see sul muidugi paljast jalast kinni, mis on kängitsetud pehmesse presentsaapasse! Kuid on ju võimatu kogu aja jalge ette vahtida, kui ümberringi on nii palju huvitavat! Ja loobudes kitsendavatest ettevaatusabinõudest, uitasin ma uuesti mööda tihnikuid, ronisin mööda kiviseid rusukaldeid ja järsakuid. Kuid juba lähematel päevadel elasin ma jälle üle äärmiselt ebameeldiva kohtumise, seekord gürsaga.

Ühel päeval tulin läbi kõrgete tamariskitihnikute meie laagri poole. Päike oli juba vajunud silmapiiri taha ja orgu laskus hämarus. Aeg-ajalt kisas põõsastikus faasan ja peksles tiibadega; siis kostis Murgabi jõe tagant tumedalt kassikaku uilgamist. Ma nautisin saabuvat jahedat ööd, puhkasin pimestavalt eredast valgusest ja kõrvetavast päikesest. Ja äkki sundis midagi pehmet, visklevat ja külma mind jalga kramplikult tagasi tõmbama: ma olin astunud mao peale. Samal hetkel nägin ma heledal soolakupinnasel suurt gürsat, kes sisisedes tihnikusse roomas. Millise heameelega oleksin saatnud temasse haavlilaengu, kui oleksin jõudnud! Kuid kahjuks oli hilja ja liiga pime.

Päeva pärast veeres meie masin kiiresti piki kollase savika järsaku jalamit. Vasakul ulatus paljude kilomeetrite taha sügav tühi arõkk, mille servi kattis okastihnik ja pilliroog. Ühel käänakul koputasin ma kärsitult kabiinile, see oli meil retke ajal märguandeks. Samal hetkel vähendas masin järsult hoogu ja peatus. Aega kaotamata haarasin püssi ja tulistasin. Uus ja meid huvitav lind oli tapetud. Ma hüppasin kiiruga maha, et saaki üles tõsta, kuid seda ei olnud enam — oli libisenud pinnaseprakku. Ettevaatuse pärast laskusin kummargile ja vaatasin tumedasse pilusse, enne kui sinna kätt pista. Samal hetkel põrkusin ma tagasi ja nagu elektrivool oleks läbinud minu keha. Päris minu näo lähedal, valmis salvama, lebas gürsa. Seekord kaevasime jõudu ja aega säästmata roomaja pelgupaiga lahti, ja uimastanud mao kepilöögiga pähe, pistsime ta formaliinipurki.

Mingi eriline vaen ilmus mul gürsa vastu sellest Turkmeenia retkest peale. Teiste madude vastu pole mul seda tunnet, kuid gürsa eemaletõukav välimus ja nende rohkus Turkmeenias segasid tõepoolest meie tööd ja mürgitasid olemist. Ümberringi on nii palju huvitavaid sulelisi — väga haruldased india pajuharakad, türgi turteltuvid ja kannuskiivitajad, kuid igal sammul on gürsad, ning ettevaatamatus tingib ekspeditsiooni tingimustes peaaegu vältimatu hukkumise. Ma ei hoidunud enam kohtumisest selle maoga, vaid vastupidi — otsisin juhust mõne kaela neist oma ärritust välja valada. Ja selline juhus avanes varsti.

Kord päikeseloojangu eel laskusin ma pärast tulemusteta mägilammastejahti mäginiitudelt alla. Minu ees kõrges rohus väikesel paljal platsil liigutas midagi. See oli hiiglasuur gürsa. Märganud minu lähenemist, tõstis ta veidi pead ja tardus pingelises ootuses. Ma ei viivitanud. Surudes mao oma püssipäraga maadligi, niipalju kui see oli võimalik, rebisin ma vaba käega maast üles inimese jala jämeduse kuiva efemeerse taime ja hakkasin gürsale hoope jagama. Algul see õnnestus mul, ärritatud roomaja vingerdas, hammustas püssipära, hammustas ennast, mina aga tundsin lõbu tema jõuetu raevu üle. Kuid löökidest kerkis tolm, mis takistas mul mao pead näha, ja minu löögid ei sattunud märki. Siis ma ootasin mõne sekundi, kuni tolm hajub. Kui suur oli minu imestus ja pettumus, kui nägin püssipära all vaid mulda. Sel korral pääses gürsa õnnelikult inimese käest.

Väike uljaspea

Ükskord üsna mai alguses, kui rändasime mööda Turkmeenia kõrbeid, kujunes olukord selliseks, et olime sunnitud Marõ linnas peatuma. Ootamatult oli selgunud, et meie bensiinitagavarad on lõpukorral. Kütusevarusid täiendamata ei võinud pikale teele asumisest mõeldagi, seda enam, et ees laius paljude kilomeetrite ulatuses asustamata kõrb. Rutem täiendada bensiinivarusid ja liikuda edasi — see oli meie ainsaks sooviks. Kuid, nagu tihti juhtub sellistel puhkudel, kerkis ootamatuid takistusi.

«Hilja juba, kõik on lukustatud, bensiini saate homme,» öeldi meile bensiinijaamas.

Ekspeditsiooni ajal on iga tund kallis, meil aga läks kütuse ootamisel terve ööpäev kaduma. Milline meelehärm!

«No mis siis ikka,» alistusime, «kasutame selle päeva puhkuseks.» Sõitsime linnast veidi välja, jätsime masina suure arõki lähedale seisma, tõmbasime lõuendi päikesevarjuks lahti ja lõime telgid üles. Näis, et seekord võib isu täis magada ning puhata pärast pikki ja väsitavaid retki. Kuid kõik läks teisiti. Puhkusest ja unest ei võinud mõeldagi. Mida kõrgemale päike tõusis, seda rohkem putukaid kogunes laagri juurde. Keskpäevaks oli telkide vahele kogunenud lugematu hulk kärbseid, need sumisesid alalõpmata ega andnud meile minutikski rahu. Ma pugesin nende eest telki peitu. Kuid seal oli nii umbne, et ronisin viie minuti pärast higist leemendades välja — eelistasin jääda õhu kätte. Lõp-

pude lõpuks, kaotanud lootuse leida vaikset nurgakest ja uinuda, läksin meie laagrist eemale.

Kilomeeter meie peatuspaigast eemal kerkisid keset kollast, päikesest põletatud poolkõrbet iidse kindluse varemed. Mõned kõrged pooleldi sissevarisenud kuplitaoliste katustega hooned olid ümbritsetud veel vanaaegse müüri jäänustega.

Ma võtsin suuna selle paiga poole, ette teades, et leian sealt midagi huvitavat enda jaoks. Kesk-Aasia saviehitiste pragudes elutsevad alati müürisisalikud — gekod, veedavad päeva nahkhiired, pesitsevad linnud. Võib-olla õnnestub mul siin päris kasulikult aega surnuks lüüa.

Kahekümne minuti pärast jõuan pärale, vaatlen hoolikalt kõike seda, mis võib paeluda zooloogi tähelepanu. Kõrge müür on kaunistatud sügavate pragudega, kohati ulatuvad neist välja kuivanud taimeraod, valendab vatitükke — need on varblaste pesad. Seal üleval aga mustendab ammu väljalangenud telliskivi tühemik ja selle all on päikesest valgustatud tolmuse müüri taustal mingi linnu väljaheite valged laigud. Huvitav, kes seal pesitseb? Ja ma mõtlen ja kaalun — nuputan, kuidas pääseda selle kohani. Kahjuks on minu tähelepanu köitnud pesa küllalt kõrgel ja selle juurde pääseda ei olegi nii väga lihtne. Müüripragudesse toetudes tõusen ma ettevaatlikult ikka kõrgemale ja kõrgemale, ning lõpuks ulatun piiluma pesapaiga sügavusse. Ümberringi on nii palju eredat valgust, lõhe sügavusse langeb aga selline must vari, et ma ei näe mitte midagi, ja sulgenud silmad, olen sunnitud ootama, kuni nad võõrduvad mind ümbritsevast valgusest. Minu asend on äärmiselt ebakindel, ma seisan ühel jalal, hoides ühe käega augu servast kinni, toetudes teisega vastu siledat müüripinda, ja ma säilitan suuri vaevu tasakaalu. «Kas ma suudan kauaks sellisesse asendisse jääda?» mõtlen ega jõua mõttes sellele küsimusele vastata. Midagi lööb mind sel momendil vägagi tugeva jõuga vastu meelekohta, ma kaotan oma ebakindlas poosis tasakaalu ja kukun alla, tekitades oma kukkumisega peene lämmatava tolmu pilve.

Püsti tõustes ei pööra ma tähelepanu ränkadele kriimustustele, vaid vaatan kohkunult ümber; kuid mis imeasi see on — ümberringi pole hingegi. Veel hetk ebauskliku hirmu taolist arusaamatust — ja kõik selgub. Eemal märkan ma kiiresti eemale lendavat väikest öökulli — kivikakku. Ta

laskub vanaaegse müüri jäänustele, ja pöördudes minu poole, hakkab tegema naljakaid liigutusi.

Lind sirutub kord täies pikkuses välja, muutudes pikaks ja peeneks, kord tõmbub kössi, muutudes tombukeseks, pöörab pead ja hüüab oma valju «kuk-kuku-vau, kuk-kuku-vau, vau-vau». Nüüd on mul kõik selge, ja hiljutised kohmetusening arusaamatusehetked panevad mind ennastki muigama. See energiline ja naljakas kakk andis mulle teenitud kõrvakiilu selle eest, et ma tungisin tema valdustesse ja püüdsin pääseda poegadeni.

Kloppinud end tolmust puhtaks, hõõrusin kukkumisel haiget saanud jalga, vaatasin tagasi ja läksin, õieti lonkasin veidi kõrvale. Ma ootasin teistkordset kallaletungi. Ja mitte hirm, vaid muud tunded — kaku õigsuse tunnustamine ja austus tema vastu — sundisid mind lahkuma kohast, kus asus väikese uljaspea pesa. Juba rahunenud, jäi heledate sulgedega kaetud «energiapall» oma vahipostile istuma ja vaatas sealt, kuidas kutsumatu külaline eemaldub iidse kindluse varemetest. Kui kakk oleks võinud mõelda nagu inimene, oleks ta olnud veendunud, et tema kihutaski vaenlase oma poegade juurest minema.

Ma tahaksin alati kakku kujutada, pika toruga püss seljas, tohutu pistoda vööl, rohkesti sabapidi vöö külge seotud surnud hiiri ümber. On ju kivikakk tõeline sportlane ning jahimees, ja tema jahiloomadeks on igasugused hiired, põldhiired, liivahiired ja hüpikhiired. Neid püüab ta mitte ainult selleks, et kustutada oma nälga või toita oma rohkearvulist järglaskonda. Ta on hasartne kütt ja viskub oma saagile seepärast, et ta lihtsalt ei või ükskõikselt näha jooksvat hiirt või pikkadel tagajalgadel hüppavat hüpikhiirt.

Nüüd ma tahangi jutustada kakupeidikuist, mis ma leidsin ja kus mõned neist lindudest puhkasid ning peitusid ereda päevase päikese eest.

Kõneldes avameelselt ei juhendunud ma sel ajal peidupaikade ülevaatamisel teaduslikest huvidest. Ma otsustasin lihtsalt püüda mitmetes pooleldi sissevarisenud, külast kaugel asetsevates vanaaegsetes hoonetes elutsevaid kivikakke. Olukord aga kujunes selliseks, et ma ei saanud püüda ühtki kakku. Selle eest kogusin aga palju huvitavaid andmeid kakkude toitumise kohta, nende kui kahjurnäriliste hävitajate tähtsuse kohta ja selgitasin niisuguste loomade esinemise selles maakohas, kelle olemasolust ei olnud varem andmeid.

Keskpäeval, võtnud kaasa kerge redeli, seadsin sammud vanaaegsete varemete poole. Näe, hoone katuse jäänuste all avaneb mustav avaus. Sel palaval kellaajal varjab seal ennast kindlasti väike öökütt. Ma liginen käratult sellele kohale, nõjatun ettevaatlikult redelile ja torkan käe avasse. «Ahaa, käes,» mõtlen, tundes käe all midagi pehmet ja karvast. Kuid kahjuks see pole kakk, vaid tema jahitrofee — huvitav hüpikhiireliik, mida mul pole kordagi õnnestunud mitte ainult lõksuga püüda, vaid isegi mitte kohata selles maakohas. Nii, järele vaadates ja läbi katsudes varjatud nurgakesi, kus mõnikord on kakke, kogun ma viisteist erinevat närilist ja kaks ärarebitud peadega põldvarblast.

Ühest on kahju: suurem osa minu jaoks huvitavaid loomakesi on püütud enne viimast ööd ja levitavad juba ebameeldivat lehka.

Ilmselt on energiline hakk nad püüdnud mitte ainult selleks, et nälga kustutada, vaid ka tagavaraks, spordi mõttes. Kui kakk kütiks kasulikke loomi, tuleks ta liigitada kõige kahjulikumate röövlindude hulka. On ju hundi kahjutoovus eriti suur just sel põhjusel, et ta tapab karja hulka tungides kümneid loomi, kuigi pole võimeline ära sööma üle ühe oina.

Vastupidi, väikest röövlooma — nirki loetakse väga kasulikuks loomaks. Kui te lasete küllastuseni täissöönud nirgi tuppa, kus on palju hiiri, kägistab ta kõik teele juhtuvad hiired. Niisamasugune hasartne kütt on ka kakk. Õnneks püüab ta kahjurnärilisi, ja me liigitame ta seetõttu kasulikkude lindude hulka.

Ärgu mingu see lugu julgest kakust minu lugejail ühest kõrvast sisse, teisest välja. Ma olen veendunud, et see armas ja naljakas lind, keda ma siin lastele tutvustasin, võidab lastesüdames tagasihoidliku paiga. Kuid ei ole halb, kui sümpaatia meie kangelase vastu kindlustub veel selle kasu teadmisega, mida ta toob põllu- ja metsamajandusele.

Kaugele lõunasse ulatuvad põllukaitse-metsaribad, lõikudes läbi stepiavaruste ja luidete. Taimed on veel nii noored, et kogu riba vaevu kõrgemale ulatub stepirohu ja koirohu seest. Ainult siin ja seal mustendavad juurdunud noorte puututtide seas mingid tähisvaiad — üks-kaks; nende loendamatu hulk moodustab siksak-kujulise joone ja ulatub lõuna poole kuni silmapiirini.

Ega hoolitsev käsi juhuslikult toonud vaiu metsarikastest paikadest ning löönud nad maasse keset stepiavarust. Need

pole olematut teed osutavad tähisvaiad, vaid vaatluspunktid noori istandikke kaitsvate mitmekesiste kasulike lindude jaoks.

Nende lindude seas tuleb aga kõige esimesele kohale paigutada meie tuttav naljakas ja julge kivikakk.

Võtke kaasa hea binokkel ja vaadake ümbruskond õhtuhämaruses hoolikalt läbi. Ühel maasse taotud vaial või üksikult seisval puul — ma olen selles veendunud — leiate meie kaku. Liikumatult istub ta selle tipul või oksal ja vaatab oma roheliste kassisilmadega halli stepipinda. Kinnitan teile, teravsilmne valvur ei lase lähedale ega jäta ellu ühtki hiirt ega põldhiirt. Kui te tahate veenduda, kas mul on õigus, lööge oma juurviljaaia keskele väike post maasse. Hamstrid, põldhiired ja liivahiired jätavad teie külvide ja juurviljade rikkumise — energiline öine röövlind püüab nad kõik viimseni kinni. Kasulik on ta ka inimese kodus. Tihti pesitseb ta elamute katuste all, kolhooside hobusetallides ja viljaaitades. Inimesele märkamatult toob ta siin tohutut kasu. Hiired ja varblased, keda on teraviljavarud siia meelitanud, on tema põhiline toit.

Kuid kui meeldiv ja samal ajal kasulik on kodukakk vangistuses, — seda enam, et tema pidamisel aidas või pööningul loote te talle just sellise ümbruse, mida ta eelistab ka vabaduses.

Vangistuses elades hävitab ta niisama hästi nagu kodukass hiiri ja rotte, ilmutades seejuures erakordset oskust ja julgust.

Kord tungis minu korterisse suur hall rott. Algul proovisin teda raudadega kinni püüda, maskeerides neid kõige hoolikamal viisil. Kuid nädala jooksul kukkusid kõik minu katsed tüütavast kahjurist lahti saada haledalt läbi: taibukas loom käis püünisest mööda ja tekitas mulle palju ebameeldivusi. Loobudes püünisraudadest, hankisin ma kassi. Kuid ka see läbiproovitud abiline sai lüüa: pärast seda, kui ta oli mõned korrad saanud maitsta roti hammast, eelistas kass rotti eemalt vaadata.

Siis ma olin sunnitud abi otsima mujalt ja mulle tuli meelde kaks minu juures puuris elavat kivikakku. Leppides kakkude «visiitkaartidega», lasksin ma nad tuppa lahti. Roti vali, vastik piiksumine äratas mind juba samal ööl. Küünistega tema külge klammerdunud, kägistasid kaks väikest julget lindu suurt rotti ja tuuseldasid teda igasse

suunda. Tuld süütamata ootasin ma, kuni närilise vastupanu lakkas.

Niisama kasulikud põllu- ja metsamajandusele on ka meie rätsud. Nad toituvad närilistest ja hiirtest, ainult et nad eelistavad oma saaki püüda mitte põldudelt ja lagedalt stepist, vaid puistutest.

Ja tuleb tahtmatult imestada ning äärmist pahameelt avaldada, jälgides paljude inimeste suhtumist sellesse linnusse. Kasulikud kakud, nende seas ka kodukakud, kelle imelikud hääled sisendavad ebausklikele inimestele sageli hirmu, satuvad ülekohtuse tagakiusamise alla. Kodukaku kisaga seotud mõttetud uskumused elavad meie maal veel praegugi edasi ja tõukavad inimesi mõtlematutele tegudele. Mõistku minu lugejad, et need on kauge mineviku igandid, ja hoidku meie kasulikke linde. Ebausklik hirm öölindude ees mingu muistendivalda, nagu on sinna tagasipöördumatult läinud hirm metshaldjate, kuradite ja nõidade ees, kellest kuuldes praegu isegi lapsed üleolevalt muigavad.

Zem-zem

Zem-zem — milline imelik nimi! Näib, et selle taga on hoopis väike loom, kes võib-olla küll hammustab valusasti-valusasti või näpistab, kuid kellest pole tõsist ohtu karta. Aga nagu peagi veendume, see ainult näib nii. Turkmeenid hüüavad nii sisalikku, kuid mitte tavalist väikest sisalikku, keda me oleme harjunud kohtama meil põldudel ja metsades, vaid hiiglasuurt sisalikku — tõelist hiiglast meie sisalike hulgas. Turkmeenia vene elanikkond nimetab teda kõrbekrokodilliks, tema õige teaduslik nimetus on aga hall varaan. Varaan on teiste meie sisalikega võrreldes tõepoolest tohutu suur. Meetripikkust looma loetakse keskmiseks, poolteisemeetrilisi eksemplare suurteks. Varaan elutseb Turkmeenias igal pool — liiva- ja savikõrbetes keset tamariski- ja saksauulitihnikuid, madalates eelmägedes ja mitte ainult veetutes, vaid ka veerikastes maakohtades.

Eriti tihti leidub varaane seal, kus steppide ja kõrbete pind kirendab tuule poolt uuristatud aukudest, vanaaegsetest kuivadest arõkkidest, mille kaldad on üleni kilpkonnade ja peenvarvas-suslikute urgudest segi tuhnitud. Nende loomade mahajäetud elamutes, laiendanud ja süvendanud neid, veedab varaan talve ja päeva kõige kuumema aja suvel.

Muide, ma ei hakka varaani elu üksikasjaliselt kirjeldama, kuid ma tahan jagada oma mälestusi kohtumisest nende loomadega vabaduses.

Kiiresti veereb meie auto mööda Kara-Kumi kõrbeteid. Nüüd pole sellised teed Kara-Kumis üldse mingi haruldus. Kohati kaob tee, ta on liikuvatest luidetest ummistatud, kuid auto ületab hooga raske koha ja jõuab uuesti välja kindlale pinnale. Peaaegu vahetpidamata satuvad meie teele loomad. Meie ees on väike salk antiloope-džeiraane. Häiritud meie ilmumisest, peatuvad nad ja jälgivad valvsalt masinat. See on veel kaugel ja nähtavasti ei sisenda neile kartust. Läbi binokli on hästi näha nende sihvakad, liivase pinnasega peaaegu ühtesulavad kujud, suured silmad, mustad sõrad ja sarved. Vahemaa meie ja loomade vahel väheneb kiiresti ja üks džeiraanidest pistab jooksu, tema järel kogu kari. Kollast tolmu tõstes sibavad nad ikka kaugemale ja kaugemale, kuni kaovad liivaküngaste taha silmapiiril.

Samas köidab meie tähelepanu väike loomake — suslik. Ootamatult ilmub ta nähtavale sügavas teeröövõpas, ja selle asemel et kõrvale pöörduda ning kujuteldav jälitamine lõpetada, hakkab masinaga võidu jooksma. Algul see läheb tal korda. Rattad takerduvad liivasse, me liigume võrdlemisi aeglaselt ja loomake jõuab meist tunduvalt ette. Kuid tema jõud väheneb peagi; ta jookseb ikka aeglasemalt, masin aga, jõudnud kõvemale pinnale, liigub kiiremini edasi. Lõpuks saabub kriitiline moment: me jõuame põgenevale loomale järele. Ja siis muudab suslik kiire jooksu pealt järsult suunda, sukeldub läbi teetolmu kihi ja see varjab ta meie pilkude eest. See võte võib muidugi petta rebast või mõnda teist röövlooma, kuid mitte päästa kiiresti liikuva auto rataste eest. Loomakese õnn, kui ta juhuslikult pääseb, siis suureneb vahemaa meie vahel kahekordse kiirusega. Hirmunud loomake lippab tagasisuunas, meie aga jätkame oma teekonda.

Savine tasandik jääb selja taha, oleme jõudnud kõrge rohuga ja suurte moonidega künklikku steppi. Kauguses

sulavad üksikud lilled kokku ja näib, et mööda rohelisi lagendikke on siin ja seal laialt pillatud vaibad, kord kahvatud, roosad, kord erepunased. Ja roheliste lagendike keskel ilmub susliku asemele väike lind — sinirind. Ta ei ela steppides ja kõrbetes. Sinirind ruttab oma kodumaale, põhja poole, ega soovi meie teelt kõrvale pöörduda. Väikesel linnul oma nõrkade tiibadega on nähtavasti kergem lennata madalal sügava teerööpa kohal, kus pole tuult, ja selle asemel et kõrvale pöörduda, lendab ta liikuva masina ees, kord sellest tunduvalt ette jõudes, kord väristades tiibu otse rataste ees.

Auto liigub kiiresti ja ümbritsev pilt muutub ruttu uueks. Ümberringi on jälle tasane stepp, paljas savipinnas ja tuiskliivade alad. Meie ees teerööpas ilmub nähtavale suur sisalik — varaan. Algul püüab ta masinast ette jõuda, kasutades oma väledaid jalgu, seejärel pöördub aga kiiresti teelt kõrvale, ja kuigi masin on juba möödas ja kaugeneb, jookseb ta veel kaua mööda steppi, vingerdades kogu kehaga, kuni tema teele juhtub pooleldi sissevarisenud urg, kuhu ta ruttabki varju.

Me otsustasime varaani kinni püüda — see näis päris kerge olevat. Uus varaan ilmub teele, masin vähendab kiirust, ma hüppan maha ja jooksen minemalippavale varaanile kogu jõust järele. Varaan väsib ära, ta liigub ikka aeglasemalt — on võimatu põgenema pääseda. Ja siis pöördub ta järsku minu poole ja valmistub end kaitsma. Lõõtsutades kiirest jooksust, lähenen ma juba aeglasel sammul varaanile, ja me mõlemad, erutatud ja väsinud, seisame mõne hetke teineteise vastas. Minu vastane, ajanud end esijalgadele, puhub oma laia kaela täis, sisiseb, pistab ühtelugu oma pika keele välja, peksab pika sabaga vastu

maad nagu piitsaga. Tema seisak, tema käitumine on ähvardus ise. Kuid see kõik on asjatu: selletagi ei usalda ma talle liiga ligidale minna ega lase end tema valusatest hammustustest vigastada. Ma tunnen hästi selle sisaliku hirmsaid lõualuid ja tema surmlikku haaret. Avaliku kallaletungi asemel kasutan ma kavalust. Ma tean, et varaani saba on tema ahhillese kand, ja hakkan käima ümber looma, algul aeglaselt, siis ikka kiiremini ja kiiremini. Varaan pöördub minu järel, kuid mida kiiremini ma liigun, seda ebakindlamaks muutuvad tema liigutused. Ta on ilmselt segadusse aetud ega tea, mida ette võtta. Lõpuks, kasutades sisaliku peataolekut, haaran kiiresti tema sabaotsast kinni ja tõstan ta õhku. Sellises asendis on varaan kaitsetu. Ta kord viskleb, püüdes vabaneda, kord ripub jõuetult, pea allapoole, õhus. Võidutsedes kannan oma saagi auto juurde.

Kuid ükskord hirmutas mind varaan, see üldiselt täiesti süütu loomake, sel määral, et peale läbielatut ma ei suutnud ligi tund aega rahuneda. Elamus oli äärmiselt tugev, ja kuigi see vältas üsna lühikest aega — kõigest kaks-kolm sekundit, jäi ta mulle kauaks meelde. Tol mälestusväärsel päeval lahkusin ma vara meie laagrist, ja kui päike muutus piinavalt kõrvetavaks, ruttasin tagasi. Hoidusin varju ja käisin piki savijärsakut, millest kohati ulatusin üle vaatama. Allavarisenud savikamakad tähistasid liikumist, kuid ma olin eredast valgusest väsinud ja jätkasin teekonda otse järsaku serva all. Ühel käänakul silmasin hetkeks mingit roomajat, kes samas puges minu näo kõrgusel savijärsakus asetsevasse pooleldi sissevarisenud urgu. Ma liginesin ettevaatlikult sellele paigale, kuid looma ei olnud näha. Siis ma pistsin urgu painduva tamariskivitsa, ise kaugemale hoidudes. Sügavusest kuuldus ähvardav sisisemine. «Ilmselt on see madu,» vilksatas mul mõte. Mul ei olnud võimalik ilma labidata roomajat kätte saada, ning kitkunud rohtu ja teinud sellest suure puntra, toppisin ma augu tihedasti kinni. Laager oli sealsamas ligidal, ja ma pöördusin muidugi otsekohe tagasi, et urgu lahti kaevata. Kinnitopitud avause hoolikalt üle vaadanud ja veendunud, et kõik on korras, astusin mõne sammu ettepoole, ja siis juhtus see, mida ma kõige vähem ootasin. Otse näo juures kuulsin valju sisinat, ja samal hetkel tundsin külma keha puudutust oma paljal kaelal. Püüdes looma eneselt ära heita, komistasin ja kukkusin auku. Loom jäi minu alla —

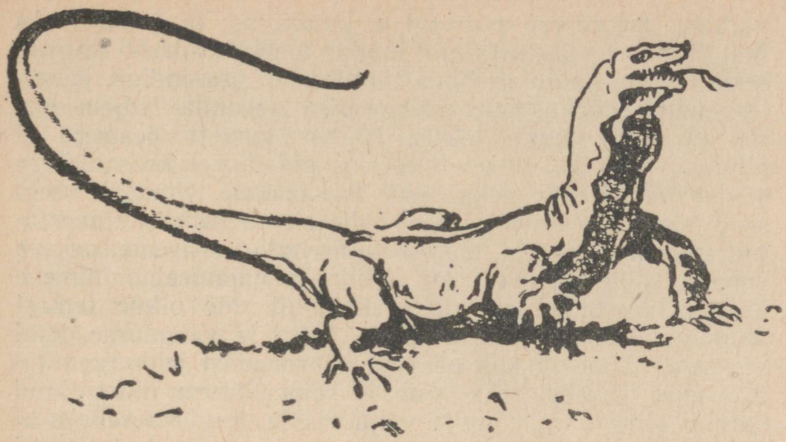

ta vingerdas ja sisises; ma olin veendunud, et see on mürgine madu — gürsa. Alles siis, kui mul lõpuks õnnestus kõrvale hüpata ja jalule tõusta, nägin, et see pole madu, vaid süütu varaan, kes pistis minu juurest ülepeakaela plehku; ta oli kohutavalt ehmunud. Ka mina ei suutnud niipea rahuneda. Selle asemel et jätta ebameeldivad mõtted, pöördusin ma ikka ja jälle üleelatu juurde tagasi, meenutades kõiki üksikasju, ja mulle näis, et külm keha põletab minu kaela. Kõrvalt vaadates võib see kõik naljakas näida. Ma olin ise valmis naerma, kuid mu käed värisesid veel ja hambad lõgisesid. Lõpuks ma tõusin püsti, et lahkuda sündmuspaigalt, kuid ei läinud mitte laagrisse, vaid oja äärde, kus pesin nägu ja kaela külma veega.

Minu teekaaslased ei saanudki sellest loost teada. Kuid kuidas siis kõik see juhtus? Urg oli kahe avausega. Ta algas järsakult, tegi kahemeetrise poolkaare ja väljus uuesti järsakule. Toppinud rohuga kinni sissepääsu, jätsin ma väljapääsu vabaks. Hirmunud ja ärritatud loom püüdis muidugi märkamatult minema lipsata, kuid ma olin liig ligidal ja takistasin teda. See, et ma lähenesin allesjäänud väljapääsule, võttis tal peaaegu põgenemisvõimaluse, kuid ta pidi äraandlikust pelgupaigast tingimata pääsema. Hüpates sellest viimasel hetkel välja, langeski ta mulle kaela.

Varsti pärast seda vahejuhtumit peatusime ühe asustatud punkti lähedal. Ärasõidu päeval kingiti meile siin elus

varaan. Iseenesest mõistagi ei kujutanud ta meie jaoks mingit erilist väärtust, kuid kuidas loobuda siirast kingitusest! Varaan paigutati tühja tünni, kaeti presendiga, ja selles ruumis sooritas koos meiega pika teekonna. Hiljem osutas ta meile suure teene. Tülinat temaga peaaegu ei olnudki, kuid tuli pidevalt meeles pidada, et koos meiega sõidab hammustav neljajalgne teekaaslane. Unustab keegi selle, tõmbab presendi ära — selle all on varaan. Pimestatud eredast valgusest, hakkab ta ärritatult sisisema, peksab sabaga kõigest jõust vastu seinu, ja hajameelne inimene hüppab tünnist eemale nagu nõelatult. Me olime temast ammugi otsustanud lahti saada, lasta ta vabadusse, kuid otsuse täitmine lükkus päevast päeva edasi ja varaan jäi ikka meie teekaaslaseks. Näib, et kõige lihtsam oleks olnud varaan tema vangikongist välja visata, kuid ka selleks ei jätkunud aega. Ekspeditsioonidel on kõik hommikust õhtuni ametis. Autojuht jändab automootoriga, töölisel on palju igasuguseid kohustusi, lisaks peab ta veel lõunaks ja õhtuks süüa keetma, meil aga on oma töö: laseme loomi ja linde, nülime neilt nahka, peame päevikut, seome etikette külge. Ja nii pole päevast päeva, varahommikust hilisõhtuni, ühtki puhkeminutit. Jända siis veel varaaniga!

Ühel toredal päeval otsustas meie varaan lõpuks ise vangikongist välja pääseda ja kukkus autokastist maha. Kuid selle asemel et mõistlikult vabadust kasutada, ronis ta rataste alla. Me võtsime ta sealt välja ja lasksime autost eemal lahti. Kuid meie teekaaslane luges autot nähtavasti kõige ohutumaks paigaks ja ronis seekord otse kabiini alla. Peale pikka jändamist saime ta sealt välja ja panime uuesti tünni.

Ühine teekond jätkus. Ükskord jäime öölaagrisse väikese Tahtabazari linnakese all. Murgabi jõe kaldale löödi laager üles.

Õhtul laotas tööline masina juures presendi laiali, heitsime sinna pikali ja uinusime pärast väsitavat päeva silmapilkselt.

Öösel ma ärkasin, nagu mulle näis, lasu peale. Otse minu kõrva ääres oli kõlanud pauk, kuid kes võis ometi tulistada? Minu teekaaslased magasid raskelt, ümberringi polnud kedagi näha. Ma istusin oma voodile ja jäin kuulatama. Oli vaikne, heledasti paistis kuu, kõrval sulises sogane Murgab. Mõnikord hüppas veest välja suur kala, laksatas tagasi, mööda vagusat vett jooksid ringid laiali,

ja jälle jäi kõik vaikseks. Kuid kes siis tulistas? Või oli see unes? Ma tõusin jalule ja kõndisin ümber auto. Minu imestuseks lebas osa meie asju korratult maas, kabiiniuks oli lahti. Kahtlemata oli siin peremehetsenud võõras. Ma äratasin oma seltsimehed. Juba põgus ülevaatus veenis meid selles, et laagrit olid külastanud vargad. Kõik meie padrunid olid puistatud ühte pauna, teised asjad olid seotud kimpudesse. Kuid kes võis riisumist segada, kui me kõik raskelt magasime? Ja seal tuli mul meelde meie neljajalgne teekaaslane. Tünn oli pealt lahti. Kahtlemata pistis varas saagi otsingul käe varaani vangikongi ja häiris sisalikku. Varaani saba võimas löök vastu tünniseina äratas minu ja näis mulle unes lasuna. Tõusnud kära sundis nähtavasti vargaid peitu pugema. Kogu meie ekspeditsioonivarandus, välja arvatud katlake praetud lambalihaga, oli alles. Varaan osutas meile suure teene. Mida oleksime hakanud oma püssidega peale ilma ühegi padrunita?

Meie ekspeditsioon lähenes lõpule. Autojuht, säästmata jõudu, kihutas nii päeval kui ööl täie kiiruga. Lõpuks oleme sihtkohale juba päris ligidal; eespool tõuseb Ašhabadi korstnate suits, teest vasakul võib näha viimaseid künklikke luiteid. Ma koputan kabiinile, ja imestunud autojuht peatab auto ning pistab pea kabiinist välja. Seletuse asemel avan ma tünni, haaran sabapidi varaani, heidan ta ettevaatlikult kõrvale. Auto hakkab liikuma ja tema kiirus kasvab iga hetkega. Me ruttame Ašhabadi, koju. Aga tee äärest jookseb põiki koduluidete poole, ka koju, meie teekaaslane zem-zem, vingerdades ja läigatades õhtupäikeses soomuseid.

Marsruut on lõppenud — oleme Ašhabadis. Päeval pole enam kuum, vaid tõeline lõõsk. Aeg on tagasi pöörduda Moskvasse, jahedusse. Varahommikul tõuseb lennuk õhku. Kümme tundi lendu, ja me olemegi kodus. Siin on veel kevad: kaskedel alles puhkevad noored lõhnavad lehekesed.

Fõudeajál

Nõnda on möödunud paljud aastad minu elust ja tööst — pidevalt ekskursioonidel ja väljasõitudel. Kuid pingutava töö puhul, kus kulub palju jõudu ja energiat, on vaja ka puhata. Mõnikord tundsin ma seda eriti tugevasti.

Lapsepõlvest peale on mulle parimaks puhkuseks olnud küttimine. Ma ootasin kannatamatult koolivaheaega, ja kui see saabus, uitasin lõbuga mööda metsi ja soid, püss kaenlas.

Hiljem, kui ma hakkasin ette võtma pikki ja kaugeid retki, otsustasin ma regulaarselt oma puhkuseaega kasutada. On ju väga kasulik, isegi tarvilik puhata ja ajutiselt tavalisest ümbruskonnast lahkuda. Aga kuidas seda teha?

«Sõidan Ukrainasse sõbra juurde,» otsustasin ükskord. «Püüan kalu, käin jahil, jalutan — noh, ühesõnaga puhkan sõna tõsises mõttes.»

Ja ma sõitsin Ukrainasse.

Esimestel päevadel läks kõik õnnelikult. Ma puhkasin. Kuid möödus nädal, ja ma kippusin eneselegi märkamatult jahile — ümberringi oli ju palju jahiloomi. Elusalt minu kätte sattunud metsloomake või lind pani aluse elusale loomade-kogule, mahalastud eksemplarid aga kollektsioonile.

Nii ei erinenud minu puhkus tegelikult millegi poolest minu tavalistest retkedest. Ma vahetasin ainult kohta ja veetsin puhkuseaja mitte meie maa kaugetel äärealadel, vaid Ukrainas või Tškalovi oblasti steppides.

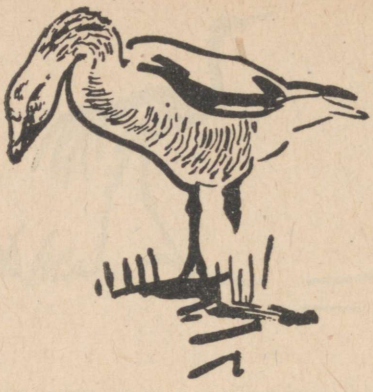

Kaks ebaõnnestumist ühel päeval

See, millest ma tahan jutustada, juhtus väga ammu — kui ma olin veel noormees ja õppisin keskkoolis. Suure osa õpinguist ja lugemisest vabast ajast veetsin ma looduses. See tõmbas mind alati enda poole, ja kui ma talvel vaid unistasin sellest, siis suvel muutusid need unistused tegelikkuseks. Minu alaliseks kaaslaseks oli meie jahikoer — iiri setter. Teda hüüti Barkaks. Tol aastal kinkis vanaema mulle jahipüssi ja ma ootasin erilise kannatamatusega koolivaheaega, et kas või nädalaks eemalduda linnast, olla looduses, jahti pidada. Mai algul avanes selleks soodne juhus. Meie poole astus sisse minu venna sõber ja teatas, et järgmisel hommikul võime sõita mööda Verholeni postmaanteed Irkutskist viiekümne kaheksa kilomeetri kaugusel asetsevasse piiritusevabrikusse. Vabriku juhataja kutsus meid külla, kirjutas, et sel kevadel on kohale lennanud eriti palju parte, ja soovitas mitte viivitada, kuna põhja poole lendab palju hanesid. Me otsustasime kohe kutset kasutada ja elada selles huvitavas sügavas kolkas seni, kui kevadine jaht lõpeb. Padrunite laadimine ja väljasõiduks valmistumine võtsid kogu meie aja.

Teise päeva varahommikul seisis meie hoovis vankri ette rakendatud hobune. Peremees nimetas teda traavliks. Ta kii-

rustas meid ära sõitma. Nii, ongi kõik valmis. Kraam on paika pandud, mahutame end vankrisse, põrume linna sillutisel, seejärel aga sõidame välja Verholeni postmaanteele.

Otse Irkutski taga algavad mäed — õieti madala metsaga kaetud kõrged mäekingud. Verholeni maantee jookseb maona vingerdades kord üles mäekurudele, kord laskub sügavatesse nõgudesse. Rohulibled on tärganud, kased on kattunud noore rohelusega, kinkude nõlvadel punetavad kailuõied.

Me kihutame mõttes edasi, kuid meie kurikuulus traavel, nimetatud nõnda vaid selle õigustusega, et ta mäest alla traavi jookseb, liigutab vaevu jalgu, ja mitte sellepärast, et ta on liiga vana või halvasti toidetud, vaid niisama, vastupidavale siberi hobusele omasest harjumusest.

Pärast pikka talve näis meile, kes me esmakordselt linnast välja olime pääsenud, isegi üksluine tee ja aeglane liikumine vaimustavana. Terve päev peaaegu katkestamatut sõitu — ja me peatume ööseks väikeses külas. Palktared asetsevad ühes reas piki teed. Kuid kui eemaletõukav see küla on. Mitte ühtki puukest ega ühtki iluaiakest! Ainult luitunud tared, kõrvalhooned, riita laotud küttepuud.

Vaatamata kevadele ja soojadele päevadele oli tare kuumaks köetud. Peale peremeeste asustas seda arutu hulk kirpe, kes ei andnud minutikski rahu. Kõiki meie püüdeid uinuda ei krooninud edu. Panime vildid jalga, viskasime poolkasukad selga ja läksime välja õhu kätte. Ja sellal kui meie pererahvas ning küüdimees magasid õiglase und, ootasime koitu, istudes küttepuudel lageda taeva all.

Öö oli vaikne, tähine ja külm. Tumedas taevas lendasid vahetpidamatult linnud: nad lendasid põhja poole, täites õhku omapärase tiibadevihina, kurguhäälte, kaagutamise ja piiksumisega. Ümberkaudu järvedel möirgasid haigrulaadsed öölinnud — hüübid.

Varahommik. Vaevatud harjumatust unetust ööst, vaatame osavõtmatult, kuidas meie küüdimees reipalt ja asjalikult hobust ette rakendab.

Jälle sõidame terve päeva. Mäkke tõustes veame vaevaga jalgu järel, vaevu vankrile järele jõudes; mäe otsas ronime vankrile ja tukastame lühikeseks ajaks, rappudes siia-sinna.

Kuid siis on kõik raskused läbi, igav teekond ja unetu öö on unustatud. Me oleme kohal. Vabrik seisab justkui saarel. Ümberringi on omavahel sulisevate ojadega ühendatud tiigid, sood ja kevadisest veest üleujutatud metsad. Eemal

mäekinkudel mustab taiga. Kaks elusolendit — vanamees, vabriku juhataja, ja tema lemmik, sabata setter Marsik — olid väga rõõmsad meie sinnasõidu üle, kuid kumb oli rõõmsam, ei julge öelda. Vanaduse tõttu oli juhataja jahi maha jätnud: juba kaks aastat ripub tema kaheraudne kasutamatult seinal. Sellega ei olnud tema neljajalgne sõber sugugi rahul ning jahi pärast tekkisid peremehe ja koera vahel sageli arusaamatused. Veerand kilomeetri kaugusel majast kostab äkki tiigi tollelt küljelt, kus selle kaldad on üleni vitspaju täis kasvanud, koera kibe hädakisa. Vanamees on ärevil. Kas tõesti on Marsik laste poolt talvise jahi ajal maha jäetud raudadesse sattunud? Vaevalise kõnnakuga ruttab ta tiigi äärde, istub paati ja tõukab selle vastaspoolsele kaldale. Samal ajal asub teele ratsanik. Ta kappab mööda tammi, sõites ümber tiigi. Vastaspoolselt kaldalt kandub aga ikka veel kibedat vingumist. See tungib vanale inimesele otse südamesse. Kuid häire on asjatu: sabata Marsikul ei õnnestu lihtsalt metsikut pardipoega kinni püüda.

Või teine lugu.

Vabriku valvur laseb pardi maha. See kukub tiiki, sügavasse kohta, kust Marsik ta välja toob. Selle asemel et lindu omaniku kätte anda, ujub Marsik kaugel eemal kaldale, ja teinud suure poolkaare, pöördub, part hambus, koju.

Meie tulekuga vahetas Marsik oma peremeest. Meie toas veetis ta päevad ja ööd. Siin lõhnas ju nii meeldivalt püsside, püssirohutahma ja rasvaga määritud jahisaabaste järgi. Juhtus, et tuleb peremees meie tuppa, hurjutab koera peremehe vahetuse pärast, ja Marsik, otsekui vabandades oma käitumist, longib tema järel minema. Kuid ei möödu poolt tundigi, kui ta, rõõmus ja erutatud, ilmub meie sekka ja jälgib oma tarkade silmadega iga meie liigutust — ega me jahiks ei valmistu?

Kevadine jaht koeraga on, nagu teada, jahimäärustes keelatud, kuid tol ajal ei omistanud me oma nooruse tõttu sellele mingit tähtsust.

Jäine vesi takistab tõsiselt lastud partide kättesaamist, peale selle oli paik metsistunud ja me kasutasime sageli kahe koera — Barka ja Marsiku teeneid.

Kord kevadise eha ajal tulistas venna seltsimees haneparve. Üks lind, kes sai tiivast kergelt haavata, kukkus vette, ülejäänud tõusid ärevalt kaagutades üles kõrgele ja kadusid tumedasse taevasse. Meie mõlemad koerad sööstsid käsku ootamata kaldalt vette ja ujusid sinnapoole, kuhu hani oli

kukkunud. Neile libises kiiresti vee peale appi kerge paat. Kuid hani oli nagu maa alla kadunud; teda polnud kusagil. Lasta minema selline saak nagu hani — kas see pole narr!

Ma ei saanud kogu õhtu rahu. «Proovi, otsi ta üles!» lausus venna seltsimees. «Kui leiad, saad endale.»

Need sõnad andsid mulle viimase tõuke ja teisel hommikul, juba enne koitu, olin ma tuttavas paigas. Juba ilmuski punetavale idataevale ere, kuid külm päike. Veepinna kohal hõljus suitsuna udu, varjates metsa ja vastaspoolse kalda põõsastiku. Vaatamata hommikusele külmale, millest käed kangeks jäid, uurisin ma oma kahe truu abilisega hoolikalt kallast, põõsaid ja saarekesi. Päike tõusis üha kõrgemale, udu hajus, tiigi kallas oli kõigis suundades läbi otsitud, aga eilsest hanest polnud jälgegi. Kuhu ta siis võis jääda? Kas ta ei läinud öö jooksul ära naaberjärvele? Ja selle asemel, et jätta kasutud otsingud, puhata ja pöörduda koju tagasi teed jooma, tirisin paadi maad mööda algul üle luha, seejärel läbi tiheda põõsastiku sinna, kus metsa keskel läikis vesi, kus, laskudes kaldjoones allapoole, möhitasid õhus tikutajad.

Juba olengi kohal. Uuesti algavad otsingud. Koerad otsivad kalda läbi, mina aga liigun paadiga mööda vaba vett kaldaäärse roostiku ääres. Kui palju tööd ja visadust — ning kõik mingi hane pärast! Kuid sellest saavad ainult jahimehed aru. Ja kui järv on peaaegu tervenisti läbi vaadatud, kui viimane lootus lindu üles leida on kadunud, tõuseb kaldaäärses roostikus kära, ja järvele ilmub tiibadega veheldes eilne õnnetu hani; tema kannul ujuvad kaks koera. Kärgatab minu esimene lask, siis teine, kolmas . . . palju, terve laskude kanonaad, kuid hani jääb vigastamata. Ta põgeneb kiiresti paadi eest, mina aga ikka tulistan, arvestamata, et linnu keha pole mitte pinnal, vaid veekihi all, ja haavlid lähevad mööda, tekitamata hanele vähematki kahju. Ja nii kuni viimase lasuni. Minu padrunitasku on tühi, ma panen kasutu püssi kõrvale ja katsun aega kaotamata lindu kinni püüda või kas või aeruga maha lüüa. Hani on jälle täitsa ligidal, ma tõstan pika aeru ja löön sellega kogu jõust vastu veepinda. Kuid hani on juba eemal; aer murdub pooleks ja ma lendan tasakaalu kaotanult pea ees järve. Jäine vesi toob mind ühe silmapilgu jooksul teadvusele. Ma haaran paadipärast kinni ja ujun seda ees lükates aeglaselt kalda poole. Juba ongi kõva pind jalge all. Minu hambad plagisevad ägedasti, riideid ja keha mööda voolab vesi, peas on

aga üksainus mõte, üksainus soov: rutem koju, köetud ahju juurde, kuuma tee juurde! Hüvasti hani.

Õnneks ei leidnud ma kedagi kodust — kõik olid jahil ja mul ei tulnud oma õnnetuse pärast punastuda. Kogu kehast värisedes panin selga kuiva pesu ja ülikonna, mis polnud määratud jahi jaoks, vaid selleks, et vajaduse korral olla korralikult riietatud. Õnn peitub kontrastides, sel hetkel tundsin seda täiel määral.

Kuid möödus tund-paar. Ma sain sooja ja laadisin padruneid. Mida aga edasi teha? Üksinda kodus istuda on igav,

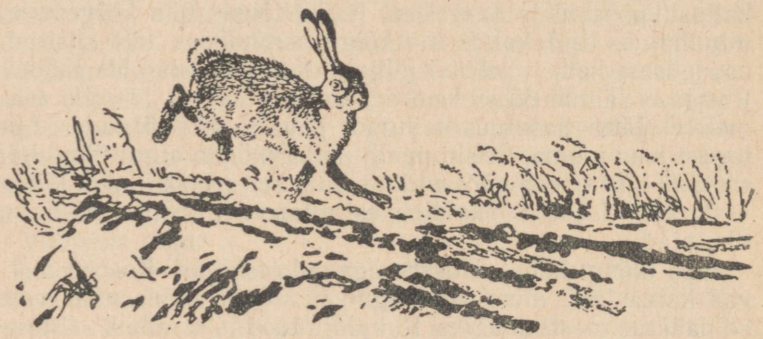

raamatuid pole, väljas aga on kevad. Kas ehk minna sõpradele vastu? On ju varsti lõunaaeg ja nad peaksid jahilt tagasi tulema.

Ma valmistusin välja minema. Kuid kas tõesti püss koju jätta? Aga äkki kohtan haneparve? Haned lendavad alatasa vabriku kohalt üle. Ma heitsin püssi õlale, pistsin taskusse mõne padruni ja läksin välja trepile. Minu kannul tulid mõlemad koerad. Päike paistis heledasti, räästa all sirtsusid elavalt varblased, tiigi poolt kostis veelindude lärmitsemist; prääksusid pardid, vilistasid kurvitsalised ja mõnikord lendas üle veevälja kajakas.

Enesele märkamatult jõudsin järve kaldale, sealt aga kitsale äsja rajatud tammile, mis eraldas tiiki kõntsaga kaetud soost. Maapind polnud siin veel kuivanud, jalad libisesid kitsal teerajal, ja valinud välja kuiva koha, istusin mugavalt puutükile ning hakkasin vaatama vett, kauguses sinetavat metsa, eemalt ülelendavaid parte. Mõlemad koerad heitsid minu selja taha maha. Aga mis see on? Kaugel tam-

mil märkasin ma mingit looma. Ma tõusin ettevaatlikult püsti, astusin mõne sammu ja jäin vahtima. See oli jänes. Läheduse tõttu inimest silmamata jooksis ta mööda tammi ja ligines mulle kiiresti. Kevadel jänese pihta tulistada on jahimehele suurim häbi. Tõsine jahimees ei lase kevadisel ajal jänest. Ma teadsin seda väga hästi. Ma tahtsin lihtsalt teda vaadelda ja nii praktika pärast sihtida jooksva metsloom pihta — mul tuleb ju muul ajal jäneseid lasta. Veel mõni sekund, ja jänes on päris lähedal. Ja kuigi ma seisan kogu pikkuses püsti, ei märka haavikuemand mind. Kui häbi mul ka ei olnud hiljem oma teo pärast, kuid sel hetkel ma mitte ainult ei sihtinud, vaid ka tulistasin. Õnneks lasksin ma mööda. Jänes hüppas üles ja pistis täie hooga plehku. Kuid seda, mis juhtus järgneval hetkel, ei osanud ma oodata. Jänest märgates tormasid mõlemad koerad edasi ja lõid mind jalust maha, nii et ma libisesin tammilt. Mu püss lendas eemale, ma ise aga veeresin mööda kallakat libedat pinda otse sohu ja mutta. Jälle tõi külm suplus mind teadvusele. Ma ronisin soost välja, ukerdasin kukkudes ja libisedes mööda savist kallakut üles ja läksin koju õuetagaiste kaudu, et mind keegi ei kohtaks. Kuid missuguseks oli muutunud minu piduülikond! Pealaest jalatallani olin ma kaetud kollase, külma ja kleepuva poriga.

Terve päev läks mul asjata kaduma. Jaht haavatud hane peale ja jänese pihta laskmine võtsid mult kogu päeva. Ümberringi oli aga hulk muid ulukeid. «Kuid see on sulle paras!» parastasin ma. «Kui oled jahimees, siis ära jookse kerge saagi järele, ära lase looma keelatud ajal!» Pärast seda lugu olen ma neist reeglitest kindlalt kinni pidanud.

Stepihiiglased

Ebameeldiv ja elutu on stepp talvisel ajal. Takistamatult uitab mööda steppi tuul, puhub laiali lumetolmu, ajab ees veereheina halle kerasid ja ulub uhteorgudes nagu näljane hunt.

Kuid mida võib ilu poolest võrrelda kevadise stepiga! Lumest vabanenud, kattub ta õrna noore rohelusega, ehib end eredate tulpidega ja elab, kuigi lühikest aega, täisväärtuslikku rõkkavat elu. Alles kuivamata urgude vahel vilistavad tagajalgadel seisvad suslikud, sinises taevas helisevad lõokeste lõputud laulud, õhk täitub koirohu kibeda lõhnaga. Kusagil kaugel silmapiiril sulab maa taevaga kokku ja näib, et stepil pole otsa ega äärt. Kui tore sa oled, kallis stepiavarus!

Kevadise stepi imepärane pilt on mul lahutamatult seotud mälestustega trapijahist. Need hiiglastest stepilinnud paistsid mulle alati kättesaamatuina. Trapisalgad käituvad

ettevaatlikult. Terased linnud märkavad inimest juba kaugelt, tõusevad õhku ja lendavad stepi sügavusse, sinna, kus lainetab hõbedane stepirohi nagu meri ning väriseb ja voogab kuumenenud õhk.

Kuid mida ettevaatlikum on lind, mida raskem on teda tabada, seda kallim on ta jahimehele. Trapi liha pole maitsev, raske ja väsitav on jaht tema peale, kuid tarvitseb mul vaid näha stepis trappide salka, kui laen otsekohe püssi suurte haavlitega ja olen valmis roomama kas või kilomeetri, kui vaid õnnestuks stepihiiglastele ligi hiilida.

Kui harva õnnestub trappi jahilinnuna tabada, siis veelgi harvem õnnestub seda lindu elusalt kinni püüda. Ainult kiilasjää puhul ei aita trappe nende loomulik valvsus.

Märg sulestik kattub jääkoorikuga ja linnud ei saa lennata. Sellistel päevadel püüavad karjused stepis abituid trappe otse käega või ajavad neid tervete karjade kaupa küladesse. Ma ei ole kordagi juhtunud trappidega kiilasjää ajal kokku puutuma ja pikkade jahiaastate vältel on mul vaid kolm lindu õnnestunud püüda elusalt, kusjuures iga kord sattus lind minu kätte mingite seiklustega.

Meenub, kuidas kord kevadel sõitsin mööda steppi Tškalovi oblastis. Minu küüdimees Fjodor Gavrilovitš jutustab mulle innukalt trappidest. Me oleme end mugavalt sisse seadnud lõhnavate heintega täidetud suures vankris, mida aeglaselt veab kaheküüruga kaamel. Monotoonselt kriiksuvad rattad, tee tolmab veidi ja taevas lõõritavad lõokesed. Harva kostab stepikurvitsalise — koovitaja kevadlaulu.

Me läheneme oma ööbimispaigale, mis Fjodor Gavrilovitši sõnade järgi asetseb trappide eelistatumais elupaikades. Aeg-ajalt vilksatavad kord siin, kord seal stepis toitu otsivate trappide karjad. Kuid me ei kiirusta: stepihiiglaste jaht on meil määratud homseks. Ja siis ongi käes see tõotatud hommik.

Märganud suurt trapiparve, püüame kõigi ettevaatus-abinõudega sellele võimalikult lähemale sõita. Ma hüppan märkamatult vankri pealt maha ja heidan stepiheina sisse pikali. Mõnda aega kostab minuni kaugeneva vankri kriiksumist. Siis jääb kõik vaikseks. Fjodor Gavrilovitš, teinud stepis suure ringi, peab sõitma parvele teisest küljest juurde ja linnud minu peale ajama.

Pikkamisi venib aeg. Kartes oma asukohta välja anda, laman ma liikumatult, usaldamata pead tõsta. Möödub üle poole tunni. Püüan kujutleda, kuidas vankri ette rakendatud

kaamel teeb aeglaselt suure poolkaare. Juba on ta trappide taga ja ajab karja minu poole. Kartes liigutada kas või rohukõrrekestki hoian hinge kinni ja piilun hõredasse stepirohtu ning silman aeglaselt minu suunas liikuvaid linde. Sirutanud välja pikad kaelad, jälgivad nad tähelepanelikult silmapiiril paistvat vankrit. Et linde mitte hirmutada, ei sõida Fjodor Gavrilovitš mitte otse trappide poole, vaid kord ühele, kord teisele poole, surudes trappe mulle ikka lähemale ja lähemale.

Ma liibun uuesti vastu maad, sulen silmad ja püüan mitte millestki mõelda. Viis, kümme, viisteist minutit: nüüd on aeg! Nüüd peavad linnud lähedal olema. Ma tõstan ettevaatlikult pead. Parv pole enam kuigi kaugel. Eesmisi linde lahutab minust umbes sada sammu, kuid trapid ei tule mitte otse minu peale, vaid liiguvad kõrvale. Kaugemal logiseb vanker.

Jällegi laman suletud silmi minutit kümme.

Selle aja jooksul pilt muutub. Vanker liigub aeglaselt paremale, trapid aga tulevad tagasi, kuid jälle minust mööda.

Mis see siis on? Kas ettevaatlikud linnud on tõesti märganud minu siinolekut? Oodates venivad minutid piinavalt. Lootus kord tõuseb, kord kaob. Trapid vahetavad kogu aeg liikumise suunda, kuid vahemaa minu ja parve vahel ei vähene. Linnud lasevad vankri enesele ikka ligemale, usaldamata läheneda minu peidupaigale.

Kuid siis kostab suurte tugevate tiibade sahin. Algul joostes hoogu võtnud, lendavad üles esimesed trapid, nende järel järgmised, ja lõpuks tõuseb kogu parv õhku. Trapid on nii kaugel, et kasutu oleks tulistada.

Fjodor Gavrilovitš vehib vankril seistes käsi; ma ei kuule tema häält, kuid võib aimata, mis ta seal kõigest jõust karjub: «Tulista! Ära lähevad! Tulista!» Vähemagi lootuseta mõnd lindu tabada tulistan kaks lasku parve pihta.

Ja äkki — oh ime! Üks lind jääb teistest maha, laskub kaldjoones maapinnale ja pistab kiiresti mööda steppi jooksma. Tema järel torman mina, tundmata enese all jalgu ja näen silmanurgast, kuidas kõrval jookseb kaamel imetoredat laia traavi, tema järel logiseb mätastel hüpeldes vanker, vankris aga rappub Fjodor Gavrilovitš.

Jooksu pealt heidan endalt padrunitasku, rebenenud rihmaga binokkel lendab kõrvale. Praegu on tähtis ainult see, et trapp ei pääseks minema.

Ootamatult lind peatub, ajab oma suured tiivad laiali ja viskub ise mulle vastu. See toimub nii ootamatult ja kiiresti, et ma pole võimeline peatuma. Suur lind lööb kogu oma raskusega mulle rindu, ja mina, kaotanud tasakaalu, lendan rohule, jõudes siiski trapi kaelapidi kinni haarata. Oma tugevate jalgadega rebib trapp minu riideid ja peksab mind laiade tiibadega, kuid peagi asjatu vastupanu lakkab. Kaelalülisse sattunud juhuslik haavel on trapi uimaseks löönud, ja tänu sellele õnnestus mul teda elusalt tabada.

Teine kord oli mul juhus trappi püüda pesitsusajal.

Trapp ehitab oma pesa selle koha lähedusse, kus kevadel liikus parv. Trapi pesa pole keerulise ehitusega. Lind kaevab steppi augu ja muneb oma suured munad otse mulla peale. Kuid seda kaitsetut pesa avastada polegi nii lihtne.

Kui lind istub pesal, võib temast midagi märkamata kahe sammu kauguselt mööda minna. Trapi sulestik on kirju — punakaspruuni ja valgekirju — ja sulab stepis taustaga ühte.

Trapp istub pesal väga kindlalt ja võib inimese päris ligi lasta.

Ükskord jutustas mulle stepis vastutulnud vana karjus — kasahh, et mõne päeva eest oli ta leidnud trapi pesa kolme munaga. Trapil ei esine selline munakurn sageli: tavaliselt lebab pesas kaks, mõnikord aga ainult üks muna. Iseenesest mõista, et ma hakkasin huvi tundma ja paluma kasahhi mulle seda pesa näidata.

Istume temaga künkal ja jutleme. Vanamees vaatab minu püssi ja vangutab pead: «Sul ju püss, aga lindu on kevadel kahju tappa — munad lähevad asjatult raisku.»

Siis hakkan talle muidugi tõendama, et surnud trappi pole mulle vaja, ma tahan ta elusalt kinni püüda ja Moskvasse viia, kus keegi pole selliseid linde näinud. Munad aga säilitan kollektsiooni jaoks. Vanamees lõi kõhklema, andis siis minu keelitlemisele järele ja viis mind trapi pesa juurde.

Kõndisime ligi pool kilomeetrit. Äkki laskub minu teekaaslane kükakile ja osutab piitsavarrega viie sammu kaugusele meist. Mis asja ta mulle näidata tahab, ei suuda ma kuidagi taibata. Paik on laudsile, kõikjal ümberringi on madal hõre rohi, siin ei saa varblanegi end kuhugi varjata, liiatigi siis trapp. Vanamees aga muudkui sikutab mind särgist ja näitab piitsavarrega maha. Siis vihastab ja vangutab pead:

«Noor venelane, aga silma pole. Minu silm on vana — vaatas palju, aga näeb. Silma pole — paha jaht.»

On vaja öelda, et nägemine on mul praegugi eeskujulik, oma silmade üle pole ma kunagi kaevanud, vaid vastupidi — nendega hoobelnud. Kuid tol hetkel ei näinud ma midagi kui palju ma ka ei vahtinud mulle näidatud stepipinna kühmu.

Mul tekkis isegi kahtlus, kas vanamees mind ei narri.

Kuid vana karjus muudkui tiris mind käisest ja pomises midagi vihaselt. Lõpuks ma taipasin, et on vaja end maadligi painutada. Aga nagu painutasin, nii taganesin ja hakkasin ise vanameest kuuehõlmast tirima; ainult mitte alla, vaid kõrvale. Päris käeulatuses, surunud end vastu maad, istus trapp. Istub seal, silmagi pilgutamata, pea vastu tuult, ja mitte üks suleke ei liigahta, sulestik on tihedalt vastu keha. Trapp on tardunud nagu raidkuju.

Tirisin kasahhi kõrvale ja hakkasin temaga nõu pidama, kuidas lindu elusalt kinni võtta. Kataks võrguga kinni, aga võrku pole käepärast, ja koju tooma minna pole naljaasi — kumbki ots viisteist kilomeetrit. Mõtlesime ja mõtlesime vanamehega ja lõpuks otsustasime silmusega õnne katsuda. Vaatan vana karjuse otsa ja imestun; sel silmad sädelevad — nähtavasti on minu jahihasart ka teda haaranud.

Ruttu harutasime lahti pika punutud karjasepiitsa ja kasahhi nöörist vöö. Läksid käiku ka minu püssirihm ja vöö. Sidusime kõik otsapidi kokku ja saime viie meetri pikkuse kombineeritud nööri. Selle keskkohta tegime suure silmuse — jooksusõlme. Võtsime oma püünise mõlemat otsa pidi, läksime ettevaatlikult pesal istuva trapi juurde ja viskasime talle silmuse kaela. Trapp sööstis õhku, kuid hilja. Nagu ohjade otsas lasksime ta alla maa peale ja sidusime jalad kinni. Jätnud oma uue sõbraga hüvasti, kandsin ma oma kallihinnalise saagi pidulikult koju.

Nädalat kaks pidasin oma vangi avaras kuuris, püüdes talle valitud toitu hankida: tõin talle stepist noort rohtu ja püüdsin hiiri. Minu nähes trapp ei söönud, ainult jälgis teraselt iga minu liigutust. Kui ma aga ta üksi jätsin ja hiljem kuuri piilusin, nägin; kogu toit on ära söödud. Kuid ei vedanud mul selle trapiga.

Tuli ärasõiduaeg. Ehitasin trapi vedamiseks primitiivse puuri. Tõmbasin kerge puuraamistiku kotiriidega üle, ja et vangil umbne poleks, tegin kotiriidesse mõned väikesed õhuaugud. Veidi enne rongi tulekut tõin ma trapi jaama;

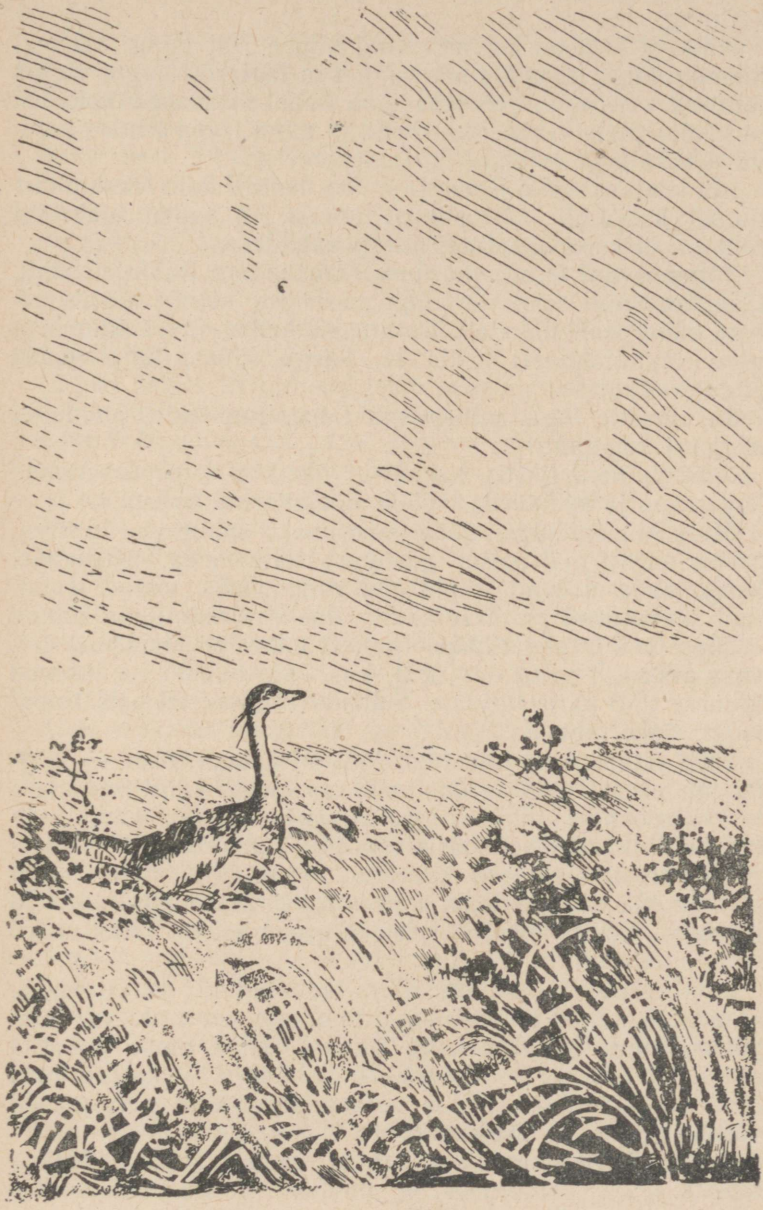

siin kaaluti teda kaalul ja kirjutati mulle välja pagasikviitung.

Näis, et kõik on korras. Kuid niipea kui rong mürinal jaamale lähenes, pistis mu vang pea läbi koti augu, viskus jõuliselt ettepoole, rebestas oma keha raskusega kotiriide ja lendas platvormile. Veel hetk, ja minu trapp lendas tugevasti tiibadega vehkides kodusteppidesse.

Ma vaatasin talle järele ja minus heitles kaks vastupidist tunnet: kahju oli väärtuslikust linnust, ja samal ajal olin rõõmus, et vaba olend sai uuesti vabaduse.

Tänapäevani ei saa ma unustada jaama kaaluja nägu. Hämmeldunult seisis ta tühja puuri ees: et mis käsite sellega nüüd peale hakata? Ja viimasel hetkel (ma nägin seda juba vaguniaknast) tõstis ta, käega lüües, tühja puuri pagasivagunisse.

Ja viimane lugu, millest ma tahan jutustada, puudutab sügisest trapijahti.

Juba juulis-augustis hakkavad üksikud trapipesakonnad kogunema ja salkadena mööda stepiavarusi hulkuma.

Mida hilisem sügis, seda suuremaks muutuvad parved. Stepis on sel ajal palju igasugust toitu leida. Rikkalikel karjamaadel söövad trapid end rammusaks, vanad isalinnud saavutavad puudase kaalu. Raskeks muutunud linnud ei tõuse hea meelega õhku. Inimest nähes ei lenda nad ära, vaid püüavad peita end seal, kus toitu otsisid, ja lasevad inimese tihti päris ligidale. Sellistel tingimustel pole trappi kuigi raske tabada.

Kuid jätkan oma jutustust. Mul oli ülikoolisõber — kirglik jahimees. Tema agronoomist isa töötas Ukrainas suure teraviljasovhoosi direktorina. Suvisel õppetöövaheajal viibisime tihti selles sovhoosis võõrusel. Lahe oli seal! Ümberringi äärest kõrkjasse kasvanud stepitiigid, nendel aga metspardid. Viljapõldudel elutses lugematul hulgal vutte ja jäneseid. Kuid trappe oli vähe ja seepärast oli sellel ulukil meie silmis eriline väärtus.

Jahti armastas ka minu sõbra isa Vladimir Maksimovitš, ainult tal polnud kunagi aega. Suurema osa ajast veetis ta põllul, õhtul aga õhtusöögi juures rääkis meile kohatud ulukitest. Sovhoosis oli veel üks jahimees — kutsuti teda Mihhailiks. Mihhail töötas veevedajana, kuid pärast tööd võttis ta püssi ja läks jahile.

Ükskord varahommikul äratas meid Vladimir Maksimovitš:

«Tõuske kähku üles, poisid! Sovhoosi juures söövad trapid.»

Trepi juures seisis juba kahe härja ukraina garba, kaks härga ees, õled peal. Vladimir Maksimovitš istus kutsari kohale, mina, mu sõber ja Mihhail aga peitusime õlgedesse. «Tsob-Tsobe!» ja garba hakkas aeglaselt liikuma mööda tolmust teed. Sõitnud põllule, tegime koristatud viljapõllul suure poolkaare. Trappe polnud kusagil näha, kas või pööra tagasi.

Ja äkki, kui lootus hakkas meid maha jätma, ilmus garba lähedal otsekui maa alt nähtavale viis suurt lindu. Aeglasel sammul hakkasid trapid eemale minema. Nähtavasti olid nad ouhanud ja end püsti ajanud alles siis, kui garba jõudis neile päris lähedale.

Samal hetkel kärgatasid meie püssid ühekorraga ja õhk täitus püssirohusuitsuga. Hüpanud garbalt maha, tahtis Vladimir Maksimovitš edasi sõõsta, kuid nägemata suitsu tõttu saaki, karjatas võõral häälel: «Laske! Laske veel!» — ja et mitte takistada meid laskmast, viskus pikali.

Uuesti kärgatasid lasud läbisegi ja kõik jahimehed hüppasid püsse käes hoides maha. Kui suits hajus, nägime, et mööda kõrrepõldu jookseb haavatud trapp, üks tiib rippus tal abitult. Ülejäänud neli lindu lendasid stepi kohal, kusjuures üks teistest märgatavalt maha jäi. Lennanud meetrit kuussada, hakkas ta ülespoole kerkima, seejärel peatus õhus ja varises kukerpallitades alla.

Aega kaotamata sõõstsin ma haavatud trapi järele, minu sõber ja Mihhail jooksid aga selles suunas, kuhu oli kukkunud teine lind. Püüdnud oma trapi kinni (tal oli kerge haav tiivas), kandsin ma ta koju, ja teinud kiiresti sideme, jooksin välja trepile. Siin ootas mind kerge sõidutroska. Minuti pärast kihutasin sovhoosi parima hobuse Tulukesega, iilina mööda steppi. Tuul vilistas kõrvus ja tee tolmas! Teinud suure ringi, pöördusin tühjalt tagasi, ei leidnud ma trappi ega oma seltsimehi.

Selle ajaga jõudsid minu sõber ja Mihhail paigani, kuhu nende arvestuste kohaselt pidi kukkuma teine trapp. Vaatasid kogu ümbruse läbi, kuid trappi ei leidnud. Kaua oleksid need otsingud kestnud, kuid õnneks või õieti õnnetuseks tuli neile vastu kolhoosinaine.

«Üks noormees läks siit hiljuti mööda, kott õlal,» seletas ta vastutulelikult. «Ilmselt tema viiski teie trapi ära.»

Jahimehed lisasid sammu ja tõepoolest nägid varsti

rahulikult, kott õlal, mööda teed sammuvat inimest. Juhuslikult vaatas teekäija tagasi — ja kangestus. Otse tema poole jookseb kaks inimest, püssid käes. Mida teha? Küla on kaugel, ümberringi pole hingegi — tuleb ainult oma jalgadele loota. Vaeseke nägi, et head pole oodata, ja pistis mööda maisipõldu jooksma.

Mihhail ei olnud noor, käis viiendat kümmet, kuid talle näis olevat nõnda paha vaadata, kuidas tal nina alt haruldane jahisaak ära viiakse — eks siis jätkus ka jõudu! Nagu emaloom tormas Mihhail läbi maisi, noormehele risti vastu, ja möirgas ebainimliku häälega:

«Seisa! Seisa! Tulistan!»

Noormees taipas, et asi on halb ja et ta ei pääse jälitajate käest. Laskus põlvile ja sirutas käed ette, ise peaaegu nutma puhkemas:

«Mis te teete!»

«Anna kott siia!» karjus Mihhail. «Mis sul kotis on, näita!»

«Saapad, muud midagi.»

Vaadati kotti, seal olid tõesti ainult saapad ja kannikas leiba.

«Aga trapp? Kus trapp on?»

«Mis trapp? Mul ei ole peale saabaste midagi! Võtke saapad, aga trapist ma ei tea midagi.»

Siis meie hädavaresed taipasid, et olid teinud lolluse ja ehmatanud inimese asjatult poolsurnuks. Kuid raske on niisugusel puhul oma süüd tunnistada, kergem oli kõik õnnetu noormehe kaela veeretada.

«Kui su käes trappi ei ole, miks sa siis jooksid?» heitis Mihhail talle süngelt ette. «Kas me oleme röövlid või?»

«Miks ma ei peaks jooksma! Elu on igaühele armas. — Kust mina tean, kes te olete ja kas õige inimene hakkab siis teist inimest taga ajama!»

Tühjade kätega, äravaevatud ja tigedad, pöördusid hädajahimehed koju.

Haavatud trapp elas kaua aega aias. Kui ümberringi polnud ühtegi inimest, jalutas ta ettevaatlikult ringi ja nokkis rohtu, inimest nähes laskus aga otsekohe maha ja varjas end.

Sügisel viisin meie vangi Moskvasse ja andsin Zooparki. Stepilind talus vabadusekaotust hästi. Ta harjus teda toitva valvuriga, kuid võõraste suhtes pidas end endiselt usaldamatult ülal. Mõnikord viskus ise võõra inimese kal-

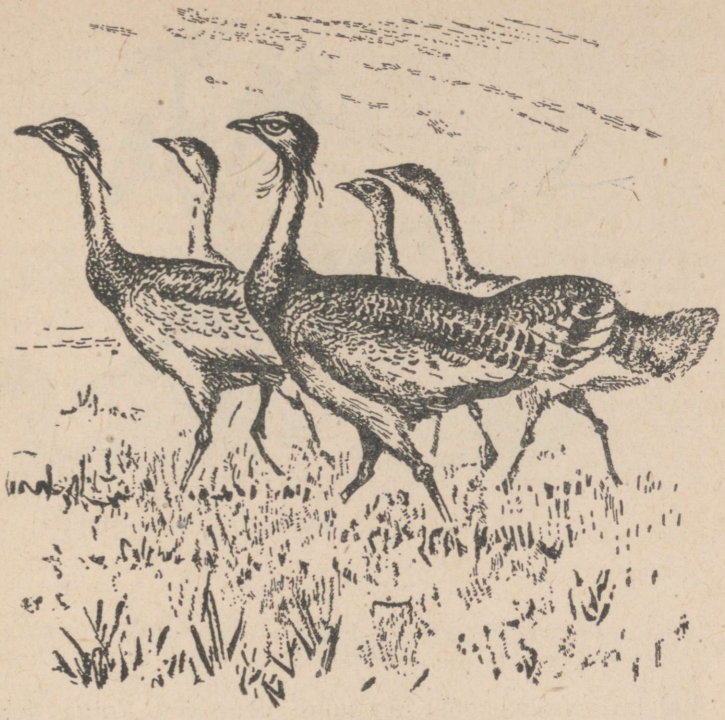

lale, niisama julgelt, nagu tormas tookord imeilusal kevadhommikul minu peale trapp, keda ma kohtasin stepis.

Trapid on tõelised stepilinnud. Nad põlgavad kõrgeid põõsastikke ja puid ning hoiduvad vaid avamaastikule, kus võivad lähenevat hädaohtu juba kaugelt märgata.

Lumerohked talved põhjapoolsetes stepirajoonides takistavad neil toitu hankimast ja sunnivad neid kaugele lõuna poole rändama. Vastupidi, lõunas, kus vähe lund sajab, taluvad nad lahedasti pakast ja elavad paigalindudena. Jäätmaa ahenemine steppide ülesharimise tagajärjel ei mõju nendele lindudele. Sel ajal kui trapi ligem sugulane, võrdlemisi väike lind väiketrapp, ei talu üleskünttud pinnast ja muutub järjest haruldasemaks, on suurtrapid uutele tingimustele kohanenud ja pesitsevad sageli viljapõldudel.

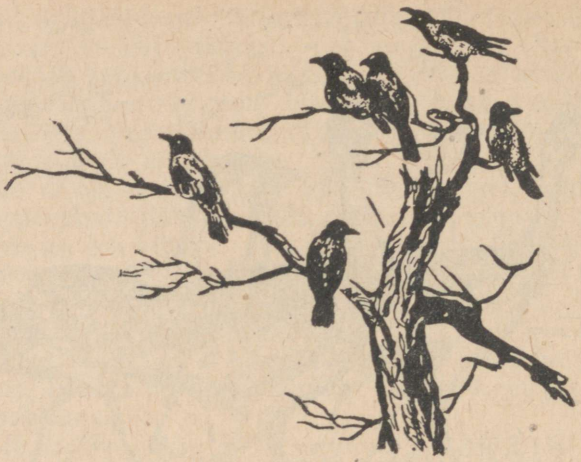

Röövlid

Lai ja lõputuna näiv on suure vene jõe Volga delta. Allpool Astrahani hargnevad võimsast jõesängist lugematud jõeharud, mis kannavad kiiruga oma sogast vett Kaspiasse. Nende madalad soised kaldad on roostikku ja veelembeseid käharaid pajusid täis kasvanud.

Kohati on harujõed nii kitsad, kaldapuud aga nii kaharad, et vesi voolab varjulise rohelise võlvi all. Kuid harujõed pääsevad madalatesse rannalõugastesse ja teie silmadele avaneb ääretu lagendik. Siin ja seal kerkivad keset veevälja madalad saarekesed, kaugel leedetel rohetab pajuvõsa ja kollendavad mulluse pilliroo laigud.

Ammugi on jõedelta võetud inimese poolt kasutusele, kuid praegugi on säilinud selle mitte eriti rikas, kuid siiski omapärane fauna. Metssead uidavad karjadena pillirootihnikutes, saarmas pole haruldane, ja kui palju on siin veelinde! Delta on kõikvõimalike karklinnuliste, hallhanede ja partide tõeline kuningriik. Mustad kormoranid, pikakoivalised haigrud, luitsnokk-iibised ja sirpnokk-haigrud moodustavad siin suuri pesitsuskolooniaid. Kümned oma-

pärased pesad katavad mõnikord ühtainsat kaharat paju, ja kui palju on selliseid puid lindude poolt pesitsemiseks valitud metsaalal! Ja kui libised käratult kergel paadil mööda kiirevoolulist jõeharu, näed pidevalt lendavaid linde. Näe, nurkrivis venib toidu järele pruunide sirpnokk-haigrute parv; kiirustamata lendavad sinnasamasse ööhaigrud, aeglaselt vehkides laiade tiibadega; otsekui õhulaev ujub õhus imeilus valge haigur. Veel rohkem linde on rannikul. Siin pesitsevad harilikud ja mustapeased haned, hõbekajakad ja käharpea-pelikanid; siia leedetele ja liivajoomedele lenda-

vad toituma delta metsasaartel pesitsevad karklinnulised. Suurte kajakate kaikuva naerulagina, hanede kaagutamise ja üleslendavate pelikaniparvede käraga võtab rannik inimese ilmumise vastu. Näe, paadi ees ujub pajutihnikust välja hanepaar. Ettevaatlikud linnud on päris ligidal, kuid ei tõuse õhku ja ujuvad ärevalt ringi vaadates kiiresti edasi. Vaevu tasakaalus püsides, kükitavad emahane seljal neli udusulis hanepoega.

Inimese lähedus sunnib täiskasvanud hanesid lõpuks siiski õhku tõusma ja pojad jäävad üksinda. Kuid hanepojad — väikemehed ei ole abitud: nad sukelduvad nobedasti ja pääsevad õnnelikult meie käest.

Kaugel paremal mustendab läikival veepinnal suur laik. Seda võib kaugelt pidada saarekeseks, kuid laik liigub ja muudab oma piirjooni. Veel kaks-kolm minutit — ja nüüd on juba selgesti näha, et see on suur hallhanede parv. Mõne aja ujuvad nad edasi, tõstes pea kõrgele, kuid kui vahemaa nende ja paadi vahel kahaneb, tõusevad nad kära ja kaagutamisega õhku. Algul korratu massina, pärast nurkrivis lendavad haned madalal veevälja kohal, ja äkki, jõudnud rohelise neemeni, tõusevad järsult kõrgele. Möödunud neemest, laskub parv jälle üsna vee kohale ja

kaob pikkamisi silmapiiri taha. Mis see siis oli? Kas nähtamatud niidid või mis seal takistasid lendavate lindude teed, miks nad neeme kohal kõrgemale tõusid? Seekord polnud seal kedagi, kuid pajuvõsa rohelises tihnikus on jahimehel hea ennast paadis varjata, ja ettevaatlikkus ei tee kunagi kahju.

Linnuriigi keskpaigas Volga deltal asetseb Astrahani riikliku looduskaitseala Damtšini kordon — hubane ja igati suurepärane maanurk. Ja kes on kas või kordki seal viibinud, ei unusta seda kunagi. Sõidate paadiga mööda laia ja kiirevoolulist jõeharu, otsekui tuhandete kilomeetrite kaugusel inimasulaist. Kahel pool on roostikud ja pajud, mõnikord lendab haigur üles või ragistab tihnikus häiritud metssiga.

Ühesõnaga, olete tõelises kolkas. Ja äkki vilksatab ees kaldaäärsete puude vahel ilus helesinine majake, selle taga teine, siis veel ja veel — terve asula korralikke helesiniseid ehitisi. Kui jõuate kordoni kohale, märkate huvitavat asja: kõik majad seisavad kõrgetel vaiadel ja mitte maa peal nagu tavalises asulas.

Elumajad, ühiselamu ja toad sissesõitnute jaoks, söökla, laboratooriumid ja toiduainete kiosk — kõik see on siin helesinises asulas. Isegi lehmad, koerad ja kanad on asulas, ainult tänavaid pole. Neid asendavad puust purded vaiadel ja jõeharu ise, mille kaldal seisab kaater ja väikeses lahesopis paatide flotill.

Looduskaitsealal teostatavad uurimistööd, jahikeeld laialdasel territooriumil ja inimese aktiivne mõju loodusele omavad suurt tähtsust Volga deltal kohaliku fauna säilitamisel ning mitmete väärtuslike loomade ja lindude arvu suurendamisel. Metssiga on deltal näiteks kõige tavalisem loom. Kõrges ja tihedas padrikus pole teda kerge näha, kuid te võite neid ajada puhkepaigalt üles ja olla tunnistajaks, kuidas häiritud loomad murravad läbi tiheda padriku. Ja kui palju hõbehaigruid on looduskaitsealal praegu!

Veel hiljuti ähvardas neid suurepäraseid linde meie maal peaaegu täielik häving. Pikad valged suled — egretid, mis kasvavad haigrutel varakevaditi selja peal, said neile hukatuseks.

Revolutsioonieelsel Venemaal püüti hõbehaigruid kallihinnaliste sulgede pärast otse sigimishooajal, ja imeilus

lind muutus meil varsti suureks harulduseks. Pidev jälitamine ja jahipidamine õpetasid hõbehaigru väga ettevaatlikuks. Mõnikord ei märka haigur hädaohtu, lendab juhuslikult jahimehe peale ja püüab seda nähes kõigest jõust hukutava paugu eest kõrvale libiseda. Vähe sellest, et ta kõigest jõust tiibadega vehib, ta töötab jalgadegagi, nagu püüaks nendega vastu õhku tõugata. Vaatad linnu vigureid, on naljakas ja ühtlasi kurb. Nüüd pesitsevad suured hõbehaigrud hulgaliselt Astrahani looduskaitsealal, on siin kõige tavalisemateks lindudeks muutunud, ja nagu mulle näib, on kaotanud tunduval määral oma ettevaatlikkuse. Sageli lendasid hõbehaigrud mulle päris ligidale, kuid ükski neist ei teinud hirmu pärast õhus «riukaid». Silmab sind, sirutab hetkeks kaela välja, käänab pea küljele ja viskab end mõne tiivalöögiga kaugele kõrvale ning lendab rahulikult oma teed.

Ühesõnaga, loomadel ja lindudel on looduskaitsealal lahe ja rahulik elada. Terve suvi möödub, aga lind ei kuule siin paukugi. Ühetaoline, kuid siiski huvitav on ka kaastööliste elu. Kuid nagu inimeselgi, nii on ka delta neljajalgsetel ja tiivulistel elanikel oma mured ja hädad ning leidub neil siin ka vaenlasi.

Mõnikord peidad end roostikku ja istud liikumatult — tahaks ligidalt metssiga vaadelda. Kuid ei saa; sääsed pirisevad tüütavalt, ronivad silmi ja kõrvu, istuvad ja hammustavad kaela. Ikka rohkem ja rohkem koguneb neid halastamatuid piinajaid.

Liikumatult istumine muutub võimatuks; sääsed hammustavad, ja ega metssiga loll ole. Kuuleb, et hulk sääski sumiseb ühes kohas — tähendab, seal on peidus midagi elusat, lähedale minna on ohtlik. Ja ettevaatlikult vastutuult minnes tõmbab hea haistmisega loom mõne korra endale õhku sisse, puhub selle kärarikkalt välja, väljendades oma usaldamatust, ja sööstab läbi tihniku minema.

Mõnel aastal on kordonis sääski suur hulk, ja siis nad ei lase elada ei loomadel ega inimestel.

Tõsi, nüüd võib neist majades puhata. Igas korteris ja laboratooriumis on akendel peene metallvõrguga raamid, söökla kujutab endast aga suurt puuri, millest puhub värskendav tuul vabalt läbi, tüütav putukas aga ei pääse läbi. «Küünarnukk on lähedal, aga hammustada ei saa,» sumisevad nad metallvõrgu taga.

«Meenuta surma,» tuleb mulle meelde ladina mõttetera. Tahtmatult meenutan ma seda, lugedes kordoni ustel silti:

«Ära unusta sääski!» Selline meeldetuletus on hajameelsele inimesele siin väga vajalik: on ju sääsed elamus suurimaks piinaks.

Kuid mis siin sääsed! Looduskaitsealal elutseb sääsest hullem piinaja. Halli varest te kõik kindlasti tunnete. Kahjulik, talumatu lind. Ja kuigi ta on kõikjal, kus elab, kahjulik, on Astrahani looduskaitseala varesed selles suhtes väljaspool konkurentsi — nad on tõelised röövlid.

Nad ei anna rahu pesitsevatele lindudele, takistavad teadlastel täisväärtuslikku tööd. Kümned taibukad linnud töllerdavad päevade kaupa kordonis. Nähtavasti on kordon nendele kogunemispunktiks, kus peale selle on õige kasulik olla. Nad askeldavad katustel, tammuvad köögi ümber, piidlevad paate, milles kordonisse kalu tuuakse. Vaevalt jääb keegi vahtima, kui kärmed linnud tirivad kõik söödava minema.

«Tip-tip-tip,» tuleb oma kanu kutsudes trepile vanaeit mingi pudrukastruliga. Ta puistab selle puumollikesse, kuid õnnetuseks satub naabrinnaga kokku ja vahetab sellega mõne lause. Sellest hooletusest jätkub: mitu varest, energiliselt katkudes ja tõugates rumalaid kanu, hävitavad pudru ühe silmapilguga.

«Vanaema!» hüüan ma eemalt. «Vanaema, kellele te süüa tõite?»

«Kuidas kellele, pojake? Kanadele.»

«Mitte kanadele, vaid varestele,» osutan ma katusel istuvate lindude peale.

«Ah sa issand, jälle sõid kõik ära,» ärritub vanaeit. «Ikka ma unustan ära, et ümberringi on need vargad.»

Kuid väikesed näppamised kordonis — see on väike häda. Koloniaalselt pesitsevatele haigrutele, sirpnokk-haigrutele, luitsnokk-iibistele ja kormoranidele tehtav kahju on veel palju suurem.

«Kraa-kraa!» karjub üks varestest asjalikult, ja selle signaali peale jätavad kõik tema ehitiste vahel kõndivad ja katustel puhkavad seltsilised kordoni maha. «Lõid kartma või mis?» mõtlesin ma esmakordselt selle vargaseltskonna sellist käitumist nähes. Kuid lindudel oli hoopis teine põhjus.

Kordonist eemaldus paat ja libises päramõlast juhituna kiiresti allavoolu. Ta suundus sinna, kus pajupuudel oli suur kormoranide ja haigrute asundus. Kuid kus siis on kordonist äralennanud varesed? Nad on juba kaugel ees. Istudes kaldal kasvavate pajude otsas, jälgivad nad asjalikult paadi teekonda. «Missugusesse kolooniasse on minek?» heidavad

nad teile püüdlikke pilke. Ja kui te pöördute jõe hargnemisel paremale, siis lendavad ka varesed selles suunas: päralejõudmisel te neid enam ei näe.

«Karr-kraa-kraa!» võtavad nad teid otse koloonia juures võidutseva tervitusega vastu. Mis peaks seal paadis nii kaua tuhnitama — rutem asja juurde.

Kiirevoolulise jõeharu kohale on kaardunud suured pajud; siin-seal mustendavad roheluse keskel massiivsed pesad. Nendel istuvad mingid suured linnud — kormoranid hauvad oma mune. Paadi ilmumine häirib neid.

Sirutanud välja pika kaela, metsiku rohelise silmaga kutsumata külalist jälgides, tõuseb üks kormoran pesalt. Raske lind rebib end kohmakalt oksalt lahti, laskub tugevasti tiibadega vehkides peaaegu veepinnani ja lendab lõpuks eemale. «Kraa!» karjub võidutsevalt üks vares, ja laskunud hetkeks mahajäetud pesale, haarab muna ja lendab sellega kiiresti metsapadrikusse.

«Kraa!» lõugab teine vares ja tassib kormorani pesast teise muna ära. Ka kolmas saab muna. Neljanda varese ärritatud karjumine näitab aga selgesti, et ta on hilinenud — pesa on juba tühi. Ta rebib end kohalt ja asub kisades kurna viimase muna viinud seltsilist jälitama.

Iga vares sööb oma saaki kindlas kohas. Kuival suvel, kui vett on vähe, nokitakse muna katki metsas. Kümneid rohekaid, eresiniseid nagu lõunamaine taevas, valgeid ja kirjusid munakoori vedeleb siin vareste niinimetatud «toidulavadel».

«Kraa!» laskub paadi kõrval paju otsa vares. See tähendab: muna on tühjaks joodud, võib uuesti alata. Vares vaatab teie peale sellise usaldusega, sellise lootusega ... Ja tõepoolest olete seda ära teeninud; te olete ju tema tegelik abiline.

Pika ridvaga vehkides püüdsin jultunud lindu ära ajada. Kahjuks ei saavutanud ma eesmärki: häbematu röövel otsustas tõenäoliselt, et see liigutus on määratud mitte temale — varesele, vaid munadele istuma jäänud kormoranidele. Kas võib sellistes tingimustes linnukolooniaid sagedasti külastada! Seal võtab teid ju vastu kümmekond, mõnikord rohkemgi, ahnet, ülbet ja energilist kiskjat, kes näevad inimeses oma kaasosanikku. Kolooniasse tungimisega hukutate vastu oma tahtmist kindlasti mitu pesa.

Kui lugeja teaks, kuidas ma tahtsin püssi haarata ja lasta vareste pihta mõned paugud! Need taibukad linnud, tunda

saanud tulirelva hävitavat mõju, hakkaksid seda kartma kõige enam maailmas. Kunagi Ussuurimaal Imani jõel asetsevas Kortuni asulas, kuhu ma olin äsja saabunud, nägin ma mind huvitavaid linde — suurnokk-vareseid. Nad uitsid kümnetena usaldavalt mööda tänavaid, laskusid sigade selga, puhkasid taradel ja katustel. Ma võtsin ruttu püssi vutlarist välja, et tabada kas või ühte oma kollektsiooni jaoks. Kuid kahjuks lõppesid minu katsed edutult. Justkui minu kavatsust taibates lendasid varesed otsekohe laiali ja lakkasid asulat külastamast.

Siis ma käisin ringi ja püüdsin püssi varjates lindudele ligineda. Kaks päeva kulutasin ma selle jahi peale ega tabanud Kortuni all ühtki eksemplari. Miks siis linnud nõnda ettevaatlikuks olid muutunud? Aga sellepärast, et varakevadel oli üks kohalik jahimees oma püssi sisse lastes paar varest maha lasknud.

Ma olen sügavalt veendunud, et mõne hallvarese mahalaskmisel oleksid hiilgavad tagajärjed. Ainuüksi püssi näitamisest piisaks, et ahnet röövlikarja laiali ajada. Ja väärtuslikke haudelinde, kui nende pihta ei lasta, võib pikkamisi ära harjutada, nii et nad üldse ei reageeri püssilasule. Kas ma siis pole niisugust asja näinud!

Ma köidan paadi veest paistva puuoksa külge, istun ahtrile ja vaatan, kuidas vesi paadist vulinal mööda voolab, kuidas selles peegelduvad valged pilved ja vilksatavad jõeharu kohal lendavad linnud. Ja kuigi tuline päike nahka põletab, ere valgus pimestab ja allapaindunud paju okstel vilistab peenelt ja pikalt väike lõunapoolne linnuke pauntihane, olen ma mõtetega kõigest sellest kaugel. Nagu ilmsi kerkivad mu ette pildid minevikust. Kauge põhi, külm karge meri, merikajakate kisa. Tuult ei ole, kuid pärast öist tormi veerevad rasked tinakarva valgeharjalised lained üksteise järel mööda veepinda ja purunevad mürinal vastu rannakaljusid. Ma seisan kaldajärsakul, kuulatan lainemurru kohinat ja vaatan taevast. Sasitud pilveräbalad jooksevad kiiresti üle ähmase taevafooni, kusagil tagapool karjuvad haned, kuid minuni ei kandu hallhane erk kaagutamine, vaid rabahanede nukker kaagutamine; seda ma olen harjunud kuulma oma kodumaa südames sajustel sügispäevadel.

Nüüdki näen ma kauges Põhjas juunikuul sünget vene sügist, kuulatan ärevusega kärarikka haneparve häält. Kui nukker on siin, kui pole päikest! Haned kaovad kaugele, nende kisa vaikib, nende kannul aga roomab aeglaselt udu,

varjates silme eest rahutu mere, kaldakaljud ja kivise tundra. «Uu-ah, uu-ah!» karjub kõrval valjusti hahk, ja tema kisa kostab minuni otsekui teisest maailmast. Ja äkki rebib kurdistav kahuripauk minu mõttekäigu katki. Ootamatuse tõttu väljakannatamatu heli tungib üdini, lööb kandadesse.

Kohaliku majaka lähedal seisab kahur. Udustel päevadel lajatab iga kahekümne minuti järel kahuripauk: tuletorn hoiatab mööduvaid aurikuid ohtlike veealuste kaljude eest. Kuid mitte selles pole asi. On midagi muud huvitavat. Otse suurtükitoru all istub pesal rahulikult hahk. Ta on ametis oma munade väljahaudumisega ja tal pole kahuripaukudega midagi asja. Ümberringi tasasel tundra-alal pesitsevad hulgaliselt kalakajakad, randtiirud ja söödik-ännid. Sõjakalt võtavad nad iga inimest vastu. Valgete, sinihallide ja tumedate lindude pilv, täites õhku teravate hüüetega, tiirleb otse tulija pea kohal, sööstab alla, tõuseb üles, et hetke pärast uuesti kallaletungi korrata. Inimese ilmumine häirib neid, segab munade haudumist, kuid kahuripauguga ei ole neil asja...

«Küll on Moskvas rahvast! Õhtul tuledega on vist valge nagu päeval,» pöörab mind tagasi tegelikkuse juurde minu noor kaaslane Arkadi.

«Jah, rahvast on palju. Pühade ajal kogu Moskva sumiseb, tänaval ei pääse liikuma. See-eest teil siin on vaikus ja avarus,» viipan ma kaugele ulatuva jõeharu poole.

«Rahvast on palju, aga kuhu tahad, sinna ka lähed. Siin aga on avarus, kuid minna pole kusagile,» vastab Arkadi. «Kõrkjad ja vesi on ümberringi...»

«Tead, Arkaša,» rahustan oma kaaslast, «inimene ei ole kunagi sellega rahul, mis tal on. Kui satud kauemaks Moskvasse, meenutad seda jõeharu — kui palju on selles kalu, millised sasaanid! Kunagi olin ma Põhjas Barentsi mere kaldal. Halva ilmaga on seal lihtsalt lakkamatu nukrus. Lained möirgavad, tuul ulub ja isegi tahaks hundina ulguda. Aga kui kohalikud kalurid sealt ära sõidavad, võtab nukrus neil hinge välja. Ma kohtasin kord sellist kalurit imeilusas maanurgas Kaukaasias ja pärast tema kaebeid küsin temalt: «Aga mis teil seal head on? Kas siin on halvem?» — «Üldiselt poleks midagi — maa on viljakandev, palju puuvilju, kuid kajakaid ei karju, ja ilma kajakate kisata ei ole elu midagi väärt.» Kui ta mulle seda ütles, muutus tema nukrus mulle kohe arusaadavaks. Seal hoiduvad suured merikajakad otse elamu lähedusse. Kõnnivad mööda õuesid, nopivad kala-

rappeid, siis aga laskuvad katustele ja karjuvad kogu kõrist, lõkerdavad. Ühesõnaga, lõugavad ja peremehetsevad nagu kordonis varesed.»

Kuid on aeg Astrahani looduskaitseala vareste juurde tagasi pöörduda. «Läbisõit keelatud,» kuulutavad sildid real jõeharudel. Selliste jõeharude kallastel metsapadrikutes pesitsevad ammust ajast karklinnulised. Muidugi õnnestub sel teel hoida pesi ohtlike röövlindude eest, kuid see on ju vaid hädaabinõu. Looduskaitseala edasine ülesanne on uurida vaenlast — varest, leida tema vastu võitlemise viis, eemaldada ta kaitseala territooriumile. Ja kui seda pole veel tehtud, siis ainult sellepärast, et looduskaitseala on ametis teiste esmajärguliste küsimustega. Võitlus kõrgveega, loodusõnnetuse — kevadise suurveega, mille tõttu mõnel aastal hukkub hulk metssigu ja linnupesi, on Astrahani looduskaitseala päevaküsimus.

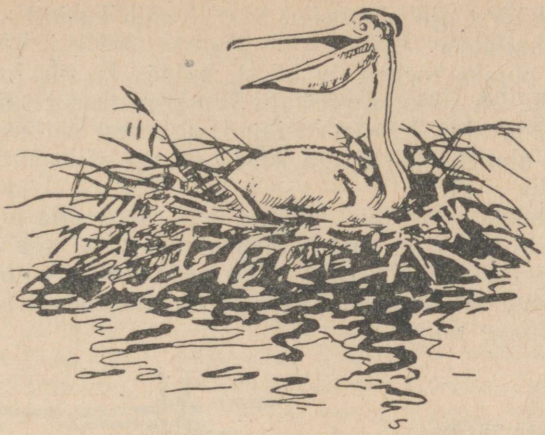

Vesi võttis võimust

«Tead sa, isa,» ütles mulle kord poeg, «ma nägin metssiga põrsaga. Otse suurvee ajal ujusid nad Damtšini lohku, kus tillukesel saarel seisab metsavahi maja, ja hakkasid elama koos kodusigade ja lehmadega.»

«Ilmselt ajasid sa midagi segi,» kahtlesin ma. «Tõuta kodusead on tihti metssigadele hämmastavalt sarnased. Tõenäoliselt puutusid sa kokku sellise metsistunud seaga.»

Kuid poeg ägestus ja kinnitas oma sõnu, nii et ma pidin teda uskuma jääma.

Veidi enne seda jutuajamist oli ta eksamid sooritanud ja sõitnud oma onu juurde Astrahani ning koos sellega palju Volga deltas ringi sõitnud. Selliste sõitude ajal puutus ta kokku metsseaga ning meie esimese kohtumise puhul jutustas mulle sellest tähelepanuväärsest juhtumist. Mind huvitas see väga. Ma tunnen ju metssigu hästi, tean, kuivõrd ettevaatlikud need loomad on, kuidas nad kardavad inimest — ja äkki tuli metssiga ise inimese juurde!

«Tead, isa,» jätkas poeg, «vana siga ei karda üldse inimesi, kuid hoidub nendest eemale. Kui inimene läheb talle ligidale, peidab triibuline põrsake end vana taha, siga aga

tõmbub küüru, ajab harjased püsti, vahib kurjalt — vaata, et tuleb kallale.»

Küsis pojuke metsavahi käest, kuidas ta siis inimest ei kartnud ja ise selle juurde tuli. Too aga naeris: «Ei tulnud ise — häda ajas. Ei oleks tulnud, aga vesi võttis võimust. Kui vesi alaneb, läheb siga koos põrsaga jälle kõrkjatesse, ega ta siia ei jää.»

Ja metsavahil oli tõesti õigus: vesi surub alla hirmu inimese eest. Jänes on rumal, äärmiselt arglik, aga ka tema hüppas ise Masai juurde paati, kui vesi võimust võttis. Ja ma meenutasin üht ammust juhtumit metssigadega, see jättis mulle sügava mulje.

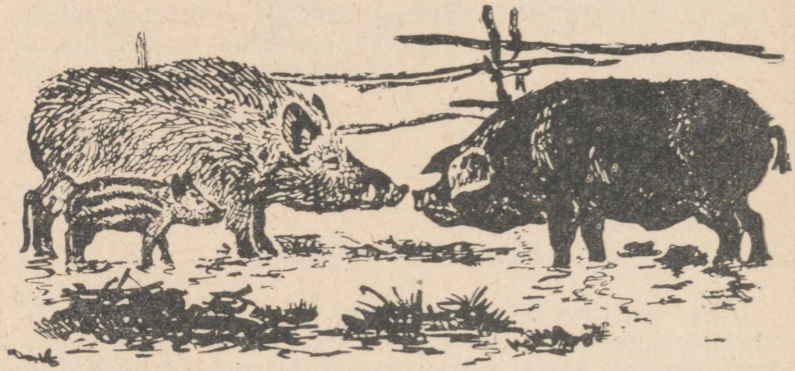

Kuid enne seda, kui lugejatele sellest traagilisest loost jutustada, jutustan ma seda, mida ma nägin üsna hiljuti Volga deltal asetseval Astrahani looduskaitsealal.

Ma külastasin looduskaitseala aastal, kus vett oli vähe, ega näinud seekord tõelist häda. Vesi kerkis aeglaselt, tõustes sentimeetri võrra ööpäeva jooksul, ja üleujutusest ei mõelnud keegi tõsiselt. Kuid sellinegi nõrk tõus mõjus ikkagi mõnedele rannikuala linnukolooniatele.

Kuni polnud tuult, pesitsesid madalatel leedetel suured kajakad — tavalised ja mustpea-hõbekajakad. Mõnikümmend pesa asetses üksteise ligiduses ja sisaldas sel ajal mune. Ainult mõnedes pesades jõudsid munast kooruda udusulis kajakapojad. Ja äkki hakkas puhuma meretuul, ja kuigi tuul ei saavutanud erilist jõudu, tõusis vesi kolme päeva jooksul sedavõrd, et suurem osa pesi ujutati üle. Huk-

kunud koloonia kohal tiirlesid suured valged linnud, täites õhku kord kaebliku kisaga, kord omapärase valju lõkerdamisega.

Vesi ähvardas uputada ka pelikanipesi. Ammust ajast pesitsevad pelikanid delta rannikuosal, kuid ei oska teiste lindude viisi hoiduda hukkumisest tugevate veetõusude puhul meretuule ajal. Kui palju tööd kulutas looduskaitseala, et kindlustada pelikanidele normaalne sigimine, on raske kujutleda.

Sinikael-part muneb näiteks deltal oma munad kõrgete puude otsa vareste ja harksaba-kullide pesadesse. Istub part munadel, ei karda vett ega küüni sääsed temani. Rumal pelikan aga jääb visalt pesitsema tillukestele kõrkjasaarekestele, kus tema poegi ootab veetõusu korral kindel hukkumine. Kui palju oli eelmiselgi talvel vaeva nähtud, et rumalate lindude jaoks kindlaid pesitsuspaiku luua. Juba jääd mööda veeti rannikule tohutu hulk kõrkjavihke, rajati suur parv, mis kinnitati kohale suurte vaiadega. Parv tuli aus välja: kümmekond lehma võib selle peale paigutada — ei jää kitsaks.

Entusiastid lõpetasid töö ja kujutlesid, kuidas kevadel hakkavad siin kümned suured linnud pesitsema ja kui rahulik neil on kindlal parvel poegi kasvatada, ning otsustasid järgmisel aastal veel teise sellise parve ehitada.

Jõudis kätte kevad, saabusid pelikanid, ehitasid pesad, munesid munad — mitte toredale uuele parvele, vaid jällegi väikestele kõrkjahunnikutele. Eemalt pole selliseid pesi märgata, näed ainult suurt heledat laiku keset veevälja. Seal istub paarkümmend pelikani pesal, kattes seda oma kerega. Mai viimasel dekaadil külastasime pelikanikolooniaid rannikul ja mõistsime, et paljusid neist ähvardab ilmne hukkumine. Meretuul ajas lõukasse vett, selle tase tõusis iga tunniga — vaata, et hakkab pesi uputama. Sõitsime teisel päeval kohale — juba nägime esimesi ohvreid. Kõige madalamates pesades olid pelikanipojad hukkunud — mida teha? Kahele väheldasele kõrkjakuhjale oli hunnikusse kogunenud kakskümmend viis suurt ja väikest pelikanipoega, kes nähtavasti ei aimanud ohtu.

Kitsas on hunnikutel, pole kuhugi astuda, seal püüab veel kümmekond täiskasvanud pelikani pesapaigale ronida — vaata, et hukutavad veel kõiki.

«Ujutab üle?» küsin ma kohalikult vaatlejalt — kütt Sašalt.

«Kindlasti ujutab üle,» vastab tema. On näha, et ta püüab leida väljapääsu tekkinud olukorrast.

Arutame, arutame ja tuleme viimaks otsusele. Kui pelikanipojad homseni siia jätta, hukkuvad nad kindlasti. Tähendab, et ei ole vaja karta ja võib nendega mistahes katset teha. Veame nad nüüd kunstlikule parvele, homme aga, kui vanad ei leia neid ega hakka toitma, viime nad kõik kordonisse ja jagame lastele üles kasvatada, sest mõrdadesse sattunud haugi pole kusagile panna — tuleb ära visata. Nende haugidega võib kas või poolsada pelikanipoega ära toita.

Paadis olime seekord neljakesi. Panime kaks kaaslast, leningradlast, kunstlikule parvele, ladusime sinnasamasse meiega kaasasolnud asjad ja suundusime pelikanikoloonia juurde. Ronisin kõrkjahunnikule, haarasin pelikanipoegi kaelapidi ja nokkapidi ning andsin Saša kätte, tema aga ladus nad nagu kotid paati. Ainult et rumalad pelikanipojad ei püsinud paigal, püüdsid üle parda ronida ja ruttasid vabanema söödud toidust. Pelikanipojad avasid laialt noka, keerutasid pead ja heitsid poolseeditud kala välja. Ühe silmapilguga määrisid terve paadi ära ja tõusis selline väljakannatamatu hais, et ei saanud hingata. Veaks rutem linnupojad kohale ja peseks paadi puhtaks ... Aga kus sa sellega. Mitmed pelikanipojad kargasid pesast välja ja püüdsid ujudes meie juurest ära minna. Tuli neid mööda lõugast taga ajada. Mind hämmastas, et päris paljad ja abitud näivad pelikanipojad oskasid ülihästi ujuda. Pelikanipoeg sulpsatab pesast vette, sirutab kaela välja ja ujub jalgadega sõudes kõrvale. Ei tea mispärast, aga nad meenutasid mulle Volga rataslaeva: midagi oli nende vahel ühist. Püüdsime lõpuks kõik pelikanipojad kinni, toimetasime nad uude paika ja laadisime kunstlikule parvele. Vanad linnud aga jõudsid sel ajal tühjaksjäänud koloonia juurde, ja teadmata, mida ette võtta, laskusid kõrkjasaarekestele. «Jäävad sinna istuma ega leia poegi,» ütles Saša. «Pillume kõrkjad laiali, et pesast jälgegi ei jääks.» Jälle pöördusime endise koloonia juurde ja hävitasime aeruhoopidega mõlemad väikesed saared.

Pärast seda kasutasime meretuult, hiivasime viltuse purje ja libisesime kergest tuulest aetult kordoni poole.

Avameelselt öeldes, ma ei lootnud edu peale. Ilmselt tuleb kordoni lastel asendada linnupoegadele nende vanemaid. Kunstlik parv asus kõige vähem kolmsada meetrit pesasaartest, linnud on aga selles suhtes kohutavalt kapriissed.

Mõnikord leiad mingi üliettevaatliku linnu pesa, puudutad seda käega, ja lind hülgab munad. Antud juhul me aga tõepoolest mängisime röövlit: endistest pesadest ei jätnud jälgegi järele, pojad viisime kolmesaja meetri kaugusele. Mis lootus veel on, et vanad nad üles leiavad ja toidavad.

Kuid vastupidi minu ootustele kroonis katset edu. Järgmisel päeval istus parvel poegade juures kaks täiskasvanud pelikani, päev hiljem aga kõik vanemad, kelle lapsed olid päästetud üleujutusest. Nagu näete, võib mõningatel juhtudel ilma igasuguse tseremooniata lindude ellu vahele segada, kutsumata sellega esile halbu tagajärgi. Vedades pelikanipojad uuele parvele, soodustasime nõnda selle edaspidist asustamist. Pesitsevad ju need pelikanipojad tulevikus kindlasti parvel, kus möödus nende elu esimene suvi.

«Vesi ujutas pauntihase munad üle,» ütles mu noor sõber minu juurde tulles.

«Kuidas — ujutas üle?» imestasin. «Need pole ju pelikanipojad. See pesa ripub tervelt kahe meetri kõrgusel vee kohal.»

«Ei tea, kuidas see juhtus, aga pesa on vett täis ja munad lebavad vee all.»

Midagi taipamata istusin ma paati ja olin mõne minuti pärast juba tuttavas kohas. Siin rippus kitsa jõeharukese kohal, meetrit kaks veepinnast pajuoksa küljes pauntihase omapärane pesa. Selle lähedal askeldas tilluke linnuke. Ta sikutas pesast ehitusmaterjali välja ja lendas sellega naaberpuule. Seal ehitas ta hukkunud pesa asemele juba uut. Tõusnud paadis pingile püsti ja painutanud rippuva oksa alla, pistsin ma sõrme linnu pessa. Munad lebasid tõepoolest paksu veekihi all. «Kuidas siis võis juhtuda, et pesas on vesi?» imestasin ma.

Pauntihane on tilluke, meie tihasele lähedane lind. Mai lõpul rajab pauntihane kõrkja ja papli seemneid ümbritsevatest ebemetest sooja pesakese, mis eemalt sarnaneb hallikasvalgele labakindale. Selline labakinnas ripub jõekese kohal, kõikudes tuulest painduval pajuoksal. Palju selliseid linnukesi — pauntihaseid — elutseb Volga deltal; palju õnnestub ka pesi kohata paadisõitude puhul looduskaitseala jõeharusid pidi.

Mitu päeva ehitasid kaks pauntihast minu poolt märgatud pesa. Viimaks lõpetasid pauntihased oma ehitustöö ja emalind hakkas pessa munema valgeid mune. Kuid linnuke ei jõudnud kurna lõpetada, kui pesa äkki hävis. Ja hukkus

muidugi mitte kajakate ja pelikanide pesi üle ujutanud veetõusu tõttu.

Meil elavad putukad-tsikaadid — pajusülglased. Suurte kolooniatena elavad nende vastsed pajupuudel, eritades okstele ja lehtedele poolvedelat vahtu. See koguneb tilkadeks, voolab mööda pajuoksi ja tilgub lõpuks puult maha.

Nähtavasti ehitas pauntihane oma pesa katuse ebaõnnestunult, ja üksteise järel voolasid tilgad mööda rippuvat oksa, tungisid pauntihase pessa ja ujutasid tema munad üle.

Vaat, missugused asjad juhtuvad Volga deltal, isegi siis, kui pole suurvett! Mina aga külastasin deltat kunagi suurvee kõrgpunktil ja nägin, kuidas loomad võitlevad veega.

Äratundmatuks muutub Volga delta kõrgvee ajal. Ümberringi on vesi. Ainult silmapiiril paistab põõsaste ja puude madal roheline riba. Ja palaval keskpäeval tõmbab teid vastupandamatult sinna, kindlale pinnale, kaharate pajude varju. Kuid parem ärge alistuge kiusatusele: eemal pole mitte maa, vaid üleujutatud metsastunud saar. Läbi rohelise metsapadriku voolab aeglaselt vesi ning pruuniks tõmbunud taimerämpsuga põimitud puutüvede vahel kõiguvad unisel lainel laisalt siia kantud tuule murtud oksad. Näilise metsasaare taga on jälle läikiv veeväli, puiskasvu ähmane piirjoon horisondil ja ujuva pilliroo kollased laigud. Aga kõige selle kohal on eresinises taevas pilvede valged aherikud. Vaatad ääretut vett ja taevast ümberringi — kui avar ja mõõtmatu!

Grandioosne on suurvee pilt, kuid kole on see aeg delta neljajalgsetele elanikele. Vesi on halastamatu — kui palju metssea põrsaid hukkub suvise üleujutuse ajal!

Nõrk tuul paisutab vaevu teie viltust purje, kuid kerge paadilogu, lõigates vulinal vett, jookseb kiiresti otse tõusva päikese poole.

Kaugel ees läikival veepinnal liiguvad mingid mustad täpid. Neid on mitu — suur ees, väikesed järel. «Ilmselt part koos poegadega,» otsustame. Juba jõuavad nad ujuva kõrkja kollase laiguni ja muutuvad keset seda vaevu märgatavaiks. Meie paat aga läheneb iga hetkega, ja äkki saab kõigile selgeks, et see pole pardipesakond — mis sel olekski keset avavett teha! — see on midagi muud, mingid suured loomad. Me muudame veidi suunda, ja päramõlale kuulekas paat libiseb nüüd kollase laigu suunas; liginemisel kasvab see ruttu.

Kusagil delta sügavuses on kõrgvesi üles tõstnud terve

hunniku lamandunud kuiva pilliroogu, kiire vool on selle haaranud ja kandnud keereldes mööda kitsaid jõeharusid rannamere laiale avarusele.

«Metssead, siga põrsastega!» hüüab paadi ninas seisev paljajalgne poisinolk, ja kõik tõusevad jalule, kummarduvad purje alla ja vaatavad ettepoole.

Veest kimbutatud loomad püüavad ujudes pääseda ja puhkavad nüüd ebakindlal ujuval saarel. Põrsad on pilliroo peale roninud, ja vajunud jalgadega läbi roovarte, on poolest kerest saadik vees. Sirutunud kõik ühes suunas, lebavad nad liikumatult, on otsekui tardunud keset pilliroogu ja kardavad liigutamisega oma olemasolu välja anda. Vana sea olukord on veelgi hädisem. Pilliroog ei kanna tema rasket keha ja ta puhkab, kaapinud pilliroogu enda alla, puhkab vees, küünitades pinnale vaid oma pika pea. Paat möödub saarest ja eemaldub.

Metssiga pole ju jänes — teda ei saa aidata. Siga ei lase põrsast püüda — olge lahked, viskub veel teda kaitsma, ajab paadi ümber. Las puhkavad. Kuid mis ootab neid ees, kas neil õnnestub ujuda kindla pinnani?

Ja raske südamega vaatavad kõik ääretut vett, silmapiirilt vaevu paistvaid üleujutatud pajutihnikuid; mõõtmatu helesinine avarus ei rõõmusta enam pilku, ta hirmutab oma ääretusega. On ju keset seda veemerd ebakindlal ujuval saarel elusolendid.

Paat jätkab oma teed, jõudes liikumatust rühmast ikka kaugemale. Kõik vaikivad süngelt ja kõigil on üks mõte: nad ei uju kaldani, väsivad — ja vesi võtab võimust.

Jäädavalt vaikinud hääled

Raske on jahimehel kevadel linnas istuda. Kui pärast veebruaripakaseid ja märtsituiske saabuvad päikesepäistelised soojad päevad ja selged vaiksed ööd, haarab teda ületamatu soov linnast välja pääseda ja seista metsaserval metskurvitsa mängulennu ajal. See on imeilus aeg — tõeline pidupäev linnajahimehele.

Metskurvitsa mängulennuaeg ei ole saagirikas. Moskva all ei õnnestu jahimehel kaugeltki mitte iga väljasõit. Sagedamini näeb ta lendavat metskurvitsat eemalt, kuuleb selle omapärast kevadhäälitsust ja mäletab veel kaua metsaserval veedetud vaikset õhtut.

Paljud muidugi teavad, et metskurvitsad on rändlinnud. Sügisel nad püsivad oma kodumaal kuni hallade saabumiseni, siis aga lendavad lõunasse. Ühed linnud talvituvad Krimmi lõunarannikul ja Taga-Kaukaasias, teised lendavad kaugemale, Vahemere kallasteni. Möödub talv, sulab lumi — ja metskurvitsad asuvad tagasiteele oma kaugele kodumaale. Nad rändavad öösel. Linnud jätavad oma päevased peatuspaigad maha õhtuhämaruses, ja tõusnud õhku, lendavad kogu öö kuni koiduni. Ja niikaua kui nad lendavad meie maa lõunapoolsete metsatute alade kohal, liiguvad nad kiiresti ja hääletult, nii et on raske neid märgatagi. Kuid niipea kui metskurvits kohtab oma teel esimesi tõelisi metsi, võtab asi hoopis teise ilme. Aeglaselt tiibadega vehkides ja pimenenud võssa vaadates «piiksub»

metskurvits, «koriseb» ja need omapärased helid täidavad vaikse kevadõhtu hurmava muusikaga. See ongi kurvitsa mängulend. Nagu näete, algab see juba läbirände ajal, ja pärast seda, kui metskurvitsad on jõudnud pesitsuspaikadeni, vältab see juuni teise pooleni, mõnikord aga juuli alguseni. Kuid eriti tore on kurvitsalend varakevadisel ajal, kui puud ei ole veel lehtes ja läbipaistev mets näib õhtuhämarikus olevat sinakasrohelisse vinasse mähitud.

«Sõidame täna,» pöördus kord minu poole üks mu töökaaslasi. Vastuse asemel noogutasin ma nõustumise märgiks peaga. Selle lühikese vestluse ajal ei kerkinud kunagi küsimust: miks sõita, kuhu sõita — kõik oli liigsete sõnadetagi selge. Ja kuhu jahimehed kevadel pärast tööd võivadki kippuda? Muidugi ainult kurvitsajahile. Tavaliselt ei sõida ma sellele jahile linnast kaugele: metskurvitsad lendavad kevadel ju kõikjal, paremail aastail isegi parkides, pealinna enese piirides.

Seekord astusime rongilt maha Golitsõno jaamas, ja käinud algul kaks-kolm kilomeetrit mööda raudteetammi, siis metsa mööda, peatusime lõpuks ühel raiesmikul. Idast ja põhjast piiras seda kuusemets, vastasküljel, piki soiste kallastega väikest oja, levis lehtpuuvõsa. Jäme õõnes haab ning kaks suurt kuuske olid millegipärast raiesmikule jäänud ja küünitasid oma latvu kõrgele keset kände ja noort võsa.

«Mine sinna,» ütlesin oma kaaslasele, näidates selle puuderühma peale, ise aga läksin üle oja, läbisin pimeda kuusiku ja jõudsin noore haavikuga kaetud metsasoovikule. Kitsa umbes kahesaja meetri pikkuse lindina jooksis ta kahe okasmetsamassiivi vahel. See on hea paik! Ma olen seda ammu hindama õppinud ja sõidan igal soodsal juhul siia kurvitsajahile. Niipea kui metskurvits jõuab selle lagendikuni, pöördub otsekohe sooviku poole, laskub madalale noore võsa kohale, ning tiibadega aeglaselt vehkides ja lastes kuidagi eriti valjusti oma kevadhääli kuulda, lendab piki seda teise otsa.

Kurvitsalennu alguseni on veel aega. Õhtut oodates istun ma mugavalt laia kännu otsa, vaatan metsa ja kahvatusinist taevast, kuulan, kuidas kõlavate häältega häälitsevad metsvindid, kuidas laulab talvike. Lõpmata armas on mulle tema lihtne mahe lauluke — see harmoneerib meie põhjamaise loodusega. Ja ma kuulatan ammust ajast tuttavaid helisid, meenutan eelmistel aastatel siin metsaserval veedetud õhtuid.

Päike aga kaldub selle ajaga ikka madalamale läände, tema eredad kiired tungivad läbi raagus võsa, läigib metsasoo tume vesi. Lõpuks upub päikese punane pale silmapiiri taha, valgustades veel vaid suurte puude latvu, ja ümberringi muutub sumedaks, värskeks ja niiskeks. Päev on lõppenud, kuid loodus ei vaiki. Tumedate kuuskede teravatipulistelt latvadelt kajab veel kaua rästaste ruttamatu kõlav laul, sügavalt padrikust kostab aeg-ajalt punakurgulise lühikest kriiksuvat laulu. Kuid möödub veel umbes pool tundi, hämarus tiheneb — ja linnud vaikivad. Ja õige lühikeseks ajaks jääb metsas kõik vakka: ei tuuleõhku, ei liikumist ega häält.

«Pi-piip, pi-piip!» hakkab jahimees eemalt kuulma omapärast piiksumist ja tardub ootuses. Lõpuks on õhku tõusnud ja metsa kohale lennanud esimene metskurvits.

Tol õhtul, millest on jutt, läks jaht nurja. Kevad oli hilinenud, kurvitsalend oli kehv ja ma kuulsin eemalt ainult ühe lendava metskurvitsa häält. Kuid see-eest, kui laskus tihe hämarik, täitus mets äkki metsaöökulli, niinimetatud kodukaku omapäraste kevadhüüetega. «Hu-hu-huu-huuuuuu!» karjus öölind, ja need ebatavaliselt võimsad helid näisid õhu värisema panevat, tungides tukkuva metsa kõige sügavamasse ja kaugemasse kolkasse. «Hu-hu-hu-u-u-u!» vastas kauge kaja.

Unustanud metskurvitsad, nende mängulennu ja kõik maailmas, seisin ma lagendikul ja kuulasin võlutult seda imelist metsamuusikat. Võimas hääl kord vaikis lühikeseks ajaks, kord puhkes uue jõuga. Oli isegi raske uskuda, et seal karjub võrdlemisi väheldane lind.

Äkki kajas sealtpoolt, kuhu olin jätnud oma kaaslase, püssipauk. See veeres mööda metsa ja kaikus kajana. Ja pärast seda sugenes metsa mingi eriline rõhuv vaikus. Ootasin kaua, et kodukakk hakkaks jälle hüüdma, kuid kõik jäi vakka, ja ma taipasin, et lask oli sihitud imelise öölinnu pihta. Miks ma võtsin küll kaasa sellise jahimehe, kes sihitult hävitab kasulikke loomi? Kakk ei ole uluk, ja teda lõbu pärast lasta alandab sportlase ja tõelise jahimehe väärikust. Lähedale lennanud suurt ja usaldavat kakku tappa ei ole ju mingi kunst. Minu jaoks oli õhtu rikutud. Ootamata kurvitsalennu lõppu, läksin ma tagasi; ma tahtsin oma kaaslasele võimalikult rutem öelda kõige halastamatumaid ja solvavamaid häbematusi.

«Kas sina tapsid kaku?» karjusin ma juba eemalt.

«Mis sa ajad! Kus siis mina! Muidugi mitte mina!» vastas pimedusest ärritatud hääl. «Miks ma peaksin kaku pihta laskma? Üks jahimees siin laskis,» jätkas mu seltsimees, kui jõudsin talle lähemale.

«On aeg koju minna, hilja juba — ei nad lenda enam,» laususin ma, heites pilgu tublisti pimenenud taevasse.

Ja leidmata jututeemat, hakkasime lonkides minema, algul mööda raiesmikku, siis mööda rada läbi kuusiku. Siin oli päris pime. Jalge all lirtsus ning vahel harva praksatas kuiv tuulest murtud oks.

«Moskva ümbruses pole kakkudel elu,» katkestasin vaikuse, kui me lõpuks raudteele jõudsime ja teerada mööda jaama poole hakkasime minema. «Jahimehi on Moskvas ülearu, ja nende seas on küllalt niisuguseid, kel pole aimugi, kui kasulikud on kakud. Kohtab selline jahimees metsas imelikku suurepealist kakku, tapab selle järelemõtlematult ja otsustab topise teha. Seepärast ongi kodukakud Moskva ümbruses tõeliseks harulduseks muutunud. Aga võta Taga-Kaukaasia: seal on neid kakke palju. Neid ei puutu keegi ja nad elavad nii metsades kui ka aedades, sageli otse elamute ümber, hävitades rotte ja teisi kahjulikke närilisi. Mõnikord astud hommikul õue ja näed akna kohal istuvat kakku. Ta ajab end üleni kohevile, pea on tal suur ja ümmargune, silmad on ka suured ja mustad, vaevu märgatava punaka varjundiga. Lähed talle ligi, aga tema ei karda, ja istub, ainult jõllitab oma suurte silmadega sulle otsa. Varakevadel — märtsis või veebruari lõpul, kui need kakud õhtuti hüüdma hakkavad, on nii ilus, et raske ette kujutada. Üks kisab siinsamas, teine — naabri aias, kolmas — metsas. Mägedest vastab kaja. Kuulaksid lõputult seda imelist metsamuusikat...»

Sel hetkel jõudsime jaama. Platvormi ääres seisis rong, me pistsime jooksu ja kõnelus katkes.

Sageli olen ma pärast seda korda sõitnud Golitsõnisse kurvitsajahile. Endiselt on õhtuti enne kurvitsalendu laulnud rästad ja punakurgulised, siis kord hästi, kord kehvalt lennanud metskurvitsad, ajuti on kuuldunud mõni lask, kuid kordagi pole ma enam tuttaval raiesmikul kuulnud kodukaku kisa. Pärast seda, kui seekord lasti üks kakk maha, hülgas teine nähtavasti selle metsa ja linnud lakkasidki jaama ümbruses pesitsemast.

Imelik nähtus

1949. aastal otsustasin ma veeta oma puhkuse Põhjas. Ma tahtsin puhata linnaaskeldustest ja -kärast ning uidata püssiga mööda metsi ja soid. Hästi teades, et augustis ootab mind väljavalitud paigas saagirikas jaht tetredele ja partidele, võisin ma, nagu mulle näis, oma valikuga täiesti rahul olla. Kõik oli väljasõiduks valmis, jäi vaid võtta pilet ja istuda rongi. Ja äkki rikkus ebakohane ja pealetikkuv mälestus mu meeleolu. Kas tõesti ma ei näe enam Krimmi? Ainuüksi selle mõtte juures kahvatus Põhi minu kujutlustes ja mind tõmbas vastupanematu jõuga uuesti lõunasse, hubasesse Alušta linna, kus ma olen korduvalt oma puhkust veetnud. Ja ma hakkasin unistama. Praegu on seal palavad päevad, sinine meri, samasugune sinine taevas, võib supelda. Ma meenutasin tahtmatult, kuidas võtsin mõnikord päikesetõusu vastu mäekingu kõrbenud tipul, ja kui muutus päris valgeks, uitsin põldvutisalkade otsinguil kõrges umbrohus ja põõsastikes, pärast aga laskusin ruttamata otse mere äärde. Võluv Lõuna! Ja kui te varasel tunnil puhkate niiskel kruusasel merekaldal, inimestest eemal, kuidas sädeleb siis veeväli, — lõhnab vetikate järgi ja vaevu kuuldavalt, laisalt mühiseb nõrk laintemurrutus.

«Teine kord Põhja, praegu aga Aluštasse,» muutsin ma oma otsuse ja istusin juba järgmisel päeval lõuna suunas minevas rongis.

Juba olengi Aluštas — suplen, istun eemal rahvarohkest supelrannast kividel, hulgun püssiga ümbruskonnas. Ainult põldvutisalkade jaoks on veel vara ja mu jahikäigud jäävad tulemusteta, ikka pöördun ma tühja paunaga tagasi. Ma tean hästi, et põldvutid lendavad üle septembris, sel

ajal aga algab õppeaasta ja ma olen jälle Moskvas. Aga kui tuleb tuuline rahutu öö ja kohiseb meri, ei saa ma magada ja võtan päikesetõusu vastu mäekinkudel Alušta all. Äkki ilmuvad juhuslikult varajased põldvutisalgad?

Ükskord — see oli kahekümne kolmandal augustil — ärkasin ma südaööl. Akna taga sahises paplilehestik ning eemal kohises tumedalt meri. Ma riietusin kiiresti ja tõusin poole tunni pärast juba mööda tuttavat rajakest mäekingu harjale, niinimetatud Vanale Tapamajale. Kas tõesti ka sel rahutul hommikul ei leia ma põldvutte?

Oodanud päikesetõusuni, otsisin ma Vana Tapamaja umbrohu ja põõsastikud kohusetruult läbi, kuid kahjuks ka sel korral edutult: ma ei kohanud ühtegi põldvutti. Ja muide, miks ma neid küll otsisin? On ju hästi teada, et põldvutid lendavad üle septembris, paremal juhul augusti lõpul. «Mis ei ole peas, see olgu jalgades,» meenutasin ma ütlust, istudes mugavalt päikesest kõrbenud rohule. Siit mäekingu harjalt lääne poole vaadates paistis Alušta nagu peopesal, lõuna pool laius meri. Pärast tuulist ööd veeresid mööda tema pinda aeglaselt laiad lained ja jooksid laisalt kaldale.

«Kruk-kruk-kruk!» kuulsin ma äkki tuttavat hüüdu. Suur must ronk lendas kuidagi asjalikult mööda ja laskus rutuga merekaldale. Mitu suurt valget ja halli kajakat tõusid samal momendil õhku, ja teinud mere kohal kaks-kolm ringi, maandusid uuesti kaldakruusale. Ronk pole Krimmi lõunakaldal haruldane, kajakad samuti, ja ma ei oleks sellele tähelepanu pööranud. Kuid samal hetkel märkasin kõrgel mäekinkude kohal musta raisakotkast — tohutu suur lind hõljus sinises taevas. «Kruk-kruk-kruk!» — ja kaks uut ronka lendasid eri suunast sellesama koha poole ja hakkasid omavahel hüüeldes kaldale laskuma.

«Ehee, seal on midagi!» mõtlesin ma, ja uudishimu tundes, mis nimelt, hakkasin ruttu laskuma mööda järsku nõgu otse mere poole.

Parv linde tõusis minu ilmumisel õhku. Mitu poolnokitud suurt kala lebas siin-seal supelranna niiskel liival. Muide, see oli vaid esimene mulje; kaldal polnud mitte mitu, vaid suur hulk kalu. Osa neist oli kajakate poolt puruks nokitud, teised olid terved ja lamasid liikumatult, avanud laialt suud ja ajanud püsti okkalised uimed. Kas tõesti oli öösel selline lainetus? Aga ei, kalad on nähtavasti päris hiljuti välja heidetud; nad pole jõudnud veel kuivada ja nende

niisked soomused helgivad päikese käes. Ja selle mõttega tõstsin ma ettevaatlikult üles okkalise kala. Samal hetkel libises ta mul käest, kukkus liivale, hüppas üles ja ahmis avatud suuga õhku. Nüüd märkasin, et eemal liival viskleb veel mitu suurt kiiska ja muid kalu. Palju kalu on ka madalas läbipaistvas vees. Kiiresti kündes seljauimedega veepinda, kargavad okkalised merikiisad minu silma all veest kaldale. Laseb oma eredaid soomuseid helkida suur ilus kala — roheline huulkala — ja sooritanud õhus hüppe, kargab samuti kaldakruusale. Taipamata, milles asi, miks kala kipub oma koduelemendist kuivale, korjasin üles mitukümmend kõige suuremat elusat kala, täitsin nendega oma jahipauna ja -võrgu. Vaba kohta ei jäänud, ma ei saanud kaasa võtta enam ühtegi kala. Siis ma korjasin elusaid kiisku ja huulkalu ning heitsin nad kaldast võimalikult kaugemale. Kuid minu katsed kalu päästa ei toonud soovitud tulemusi: sattunud vette, ujusid nad kiiresti kalda poole ja kargasid kuivale. Mina aga vaatasin hämmeldunult ja kohkunult seda seletamatut enesetapmist.

Sel mälestusväärsel päeval oli Alušta turg värske kalaga üle ujutatud. Seda ei toimetanud siia kalurid suurtes punutud korvides, vaid juhuslikud inimesed kampsunites ja seljast võetud särkides. Miks kala nii imelikult käitus — on mul praegugi arusaamatu. Võib-olla oli see nähtus kaudselt seotud mõne päeva pärast Aluštas märgitud maaväringuga. Sellele võis eelneda mingite kahjulike gaaside tungimine maapõuest vette.

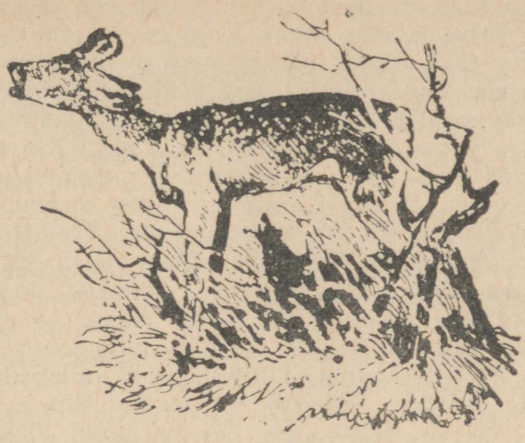

Mööda värskeid jälgi

Pärast seda, kui ma ükskord külastasin Kalinini oblasti metsade ja soode keskele peidetud Rvenitsõ külakest, hakkas mind pidevalt sinna tõmbama. Päris Moskva lähedal, aga loodus on seal neitsilik ja jahi suhtes oivaline. Hilisõhtul istud Moskvas rongile, uinud, hommikuks aga, ei jõua teetüdimust tundagi, ärkad vagunisaatja hääle peale. «Võšni Volotšok!» hüüab ta, käies mööda vagunit ja silmitsedes reisijate uniseid nägusid, justkui oleks sinna kirjutatud jaamad, kuhu nad sõidavad. «Kes läheb Võšni Volotšokis maha?» Ülepeakaela kargad platvormile ega taipa unisest peast kuidagi, mis siis edasi teha. Asi on lihtne. Rvenitsõni ei ole eriti palju maad. Kui keegi sõidab sinnapoole, palud ennast otsa peale; ei sõida, astud jalgsi kaksteist kilomeetrit, mis pakub sulle suurt rahuldust. Tee läheb läbi vana männimetsa ja alles otse Rvenitsõ juures suubub äkki niitude ja põldude avarale lagendikule, mille keskel jõekese kaldal seisabki külake. Kui oled tulnud varakevadel, laulab pea kohal vahetpidamatult nõmmelõoke, kõrval lasevad kõhvi ja kudrutavad tedred, mõnikord hüüatab rabal valjusti rabakana. Lähed sügisel, kindlasti ajad

teelt üles pesakonna metsise- või tedrepoegi, ja seda mitte ühes, vaid kahes-kolmes kohas. Kuid see on ainult nii-öelda jahiparadiisi lävi: Rvenitsõ taga soodes, metsades ja järvedel leidus veel üsna hiljuti väga palju ulukeid, ja mitte ainult linde, vaid ka metsloomi. Mõnikord kohtasid karu, saarmast ja väga tihti metskitsi. Jaht metskitse peale on, tõsi küll, keelatud, kuid see-eest vahid metskitsi ja kuulad nende röögatusi, kuipalju soovid. Mulle meenub, kuidas ükskord eksisin metsa ära, ei oska enam Rvenitsõsse pääseda. Õhtu jõuab kätte. Tammun mööda metsa, katsun pääseda jõekese äärde välja, aga see ei õnnestu, kuigi arvan teadvat, kuspool ta on. Lõin lõpuks käega ja otsustasin ööbida sügavas kuusikus. Ilm oli selge ning soe ja ma tegin lõkke üles, küpsetasin tuhas sinikael-pardi, ja lebades kuuseokstel ning vaadates lõkkesse, sõin õhtust, siis aga heitsin puhkama. Öö oli isegi pime, ent harjunud lõkke heleda valgusega, ei näinud ma isegi minu laagrit igast küljest ümbritsevaid kuuski. Muide, ega sel polnudki mingit tähtsust: nagunii tuli magama heita. Vaevalt olin end lõkke äärde istuma seadnud, kuuega katnud ja tukkuma jäänud, kui kuulsin — metssokk röögib. Kes pole kuulnud, kuidas metssokk röögib! Kuuldes teda öisel ajal, ei usu sa kunagi, et ilus ja graatsiline loom võib teha nii võimsat häält. Metssokk röögib, metsik loomakisa kandub üle tukkuva, vaikiva metsa, tungib kõige mahajäetumasse kolkasse, vastab kaugelt kajana. Ja kuigi kogu metsa neljajalgsele elanikkonnale on selge, et seal röögib süütu metskits, tardub teda kuuldes kartlik jänes, peatub ja jääb teraselt kuulatama jahile tulnud rebane.

Vististi möödus minutit kaks, kui hakkas karjuma esimene metskits ja temale hüüdsid vastu paljud teised.

Igal pool hakkasid loomad röökima, nende hääled segunesid, kogu mets täitus kisaga, siis jäid kõik korraga vait, mets jäi vaikseks — ainult kõrvus jäid hääled kõlama. Siis ma saingi aru, et Rvenitsõ all on metskitsi väga palju, ja kui seda ettevaatlikku metsloomа mitte eriti tihti ei kohta, siis eelkõige enda süü läbi.

Inimese jaoks pole metsas midagi kohutavat — seal ta murrabki kartmatult läbi metsapadriku nagu karu. Kord riivab oksa, kord astub kuiva rao peale ja see praksatab jala all üle kogu metsa. Muidugi ruttavad niisugusel puhul kõik metsaelanikud end rahutu sissetungija eest koristama. Kuid metskitsedest ei alustanud ma juttu juhuslikult. Mul juhtus

metskitsedega üks huvitav lugu; sellest ma tahangi nüüd jutustada.

Kord sõitsin ma Rvenitsõsse otse augusti alguses, see on sügisese jahi algul, ja asusin vana harjumuse järgi elama tuttavasse perekonda, kus olin alati peatunud. Terved päevad uidan mööda metsa ja mööda soid, mõnikord sõidan paadiga pardijahile, õhtul aga ronin pärast õhtusööki heinavirnale ja magan lõhnaval heinal koiduni nagu tapetu. Selline elu on mulle parim puhkus, mingit kuurorti pole vaja. Ükskord leidsin külakese lähedal metsisepesakonna, kuid metsisepojad olid veel väikesed, ma märkisin selle paiga ära ja otsustasin neid enne parajat aega mitte häirida. Mul oli tarvis mõnd täiskasvanud metsisepoega, ja mind ei huvitanud niivõrd liha, kui nahk; ma otsustasin välja valida vahetuva sulestikuga noori kukki. Selleks eesmärgiks oli leitud pesakond täiesti sobiv. Kuigi ma mõnikord puutusingi kokku teiste küttidega, oli mul veendumus, et neid metsisepoegi teised ei leia: liiga raskesti ligipääsetav oli see paik, kuhu see pesakond oli peitunud.

Paljude kilomeetrite ulatuses laius ümberringi nukker kidurate, jändrikkude, kuid tihedate mändidega samblaraba. Kõndimise raskus, kohutav üksluisus ja ulukite peaaegu täielik puudumine sundisid mind algul nagu teisigi jahimehi sellest nukrast paigast mööda minema. Käid tund aega mööda raba, vajud põlvini samblasse ja vette, mulje on aga niisugune, otsekui tammuksid ühe koha peal. Iga metsatukk on teisega sarnane nagu kaks tilka vett. Ja keset seda tapvat üksluisust kerkis kitsas väheldane seljak. Võšni Volotšoki all nimetatakse selliseid seljakuid tavaliselt rabasaarteks. Seljak algas jõekese lähedalt ja ulatus kitsa ribana umbes seitsmekümne meetri peale raba sügavusse. Seljaku võrdlemisi kuival pinnasel kasvas tihedasti mustikas, seal oli mände, väikesi kuuski, noori kaski ja haabu, kuid puud olid madalad ja kogu see tume metsatukk ei eraldunud kaugemalt kuidagi rabamändide hulgast. Võis sellest päris ligidalt mööda minna, taipamata, et kõrval peitub kuiv rabasaar. Nii ma otsustasingi, et ükski jahimees ei leia seda seljakut ja et siin elutsev metsisepesakond jääb puutumata. Minu arvamine õigustas end täielikult; kellestki häirimata metsisepesakond jäi samasse kohta püsima. Möödus kaks nädalat, ma lootsin, et metsisepojad on küllalt suureks kasvanud ja sulginud, ja siirdusin tuttavale rabasaarele. Kodust väljusin ma umbes kell kaks, ja jõudnud mööda jõe-

kese kallast märgitud kohani, pöördusin kõrvale ja jõudsin varsti tuttavale rabasaarele. Kogu pesakond oli sel hetkel kogunenud mustikatesse ja tõusis jalgade eest üles.

Esimese lasuga tapsin ma noore metsisekuke, ja valinud soodsa kuiva koha, istusin suurele mättale keset mustikaid, panin oma püssi puu najale, võtsin metsisepoja endale põlvedele ja hakkasin temalt kiirustamata nahka nülgima. Lindu nülgida on mul naljaasi: kogu protseduur võtab kõige rohkem kümme minutit. Kuid seekord otsustasin ma venitada vähemalt pool tundi. Liiga tore oli ümberringi ja mul polnud kuhugi rutata, sest tagasiteel olin otsustanud minna järve äärde ja õhtuhämarikus parte luurata, ehani oli veel palju aega. Vaevalt olin ma teinud esimese lõike, kui lendas juurde kolmvarvas-rähn. Ta tuli nähtavasti tuttavasse paika, ja mitte lihtsalt jalutama, vaid putukaid hankima. Kuid mind nähes, ajas imestusest suu ammuli, kui nii võib öelda. Näeb — tema kodumetsas istub mingi kuju ega liiguta — ei ole see känd ega midagi elusat — arusaamatu! Kohutav ja samal ajal huvitav! Algul laskus rähn männitüvede vastaspoolsele küljele ja piilus ülespoole tõustes mingi kaitse varjust, siis rahunes, muutus julgemaks ja hakkas minu silma all mööda puud ronima. Kuid ta ei suutnud end keskendada putukate otsimisele. Koputab oma pika nokaga tüve pihta, tõmbab mingi vastse välja ja vahib jälle üksisilmi minu otsa — nähtavasti hämmastavad teda mu silmad. Viimaks sai rähn oma asjaga valmis ja lendas minema. Hakkasin jälle metsisepojalt nahka võtma, kuid ei jõudnud kuigi kaugele: paremalt poolt kuulsin nõrka sahinat ja kuiva oksa praksumist, ning pöördusin sinnapoole. Rabast tuli rabasaarele metskits, tegi mitu suurt hüpet ja seisatas kümne sammu kaugusel minust. Pöördunud selles suunas, kust ta oli tulnud, kuulatas ta, liigutades oma suuri kõrvu, ja pistis siis kareldes minema järsult, täisnurga all esialgset jooksusuunda muutes. Mind ta kindlasti ei näinud: kui ta ühel kohal tammus, ma ju ei liigutanud. Metsloom oli millestki erutatud, ja peatus lühikeseks ajaks vaid selleks, et puhata kuival rabasaarel pärast kiiret jooksu mööda pehmet samblaraba.

Ma ei jõudnud seda kõike lõpuni mõeldagi, kui kuulsin jälle sahinat ja silmasin teist metskitse. Ta ilmus sealtsamast, kus esimenegi, peatus momendiks rabasaarel, kuulatas, pöördus siis ringi, muutis järsult suunda ja hüples

kiiresti minema mööda esimese jälgi. Ühesõnaga, teine metskits kordas kõiki esimese kitse poolt kaks minutit tagasi tehtud liigutusi. Kõrvalt vaadeldes võis mõelda, et mõlemad kitsed jooksid mööda hästi sissetallatud rada. Muide, metsloomad valivad alati sobivama tee, ja seepärast on nii, et kust üks loom läbi läheb, läheb tavaliselt läbi ka teine. Koguni jahimehedki käivad metsas ebateadlikult ja seda märkamata ühtesid ja samu teid pidi. Ei taha ju keegi madala oksa all kummarduda — sellest võib kõrvalt mööda minna, või ronida üle raagude, kui need tingimata praksuvad teie jalge all. Nii juhtubki, et jahimehed käivad mööda üht ja sama nähtamatut rada, kuni taipavad seda ja pöörduvad meelega kõrvale. Kuid mitte selles pole asi. Kadus silmist ka teine metskits, mina aga istun ikka samas kohas ja püüan kujutleda, mis võis loomi hirmutada. Metskitsede käitumise järgi, nende närviliste kõrvade liikumise järgi, millega nad püüdsid tabada mingeid helisid, ja silmade järgi ma nägin, et nad on millestki kõvasti hirmutatud ja väsinud kiirest jooksust mööda rasket rabast maastikku. Samal hetkel sahises jälle minust paremal metsaalune. «Kas tõesti jälle metskits?» mõtlesin, pöördudes hääle suunas. Kuid seekord ei näinud ma metskitse, vaid mingit kummalist suurt heleda nahavärvusega metslooma. Ilmselt oma saaki jälitades hüppas ta rabalt seljakule, ületas selle põiki ühe silmapilgu vältel kümne sammu kaugusel minust ja kadus kohe rabasse seljakust vasakul. Kuiva oksa praksatus ja veelaksatus tunnistasid tema kiirustamist. Tingimata püüdis loom metskitsedele järele jõuda, kuid vääratas rutates värsketelt jälgedelt. Sageli eksivad just nõnda ka tulised hagijad, jälitades jänest. «Maha tuli,» ütlevad jahimehed sellisel juhul, ja kui hagijas tihti jälgedelt maha tuleb, hinnatakse sellist koera madalalt. Maha tuli minu silmade all ka metsloom, jälitades mõlemat kitse. «Kuid mis loom see oli?» murdsin pead. «Ta oli minust ju kõige rohkem kümne—kaheteist sammu kaugusel, kuid vilksatas mätaste vahel niisuguse kiirusega, et ma nägin tema üksikuid kehaosi vaid ühe silmapilgu.» Kuid seesama metsloom katkestas minu mõtisklused ja hajutas arusaamatuse. Ta hüppas nagu hullumeelne jälle rabasaarele, tegi minu lähedal järsu pöörde, ilmselt metskitsede lõhna haistes, ja tormas mööda jälgi minema.

«Ilves,» välgatas mul peas, ja seekord nägin ma tema võimsaid käppi, tutikesi kõrvade otsas ja lühikest mustaotsa-

list saba. «Ilves, ilves,» sosistasin ma hämmeldunult, kui metsloom vilksatas hüppeid tehes viimast korda rabasaarel ja kadus puude taha. Seal tõusis vurinal lendu häiritud emametsis, laskus puu otsa, ja sealt kostis kaua tema ärevat kokutamist. «Miks ma istusin nagu känd?» vihastasin enda peale. «Kümne sammu kaugusel on ilves, mina aga vahin ammuli sui.» Pahameelega pigistasin ma käsi kokku. Kuid mul polnud käes mu ustavat püssi — sellega oleksin ma suure kassi nii väikese maa pealt vaevata maha kõmmutanud. Ühes käes oli mul poolnülitud metsisepoeg, teises aga

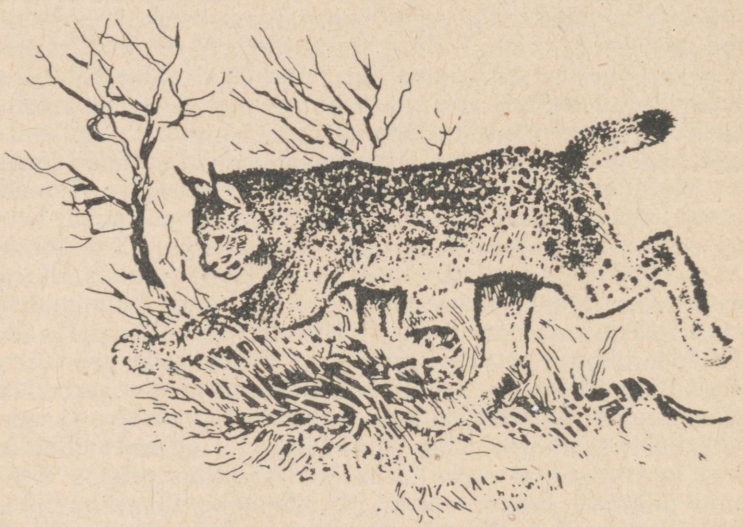

skalpell. Vaat kus lugu — magasin maha sellise metsloomа! See oli seda rumalam, et ma puutusin ilvesega looduses kokku teist korda elus. Ise andis end kätte — ja ma lasksin minema.

«Noh, pole viga,» lõin ma viimaks käega. «Lasksin minema, ja kõik: mis sinna ikka parata.» See-eest nägin ma oma silmaga seda, mida on raske uskuda. Ilves on ju kass, kassid aga, nagu te teate, kas hiilivad käratult oma saagile ligi või varitsevad seda, peites end üksildasse paika. Kui kass mõnikord kasutabki oma jalgu, siis ainult selleks, et koera eest pääseda, kuid mitte selleks, et oma saaki jälitada. Selles suhtes erinebki ilves ja mõned teised kassiliigid ülejäänutest. Ilves on osav jahimees ja on võimeline jagu

saama suurtest ja tugevatest loomadest. Kiirustamata ja asjalikult hiilib ta oma ohvrile lähedale. Kasutades puhmaid, liibudes vastu maad ja liikudes edasi vaid neil hetkedel, kus saak on söömisega ametis, roomab ilves nagu vari talle õige lähedale. Tugev hüpe, ja loom on tugeva kiskja küüsis. Mõnikord ronib ilves metslooma raja kohale puu otsa ja ootab märkimisväärse kannatlikkusega, kuni mööda rada läheb joogikohale metskits või isegi hirv.

Teada on ka, et mõnikord jälitab ilves, kasutades oma haistmist, saaki jälgi mööda. Niisiis ei teinud ma mingit avastust, jälgides, kuidas ilves pidas metskitsede peale jahti, — kõik see on ammu teada. Ja ikkagi pean ma tunnistama, et kuni selle päevani, olles ilvesega tuttav vaid kirjanduse kaudu, ei osanud ma hinnata tema võimeid. Erinevalt hundist, rebasest ja üldse kõigist koerlastest on ju kasside haistmine suhteliselt nõrgalt arenenud. Kuid nüüd ma võin veendunult öelda, et ilvesel on haistmismeel sedavõrd arenenud, et ta võib saagi kiire jälitamise ajal kergesti orienteeruda värskete jälgede järgi.

Kuid miks ei avastanud ilves metskitse jälgi nuuskides inimese juuresolekut? Tõenäoliselt oli neljajalgse jahimehe tähelepanu sel hetkel haaratud hoopis muust, mina aga istusin liikumatult. Minu poole puhuv nõrk tuuleke soodustas samuti märkamatuks jäämist. Ei märganud mind ju ka metskitsed, kuigi tammusid kümne sammu kaugusel sellest kohast, kus ma mättal istusin.

Leidub inimesi, kes arvavad, et metsloomade vaatlemine on kasutu asi ja tõsise inimese jaoks sobimatu tegevus. Kas see on nii? Selline vaade näib mulle hoopiski väär. Puutume me ju oma elu jooksul igal sammul tahtmatult kokku mitmesuguste loomadega. Nad külastavad viljapuuaedu, asustatud punkte, põllumajanduslikke kultuure, elavad metsades, saludes ja parkides.

Kas võib siis teadmatuks jääda, mida kujutavad endast naabrid, miks nad külastavad teie aeda, kas nad toovad sellele kahju või kasu?

Muidugi on kõike seda tarvis teada, ja siis te hakkate tervitama aeda lennanud hallikat ja silmapaistmatut põõsalindu, paigalpüsimatut tihast, ja olete erutatud, kui keset

juurviljaaeda kaevab uru eredavärviline hamster või mesilat hakkavad külastama tähelepanuväärselt ilusad linnud — mesilasenäpid.

Palju aastaid on möödunud sellest ajast, kui ma esmakordselt kiindusin jahisse, asusin väliuurimistööle, elusate metsikute loomade jälitamisele. Kus ma küll ei ole viibinud oma elu jooksul!

Seljakott ja püss õlal, olen ma jalgsi läbi käinud mitutuhat kilomeetrit. Ja vaatamata looduse mitmekesisusele olen ma elavalt meeles hoidnud kõik, mida mul on õnnestunud näha. Mõnikord laotan ma laiali Liidu kaardi ja uidan aega märkamata sellel silmadega.

Näe, Uraali jõel seisab Tškalovi linn. Milline toredus on siin steppides kevadisel ajal! Seal kaugel kagus on aga kuum Taškent. Suurte ja ääretutena paistavad neid kahte linna eraldavad stepid ja kõrbed. Kuid need alad käisime koos sõber Sergeiga ju omal ajal jalgsi läbi. Ja minu mälus ärkavad üksteise järel ellu minevikupildid, meenuvad juhtumid ekspeditsioonielust, mida ma selles raamatus lugejatega osaliselt jagasin.

SISUKORD

Neljajalgne sõber 3

MÖÖDA USSUURIMAAD

Imanil 17
Helesinised kaunitarid 35
Teadetebüroo looduses 40
Amuuri roninastik 45
Pehmekilblised kilpkonnad 52

MÖÖDA TAGA-KAUKAASIAT

Üks päev Lenkoranis 63
«Okkaline šaakal» 67
Metsikud kassid 74
Mitteõigeaegne virgumine 82
Hirmul on suured silmad 88
Seal, kus tekib ebausk 97
Tüütav lind 102
Päev kalakotka pesas 107
Lendavad kanad 116

MÖÖDA KASAHSTANI JÄRVI JA KÕRBEID

Melin—mõšik 123
Kuidas ma pelikane kavalusega üle lõin 126
Mööda Bakalõ-Kopa järvi 133
Irinbeti saar ja selle elanikkond 140
Tühja maja salapärased elanikud 151
Hundid 155
It-Ala-Kaz 165
Zooloogilised vääratused 171
Tähelepanuväärne eesel 176
«Metsik täpiline» 183
Saksauulinäär 191

KIRGIISIA MÄGEDES

Teravsilmsed röövlinnud 205
Sinilind 211
Kotkapesa 216
Tšo 223

Tšubtšik 232
Tugevama kaitse all 240
Kuueteistkümne aasta pärast 247

MÖÖDA TURKMEENIA KÕRBEID

Autol mööda kõrbeid 257
Väike uljaspea 265
Zem—zem 271

JÕUDEAJAL

Kaks ebaõnnestumist ühel päeval 282
Stepihiiglased 288
Röövlid 298
Vesi võttis võimust 307
Jäädavalt vaikinud hääled 314
Imelik nähtus 318
Mööda värskeid jälgi 321

Спангенберг Евгений Павлович
ЗАПИСКИ НАТУРАЛИСТА
Оформление *А. Вийдалепп*
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10

*

Toimetaja *J. Metsar*
Kunstiline toimetaja *A. Koemets*
Tehniline toimetaja *L. Uuspõld*
Korrektorid *A. Nurmoja ja O. Sepp*

Ladumisele antud 4. IV 1956. Trükkimisele antud 11. VII 1956. Paber 54 × 84,1/16. Trükipoognaid 20,75. Formaadile 60 × 92 kohaldatud trükipoognaid 17,01. Arvutuspoognaid 16,75. Trükiarv 10000. MB-06227. Tellimise nr. 1104. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind rbl. 6.55

Rbl. 6.55

A-21144